

IN MEMORIAM TÜSKÉS TIBOR

Emlékezések, esszék, dokumentumok

reciti

IN MEMORIAM TÜSKÉS TIBOR

Emlékezések, esszék, dokumentumok

IN MEMORIAM TÜSKÉS TIBOR

Emlékezések, esszék, dokumentumok

Válogatta, szerkesztette
TÜSKÉS GÁBOR

reciti
Budapest • 2014

A borítón: Borsos Miklós: Tüskés Tibor, 1980, bronz plakett, előlap,
átmérő: 75 mm (Tüskés Anna felvétele)

Könyvünk a Creative Commons

Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 2.5 Magyarország Licenc
(<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/>)

feltételei szerint szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható.
A köteteink honlapunkról letölthetők. Éljen jogaival!

ISBN 978-615-5478-06-2

Kiadja a *reciti*, az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének
recenziós portálja • www.reciti.hu

Borító, tördelés: Szilágyi N. Zsuzsa

Tartalom

Előszó	7
--------------	---

I.

Kalász Márton: Búcsú Tüskés Tibortól	13
Nagy Pál: Tüskés Tibor, a barát és a kritikus	17
Jókai Anna: Tüskés Tibor	24
Bertók László: Tüskés Tibor 80	25
Czigány György: Tüskés Tiborra emlékezve	33
Vasadi Péter: Visszapillantás Tüskés Tiborra	34
Pozsgai Zsolt: A sétáló ember	38

II.

Vekerci László: Mérték és mű. Tüskés Tibor kritikái	49
Alföldy Jenő: Magyar <i>Pléiade</i> -ok. Tüskés Tibor: <i>Közelítések</i>	57
Pomogáts Béla: Az irodalom mint személyes ügy	64
Rónay László: Egy vérbeli humanista arcképéhez. Emlékeim Tüskés Tiborról	69
Kabdebó Lóránt: Értékmentés? Értékteremtés! Tüskés Tibor példázata. Aki otthont adott Weöres Sándornak	75
Monostori Imre: Pannóniai emberünk, Tüskés Tibor	81
Vasy Géza: Az elfogulatlan irodalomtörténész	90
Zsávolya Zoltán: T. T. mester. Jegyzetek egykor és most	94

III.

Péter László: Barátságunk	115
Csűrös Miklós: Emlékek Tüskés Tiborról	125
Ferenczi László: Személyes jegyzetek Tüskés Tiborról	131
Kántor Lajos: Pécsi séta Tüskés Tiborral	137
Poszler György: [Levél]	142
Nagy Imre: Emlékmozaikok Tüskés Tiborról	143
Lőkös István: Találkozásaim Tüskés Tiborral	146
Kósa Csaba: A dunántúli ember	150
Kis Pintér Imre: Búcsú Tüskés Tibortól	152

IV.

Fodor Andrásné: A bennem élő emlékek Tüskés Tiborról és Fodor Andrásról	157
Ivasivka Mátyás: „A Veres Péter által is becsült zene-embernek...” Emlékeim Tüskés Tiborról	162
Boda Miklós: Szemtől szembe Tüskés Tibor emlékével	169
Marafkó László: T. T. úr a „három t”-ben	177
Papp Vilmos: Tüskés Tibor honlelése	184
Benedeczky István: Barátságunk Tüskés Tiborral	194
Maurer Teodóra: Balatonszántód szülőttére, Tüskés Tiborra emlékezem	216

V.

Rónaky Edit: Tüskés Tibor Tanár Úr. Erőtlen szavak egy erős tanáregyéniségről	225
Csepregi Béláné Sailer Zsuzsa: Tüskés Tibor diákja voltam	228
Dizseri Eszter: Emlékezés Tüskés Tiborra	231
Gállos Orsolya: „emberségből példát, vitézségből formát”. Tüskés Tibor	252
Tusnádyl László: Így láttam Tüskés Tibort	254
Bartusz-Dobosi László: Staféta	261

Névmutató	267
-----------------	-----

Előszó

Az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézetében működő kritikátörténeti munkaközösség tagjaként – Szörényi László intézetigazgatóval történt előzetes egyeztetés után – 2012 januárjában azzal a kéréssel fordultam 2009 novemberében elhunyt édesapám még élő, általam ismert pályatársaihoz, barátaihoz és tanítványaihoz, hogy írják meg a személyére és munkájára vonatkozó emlékeiket, reflexióikat, s rögzítsék kapcsolatuk történetét. A felkérést az a felismerés ösztönözte elsősorban, hogy ezek az írások segíthetik pályájának és személyiségének jobb megértését, s forrásul szolgálhatnak munkásságának tárgyilagos értékeléséhez a XX. századi magyar irodalom, irodalomtudomány és kritika történetének kutatásában. Meggyőződésem, hogy egy ilyen írásokból álló összeállítás hozzájárulhat a kor eszme- és mentalitástörténetének, intellektuális kapcsolathálózatának mélyebb megismeréséhez, egyben fényt vethet a jelen emlékezőskultúrájára és irodalmi kultusz-történetére.

Összesen mintegy ötven személyt kértem fel, akik közül többen különböző okokra hivatkozva kimentették magukat, betegség miatt nem vállaltak közreműködést, illetőleg a kötet összeállítása közben hunytak el. Másfél év alatt közel harminc írás gyűlt össze, melyeket kiegészítettem néhány, még édesapám életében és közvetlenül a halála után megjelent, az átfogó visszatekintés igényével írt vagy más szempontból fontosnak ítélt dolgozattal. Bár az „in memoriam” típusú összeállításokban bevett gyakorlat, tudatosan lemondtam a válogatásról a könyveiről készült kritikákból, mivel egyrészt ezek módszeres számbavétele és együttes közreadása – saját, kötetbe nem

foglalt kritikáinak összegyűjtésével és kiadásával együtt – külön feladat. Másrészt egy ilyen összeállítás terjedelme várhatóan messze meghaladta volna a jelenlegi kiadói lehetőségeket. Kivételként Vekerdí Lászlónak és Alföldy Jenőnek a szokványos könyvkritika keretein túlmutató, az egész addigi munkásságra kitekintő bírálatait vettem fel a kötetbe.

Az így összegyűjtött írások többsége az esszé és az emlékezés műfajába tartozik, de van közöttük születésnapi köszöntőnek és kiállításmegnyitónak készült dolgozat is. Az emlékezők közül többen ismeretlen irodalomtörténeti adatokat, levélrészleteket, egész leveleket és illusztrációkat is közölnek. Két esetben az írásokhoz mellékelt kísérőlevél, továbbá egy hozzám intézett levél formában küldött rövid emlékezés felvételét is indokoltnak tartottam. Mindezenöveli a gyűjtemény forrásértékét.

Az itt közreadott írások más-más oldalát mutatják meg Tüskés Tibor személyiségének és alkotó tevékenységének, de együttesen is csupán közelítések lehetnek. Az egy irányba mutató, egymást erősítő vagy kiegészítő megfigyelések, megállapítások mellett találhatunk bennük átfedéseket, első pillantásra jelentéktelennek tűnő részleteket, sőt ellentmondásokat is. Mindezek helyzetétele, összefüggésbe illesztése és értelmezése – a megfelelő forráskritika alkalmazása mellett – az olvasó feladata.

A szerkesztés során szerettem volna elkerülni az írások egyszerű szerzői betűrendbe sorolását, ezért tematikus és műfaji szempontokat, valamint a szerzők tevékenységét és édesapámhoz fűződő viszonyát tekintetbe véve öt csoportot alakítottam ki. Mivel egy-egy írás gyakran két vagy több csoportba is beilleszthető, a csoportosítás és a sorrend egyaránt szubjektív természetű. A már korábban publikált dolgozatok első megjelenési helyét az írások végén tüntettem fel.

Levelezésének és kéziratának nagyobbik részét édesapám még életében átadta a Petőfi Irodalmi Múzeumnak, ahol a hagyaték kutatható. Fodor Andrással folytatott levelezésének harmadik, saját maga által sajtó alá rendezett kötete már posztumusz hagyta el a sajtót. Halálát követően több tanulmány jelent meg munkásságáról, napvilágot látott az első pályakép, s megjelent a részben még általa összeállított válogatás a hozzá írt levelekből. A jelen kiadvány e munkák sorába illeszkedik.

Annak oka, hogy az MTA BTK Irodalomtudományi Intézete adja ki e kötetet, elsősorban az, hogy a többféle irodalmi irányzatra nyitott irodalomtörténeti, kritikai szellemiség, melyet Tüskés Tibor képviselt, nem idegen az Intézet hagyományaitól, s hogy külső munkatársként szoros kapcsolatban állt az Intézettel. A *Kortársaink* című intézeti kismonográfia sorozat számára ő készítette el Csorba Győző (1981) és Rónay György (1988) életművének feldolgozását. Számos intézeti munkatárssal volt szakmai, néha baráti viszonyban: hagyatéka közülük többek között Béládi Miklós, Bodnár György, Kerényi Ferenc, Kiss Ferenc, Komlós Aladár, Lukácsy Sándor, Pomogáts Béla, Rába György, Rónay László és Szauder József leveleit őrzi. Tudomásom szerint egy 2004. december 8-án tartott könyvbemutatón járt utoljára az Intézetben: Fábián István (1903–1961) irodalomtörténeti tanulmányainak általa válogatott, szerkesztett, utószóval ellátott, *Ízlés és irodalom* című kötetét Bodnár György, Kerényi Ferenc és Jankovics József méltatta.

Hálás köszönetet mondok mindazoknak, akik megértették szándékomat, s igent mondtak felkérésemre. Köszönöm Pomogáts Bélának és Szörényi Lászlónak, hogy tanácsaikkal, javaslataikkal segítettek munkámat. Kecskeméti Gábornak köszönöm, hogy lehetővé tette a kötet felvételét az Intézet kiadványai közé. A kézirat elektronikus változatának elkészítésében nyújtott segítségért Tüskés Annának és Lengyel Rékának, a kézirat professzionális kiadói gondozásáért Hegedüs Bélának és Szilágyi N. Zsuzsának tartozom köszönettel.

Tüskés Gábor

I.

Búcsú Tüskés Tibortól

1957 szeptemberében Szigetváron vonatra szálltam, Szentlőrincen bőrröndömmel felnyomakodtam a pesti gyorsra. A kipillantás a vonatablakon búcsú is volt, szorongva, életem eddigi színhelyeitől – Szigetvártól, ahol dolgoztam, Péctől, ahol csodálatos irodalmi közösségben éltem, s szülőhelyemtől, Somberektől. Sásd állomáson váratlanul fölszállt, poggyásza szerint nem búcsúzva, nem-zedéktársam, a szintén elsőkötetes költő, László Ibolya. Úgy ült, hogy engem nem vehetett észre, én egészen Budapestig nem adtam életjelet. László Ibolyát mára teljesen elfeledték, méltatlanul. Ő akkortájt jött át Szegedről, a mi baranyai körünkbe, újságíróként Kaposvárra került, majd Szekszárdra. Kiváló publicista volt, verset később alig közölt. Miért nem fedtem föl magam előtte? Ma azt mondanám, be kellett volna vallanom szökésemet, s nem voltam bizonyos benne, hogy értené. Esztendőkkal később mindannyian megkaptuk a szemrehányást, magára hagytuk Pécsset, s főképpen cserbenhagytuk Csorba Győzőt. A hely s a kortárs magyar költészet abszolút tekintélyét. Csakhogy – az úgy-ahogy új otthonra találásunk, a valamelyes országos csitulás után elgondolkodott-e igazán valaki, nem a Hely (nagy kezdőbetűvel) hagyta-e igazán cserben őt, s kiket, kit? Hisz ha meggondoljuk, az írócsoport, a *Dunántúl* folyóirat szétverése, Szántó Tibor főszerkesztő, Őrsi Ferenc letartóztatása után, a soha közléshez nem jutott dilettánsok írószervezet- s folyóirat-indítása közben s után jutott-e eszébe bárkinek, hogy él Pécs városában egy kivételes tekintély, Csorba Győző költő, a megyei könyvtár robotosa, élnek mások, akikből majd egyszer ugyancsak lehet tekintély.

Például a fiatal, mindenki által túl szerénynek vélt tanár: Tüskés Tibor. Akinek mindannyian, Csorba is, ha Tüskés elszánta közlésre magát, csak jó szóval szolgálhattunk. Tüskés Tiborra sem tartott igényt a kezdő *Jelenkor* újságíró- s „novellista” főszerkesztője (később egy katonai lap őrnagy-munkatársa Budapesten) – enyhe iróniával szólva, mit sem sejtettek akkor a szerkesztő urak, hogy a folyóirat, amit ők kitaláltak, *Jelenkor* néven igazi orgánummá abban a pillanatban válik, amikor 1959-ben Tüskés Tibor ül a főszerkesztői asztal mögé. A később nagy tekintélyű folyóirat fordulópontja Tüskés nevéhez fűződik – s 1964-ben nem azért kellett átadnia a helyét, tudjuk, mert munkájára alkalmatlannak bizonyult. Ellenkezőleg – mert egy Mészöly Miklós-mű közlésével kiváltotta annak haragját, akit intézményként is úgy hívtunk, Aczél György. Kutakodva, meglehet, nyomára juthatnánk, Pécs miképpen s hol igyekezett volna megvédeni főszerkesztőjét – félve mondom, netán csalódnánk, nincs ilyen nyom. Néhány író háborodott föl, mindekelőtt legjobb barátja, Fodor András, ő még verset is közölt a botrányos „kivégzésről”. Ha innen tovább követjük Tüskés Tibor életpályáját, láthatjuk, a történetek olyan mélységig mégse rendítettek meg, erkölcse, szellemereje művekkel lendítette tovább – környezete legalább annyit segített, hogy nem hagyta kenyér nélkül. Hosszu ideig középiskolai tanárként dolgozott, később a pécsi Városi Könyvtár, majd a Baranya Megyei Könyvtár tudományos munkatársa volt. Nevéhez fűződik a Pannónia Könyvek sorozatának szerkesztése. S a mellette való hivatalos kiállítás, a József Attila-díj odaítélése 1976-ban, figyelemfölhívás kívánt lenni egy színvonalasan formálódó életműre.

Jó néhányan, azok is, akik korábban elhagyták Pécsét, akkor kerültünk vissza, írásainkkal legalábbis, amikor Tüskés Tibor szerkesztette a *Jelenkort*. Az említett bosszú, amely, úgy gondolom, nem is annyira Tüskésnek, inkább az Aczél által nem kedvelt Mészöly Miklósnak szólt, azzal is járt, hogy utódot kellett találni. Szederkényi Ervin munkáját a feszült hangulat nem könnyítette meg – magam azt tapasztaltam, s erre szeretnék is emlékezni s emlékeztetni, mindenben az elődje iránti tisztelet vezette. Ha azt akkor jó néhányan kétségbe vonták is. Tüskés Tibor is úgy értelmezte, nemegyszer tapasztaltam, viszonyukat.

Tüskés Tibor munkáit aztán mindinkább a sokoldalú érdeklődés jellemzi – esszéi hajszálnyi közelségben vannak a szépirodalomhoz, Pécsről szóló könyve, a *Vallomás a városról*, szinte a szociológus szakértelmét leplezi le szerzőjében. Portrékötetei, akár Pilinszky, akár az általa különösen sokkal kedvelt Kodolányi János pályáját rajzolja meg, a tökéletesen fölkészült, érzékeny irodalomtudós keze munkái. De sorolhatnók itt Rónay György, Weöres Sándor, Csorba Győző, Nagy László, Illyés Gyula elemzését, másfelől egész nemzedékek számbavételét. Martyn Ferenc, Pécs képzőművészeti életének európai jelentőségű alakja, Dél-Dunántúl német kisebbségének népművészete egyaránt könyvnyi tanulmányozásra indította Tüskés Tibort.

Hisz Tüskés Tibor valójában somogyi volt, s gyerekkora egy részét Zalában töltötte. A somogyiak iránti hűséges rokonszenvét nem csupán a Takáts Gyula iránti tisztelet s a Fodor Andrással a költő haláláig tartó barátsága fejezte ki – abban a pillanatban, amikor a kaposvári folyóirat, a *Somogy* jó főszerkesztő híján volt, ő vállalta Pécsről a szükséges jelenlétre szólító munkát, az utazást, a szerzői kör megszervezését. Utóbbi, úgy gondolnám, tekintélye révén nem is lehetett különösen nehéz. Aztán valami oknál fogva ez is véget ért.

De akár Pécssett, akár másutt, mindenki támaszkodhatott Tüskés Tibor rokonszenvére, segítőkészségére. A magam tapasztalatát említhetném, minél inkább nehezedett például munkám az írószövetségben, Tüskés Tibor annál gyakrabban nyitotta rám az ajtót. Szavaiból valamiképp azt hámoztam ki, az ember egyik legerősebb megtartó érzése, hogy nem hagyják cserben. Vajon tapasztalta-e a saját pályáján ő is eleget? Anélkül, hogy mélyebben ismertem volna Tüskés Tibor szándékait, hiányérzeteit, az utóbbi időben gyakran az fordult meg a fejemben, az őt körülvevő világ egy mulasztást hangoztathatna magában – hol maradt a Tüskés-katedra? Pécssett, bárhol: Tüskés Tibor legegységesebb mivoltában nem tanár volt? *Irodalmi nevelés a tanórán kívül*, hangzik egyik korai művének címe; irodalmi nevelés a főiskolai katedráról? Az a *szívkeresés* (ne hangozzék gicscsesen), amit esszéiben, tanulmányaiban óhatatlanul észrevehetünk, tanítványi közösségre miképpen hat?

Kicsit félve, mégis igazamban bízva mondanám, Tüskés Tibor is a pannon gondolkodás emblematikus alakja volt. Történeti érdeklődése s az ebből keletkezett munkái talán sokunknak tanúsítják

ezt, hűsége ehhez a világhoz szinte minden megszólalásában tanú rá. Mondható-e, úgy gondolom, igen: szüksége volt mindenkor Pécs légkörére, Pécsnek annál inkább szüksége volt, van s lesz a Tüskés formátumú személyiségekre. S hiszen ezt nem is tagadta soha senki. Megszólalásai a *Jelenkorban* a vidéki szellemi lét lényegét summázták – ha őszinte akarok lenni, bennem, hajdani szökevényben, a visszavágyódás szorongásos érzését támasztották. Ha annyira, mint ő, hinni nem is tudtam; ott, bárhol, mégis nélkülözhetetlenek vagyunk.

Jelenkor, 52 (2009), 1257–1259.

Tüskés Tibor, a barát és a kritikus

Tüskés Tibor (majdnem) nemzedéktársam: ő 1930-ban született, én 1934-ben. Nemzedékéhez – melyhez az 1962-ben Párizsban alapított irodalmi és művészeti folyóirat, a *Magyar Műhely* szerkesztői és munkatársai közül is többen tartoztak (például Nyéki Lajos vagy Bakucz József) – természetes, jó viszonyt ápoltunk, olyat, amely leginkább a bátyáinkhoz való viszonyunkra emlékeztetett.

Így volt ez nemcsak „odakint” (mi 1962-ben a Nyugat-Európában élő magyar írók számát szaporítottuk), hanem „idehaza” is: hamar kapcsolatba kerültünk például a két esztergomi tanárral és közíróval, Dévényi Ivánnal és Bodri Ferencsel, a szegedi Ilia Mihállyal, s a pécsi Tüskés Tiborral. Ez az ismeretség kezdetben csupán episztoláris volt: ők vállalták először a „nyugatiakkal” való levelezés ódiumát. Ebben az időben ugyanis mindenki gyanús volt Magyarországon, aki az „imperialista” országokban élőkkel kapcsolatot tartott, netán levelezett... Különösképpen akkor, ha olyan állása volt, ahol a fiatalabb korosztályokra lehetett hatással, például tanár, újságíró, szerkesztő volt.

Ez teljes mértékben vonatkozott az előbb felsoroltakra, s különösen Tüskés Tiborra, akit néhány évi középiskolai tanárkodás után 1959-ben, huszonkilenc évesen neveztek ki a *Jelenkor* élére.

Mivel 1962–64 körül ő nem utazhatott, s mi sem jártunk még akkor Magyarországra, megismerkedésünk a *Jelenkornak* köszönhető. Minden fontosabb magyar folyóiratnak küldtük a *Műhelyt*; a legtöbb szerkesztő válaszolt is; lassan csere-viszony alakult ki a kinti és a hazai folyóiratok között, mindnyájunk hasznára és örömére.

Néhány hazai író kolléga azonban ennél tovább ment. Megírta véleményét egy-egy hozzá eljutott *Műhely*-számról vagy könyvkivadványról. Többek között Göncz Árpád leveleire emlékszem. (Az egyiket közöltem is három kötetes önéletrajzomban: *Journal in-time*, Kortárs Kiadó, 2001–2004.) Ő inkább a *Magyar Műhely*-számokat elemezte, alaposan, lelkiismeretesen. Néhány író-társunktól könyvre-szabott kritikát kaptunk.

Tüskés Tibor például 1964-ben Párizsban megjelent *Reménység, hosszú évek* című (első) kötetemet elemezte, 1964 karácsonyán írt, három gépelt oldalas levelében, amely ma a Petőfi Irodalmi Múzeum gyűjteményében található, sok más levéllel, irattal, *Műhely*-dokumentummal együtt. Írói pályafutásunk alakulásában jelentős szerepük volt ezeknek a leveleknek: esetünkben a kritikát helyettesítették, fölerősítve a nyugati magyar irodalmi kritika bizony elég gyenge visszhangját.

Tüskés Tibor levél-kritikájának első része a határon túli magyar irodalom általános (elméleti) kérdéseivel foglalkozik. „Tagadhatatlan, minden honi olvasóban van valami gyanakvás, előítélet a határon túli magyar irodalom iránt. Irodalomtörténeti tény, hogy még az erős, izmos tehetségek is, kiszakadva a hazai televényből, csak nagy ügyel-bajjal tudtak megküzdeni mondanivalójuk kifejezéséért. Így volt ez korábban, 1848 után, s így 1919 után is. S később is, az emigrációs irodalom, de még hazatért tagjai is alig-alig tudták a hazai irodalmi köztudat falát áttörni. Van valami hamis – »magyar?« – közgondolkodás, amely nem veszi tudomásul a saját kinti értékeit (extra Hungariam...), vagy csak akkor siet a hálátlanság törlesztésére (késő bánat...), amikor a világhírnév ragyogja be a messzire szakadt honfitársat (Bartók)” – írja, s véleményével már akkor teljesen egyetértettünk. (A helyzet persze azóta sem sokat változott...)

Majd a tárgyra tér, s jó pedagógiai érzékkel megdicsér... „Az első pillanatra vitathatatlan volt – bár így, együtt, írásaidat most láthattam először –, hogy igazi, érdemes tehetség írásai ezek az elbeszélések.”

Már itt befejezhette volna levelét (udvariasságnak ennyi bőven elegendő), Tüskés Tibor azonban vérbeli kritikus, s ebben az időben a *Jelenkor* szerkesztője is volt, tehát vállalta a kritikus munkát.

„Ami meglepett, az a könyv sokoldalúsága, sokfélesége. Mintha egymás után különféle hangszereken játszó zenészt hallanák. Mintha

azt bizonyítaná a szerző, hogy érték ám én mindenhez! Mintha ez az erőmutatvány kissé a kötet egységének rovására is menne. Van itt szinte népies hangulatot idéző életkép és intellektuális próza, naturalista leírás és szürrealista látomás, belső monológ és a francia újregény eredményeit próbáló elbeszélés.”

Ereztem, hogy Tibornak igaza van. Mentségemre szolgál, hogy idekint teljesen bizonytalan (reménytelen?) volt a könyvkiadás helyzete, ezért mindent bele akartam zsúfolni első kötetembe. „Mindent bele!” – gondoltam – mikor lesz nekem még egy kötetem?!

S az elemzés folytatódott: „Mi teremt egységet ebben a tizenhat írásban? Egy szemléleti, és egy módszerbeli dologban látom azt, ami ezeket az írásokat félreismerhetetlenül Nagy Pál írásaivá teszi. Mit értek a »módszeren«? Az írások elsősorban cselekményükkel, a történettel hatnak. Az írónak, úgy érzem, elsősorban az »esemény« meglátására van szeme. Mintha az író számára a cselekmény, a leírás lenne a legfontosabb. Az egyéb eszközökkel, például a hősök jellemzésével kevesebbet törődik. Gondolom, ettől válnak ezek az írások oly szikár, kemény novellákká, ahol elvész a részletek értéke, néhány leegyszerűsített vonás, maradandó, mély ránc lesz az írás (pl. Konzervgyárban). Helyenkint szinte vázlatosan hatnak emiatt az elbeszélések (különösen a kötet első felében).”

Hát igen, akkor valóban úgy gondoltam, hogy az írás elsősorban cselekményével, történetével hat, s ezt a történetet a lehető legkoncentráltabban, csontig letisztított stílusban kell elmondani. Az volt a célom, hogy az olvasó *megdöbbenjen*; ez az effektus egy szűkszavú történet-elmondás eredménye lehet (gondoltam), nem pedig a körülírásé, a cicomázásé. Ezt Tüskés Tibor is észreveszi: „Szomorú, fekete, kopár világ veszi körül hőseit, amin csak az író felelőssége süt át. Hősei többnyire magányos, szomorú emberek, de érezzük az író lelkiismeretének háborgását is.”

Ezután – a *Magány* című elbeszélésem ürügyén – kitér az „állathősök” szerepére „a modern novellisztikában”, s a „biológiai őszinteség mint a lelkiismeret szava” problematikájára. S bár ezekről csak érintőlegesen ír, ezek a gondolatok nekem fontos segítséget jelentettek.

Tüskés Tibor végül így összegezi benyomásait: „Úgy érzem, a kötet néhány írása az emigrációs élet és az emigrációs irodalom maradandó emléke, értékes dokumentuma lesz. Amikor majd arról beszél

az irodalomtörténet, hogy az ötvenes évek végén és a hatvanas évek elején milyen utakat járt a magyar novellisztika, ezt az ösvényt is számba kell venni, amelyen a Reménység, hosszú évek elindult. [...] Különösen megrázó erejűnek, s az írói bátorság csúcának érzem az M.I. emlékére című írást és a címadó elbeszélést. Amikor erre a magaslatra értem, szinte fájt, hogy vége a kötetnek.”

Úgy éreztem magam, mint akit lovaggá ütöttek.

Ugyanebben az időben Féja Géza is írt könyvemről az *Élet és Irodalomban* (1965. december 25). Büszkén feszítettem társaim között; a két hazai író bátorítása nagyban hozzájárult utam folytatásához.

*

Ugyanúgy, mint a vallási közösségeknek, a világi közösségeknek (így az írói, képzőművészeti, zenei közösségeknek is) megvannak a maguk példamutató, fontos vezetői.

Ami az irodalmat illeti, ezek a főkolomposok a múlt vagy a jelen írói közül kerülnek ki, de kiemelt szerep jut a középiskolai és egyetemi tanároknak, szerkesztőknek is. Ők azok a bölcs, szeretetreméltó emberek, akikre még a rebellis lelkületű fiatal írók, költők is felfigyelnek és felnéznek. A második világháborút követő korszak ilyen író-prófétája volt József Attila, s némelyeknek – nem is keveseknek – Kassák Lajos. A fiatalabbak közül főleg Weöres Sándorra figyelt a sokféle kényszerek közé szorult fiatal alkotók serege.

De, szerencsénkre, voltak szép számmal neves tanárok és legendás szerkesztők is, akiknek közvetítő-bátorító szerepe, ha lehet, még fontosabb (mert közvetlenebb) volt az említett írók szerepénél. Már rámutattam, hogy ezek közé az útmutatók közé tartozott a pécsi író, irodalmár, Tüskés Tibor, akinek szerepe Ilia Mihály szerepével hasonlítható össze.

Mint a 2008-ban megjelent *Derűs borúlátó* című, Kocsis Klára-könyv (Kairosz Kiadó, Budapest) is aláhúzza, Tüskés Tibor nagyon fiatalon lett főszerkesztő, s a *Jelenkort* öt éven át kitűnően szerkesztette. Ő maga így foglalta össze ezt a korszakát a fent említett könyvben: „A magyar irodalom jellegzetesen folyóiratokhoz kötődő, folyóiratokból kinövő irodalom. Nálunk jelentős írók vállalták az irodalmi folyóiratok szerkesztését. Nálunk a művek könyvbeni megjelenését többnyire megelőzték a folyóiratbeli publikációk. Gondol-

M. N. M. SZÉPMŰVÉSZETI MŰZEUM, BUDAPEST

Gerard David : (1460 körül — 1523) Jézus születése

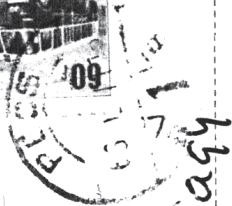
(SZ)

Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest

Ara : Ft 1.20

Kedves barátom, boldog, eredményes új esztendőt kívánok Önnek és családjának. Az új (12. 13.) lapszámbat minden megfeszítéssel, kitartással és lelkesedéssel fogadom. Kíváncsi vagyok, mit tudnak, talán mindenki és főleg lapjait az előzővel összehasonlítva... Barátom, Tüskés Tibor 10. 1. 20.

445/55/584

P. Nagy

France - Franciaország

Montrouge (Seine)

139, av. Jean-Juarez

junk arra, hogy nálunk Kazinczyék mozgalma a kassai Magyar Museum nyolc füzetében öltött testet. Petőfi népszerűségét a reformkori lapok alapozták meg. Nálunk Arany János és Babits Mihály szerkesztett folyóiratot. A Nyugat a huszadik századi magyar irodalom három-négy nemzedékét nevelte fel. Németh László egymaga írta tele a Tanú számaint. És ha már a kassai Magyar Museumot említem, azt is meg kell jegyezni, hogy nálunk a vidéki városok, a vidéki szellemi műhelyek – a Pest-központú irodalmi élet megszületése után is – arra törekedtek, hogy a maguk számára folyóiratot jelentessenek meg. Először megalakult egy irodalmi társaság, aztán második lépésként lapot alapítottak.

Pécsett 1931-ben megalakult a Janus Pannonius Irodalmi Társaság. És fennállásának tízéves jubileumát azzal köszöntötte, hogy Várkonyi Nándor szerkesztésében megjelent a Sorsunk. A társaság élete, a folyóirat múltja ma már az irodalomtörténet része. A Sorsunk a fordulat, pontosabban a fölfordulás évében. 1948-ban szűnt meg. A Sorsunkat Dunántúl címmel két folyóirat is követte. A második Dunántúlt, amelyet Szántó Tibor szerkesztett, az 56-os forradalom leverése sodorta el.

A Pécs-központú irodalmi élet jellegzetes hullámmozgást mutat. A fölemelkedés, az értékteremtés korszakait mindig a hanyatlás, az elvándorlás periódusai követik. Az utóbbi következett be 1948 és 1956 után is. 56 után a »régiek«, az »öregék« közül kevesen maradtak Pécsen: Bárdosi Németh János, Várkonyi Nándor, Lovász Pál, Csorba Győző. És pályára léptek a fiatalok: Bertha Bulcsu, Arató Károly, Lázár Ervin és mások. Az 1958 őszen indított Jelenkor folyóirat szerkesztésére 1959-ben kaptam megbízást.

Sosem voltam párttag. »Az én vezérem bensőmből vezérel« és vezérelt, hogy József Attila szavaival éljek. Ott volt a vonzó példa, a Várkonyi szerkesztette, a népi és az urbánus értékeket és érdekeket összefűző Sorsunk példája. Ott voltak a »helyi erők« és az elszármazottak; Kodolányi, Weöres Sándor, Mészöly Miklós, Fodor András... A lap a modernnek mondott kísérletező irodalom, a Kassák nevével jelezhető törekvések felé tájékozódott a képzőművészetben, a zenében is.

A lehető legrosszabbat követtem el, amit akkor egyetlen folyóirat-szerkesztő se engedhetett meg magának: szerkesztői céljaimat

teoretikusan, programszerűen is megfogalmaztam a lapban. 1963-ban jelentkeztek a támadások, Pándi Pál, Szabolcsi Miklós fogalmazta meg ezeket. Ma már nemcsak ezek a nyilvánosan megjelent bírálatok ismertek, hanem a zárt, bizalmas, számozott példányban készült följegyzések is. Polgári nézetekkel, politikamentességgel, a modernizmus, az egzisztencialista filozófia támogatásával vádolták a folyóiratot. A »marxista vonal« jelenlétét, a szocialista realizmust hiányolták, az »eszmei eltévelyedés«-t rótták föl. [...] A »megoldás« eltávolításom lett a folyóirattól. Könnyű szívvel visszamentem tanítani a gimnáziumba, és valójában ettől az időtől kezdve születtek meg önálló könyveim.”

Ebben az összefoglalóban Tüskés szemérmesen elhallgatja, milyen sorsdöntő szerepet játszott leváltásában az a tény, hogy a nyugati magyar írókkal – így a *Magyar Műhely* szerkesztőivel is – baráti kapcsolatot ápolt. Nyílt őszinteséggel írta leveleit, holott tudta, hogy ezeket nemcsak a címzettek olvassák. Ez azonban – a jelek szerint – nem érdekelte, sőt az „érdekeltek” munkáját azzal is megkönnyítette, hogy (például 1965 végén) nyílt képeslapon gratulált Kassák különszámunkhoz.

Személyes ismeretségünk már 1980 nyarán kezdődhetett volna. Tüskés Tibor ekkor felesége társaságában Párizsban járt és felkereste Montrouge-i lakásunkat. Nem voltunk otthon; Emilienne és jómagam Dél-Franciaországban nyaraltunk. Kedves sorait hetek múlva találtuk meg. Talán ha előre megírja...

Végül azonban találkoztunk, barátkoztunk, eszmét cseréltünk, vitatkoztunk. Barátságunknak az sem vetett véget, hogy később, jóval később Tibor már nem értett egyet azzal a szellemi felfogással, írói magatartással, amelyet a harmadik – radikális avantgárd – periódusában lévő *Magyar Műhely* képviselt. Nem esett jól néhány hozzám közel álló barát rosszallása (Tüskés Tiboré; Marton Kálmáné, aki a salgótarjáni gimnáziumban osztályfőnököm volt; Albrecht Dezsőé, aki a Szabad Európa párizsi ösztöndíjirodájában három évig főnököm volt), de azt tettem, amire Tüskés Tibor 1964 karácsonyán hozzám írt levelében biztatott: „írói bátorsággal” jártam saját utamat.

Tüskés Tibor

...Tüskés Tibor nehéz időkben, a három „T” hamis világában, majd a zavaros, jobb sorsra érdemes „váltás” esztendeiben élt és működött irodalomtörténészként, kritikusként. Pályatársai közül sokan az éppen aktuális politikai sugallatra (néha kényszerre) hallgatva olvastak, értékelték, sőt, ítéleztek. Írók és művek a politika mérlegén mérettek meg, s ezért a mérleg nyelve nem az esztétikai-erkölcsi igazság volt, hanem a hatalomhoz való viszonyt jelezte. Tüskés Tibor különlegessége abban rejlett, hogy – *rendhagyó jelenségként* – a szolga irodalmat soha nem eszményítette, „kanonizálta”, de a pusztá „bátorságot”, „odamondogatást” sem tartotta irodalmi értéknek. Tudta, bár bátorság, őszinteség nélkül fontos közlések nem lehetségesek, de a *csak* jóakaratból, lelkesültségből, *csak* harcok lázadásból keletkező művészet egyedi esztétikai megformáltság, szellemi iránytű nélkül hosszú távon elhervad.

Minél jobban szeretett, becsült egy alkotót, annál szigorúbban figyelt rá. Néha azért olykor „tüskésnek” tűnt (nomen est omen), de a tüskés ágakon mindig kinyílt egy-egy napba néző rózsa. Bántás is érte – nem is kevés. Barátai azonban többen voltak.

Illett hozzá az a csendes hegyoldal, ahol borozgatva híveivel el-elüldögélt. Láta a völgyet a mélyben – és látta a magasba nyúló tájat. Hajlíthatatlan alkat egy megalkuvásra hajlamos korban: ez a tartás ma is méltó a követésre...

Tüskés Tibor 80

Tisztelt Hallgatóim! Kedves Barátaim!

Ha élne, ha nem megy el olyan hirtelen tavaly novemberben, holnap lenne nyolcvan éves. Emberi perspektívából nézve nyolcvan év szép kor, s hogy nem múlt el haszontalanul, bizonyítja az életmű, amit maga után hagyott. S mivelhogy úgyszólván az utolsó pillanatig dolgozott, ha nem ragadja el a halál, műveinek sora bizonyára tovább gyarapodott volna... Tüskés Tibor 1930. június 30-án született Balatonszántódon. Nagykanizsán nevelkedett, járt elemi és középiskolába. Budapesten, az ELTE-n szerzett magyar-történelem szakos tanári oklevelet. 1952-től egy évig Dombóváron, 1953-tól húsz esztendeig a pécsi Janus Pannonius Gimnáziumban tanított. Ezt követően a Pécsi Városi Könyvtárban, majd a Baranya Megyei Könyvtárban dolgozott. Pécsre helyezése után került kapcsolatba az élő irodalommal, a város irodalmi életével. 1956-ban publikál először. Elnyerve az itt élő írók bizalmát, előbb az 1958-ban indult *Jelenkor* lektorátusának vezetője, 1960-tól a folyóirat első meghatározó főszerkesztője, aztán a Jelenkor-Magvető Kiadó egyik sorozatszerkesztője. A felívelő pályát megtöri, hogy irodalmpolitikai okok miatt 1964-ben eltávolítják a Jelenkor éléről. Miközben tanít, majd könyvtáros, s két esetben még szerkesztő is lesz (Pannónia Könyvek 1985–1991, *Somogy* című folyóirat 1993–2000), ettől fogva már mindenekelőtt az irodalmi tevékenysége a legfontosabb.

Irodalom iránti érdeklődése, elhivatottság-érzése már nagykanizsai gimnazista korában megmutatkozott. Folyóiratokat olvasott, versírással, később novellaírással próbálkozott, s budapesti egyete-

mistaként is kereste a kapcsolatot írókkal. Tehetsége, tenni akarása akkor talált igazi, eleven közegre, megfelelő kifutópályára, amikor fiatal tanárként, huszonhárom évesen Pécsen telepedett le, s megismerkedett itt élő írókkal, Várkonyi Nándorral, Csorba Győzővel, Bárdosi Németh Jánossal és másokkal. Azzal az irodalmi műhellyel, amelyben 1956-ig a *Dunántúl* című folyóiratot, 1958-tól pedig a *Jelenkort* írták, szerkesztették, éltették. Lenyűgöző az az elszántság és céltudatosság, az a lankadatlan erő és kíváncsiság, amellyel pécsi munkálkodását elkezdte. Megismerni és megszeretni nemcsak az iskolát, ahol tanít, a tanítványait, tanártársait, hanem a kétezer éves várost, sőt egész Baranya megyét. Tanítványaival járja a pécsi utcákat, tereket, táblákkal jelölik meg a házakat, ahol neves írók éltek. Később kitűnő kiadványt jelentet meg *A pécsi irodalom emlékhelyei* címmel, amelyben képekkel illusztrálva, utcák, házszámok szerint sorolja fel, hogy Mór püspöktől kezdve, Janus Pannoniuson, Klimo Györgyön, Vörösmarty Mihályon és másokon keresztül, Babits Mihályig, Kodolányi Jánosig és tovább, ki, mikor, hol lakott, szállt meg, lépett föl Pécsen. A kapuk és a függönyök mögé is benéz, emberekkel, tájakkal találkozik, könyvtárban búvárkodik, aztán meg is írja, amit látott és megtudott. A kapcsolatból, az élményből, a vonzalomból, a megbonthatatlan viszonyból könyvek születnek. Olyanok, mint a *Pécsi múzsa*, *A pécsi irodalom kistükréi*, a *Nyár, erdő kakukk*, a *Nagyváros születik* és a többi. Szívét-lelkét beleadja, méltán érzi hát néha úgy, hogy a másik fél nem viszonzozza kellő hévvel a szerelmet, de a pillanatnál tovább lát, s legyűrve a keserőséget, folytatja, amit elkezdett.

Tüskés Tibor nemcsak a végzettsége, s az eredeti foglalkozása, hanem az alaptermészete szerint is ízig-vérig tanár volt. Precíz, a rendet szerető, rendszerező elme, akinek a zsigereibe íródott, hogy a dolgozatnak bekezdése, tárgyalása, befejezése van. Kell, hogy legyen! Tanár, akinek határozott erkölcsi és társadalmi értékrendje van, s néha ellentmondást nem tűrően következetes és számon kérő. Ugyanakkor maga is a példaképeit, a mestereit rajongva tisztelő diák marad mindvégig. Tanulva tanító tanár, aki hogy pontosan és érdekesen „fölmondhassa a leckét”, minden forrást megvizsgál, minden régebbi és újabb eredményt és véleményt igyekszik figyelembe venni, amikor a tanárai, a tanítványai, a hallgatói, az olvasói, a közönsége

elé lép. Persze, mint mindenkinek, neki is voltak elfogultságai, de rendszerint alaposan alátámasztva, meggyőződéssel, érdekesen adta elő, amit állított.

Sokoldalú alkotó volt, aki gazdag életpályája során több tucat könyvet írt. Monográfiákat a huszadik századi magyar irodalom nagy alakjairól, Csorba Győzőről, Fodor Andrásról, Illyés Gyuláról, Kodolányi Jánosról, Nagy Lászlóról, Németh Lászlóról, Pilinszky Jánosról, Rónay Györgyről, Weöres Sándorról. Tanulmányköteteket *Pannoniai változatok*, *Mérték és mű*, *Triptichon*, *Jelbeszéd* címmel. Az esztétikai nevelést segítő műelemzéseket, mint a *Testvérműzsák*, a *Titokkereső*, a *Versről versre*. Esszéket a táj és az ember kapcsolatáról: *Magyarország*, *Zalamente*, *Somogyország*, *A nyugati kapu*, *Nagyváros születik*. Könyvtárosként bibliográfiákat, repertóriumokat készített, például Szántó Tiborról, Csorba Győzőről. Munkásságát József Attila-díjjal, Rippl-Rónai-díjjal, MAOE-díjjal, Literatúra-díjjal, Janus Pannonius-díjjal, Arany János-díjjal, Pro Civitate-díjjal, Akadémiai Bizottsági-díjjal ismerték el. Baranya megye és Nagykanizsa díszpolgárává választotta. A Pécsi Tudományegyetem Szenátusa címzetes egyetemi docens címet adományozott neki.

Sokat tett az egyes művészeti ágak közötti kapcsolatok, összefüggések feltárásáért, a „testvérműzsákát” együtt láttató-tanító szemlélet terjesztéséért. Irodalmi szerkesztőként az értékekre figyelt. A gyengébb munkákban is képes volt meglátni a pozitívumot, a tehetség szikráját, s igyekezett a szerzőt rávezetni a helyes útra. Mint irodalomtörténész elsősorban és főként a Pécsett, a Dél-Dunántúlon, s a Dunántúlon élő, innen elszármazott vagy valami miatt ehhez a városhoz, ehhez az országrészhez kötődő írókra, költőkre, művészekre figyelt. Tüskés Tibor az ő alkotásaik megismerése, tanulmányozása, népszerűsítése, s a velük való kapcsolat révén lett országosan ismert és elismert, s tett múlhatatlan értékű szolgálatot lakóhelyének és szülőföldjének is. Szívéhez a legközelebb Kodolányi János és Csorba Győző álltak, de háromkötetes levelezés-gyűjteményük a bizonyosság rá, hogy legfőbb barátja és „harcostársa” az ugyancsak somogyi születésű Fodor András volt. Weöres Sándor, Illyés Gyula, Németh László vagy Mészöly Miklós és mások műveihez is a szűkebb haza, a szülőföld élményével és szeretetével közeledett, de

ítéleteiben az egységes magyar irodalom szempontjai vezérelték. A helyi érdekeltségű produkcióban is meglátni az általános értéket, s az egyetemes mércét alkalmazni a szomszéd utcából bekopogó ismerős munkájára is, ez a szemlélet, igény és követelmény emelte országos jelentőségűvé legjobb pillanataikban a XX. századi pécsi folyóiratokat, a *Sorsunkat*, a *Dunántúlt* és a *Jelenkort* is. Az utóbbit először éppen Tüskés Tibor főszerkesztősége idején.

A *Jelenkor* éléről való leváltásának a sebtét haláláig hordozta. Hiába, hogy irodalomtörténészként, íróként lankadatlanul, sőt a korábbinál nagyobb lendülettel, folyton szélesedő látókörrrel, magasabb igénnyel dolgozott, s egymás után jelentek meg a könyvei, a fiatal szerkesztőként elszenvedett igazságtalanságot semmi sem feledtette. Mégis szinte felbecsülhetetlen az a szolgálat, amit választott városának, Pécsnek, a Dél-Dunántúlnak, tágabban pedig széles e hazának, a helyi és az országos irodalmi-művészeti élet önismeretének és emlékezetének, történetének és jelenének feltárásával, figyelésével, ápolásával, elemzésével tett. Bizonyára születik szándék és alkalom, s lesz ember, aki a sokirányú, terjedelmes és fontos életművet elejétől a végéig számba veszi, feltárja, s elhelyezi a magyar irodalomtörténet folyamatában. S lesznek tanárok és tanítványok, városukra büszke, kíváncsi polgárok, akik ismerkedni akarnak lakóhelyük történetével, kultúrájával, irodalmi emlékeivel, az itt született alkotásokkal, és kezükbe veszik, olvassák, népszerűsítik Tüskés Tibor műveit. A kiállítást – ebben a hitben – megnyitom.

Elhangzott a *Tüskés Tibor élete és munkássága* c. kiállítás megnyitóján, Pécs, Várkonyi Nándor Fiókkönyvtár, 2010. június 29.

Függelék

1.

Bertók László – Tüskés Gáborhoz

[Pécs, 2012. febr. 2.]

Tüskés Gábornak
MTA Irodalomtudományi Intézet
H-1118 Budapest
Ménesi út 11-13.

Kedves Gábor,

édesapád az *Exponált idő* című könyvében (115. p.) idéz (s a maga szempontjából értelmez is) egy mondatot, amit én a Nagy Imre: *Bertók László. Beszélgetés és tanulmány* című interjú-kötetben (Pécs, 1995, Pannonia Könyvek) a kettőnk kapcsolatának a befejeződéséről mondtam. – Más oldalakon persze, azt is elmondtam, hogy mi mindent köszönhettem neki Pécsre költözésünk első évtizedében (1965–1975 között).

Az is igaz, hogy az 1990-es évek második felében kísérletet tettünk a régi barátság feltámasztására, de csak odáig jutottunk, hogy voltunk egyszer a feleségemmel a Bokor utcában és a Szamóca-dűlőben, Tiborék pedig eljöttek egyszer hozzánk a Király utcába és a Seregély-dűlőbe. Könyveinket később is elküldtük egymásnak, akárcsak karácsonyi-újévi üdvözlötünket, de csak utcán és rendezvényeken találkoztunk.

Amikor az *Exponált időt* (2000-ben) elküldte, köszönő levelemben észrevételeimet, hibaigazításaimat is jeleztem, s gratuláltam neki a 70. születésnapjához. Reakciója annyi volt, hogy egy képeslapon megköszönte a születésnapi jókívánságokat. Nem tudom, láttad-e, ott van-e ez a levél a hozzá írt, általa összeállított válogatott levelezés-kötetben[,] ezért, hogy lásd, mellékelten elküldöm.

A halála utáni nap reggelén felhívott a Pécsi Szemle főszerkesztője, s megkért, hogy írjak róla nekrológot a lap napokon belül megjelenő számába. Kérését teljesítettem (2009. 4.). Születésének 80. évfordulóján *Tüskés Tibor élete és munkássága* címmel kiállítást rendeztek Pécsen, a Várkonyi Nándor

Fiókkönyvtárban, s felkértek a megnyitására. Elküldöm ezt a megnyitó szöveget is. Nem „kapcsolat-kép”, csak rövid „pályakép”, de nem jelent meg sehol. Ha mégis beilleszthetőnek találnád az emlékkönyvbe, rendelkez vele. Mást adni, illetve írni, nem tudok.

Jó egészséget és jó munkát kívánok!

Üdvözlettel:
Bertók László

2.

Bertók László – Tüskés Tiborhoz

[Pécs, 2000. jún. 14.]

Tüskés Tibornak

Kedves Tibor,

a könyvheti jövés-menés, nagy meleg, majd az azóta is tartó korai, de folyamatos kánikula nem csupán a pázsitot, az eprest, a málnást szárította ki a Seregély-dűlőben, hanem az ember is – növényeivel együtt – tikkadozik, levegő után kapkod. Ezért van, hogy csak most, a Te nagy kilométerköved tövében jelentkezem, megköszönni a könyvedet.

Nagyon szép könyv *Az exponált idő!* Elsősorban a Te életed fontos dokumentuma, de rögtön utána a kortárs irodalomé. Az egyes írókról a már ismert adatok, ítéletek, vélekedések itt a Te emlékeiddel, ítéleteddel, véleményeddel lesznek teljesebbé, színesebbé, személyesebbé, élőbbé. Némely dologra mások talán másképpen emlékeznek, ez vele jár, hisz az eseményt, a tényeket annyiféleképpen érzékeljük, „éljük át”, ahányan ott vagyunk (voltunk), s az évek, évtizedek is elvégzik a maguk (jótekonny) munkáját. Tökéletlenek vagyunk, de mind-mind tökéletességre törekszünk.

Nagyszerű a képanyag! Hitelesíti, rögzíti, ugyanakkor fölemeli, röpteti a szöveget. (Én még több nevet kiírtam volna alájuk. Csorbánéét, Fodornéét bizonyosan. Te is tudod, milyen lényeges szerepük volt az életművek létrejöttében.) (S egy észrevétel: A 113. oldalon Bárdosi Németh János és Barcs János között szerintem Ágh István áll. Veress Miklós semmiképpen.)

Köszönöm, hogy engem is belevettél panteonodba. Őszintén szólva, nem számítottam rá. Úgy érzem, „úriemberekhez méltóan” élünk egymás mellett, egymással, s különösen „a kilencvenes évek közepétől”, amikor Te voltál még 65 éves, én meg öt évvel fiatalabb. Egyetértek Veled, nem kell „véd- és dacszövetséget kötni...”, hetente találkozni”, érzékenykedni, megsértődni. Én ezt a viszonyt sokszor annál is többnek érzem, amit azzal „az elveszett, sokáig hiányzó és most újra megtalált szó”-val kifejezhetünk. Tudjuk egymásról, ki kicsoda, s azt nézzük, becsüljük a másokban, ami kiállta az idők próbáját.

Ebben a közös körben (kertben) tűnődve, látva, hogy a tényekre s az emlékezetre nézve velem együtt érzékeny vagy, néhány kiegészítést, helyesbítést a saját ügyemben, szükségesnek tartok:

Nem a megyei bíróság (neki nem volt ilyen jogosultsága), hanem az Elnöki Tanács függesztette fel „kegyelemből” 1956 júniusában három évi próbaidőre, s nem a 8 hónapot, hanem annak „hátralévő részét”, miután addigra 3 hónapot már leültem belőle. (Az már az élvezet fokozása volt csak, hogy amikor a kegyelmi papírost kézhez kaptam, a zsebemben volt már a munkaszolgálatos katonai behívó a kővágószőlősi uránbányához.)

Igen, 1965-ben költöztünk Pécsre, de 1965. június 1-től 1968 októberéig, több mint három évig albérletben, egyetlen szobában laktunk a régi Kertvárosban (Bókay J. u. 14.). Ott született 1966-ban a fiunk is. Ott Te nem jártál nálunk, feltehetően azért nem emlékszel rá. Amire emlékezel, az a „kiürített” nagyárpádi iskolaépületnek nem egy „magas mennyezetű szobája”, hanem a tanítólakása volt: két szoba, konyha (nagy cserépkályha) stb., amelyet tényleg „kaptunk”, s amelynek 1968. októbere s 1969. júniusa között, nyolc hónapig a bérlei voltak. A „Hamarosan sikerült beköltözniük a városba” hamarosanja tehát kerek négy esztendő. (Részletekről ne beszéljünk. Csak annyit még, hogy az „emeletráépítéses lakás” árának felét és annak a kamatait évekig fizettük, holott a lakás az államé maradt.) A „Hetente találkoztunk, ingajáratban éltünk” innentől, 1969 közepétől, a Munkácsy Mihály utcától igaz. S tényleg pálinkáztunk, pogácsáztunk, munkát szereztél. Négy-öt szép esztendő volt. Köszönet érte itt is.

A „keserű pillanat”, „amikor a Somogyba való visszatérés lehetőségét” mérlegeltem – többször megírtam, elmondtam már –, nem ezekben az években, hanem 1965-ben volt. Néhány héttel Pécsre érkezésem után, amikor még a feleségem állása és sok egyéb is teljesen kilátástalannak

látszott. Ekkor mentem el Csorba Győzőhöz, miután – tudomásom szerint – Fodor András is, Pál József is megkérte, hogy beszéljen le a „szökésről”, s ekkor győzött meg, hogy itt kell maradnom. Azt sugallani (szövegkörnyezettel, szöveggel), hogy a maradás *választásában* (1965-ben!) Neked is szereped lett volna, amit én „később Csorba Győzőnek” tulajdonítottam, enyhén szólva furcsa.

Fodor Bandi „fiat” (tanítványait, fiatal íróbarátait: Bisztrayt, Bullát, Csűröst, Lakatost) 1970–73-ban ismertem meg, amikor a pesti egyetemre jártam. Bandi „hozott össze” bennünket, s gyorsan összebarátkoztunk, sokat voltunk együtt. A hetvenes évek első felétől már feleségestül, családotstul. Évekig, évente legalább egyszer Pécsre, hozzánk is eljött a társaság. Egyszer-egyszer Fodor Bandi és Sárika is „csatlakozott” hozzájuk. Így történt 1976-ban is. Június 12-én érkeztek (Bandiék Nálátok aludtak), s másnap, miután Ti is csatlakoztatok hozzánk, kirándultunk Zengővárkonyba. Igen, Bandi volt a kalauz, miként naplójában megírta. Ebben a bejegyzésében említi először, hogy közted és köztem nincs rendben valami.

Ez azért érdekes, mert amit a *Tárgyak idejéről* a *Somogyban* írtál, az csak az utolsó csepp volt a pohárban. Nagy Imre egyébként megjegyzi bibliográfiája végén, hogy az „csak azoknak a tanulmányoknak, recenzióknak... az adatait tartalmazza, amelyeket” munkája során felhasznált (261. l.). Recenziód benne van a *Zöld pajzs alatt* c. (Kaposvár, 1985), rólam szóló irodalomjegyzékben, akárcsak a legújabbikban, az Interneten, a Digitális Irodalmi Akadémia bibliográfiájában (www.irodalmiakademia.hu). Az adatokat mindkét esetben én adtam.

Remélem, hogy az itt elmondottakról, s másról is, előszóban is eszmét cserélhetünk. Még egyszer köszönöm! Szívből gratulálok a hetvenedik születésnapodhoz! Kedvedre való munkát, jó egészséget, szeretteid körében eltöltött, szép alkotó esztendőket kívánok Neked feleségemmel együtt.

Pécs, 2000. június 24.

Baráti szeretettel:

Tüskés Tiborra emlékezve

Nehéz években, későn induló költőként találkoztam Tiborral, Pécsen, a Nádor-szálló előtt. A *Jelenkor* szerkesztőségébe igyekeztem, már Illyés által is jóváhagyott versekkel. A hivatali ridegség, óvatosság várt hangulata helyett, kedves, barátságos fiatalember köszönt rám, valamiképp rám ismert az utcán, tudta is, hogy őt keresem. A versek rövidesen megjelentek a folyóiratban. Kapcsolatunk nem volt rendszeres, annál inkább barátságos és őszinte. Tibor nyíltszívű természetessége haláláig éltette bennem az iránta érzett bizalmat. A későbbi évek adtak alkalmat arra, hogy beszélgetőtársa legyek több rádióműsorban. Derű és szemérmes áhítat együtt jellemezte megszólalásainkat, választott témáink tiszteletet követeltek, súlyos szavakat is mosolyogva mondtunk ki televíziós portréfilmjében is, mely a Balaton partján készült. Amikor a *Somogy* folyóirat főszerkesztője lett, gyakrabban voltunk együtt. És találkoztunk sokszor a Berzsenyi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság napi életének sodrában. Öröm, hogy köteteim sorsát szíven viselte, egyik jelentős kritikája válogatott verseimről a *Tiszatáj*-ban jelent meg. Közös estünk volt, természetesen Fodor András igen jó barátunk szerkesztői tervei révén a Fészek Művészklubban. Rövid ideig együtt is lehettünk szerkesztői-bizottsági tagok a jezsuita *Távlatok* folyóirat értekezletein, Szabó Ferenc költő barátunk felkérésére. Tibor sebezhető, érzékeny író-ember volt, roppant szellemi erők birtokosaként mégis erős, nyugalmat adó. Őrzöm műveit és emlékét, baráti szeretettel.

Visszapillantás Tüskés Tiborra

Talán a hetvenes évek elején volt, hogy Rónay György, a *Vigilia* főszerkesztője kibillegett egy hosszú szobasor leghátulsó szobájából – ez volt a *Vigiliáé* –, s a sötét folyosón átkelve az *Új Ember* nagy szerkesztői szobájába, megállt s odaszólt nekem: – Péter, gyere be egy kicsit. Hű-ha, gondoltam (?)... Újoncféle voltam akkortájt az (egyházközeli) *Vigiliában*, és az (egyházközelibb) *Új Emberben*, s mindkettőben vítézkedvén, hol az egyikben, hol a másikban adtam írásbeli életjeleket. Ha Gyuri bácsi észlelte, netán hívta az embert valamire, az bizony áldásszámba ment (akit különben „jóisten”-nek nevezett a későbbi *Újhold* baráti köre). Kissé előredőlve fénymarasztaló fejével, arcával, közölte velem, hogy a pécsi *Jelenkor* főszerkesztője, Tüskés Tibor kérte tőle az irodalmi megjelenésekben – enyhén szólva – hatóságilag késleltetett, *Vigilia*-körüli fiatal és kevésbé fiatal költők, írók nevét, s akiket Rónay szívesen ajánl, s ő, Tüskés szívesen közölne. – Van hozzá kedved?, kérdezte. De még mennyire!, fiataloskodtam. Gyuri bácsi megmosolygott: Mindjárt gondoltam. Holnap hozz be egy pár verset és prózát, ha van, helyes?... Igen, köszönöm szépen, hozok... S ahogy a góllövő futballisták szoktak beleöklözni a levegőbe, azt tettem én is, belebocsátkozva ismét a folyosói sötétbe.

Így került Tüskés Tiborhoz 4–5 versem, és egy háborús, valóságos, mégis szimbolikus jellegű novellám. Mind elfogadta, egy kedves, rövid levélben adta hírül, s hogy itt-ott már találkozott a nevemmel. Előbb a versek jelentek meg időközönként, óvatos és bölcs szerkesztésben (miből nem volt nehéz kivenni, tudja, ezzel a szerző úrral kissé vigyázni költetik, de bánta a fene), azután a *Lebukott a kárminvörös Nap* című novella. Ez már kalamajkát okozott. Megje-

lenése után egy-két hónappal valami hivatásból-éber műalkotás-felügyelő az egyedül üdvözítő párt nevében megdohogta, kifogásolván a stílust, a párbeszédek nyugatiasságát, pacifizmusát, meg főként a címet. Ezt meg is írta, de Tüskés később közölte velem. Szó ami szó, nem izgatott fel a dolog, s fölmordultam: Ez egy szép cím! Mi a baja vele annak a ... hát nem urat mondtam, az biztos. Tüskés fölnevetett: Ó, te naiv! Mi más lenne az a *Nap*, ha egyszer *kárminvörös*, mint ő, ők?... És hogy le is bukik?... Csapkodta a térdét. Kikaptál?, kérdeztem. Na, csak olyan irodalmiaskodó álvitában dorgáltak meg, hogy azért máskor nézzük meg jobban, kit s honnan, s miegyéb... Tibor, igazán mondom, ez csak most villant föl nekem. Ez valóban egy múlt idejű jövőbelátás, tettem hozzá meditátívan. Tüskés még jobban nevetett, s elkomolyodott: – Ez a jó. Ezt így kell, nézett rám nyíltan, testvérien, s mondhatom, egyetértő, írói, szellemi hatalommal... Dicsért, pedig ő volt az ártatlan, szenvedő alany... Megszerettem. Mikor elbúcsúztunk, még beajánlott Csorba Győzőnek, vállon veregetett, melegen megöleltük egymást.

S eljött az idő, mikor már az *Új Ember* szerkesztőségében is feszengeni kezdtek miattam egyesek. Baj volt a(z elég ritka, s aránylag csöndes) szavam, baj a hallgatásom is, mit az egyik főszerkesztő tudtomra is adott. Akkor megegyeztünk, hogy gyakran utazom, városriportokat írok, fölkeresem a különféle segítséget kérő családokat. Szóval hetente néhány napra eltűnök. Ennél nagyobb ajándékot!... Így látogattam meg Pécsen Tüskés Tibort a lakásában. Barátként üdvözölt, s rögtön meglepett tájékozottságával. Egyre többet olvaslak, lassan nyílik a kapu!, mondta. Tetszett neki a válaszom: Nem sietem el a dolgot, ha már eddig se hagyták, hogy elsiessen. Igaz, mondta félhangon. Aztán miniatűr esszét adott elő szóban, kapásból, de nem elsodró, hanem érzékeny figyelemmel írókról, művekről, és úgy, hogy kitanítás nélkül tanított. Néhány mondat után tányérkájához koccantotta a kávé csészét, megállt s figyelt. Azt akarja, gondolom, legyen időm megérteni szándékát, földolgozni az új, eddig nem elég jól ismert személyek műveit, tényeket, adatokat, külső-belső eseményeket, elhelyezni ismereteimben gondolatait, állításainak mélyét s színeit, vagy akár megformálni ellenvéleményemet, de közben mintha magát is figyelte volna. Aztán visszaereszkedett a fotelba, s várta, mit mondok. Nem tudtam nem észrevenni szemé-

ben valami leplezetlen elismerésfélét, ahogy kitartóan nézett. Nem szakított félbe. Többször is, szó nélkül bólintott. Senkit se ócsárolt. Számon tartott olyanokat is, akik nem álltak hozzá túl közel. Volt, akiről nem vagy keveset beszélt, de a valóban jelentős írókat értékelő megbecsüléssel illette; erre *jól* csak az képes, aki tényleg tud.

Máskor, enyhe télben összefutottunk az Egyetemi Könyvtár előtt. Vagy jött, vagy ment a Mikszáth Kálmán-téri piaristákhoz (ha jól emlékszem). Elemében volt. Most inkább csak hallgattam őt. Teológiai jellegű hevület hatotta át mondatait, hangosan, szépen artikulálta őket. Magyarázott: nem értem a keresztények közti általános művészet-idegenséget!, börtenskát fogott, egyik kezéből tette a másikba, hát akkor kinek írjon az ember, ha nem nekik!, nem is kevés indulattal mondta bele szavait a hideg levegőbe, de beféjező mondatai kifejezetten adventiek voltak, személyesek, vallomásosak, s mind csöndesebbek. Kis mosoly: Na, szervusz! Várom írásaidat!, intett s fölszállt egy éppen érkező buszra.

Sikondára mentünk üdülni a feleségemmel. Sikonda közel van Pécshez. A gondnok kinyitott egy vaskos ajtót, betessékelt minket a szobába, és alaposan ránk nézett: – Itt, kérem, a köztársasági elnök, Losonczi Pál elvtárs szokott kikapcsolódní! Jó pihenést kívánok!, s minthogy elfelejtettünk megrendülni a hírtől, hűvösen biccentett és becsukta a bőrpárnás ajtót. Atyavilág, hova kerültünk, botránkoztatam a feleségemet. Nézd a plafont! Nézte. A csillagos ég!, rebegte. Ötágú aranycsillagokkal volt teleszórva a világos-, helyenként sötétesen kék mennyezet. A csillagtömeg leözönlött, lemerészkedett a falakon az ablakkeretek alsó szintjéig, egy ezüsttel mintázott, domború, a széktámlák vakolatrombolása ellen fölerősített deszkacsíkiig. Itt fogunk aludni?, kérdezte a feleségem... Itt aludni fogunk, javítottam a szórendjén. De hát... Ugyan, ez egy hatalmas, nagyszerű, ruganyos ágy, s egyet-kettőt rugóztam rajta. De a mennyezet!, súgta önagysága... Hát az bizony ilyen, mondtam neki. Vedd figyelembe, hogy aranycsillagok alatt az ember hamarabb lehunyja a szemét. A csillagoktól nem kell félni, jól oda vannak azok ragasztva. Elvégre... Kipakolok, szólt a feleségem. Én is, de nem most, válaszoltam kétértelműen.

Ki volt az, aki olyan készségesen hozta be a bőrröndünket?, kérdezte asszonyom. Göncz Árpád, mondtam, író, fordító. És itt van még Varga Imre költő is.

Vele, Varga Imrével mentünk el egy megbeszélts napon Tüskés Tiborhoz. Jókedvű volt. Hozta be a kávé, apró süteményt. Imre megfontolt, halk-erős mondatait szívesen hallgattam. Mikor befejezték a beszélgetést, Tibor rám nézett: Hát te? Én is, mondtam. Nagy nevetés csattant föl. Imre belejött, s Tibornak magyarázta, hogy ez a konok, fafejű Vasadi ezt meg azt erőlteti, persze sikertelenül. Én nem erőltetek semmit, utánóztam Imre összetett szelídségét, engem erőltetnének ezek meg azok, erre meg arra, de én nem oda, nem úgy, és nem azt. A többi stimmel. Mi az a többi?, kérdezte Tibor bujkáló mosollyal. Hát hogy a Vasadi tényleg konok, s fafejű. Imre elszabadult, alig bírt magával... Na, figyeljete, azért én mondanék valamit, szólt Tibor, megcsöndesítve komolytalanságainkat.

És most nem az a fontos, mit mondott, nem is arra emlékszem, hanem csak órá, amilyenként s ahogyan ott ült... Az erős figyelem-összpontosítás csak akkor igazi, ha odaadó, a szó szoros értelmében, vagyis önküiresítő, önfeledt, közönyösen, azaz érdektelenül objektív: most semmi más nincs, csak ő, a tárgy, aki alany, valahogy önmagát önmagával gazdagítja, mert hirtelen szót s csöndet kap az, amit eddig nem ismertünk, s egyetlenül. Ilyenkor az ember mélyen föltárulkozik. Merem állítani, fényt áraszt. Mert fényt, akár eddig elrejtett fényt bír, hordoz. Erre mondja S. Weil, hogy az ilyen figyelem tiszta szeretet. A figyelmes azt látja, azt fogja föl, ami van, nem amit érez, véleményez, hasonlítgat. Ez mind semmi ahhoz a valódisághoz képest, hogy igaz. Ez ő. Ez az ember, és nem más. Különös módon csak az odaadás képes ártalmatlan, pontos és világos kritikai észrevételekre. Így formálódik az a bizonyos „igen, de...”, szabadon, s bennem is. Ez a fajta figyelem *mindenestül* befogad és jóváhagy – megért. Azaz, el is vállalja a személyt annak, ami.

Tüskés Tibor nekem, előttem még soha nem volt ilyen kiteljesedett, tempósan lassú és nyílt, nagytudású, magával a *dologgal* telített, noha megmozdultak bennem azok a kis, finom, organikus jelzés-strukturák: te válaszd az ismeretlent, az eltérőt, ha homályos, hát homályos, ne félj, lépj a vízre, mélyebbre, lefelé, a sötét is világíthat, merj ugrani akár. Nem kevesebb az övé, hanem más. Tüskés Tibor a szeretetemben él s marad meg, nem a nemlétező azonosságban. Jelentős, mindvégig megbecsült barátként. Hivatása, elhivatottsága volt, nem szakmája.

A sétáló ember

Tüskés Tibornak nem volt autója. Legszívesebben gyalog ment volna mindenhova. Vagy ha muszáj, vonaton, autóbuszon. Mindenképpen úgy, hogy mindent, sokat láthasson. Észrevehesse a megyeháza talpkövezetéből kinövő mohát, kis növényt. A Széchenyi tér köveinek (akkor még) szürkén füstölő gőzharmatát, a térről felnézve a napszötte, egyenes vonalat a Dzsámi–Kálvária templom–Havihegyi templom szimmetrikus nézetében. Ha mégis autóba ült, és teszem azt, egy megbeszélésre mentünk Kőszegre, úgy kapkodta szemét a tájon, az elsuhanó érdekességek felé, mintha mindent be akarna fogni a világból, mindent, ami kicsit is összetartozik. Mert szintetizáló képességgel volt megáldva, mint minden Mester.

Szintetizálni nem lehet gyorsan. Nem lehet lepkét vagy bélyeget „gyorsan” gyűjteni. Okosan, megfontoltan, körültekintően. Hogy ne hagyjunk ki semmit a láncból, mert vagy nem áll össze, vagy hamar elszakad.

Olykor nem értettem. Megkért, hozzak neki húsz deka parizert, egyben. És két zsömlét. A megyei könyvtárban a Pannónia Könyvek szerkesztőségében lettem a munkatársa, és ez volt első, komoly feladatam. Nem tudtam teljesíteni. A két zsömlé rendben, de a parizert felszeletelte az eladó, úgy vittem el neki. Ez volt minden délben az ebédje, legalábbis amikor a szerkesztőségben dolgozott. Döbben tenézett az ártalmatlan parizerre, majd rám. „Zsolt kérem, annyit mondtam, húsz deka parizert egyben.” „És? Nem mindegy az, tanár úr, hogy egyben vagy szeletben?” Elmosolyodott. Olyan mosolyt rakott néha az arcára, hogy nem lehetett mögé látni. Száz és száz füg-

göny hullt elé. „Nem, Zsolt kérem, az nem mindegy. Kérem, máskor azt tegye, amit mondok.”

Vagy máskor: jött reggel levél, értesítés a minisztériumból, hogy megkaptuk a kért támogatást egy könyvre, vagy komolyabb tervre. Kopogtam ajtaján, ahogy beért, és sugárzó arccal akartam közölni, mi történt. Nem hagyta, hogy belekezdjek. „Zsolt, kérem, üljön le, először átnézzük ezeket a cédulákat, a napi feladatokat.” Én még tettem egy kísérletet, hogy elmondjam az örömhírt, de képtelenség volt. Le kellett ülni, átnézni az előző nap, vagy előző héten kis cetlikre írt feladatokat, mit teljesítettünk, mit nem. Ez elég idegesítő. Főleg egy huszonhat éves fiatalembernek. Mondhatom, közel voltam hozzá, hogy a vonalzóval ráússek a fejére: „Nem érti, tanár úr, mi történt?”. De türtőztettem magam. Szépen végignéztük két óra alatt a teendőket, átbeszéltük, volt, amit összegyűrt a fecnik közül, volt, amit félrerakott, hátradőlt – megint ugyanaz a mosoly! –: „Most mondhatja, Zsolt kérem, mi az az örömhír.”

Kezdetben gyanakodott rám. „Oda helyeztek” mellé. Nem ő kérte. Szakítottam a pécsi színházzal, előző munkahelyemmel. Forradalmi hevületből kifolyólag. Felmondott a főrendező, aki színházi mesterem volt, amit tudok a rendezésről, színházcsinálásról, azt tőle tudom. Felmondott, és én kötelességemnek éreztem követni a példáját. Ma már látom, ez nem volt ilyen egyszerű.

Nem bírtam lenni mesterek nélkül. Tizennégy évesen megtaláltam magamnak Hernádi Gyulát, a novelláit, és elkezdtünk levelezni, majd személyesen találkoztunk, utaztam hozzá Pestre, vagy ő (általában Jancsó Miklóssal együtt) Pécsre, a Nagy Lajos Gimnáziumba, megnézni az írásából rendezett diákszínpadai előadásainkat. Érettségi után a sikondai alkotóházban (már nem tudom, hogyan) megtaláltam Göncz Árpádot, aki komolyan vette, hogy írok, és azt is komolyan vette, amit. Elolvasta, véleményezte, írónak tekintett. Utána a színházban megtaláltam Szegvári Menyhértet, az akkori főrendezőt. Ültem mellette, mint asszisztense hosszú éveken át, és szívtam magamba emberségét, szaktudását, profizmusát. Meg nem alkuvó értékszemléletét. Ő elment a színházból. Körülnéztem. Még nem vagyok kész. Még nem vagyok kész arra a feladatra, amit magam elé célul kitűztem. Még nem tehetem le a vizsgát. A jó sorsom vitt akkor a megyei könyvtárba, és apám protekciója.

Tüskés Tibor gyanakodott. Protekciós voltam. Nem hagyták dönteni, kivel akar dolgozni. Ahogy addig annyiszor. De ezt akkor még nem tudtam. Apránként vallatott ki. Nem egyszerre, hónapokon át. Egy-egy elejtett, látszólag érdektelen kérdés, egy-egy szemvillanás, ha valamiről véleményt mondtam, vagy elrendeztem az íróasztalát.

Addig is, akárhol dolgoztam, világgraszoló terveim voltak. Nemzetköziek. Nem ismertem el a pécsi határt. Amikor a nagyszerű színházigazgató, Nógrádi Róbert asszisztensből „kiemelt” dramaturgnak, színházi titkárnak, akkor is így volt ez. Kijött a szobájából, azt mondta, majd ha Harold Pinter fog itt rendezni saját darabot, akkor lesz itt igazi színház. Komolyan vettem. Kikutattam az egyetemi könyvtárban a legújabb „Who is who”-ból a világhírű drámaíró és színházi ember címét, és írtam neki (tudtam angolul, ritka madár voltam, a szüleim nagy ötlete volt, hogy a Jókaiba írtak be általánosba, ahol akkor indult az angol tagozat). Hogy én itt vagyok a pécsi színházban, és a környéken mindenki azt akarja, hogy Ön itt rendezzen, ha lehet, saját darabot. Le is pecsételtem a levelet, a színház igazgatósági pecsétjével. És elküldtem. Jött válasz. Harold Pinter (később Nobel-díjas) azt írta, örömmel jön, a vasfüggönyön túl még nem járt, saját darabját otthon nem rendezheti, rajta. Ezt megmutattam Nógrádinak. Már tudott róla, mert a központi pártbizottságtól két alak kérdeztette, miért levelezik ő a nálunk betiltott angol íróval. Ez volt a puha diktatúra. Elolvasták, amit írtam, azt is, ami jött – de hagyták, hogy elérjen hozzám. Csak a tartalma érdekelte őket, megsemmisíteni a levelet nem akarták. Ami utána jött, nem érdekes. Üvöltözött velem pár órát, elzáratta előlem a pecsétet, minden ment tovább.

Tüskés Tibornak is szerettem elmagyarázni, hogy lehetne ebből a kis könyvsorozatból világhírű könyvkiadó. És mivel mint minden zseniben, benne is túltengett a megmaradt gyermeklélek, olykor el is hitte, amit mondok. Leveleztünk híres írókkal, Sebestyén György Bécsből meglátogatott minket, a Martin Pincébe vittem őket (drága Marika és a férje! mi lehet velük?), és a nyári estén, a szőlőskertek közötti teraszon, csodás illatú vörösbor mellett az együttműködés lehetőségeiről hagytam őket beszélgetni. És hátradőltem, néztem a két író. A „tükék” között ültünk, lent a város kivetkőzte az alkonya-

ti fényben minden titkát, mint egy örömtias rosszlány, úgy terült el alattunk. Marika hozta a kancsóban a bort, szép, nagy mellei férfiszorongatóan hullámoztak a köténye fölött, és itt a mesterem, mellette egy híres, osztrák-magyar író, és ezt én hoztam össze! Határtalanul boldog voltam. És akkor Tibort is boldognak láttam. Kiderült, rengeteg közös témájuk van, össze lehet hozni egy osztrák-magyar kiadványt, könyvet, kiadót, bármit. Kivitettem Sikondára, megismerttettem Göncz Árpáddal, elcipeltem Pestre Hernádihoz, később Fejes Endréhez – minden találkozásból lett valami érték, valami következmény. Vagy legalább szép emlék.

És akkor kaptam tőle a legtöbbet. Kinyitotta az ajtót. Eldöntötte, hogy jó ember lehetek. Nem gyanakodott többé. Bevont a szerkesztésbe. Megismertetett Hamvas Béla, Lükő Gábor, Várkonyi Nándor, Kodolányi műveivel. Félelmetes, hatalmas világok ezek. Akkor még szinte csak kézirat formájában léteztek, vagy innen-onnan előszedett régi példányokban, amelyeknek a reprintjeit terveztük. Hamvas egy lázadó fiatalembernek maga a friss, meleg kenyér. Várkonyi Nándor, a mindenkori tudás örök birtokosa, Lükő Gábor a magyarságszeretet apostola, a nemzeti emlékek felfejtője, és Kodolányi a mágikus soraival... Meg kellett értenem, hogy az a világnyi minden, amit keresek, az itt van Tüskés Tibor homloka mögött. Szobájában, vagy a könyvtár eldugott polcain. A Nádor Kávéház asztalainál, Csorba Győző egy-egy vesszorában, Kende Sándor novelláiban, mindenben, mindenben, amihez Tüskés Tibornak köze volt.

Ki ez az ember?

Persze, tudtam, hogy a „Jelenkor”. Láttam, olvastam, kikkel levelezett, tartotta a kapcsolatnak ezt a ma már ódivatú módját. De kicsoda valójában? És mitől van, hogy mindenki elfogadja? Úgy értem, még azok az írók, költők is, akik, úgy hallani, amúgy szelídíthetetlenek. Ha jött hozzá valaki, úgy nézett rá, mint társára, orvosára, jótevőjére. Pedig Tibor mit tehetett? Írt levelet, publikált cikkeket, tanulmányokat, megerősítette vagy megfegyelmezte őket. Milyen nagy birodalmat hozhat létre valaki akár egy kis könyvtári szobából, ahova semmi sem fér be egy kis asztalon, két széken és egy polcon kívül!

Egyszer elárulta magát. Közöltem vele, hogy drámát írtam, „Horatio” címmel. Hamlet halála után tíz évvel játszódik. Még ka-

tonaként kezdtem, most fejeztem be. Érdekelne a véleménye, főleg pedig az, mit kezdjek vele. Elolvasta. Azt hiszem, nagyon szerette a drámát. Behívott magához. Elmondta a véleményét, örültem nagyon. Mit tegyek vele? Vigyem be a pécsi színházba?

Ne. Ide ne.

Meglepődtem. Hiszen itt még ismernek is. Igaz, viharos távozásom hagyott maga után némi pusztítást, de akkor is...

Nem. Ide ne vigyem be. Gondolkozzak, van-e valaki, akire rábíznam, színházi ember.

Szegvári?

Nem. A színházi mesteremre ne. Attól tanultam, az nem fogja megrendezni, amit írok, mondta. (Honnan a fenéből tudta, hogy ez később is így lesz?!)

Hát akkor?

Innen minél messzebb. Van valaki?

Néztem őt. Szokatlanul komoly volt az arca. És megértettem valamit. Ez az ember nincs a helyén. Most is, ahogy néz rám, talán Kanizsán van, a Balatonon, a fene tudja hol, de nem itt, Pécsen. Ez a város nem az övé. Még ha tanítványok százai is köszönnek rá az utcákon, még ha imádattal szereti is, ez a város akkor sem a hazája. Mi történt itt vele? Mit tettek itt vele? Csak a „Jelenkor”? Vagy az, hogy végig kell néznie, egykori, szeretett havilapja hogyan lesz az irodalmi percmemberkéé draulus-istállója? Csak ez? Ha így van, akkor valóban... Talán én is adtam neki valamit, valamit, amiből épülhetett, építkezhetett. Akkor is, ha tapasztalatom, felkészültségem össze sem mérhető az övével?

Gondolkoztam. Dolgoztam egy rendezővel Kecskeméten, őt kedveltem. Most Zalaegerszegen van.

„Küldje el neki, Zsolt kérem, ha őt kedveli. Zalaegerszeg jó. Az messze van.”

Megfogadtam a tanácsát, elküldtem a darabot Zalaegerszegre. Be is mutatták, ráadásul pont akkor, amikor az úgynevezett „Nyílt fórum” volt, a divatos dramaturgok és színházi kritikusok kedvenc gyülekezőhelye. Váratlanul dobta be közéjük a „Horatio”-t a zalaegerszegi igazgató. Robbant is. A színházi szakma egy életre megszeretett, a kritikusok egy életre megutáltak. Onnan már nem volt megállás, drámák, bemutatók egymás után.

Ezt neki köszönhetem. „Minél messzebb, Zsolt kérem, csak minél messzebb.”

*

Éreztük már a rendszerváltás előszelét. Tüskés Tibor soha nem bárátkozott a politikusokkal, sem a pártbizottság vezetőivel. Szépen, diszkréten mosolygott a társaságukban, de egy lépést sem tett feljük soha. Most azonban változás jön, tudtuk, éreztük. Megjött a hír, hogy Debrecenben megalakul az első vidéki könyvkiadó. „Legyünk mi az elsők, mondtam, előzzük meg Debrecent, ebből a könyvsorozatból legyen könyvkiadó!” Igazi. Tüskés Tibor belelkesült. Nagyon. Nyomda kell először, mondtam, a pécsi nyomdát már nem is említettem. Olyan nyomda, amelyik nagy, elbírja az értékeket, hiszen továbbra is értékes munkákat kívánunk kiadni! Lázasan készülődtünk. Megismerhettem, milyen lehetett ez az ember a *Jelenkor* hajnalán. Lázások, igen, lázások voltunk. Rám bízott mindent. Én írtam a Pátria Nyomda vezérigazgatójának, Vass Sándornak a fővárosba, hogy itt vagyunk. Kellene nyomdai háttér, tőke. Cserébe adjuk az értéket. Ma ez az egész úgy hangzik, mint a Csipkerózsika. Vass Sándor válaszolt, érdekli a dolog. Találkozzunk a dombóvári nyomdájukban. Beszéljünk. És mentünk ketten, immár szövetségben, két író, két irodalmi partizán, két mindenre elszánt, értékmentésre-értékteremtésre kötelezett ember. Nincs már tanítvány és mester. Közös a szándék, közös az ügy.

Vass Sándor, a nyomda akkori vezérigazgatója rendkívül széles látókörű, művelt ember volt (ma is az), azonnal átlátta, miről van szó. A Pátria addig nyomtatványokat gyártott, ebből szépen keresett, de ha igazi szellemi műhely lehetne... Rendben, mondta a vezérigazgató. Legyen Pécsett könyvkiadó, legyen Pátria Könyvkiadó. Ha ezt meg tudjuk beszélni a megyei tanáccsal és a városi pártbizottsággal.

Siettünk haza.

Nem kellett volna annyira sietni.

A pártbizottságokon már csomagoltak. Tudták, nem sokáig él már ez a rendszer. Elosztották a pozíciókat. Még időben. Könyvkiadót is akartak, igen, de nem velünk. Arra is megvolt már a kijelölt káder. Ahogy a többi kulturális intézményre is. Sőt, az akkor még állami vállalatok élére is, mentek, tolultak, menekültek. Közölték

velünk, nem lesz itt önálló könyvkiadó sem Pátriával, sem anélkül. Illetve lesz, de az X. elvtárrsal, akinek a munkahelye a közeljövőben az előre nem tervezett világtörténelmi változás okán meg fog szűnni.

Egyedül mentem Pestre, hogy közöljem Vass Sándorral, mi történik Pécssett. Nem kell a városnak a nagylelkűsége, az érték-szeretete. És Tüskés Tibor sem kell, mint kiadóigazgató. Vass Sándor felajánlotta, költözzem családommal Pestre, ad irodát, telefont, mindent. Hozzuk itt létre a Pátria Könyvkiadót.

Mire hazaértem, a megyei könyvtárban, Tüskés szobája előtt már várakozott valaki. Akit oda helyeztek. Nem helyettem. Mellénk. Aki majd irányít. És akinek megszűnt a politikai intézménye. Félreértés ne essék. Nincs baj. Mindenkinek élnie kell. Ő is élni akart, és Tüskés Tibor mellett/felett/alatt sokat tett és tesz a Pannónia Könyvek életben maradásáért, az értékteremtésért, tisztelet, köszönet érte.

De én láttam akkor Tibor arcát.

Pécssett tehát nem lehet, ő nem megy a fővárosba. Elmondtam neki, milyen lehetőséget kaptam. Boldog volt tőle. Boldog volt, mert ugyanúgy jártam, mint ő a *Jelenkor*ral annak idején. Megadatik a lehetőség, hogy kipróbáljam, a közös értékrendszerünk mentén felépítendő épület kibírja-e az örökkévalóság próbatételét.

Elbúcsúztunk. A Martin Pincében. Átbeszéltük a jövőt, már ha ezt lehet egyáltalán átbeszélni. Én dühös voltam, ő mosolygott.

Pestre nem jöhetett, Kaposvárig még elment, a *Somogy*ot szerkeszteni. És a Pannónia Könyveket sem hagyta magára, az ő gyermeke, akkor is, ha társbérletet kapott.

Budapesten sokszor találkoztunk. Lektor volt, neki küldtem el a beérkezett kéziratokat, két könyvét jelentettem meg – mind a kettő a legnagyobb példányszámú kiadványunk volt. Az ország számtalan településén éltek tanítványai, akik alig várták, hogy megjelenjen egy munka a Mestertől. Akkor, ott, a számok halmazában tudtam meg, mennyien és mennyire szerették. Ajánlott szerzőket, őket is befogadtam, közös könyvbemutatók, közös munkák... A Pátria Könyvek így az övé is lett valamennyire.

Lehetővé tette a Jóisten, hogy visszaadjak valamit Tibornak, abból, amit tőle kaptam.

Biztos voltam benne, hogy a „halálával is kitalál valamit”. Két temetés? Egy Pécssett, egy pedig Nagykanizsán? Fél-fél hamvak?

A pedáns író felosztotta magát. Szépen, két részre. De nem egyforma részekre. Csak aki ismerte őt közelről, az tudta, a két hamukupac közül melyikben van a szív-por. Így a pécsi protokolláris búcsúztatásra nem mentem el. Ökölbe szorult volna mindenem, ha látom azokat, akik most siratni igyekeznek, de akik a legnagyobb fájdalmat okozták neki.

Ott Kanizsán, ott „rendben volt minden.” Én oda járok, ha beszélgetni akarok vele.

*

Az Újszínházban, ahol művészeti vezetőként dolgozom, elképesztő előzmények, támadások után, ma Kodolányit, Tamási Áront, Páskándit, Németh Lászlót, Nyíró Józsefet játszunk, és majd Her nádit, Gyurkovicsot, és a többit. Ez a műsorterv megfelel Tüskés Tibor hagyatékának, a hagyatéknek, amelyet belém égetett. Tudom, ennek is örül.

A színház mögött van egy nagyobb élelmiszerbolt. Próba után sokszor kifutok oda, kérek húsz deka parizert. Egyben. Igaz, marhapárizsit, de az mindegy. És két zsömlét. Magamra csukom az ajtómat, előveszem a zsebkésemet, és akkurátusan felvágom a parizert. És a zsömléket is. Falatozom.

Nem mindegy, hogy az a parizer szeletben van, vagy egyben. Nem bizony. De mennyire nem. Így egészen más az íze.

Minden, minden valahogy egészen más.

Budapest, 2013

II.

Mérték és mű

Tüskés Tibor kritikái

„Szeretném remélni – írja Tüskés összegyűjtött bírálatai elé írt *Bevezetőjében* –, hogy a kritikákból éppen úgy kirajzolódik egy kritikus érdeklődése, sajátos arcképe, ahogy irodalmi tanulmányaimban, bírálataimban mindig arra törekedtem, hogy művekről szólva az alkotó személyiségét, alkatát és tehetsége »természetét« is sikerüljön megéreztetni.” Reménye teljesült, a kötetből csakugyan markánsan kirajzolódik a kritikus Tüskés karakterisztikus arcéle. Jelen recensens mégis nem erről vagy elsősorban nem erről kíván szólni; talán azért sem, mert ez a határozott vonalakkal meghúzott önérzetes arc (ami recenzenst valamiképp mindig a Zrínyiek arcképeire emlékezteti), ezek a bizalommal és gyanakvással tekintő, megbízható szemek, az orr jó szimatra valló ívelése, a meglehetősen nagy száj mosolyra és sértődésre egyaránt könnyen hajló szegletei, még a hang – legalábbis hortobágyszéli fülnek – furcsa dél-dunántúlias zs-zése is túlságosan kedves ismerősöm ahhoz, hogy kellő mértékkel írhattak róla. Hiszen az ember a barátjához (csakúgy különben, mint az ellenségéhez!) vagy elnézőbb, vagy szigorúbb a kelleténél, s a recenzióknak – és a recensensnek – egyik se használ. Nem kíván persze jelen recensens holmi objektivitást és elfogulatlanságot mímelni; nyíltan megvallja baráti elfogultságát, sőt elfogódottságát. Nézzük tehát a kritikus Tüskés arca helyett vagy mellett – inkább azt az irodalmat, amit a kötet írásai az ötvenes évek végétől két évtizeden át szolgáltak.

Köztudott, sokszor leíratott, hogy ez a két évtized valamiképp a magyar irodalom nagy korszaka volt. De miképpen? Erre már sokkal kevesebben keresték a választ, úgylehet még a kérdést magát se

igen feszegették soha. Tüskés kötete viszont többféleképpen, illetve többféle szinten válaszol éppen erre a kérdésre.

Az első a kötet ciklus-beosztásában tükröződő történeti szint, vagy inkább a folytatás és következőds szerves dinamikája, ami így önmagában persze merő absztraktum, és csak a kritika szintjével kölcsönhatásban érhető tetten. Minden élő irodalom mesterek – elődök – nemzedéktársak – útnakindulók kényes egyensúlyából rendeződik organikus és folyton változó egésszé, és minden élő kritika szükségképpen nemzedéke meghatározó élményeiből terem magának – akár akarja akár se – mértéket. A művek legalább négy nemzedékre széthúzódo kortárs-univerzumát tehát a kritika – bevallja-e vagy se – mindig egyetlen mértékrendszerrel méri. A mai magyar kritikában Tüskés vállalja legtudatosabban és legbátrabban ezt a nemzedéki mércét, és egyedül ő látja világosan, hogy ez a mérce a történelem kénye-kedve miatt semmiféle nemzedéki beszűkülést nem jelent; ellenkezőleg: az elmúlt két évtized magyar irodalmának annyszor emlegetett nagysága nem utolsósorban éppen az, hogy ezzel és csakis ezzel a nemzedéki mércével mérhető relevánsan és revelánsan. Szomorú és tragikus persze, hogy még ma is ezzel mérhető, hiszen ez a mérce a háborút gyermek-serdülő-fővel megélt nemzedék mércéje. A háború, azaz otromba gyilkolások és brutális borzalmak döbbsent gyermekszemekben tükröződő iszonyatával nézzük máig a világot, és a világ mind a mái napig reászolgál erre a tekintetre. „Van nálunk egy nemzedék – írta Tüskés 1962-ben –, a mai huszonnyolc-harminckét évesek, akik a gyermekkor párás álmvilága helyett, tíz-tizennégy éves korukban a háború szörnyetegével találkoztak, s a »bombázás«, a »deportálás«, a »halál« szavakat forgatta a szájuk. Alighanem egyetlen író sem kerülheti meg gyermekkorát. Erre a nemzedékre kétszeresen érvényes, hogy nem léphet tovább, amíg nem írta ki magából azt az élményt, azt a szörnyűséget, amit az étellel való első tudatos találkozásakor szerzett.” S 1972-ben, öt első könyves költőről írva, még mindig döbbsenten kell észlelnie, hogy „ha gyerekkori emlékeikről beszélnek, ők is a háború nyomait említik, a fronton elvesztett apát, a harcok következtében szétesett családot, a szenvedések emlékeit... Az irodalom természetes növekedését akadályozó-fékező évek ártalmát meddig kell még viselnünk?” Mindaddig, amíg a háború ocsmány

fenyegetése realitás. S az irodalomnak s művészetnek mindaddig tiltakoznia kell, érlelni a háború ellenanyagait. A kötetnyitó Áprily-tanulmánytól az öt elsőkönyves költőről szóló befejező írásig Tüskés mindenütt híven regisztrálja, miként figyel és figyelmeztet a kortárs magyar irodalom a háború s következményeinek szörnyűségeire, veszélyeire. Rónay György „harmincas években írt verseinek nagy része a háború kegyetlen »káprázata«, zord látomása”; Mészöly Miklós „nem egy írása szó szerint is a nagy vízvázasztó, a háború szorongó napjait idézi”; „Pilinszky költészetében központi helyet foglal el a második világháború témája, a fasizmus embertelensége, az üldözöttek szenvedése miatti panasz és fölháborodás”; Sánta Ferenc *Az ötödik pecsét*-je a háború szörnyű optikájában felnagyítva elemzi a választás kényszerét és köteleességét; Hernádi, Gyurkó, Sükösd legjobb írásai a háború embertelen és embertelenítő borzalmairól beszélnek; „a világfölfedezés, mondja Kiss Anna, a háború volt számomra.”

Talán épp a háború szörnyűségei magyarázzák a kortárs magyar irodalom – s a kongeniális kritika – fogékonyságát a mindennapok poézise iránt. A háborút szenvedélyesen és köntörfalazás nélkül elátkozó Áprily egyúttal megteremti a kis dolgok költészetét, „pon-
tosabban: arra figyelmeztet, hogy talán nincsenek is jelentéktelen és nagy ügyek, a létezés szempontjából minden fontos”. Gyergyai Albert *Anyám meg a falum*-jában is azt fedezi fel s becsüli meg Tüskés, hogy a könyv nem akar „leleplezni” semmit, és nem „önigazolás”; „Somogy messze szakadt fia egyszerűen visszatér a gyermekkor falujába és diákévei székvárosába, s tekintetét végighordozza a házakon, a falakon, a temetők besüppedt sírjain”. Az emberi létezés szemszögéből nézve megváltoznak és megemelkednek a dolgok; az írás megteremtheti vagy közvetítheti azt a varázst, amit „A javíthatatlan tanár”, Németh László vásárhelyi óráira emlékezve így fogalmazott meg: „Az órák szép üvegharangja alatt valóban úgy ültünk néha, mint nagy dolgokba belefeledkezett különb kis emberiség”. Jól látja Tüskés, hogy „a köznapok valósága, a nyers életanyag beáramlott az irodalomba”, de a köznapok valóságából csak úgy ahogy van, még nem lesz irodalom. Meg kell találni az üvegharagot, ami alatt író s olvasó mint nagy dolgokba belefeledkezett különb kis emberiség húzódhat meg, ha csak órákra is. Tüskés mélységes, gyerekkori

eredetű vonzódása Tamásihoz éppen ezen az „üvegharang-szinten” válik árulkodóvá, hiszen Tamási Áronhoz foghatóan senki sem tudta „az apró, megfigyelt valóságok köré a mesék légkörét” teremteni, „mert egyszerre gigászi s egyszerre gyermeki” volt. Ezért lehetett a stílusa „szellem és lélek”. S ebben a stílusban eltűnik a különbség a „nagy” és a „kicsi”, a „jelentékeny” és a „jelentéktelen” között, mert a mérték itt nem ez, hanem a való élet, az emberi lét, az emberi existencia. A kritikus Tüskés az ilyen értelemben „existenciális” irodalom igényét és megvalósulását kéri számon a kortárs magyar irodalomtól, s ezt fedezi fel benne.

Ez az existenciális (és nem egzisztencialista!) kritika két iskola-példát, mondhatni paradigmát talál Illyés és Weöres költészetében. Tüskés élesen szembeszáll az afféle egyszerűsítő szembesítésekkel, hogy „Weöres költészetének magja az ember és világ, Illyésé a nép és a történelem kapcsolata”, s nem vezetik félre az olyan divatos megállapítások, hogy „az előbbi a személyiség, az utóbbi a magyarság gondjain töpreng”. Ő az efféle felületes különbségek helyett a lényeg-et keresi, s a két poézis egymást kiegészítő, komplementer jellegét fedezi föl. S fölismeri, hogy ebben a komplementaritás keltette teljességben a mai magyar irodalom nagy lehetősége rejlik: „Irigyelyen bennünket a múlt századi olvasó, aki – mutatis mutandis – nem vehette kezébe egyszerre a férfi Vörösmarty megrendítő vallomásait és Arany öregkori remekeit. Mi egyidőben olvashatjuk a *Merülő Saturnus* és a *Fekete-fehér* verseit; egyszerre vagyunk Weöres és Illyés kortársa...”

Illyés és Weöres kortársaként egyéni s közösségi gondjainkat, félszünket, szorongásunkat, reményeinket, örömeinket s vágyainkat az emberi lét teljességét igénylő és reveláló irodalomban kívánjuk föltárva és oldódva látni. Ezen az existenciális szinten derül ki igazában az irodalom – s az írók – felelőssége: tudnak-é, mernek-é felelni az élet, a való élet teremtetten emberi kérdésekre. És ezen az existenciális szinten Illyés és Weöres hasonlósága sokkalta nagyobb különbségeiknél. Mert műfajilag vagy irodalomtudományilag világok választhatják el egymástól a két költő művészetét, de ha a stílus „szellem és lélek”, akkor ez a két erősen különböző művészet mégis azonos szellemről és lélekről beszél. Mert „mit mond Weöres az emberről? Mindenekelőtt meg nem élt lehetőségeire figyelmezteti:

az ember életét »fölfelé« és »lefelé«, a szellemiek és az ösztönök irányába tovább kell tágítani. Föl kell emelkedni és le kell szállni, az istenek és az ösztönök szavát kell meghallani és kimondani. Hogyan? »Egy lépés önmagadban, befelé, / az eseményen és káprázaton túl / a változatlan úrbe, önmagad / kútjába...« A mélyebb, a tisztább emberségre int, a befeléfordulást, az elmélyedést ajánlja. Eszménye az elfogadó, a tisztának megmaradó ember, aki legszűkebb lehetőségei közt is megőrzi önmagát.” S mi mást talál és követel fundamentális lét-lehetőségként Illyés? „Dolgozni, működni, tenni kell; bátorság, erő, egyszerű tett szükséges: nem »hőstett« –: napi mersz, köznapi, percnyi courage ment meg embert s honokat.” Tisztának megmaradni, megőrizni önmagunkat akár szűk lehetőségek között: ez az Illyés-drámák alapmotívuma. A *Tiszták*-é, de a *Bölcsek a fán*-é és a *Dániel az övéi között* meg a talányos *Dupla vagy semmi*-é is. Hiszen mind arról szólnak, „hogyan végre szót kellene érteni az emberiségnek az olyan dolgokban, amelyekre a medicinát már az iskolában tanítják. Hogy még ma is az emberi faj megoldatlan kérdései a vallási, faji, nemzeti előítéletek. Hogy az egyént és népeket veszélyeztető zivatarok idején – Illyés Gyula szép szavával – csak a »társulás szálvetése«, a munka közös »fölvállalása« segíthet...” Az egyén egyénnek megmaradni, tisztább emberségre emelkedni egy szál magában sosem tudhat; csak egy nép, egy nemzet, egy nemzetiség kitephetetlen tagja- s tartalma-ként. Tüskés hosszan idéz Illyés 1947-ben íródott, befejezetlen *Vár a vizen*-jéből:

Állok a bástyán, nézve arra, honnan
a folyam, a szél, a harc, az ipar
s immár az est jó füst- és ködgomolyban.
A megtört jobbak zord gondjaival
gomolyg az elme, e kis esti ég.
Vár, ország, nemzet s tartalma e nép,
újra és újra miért törmelék?
Mért e sok omlás? Mért e csupa fél
torony és tett? Mert nincs egyéni lét,
nincs semmi lét sem, hol nemzet nem él?

Az Illyés-drámák ezt az expozíciót bontják ki tételelesen, élet és történelem hús-vér képleteiben megfogalmazva. Tüskés az első, aki kritikusul fölismerte Illyés drámaírói nagyságát, fáradozását történelmünk s benne magunk megértésére. S nem mondotta ezt el – és pedig többször, sokféleképp – a maga módján Weöres is? *Az elvesztett napernyő*-ben például – nem hiába szerette ezt a verset annyira Németh László – vagy a *Le journal*-ban:

gyűlnek a tenger foltjai
Golgotha árad óriás
keresztben függ Csokonai
kétoldalt Tóth Árpád s Gulyás

ó nem kell árkus az írásra
mert ha bőröm hullana
csontvázam hieroglifája
némán éppígy vallana

amit nem tudok arról szóljak
amit tudok hallgassam el
s majd ha nélkülem száll a holnap
kérdéznek s csontvázam felel...

Végére mi más, ha nem ez a poézis képlete? Weöres és Illyés poézisével Tüskés mindenesetre releváns kritikai mértéket teremtett magának, amivel már könnyen tájékozódik az egész mai magyar irodalomban. Nemcsak a költészetben, bár láthatólag inkább a vershez húz a szíve; a kritikus szigorú orcája megett Tüskés Tiborban poéta rejtőzködik. Bizonyára ezért is fedezte fel már jókor (1959), egy vegyes értékű novellagyűjteményben Gulyás János rövidke négy oldalas írását: „Egyetlen pillanat varázsát adja vissza, azt a hangulatot, amit az új házasság férj érez, amikor kikönyököl újonnan kapott lakásának ablakán. Inkább prózába oldott líra ez, mint elbeszélés. »Csak« stílusa van, ám ez a stílus – helyenként egyszavas, máshol tíz soron végigburjánzó mondataival – elbűvöl; játékos, elringató, csupa zene. Gulyás János költő.” A stílus, láttuk már, Tüskés Tamásit követő értelmezésében „szellem és lélek”. S ilyen értelemben az ő kritikájáról

is elmondható, hogy csúcsain „csak” stílusa van: Tüskés Tibor költő. Fodor András híven figyelő szeme jól észrevette már a Tüskés tájleírásaiban egymást követő, lakonikus megállapítások „versértékű” gondolatritmusát; a kritikus Tüskés megállapításaiban s kérdéseiben gyakorta ugyanez a gondolatritmus lüktet. Az ilyen helyeken leginkább megnyerőek kritikái s recenziói; meggyőzőek még akkor is, ha az ember a tárgyalt könyvről vagy íróról egészen másképp vélekedik. Nem mintha Tüskés kritikája megváltoztatná véleményét; ellenkezőleg, inkább még megerősíti. Nem ugyanarról beszél másképpen, hanem megmutatja, hogy ugyanaz másként is mérhető, még ha elfogadott mértékünk azonos is. Minden valamirevaló kritika alapvető tulajdonsága a messzemenő tolerancia, a másik vélemény szíves elismerése. A szellem dolgaiban ugyanis a mérés nem föltétlenül konyhamérlegesen történik; az azonos mérték itt föltétlenül többértékű eredményre vezet. Ha valamire, hát inkább az interferencia-mérésekre hasonlítható a kritikus munkája: azonos állandójú rács csíkok egész erdejét vetíti az ernyőre, amiből tetszés szerint ki-kí válogathat. Mert a mérték nem a sávokat, hanem a hullámhosszúságokat méri. A kritikus Tüskés megbízhatóan méri a műveket, mert hűen és szerencsésen megtalálta a magyar irodalom hullámhosszúságainak mérésére alkalmas finom rácsbeosztást. Ez tükrözi végül is kritikusí arcát, melyre kritikáiból, mint röntgendiffrakciós képből az előidéző kristályrácsra, következtetni lehet. A kristályrács állandói – háborúk gyűlölete, hétköznapi helytállás, emberlétünk értékei, hűség önmagunkhoz – garantálják a mérés relevanciáját. A kapott kép értelmezésében természetesen nem föltétlenül értünk egyet, helyesebben föltétlenül nem értünk mindig egyet, hiszen a kritika az ellenkezés művészete, és így definíciószerűen, eleve tiszteli és megőrzi másféle, másik vélemények jogát és lehetőségét. Egyáltalán a kritika létalapja is a másik, a másik ember elismerése. A kritikusnak nem elég tolerálnia a másik embert, elébe kell mennie, igyekeznie kell megismerni, törődnie kell vele, hogy elismerhesse a másik autonómiáját.

Mintaszerű, kritikusí iskolapélda ebből a szempontból az öt első könyves költőt tárgyaló *Mai költők pályakezdése* (1972). Tüskés percig nem titkolja, hogy mekkora távolság választja el ettől a lírától: „A folyóiratokban csapatostul jelentkező új nevek legtöbbször nem tudom hova kötni, viselőjükkal nincsenek személyes kapcsolataim, sok

versen kedvetlenül lapozok át, egy-egy antológiát csüggedten ejtek ki a kezemből.” De aztán kezébe veszi az öt kötetet, lelkiismeretesen elmerül benne, s megpróbálja a költőket saját szempontjaik szerint megérteni anélkül, hogy a maga verseszményét kérné számon rajtuk. Az eredmény ennek az autochtonként elismert önálló költői világnak meglepő közeledése a magyar poézis nagy hagyományaihoz; de a mi szempontunkból most nem ez a lényeg, hanem a kritikus magatartás, a törődés, a felelősség a fiatalok nehéz indulásáért, megkésettiséért, gyötrődéséért, tehetségéért, értékeiért. Az a metaforává sűrűsödő vágyakozás és ítélet a fontos, ahogyan Tüskés a kritikája vége felé felsóhajt: „Alighanem Veres Péter volt az utolsó magyar író, aki ha olvasott valahol – akár egy vidéki folyóiratban – egy neki tetsző – vagy nem tetsző – írást, tollat vett elő, és legendás levelezőlapjainak egyikén dicsérő vagy fejcsóváló sorokat írt az ismeretlen szerzőnek vagy a szerkesztőségnek. A mi »felnőtt« irodalmunk – valljuk be őszintén – nem túlságosan kíváncsi az utána jövőkre.” Folyóirat- és könyvkiadásunk egymással összeszövődve meglehetősen stabilizálódott író-hierarchia érvényesülését szolgálja, s a kíméletlen sikerkeresésben a fiatalok még egymással sem igen érnek rá törődni. Rendszeresen kiugrik egy-két „sztár”, nagymenő lesz, netán megfilmesítik, s a többi? Lényegében, ha oldottabban s rejtettebben is, ezt mondja el ebben az írásában Tüskés. „Az egyidőben jelentkezők nemzedéki tudatát hiányolnám? – kérdezi végül –. Nem. Sokkal kevesebbel beérvén. Azzal például, hogy a közös antológiában szereplők egyszerűen ismerjék egymást. Hogy a többé-kevésbé azonos időben kötettel jelentkezők tudjanak egymásról. Hogy a folyóiratok átgondoltabban és tervszerűbben segítsék a valóban arra érdemes pályakezdőket. Hogy az egy vagy két nemzedékkel a fiatalok előtt járók érdeklődjenek és figyeljenek az utánuk jövőkre. Hogy a kritika ne egybemossa, hanem differenciálja az »első könyves«, az út kezdetén álló írókat...” Ez a vallott és vállalt felelősség a mérték hitelessége mellé a törődés nélkülözhetetlen vonását rajzolja a kritikus Tüskés szép lassan ráncosodó arcára. (*Szépirodalmi*, 1980.)

Jelenkor, 23 (1980), 486–490.

Magyar *Pléiade*-ok

Tüskés Tibor: *Közelítések*

Szellemi önéletrajz

Szellemi önéletrajz – egy a sok lehetséges közül, hiszen Tüskés Tibor akarva-akaratlan ezt írja mindig, legyen bár szó írókról, költőkről, a Dunántúlról vagy az irodalom tanításáról. Mert személyes hangon szól művekről és személyiségekről.

Közelítések című esszégyűjteménye a kilencvenes években keletkezett írásait vonultatja föl. Egy gondolkodásmód, egy hivatástudat és egy szenvedély öntükrözése ez mindabban, amire érdeklődése hosszú évtizedek óta irányul. Író- és költőportrékban, szerkesztői, kritikai, műelemzői, monográfusi munkájában, olvasói élményeiben, az emberi kapcsolatokban szerzett emlékeiben. Öntükrözése a könyv nyitóesszéje utal: *Sugárzásos emberek* a címe. Azokról a nála jóval idősebb mesterekről van itt szó, akikhez legtöbb köze van Tüskés Tibornak a velük való foglalkozás, a hozzájuk fűződő személyes emlékek sokasága és a közvetlen párbeszéd folytán: Várkonyi Nándorról, Hamvas Béláról és Kodolányi Jánosról. A további tanulmányokban e névsor további, fénylő nevekké folytatható: Fülep Lajossal és Rónay Györggyel, Weöres Sándorral és Csorba Győzővel, a novellista Szabó Istvánnal, Nagy Lászlóval és Pilinszky Jánossal. S aki figyelemmel kísérte Tüskés Tibor irodalomtörténeti és -kritikai tevékenységét, az rábólint arra a rádiónyilatkozatára, amelyben a Takáts Gyuláról és Fodor Andrásról írott portréjának elindítását ígéri a könyvkiadás útvesztőkben bővelkedő terepén.

A nevek bősége, mely ide kívánczik, nem azt a kétes irodalmári dicsőséget hivatott igazolni, hogy Tüskés Tibor sok szerzővel foglalkozott mintegy negyvenesztendő munkálkodása során. Nem a szorgalmat és az ismeretek bőségét kívánom hangsúlyozni, hanem azt a hajlamból eredő és korán tudatosított törekvést, hogy minél fogékonyabb legyen a magyar irodalom különféle, egymástól eltérő értékei iránt, és ezt a sokirányú fogékonyságot minél inkább elterjessze. Szinte monomániásan ismételteti eszéiben, önmagáról és másokról adott pályaképeiben és rádiónyilatkozataiban azt a szentenciát, amelyet a híres atommodell-készítőtől, Niels Bohrtól olvasott fiatal korában: „Contraria non contradictoria, sed complementa sunt” – az eltérő (vagy éppen ellentétes) értékek nem kizárják, hanem kiegészítik egymást. Mint égen a csillagcsoportok.

Azoknak, akik életkoruk révén csak a kilencvenes években kezdtek ismerkedni a XX. század nagyobb részének hazai irodalmával, érdemes megvilágítani, hogy ezúttal mit fejez ki ez a klasszikus mondás.

Irodalmunkat a húszas-harmincas évek vége óta megosztja a népi-urbánus ellentét. Ady, Babits, Kosztolányi, Móricz idején ez még ismeretlen volt. A század első évtizedeiben *a régi és az új* állt egymással szemben. A konzervatív epigonirodalom gáncsolta a modern irodalmat, mely lehetett biblikus-népi módon szimbolista, mint Ady, lehetett hol „őserős” naturalista, mint a korai, hol realista, mint az érettebb Móricz, lehetett prófétai, mint Füst, lehetett „dekadens” és impresszionista, mint a fiatal Kosztolányi, Szomory, Tóth Árpád, lehetett világfájdalmasan vitalista, mint Krúdy, és lehetett tárgyias-intellektuális parnasszista, mint a korai Babits – az újszerűt, a tárgyi és a lelki valóságot ragadta meg, szemben a népi-nemzeti manír különböző változataival, Szabolcska Mihály népiességével, Kozma Andor Arany-utánzó vagy Herczeg németesen mitologizáló historizmusával.

A húszas években a fő szintézishordozó és minden irányban kritikus, konstruktív erő, Ady halála után a történelmi és társadalmi katasztrófahelyzetben az újszerű, változtatni akaró irodalom két ágra szakadt. Az egyik ágon a polgári értékek, a másikon

a paraszti-népi hagyományok hordozói hoznak létre magasrendű irodalmi műveket. A legjobbak most is megtalálják a találkozási pontokat: a tanulmányíró és költő Babits csakúgy, mint a vele sokban szemben álló József Attila vagy Németh László, később Radnóti, Weöres. A polgári radikális, nyugati műveltséget hordozó sajtó azonban ellenségesen kezeli a szociográfiai irodalom képviselőit, akkor is, ha teremnek köztük európai látókörrű, egyensúlyteremtő szellemek, mint Illyés. Irodalmunk meghasonlása valóban tragikus. A nagy hatású publicista, Szabó Dezső mintha Ady karikatúrája volna: sok mindenre jó, csak arra nem, hogy az egymástól eltérő értékekről megvilágosodjon: „nem kizárják, hanem kiegészítik egymást”. Ahol Ady személyekkel, hatalmakkal, rossz társadalmi örökségekkel és tendenciákkal harcol, ott Szabó előítéletekből kiinduló, származástani fejtegetésekbe bocsátkozik. Műveltsége és bravúros, bátor éleslátást demagógiával keverő érvelése még olyan egyetemes látókörrű elméket is károsan befolyásol egy-egy kínos pillanatra, mint Németh László. Áldatlan viták árnyékolják be a hatalmas tehetségek sosem látott rajzását. Pedig a századelő nemzedékéből két nagy egyéniség körül toborzódik a két tábor: a szövetséget egymással föl nem rúgó Babits és Móricz körül, azaz nevében.

Az eltérő eszmék egymást kizáró ideológiákká torzulnak a napi zsurnalizmus és a közvélemény szintjén. A „népi urbánus” ellentét – én úgy látom – nem csupán a polgári és a paraszti értékek körül támad. Módosult formában él ma is. A *nép* vagy a *népi* kifejezés szótári definíciói nem segítenek a tisztázásban. A harmincas-negyvenes években még jelenthetett egyszerűen falusi, paraszti lakosságot, idővel ez tradícióvá módosult. A főiskolán, egyetemen tanult parasztfiatalok számára ez meg nem kerülhető kötelezettség arra, hogy a falu népe fölemelkedjék abból a mélyvilági szegénységből, amelyet gyermekkorukban megismertek. Kötelezettséget arra nézve is, hogy a népi műveltséget fölemeljék a nemzetibe. A világ modern művészete is példák sokaságát mutatja föl, hogy ez járható út. Nem nacionalista népieskedésből, ellenkezőleg, az ember egyetemes megismerése jegyében, amely ugyanúgy vonatkozik a magyar nép és benne a különböző kisebbségek, néptörödékek kultúrájára, mint a gyarmati sorból felszabaduló népekére.

A *nép* fogalmát sokkal tágabb értelemben érdemes felfognunk, mint a hagyományos paraszti életformában élő népesség osztálykategóriáját. Annak kultúrája sem szűnik meg ezzel a sebesen átalakuló életformával együtt (azért ne feledkezzünk el a ma is létező tanyai százezrekről, akiknek nyomorúságáról jobbára csak a katasztrófák alkalmával veszünk tudomást): az értelmiség nem mond le fölmenőinek kulturális hagyatékáról. Regények, filmek, poémák, versek nagy sokasága bizonyítja, hogy a mélyebb megismerés utólag történik: a *honnan jöttünk* és még inkább a *mit veszítettünk* kérdéseire keresett válaszok segítségével. A modern kor nem veszítheti el a kapcsolatot saját eredetével. Az új, „parvenü” nemzetek törődnek legtöbbször a hagyományaikkal: hatalmas rezervátumokat, nosztalgiaskanzeneket létesítenek, hogy pár száz éves nemzeti múltjukat megsüvegezhessék. Nekünk sem kell szégyellnünk a múltunkat: a népi hagyományra épülő művekben a tehetséget érdemes nézni, az új szellemmel való találkozásában a konstruktív, a maradandót, kiszűrve persze a „tilinkós álparaszto-
tok” talmisságait.

Tüskés Tibor azzal írta be nevét a magyar irodalomba, hogy szerzőként és szerkesztőként ellenállt a táborosdi kísértéseinek. S ha a mondókám elején felsorolt nevek sokasága egy pillanatra emlékeztetett a leltározó irodalomtörténet-írók rajvezetői névsorolvasásaira, akkor az legyen a mentségem, hogy így szemléltethetem: Tüskés Tibor azzal büszkélkedhet, hogy a hatvanas évek elején – nem éppen bombabiztos helyzetben – a pécsi *Jelenkor* szerkesztőjeként ő volt az egyetlen felelős folyóirat-szerkesztő, aki egyformán helyt adott Weöres Sándor verseinek és Pilinszky János esszéinek, Mészöly Miklós, Tatay Sándor és Hernádi Gyula szépprózáinak, írt Kodolányi János regényeiről, közölte Rónay György kritikáit.

Vállalni a kortársakat

Nagy nevekkal viszonylag könnyű megnyerni a közvéleményt; a kockázatvállalásnak előbb-utóbb megjön a jutalma. Még nagyobb érdem a kortársak, a fiatalok, a pályakezdők kiválasztása és vállalása. A *Jelenkor* körül nevezetes írórajzás indult meg, amikor a még

nem egészen harmincéves Tüskés Tibor szerkesztője lett a folyóiratnak. Először Bertha Bulcsu harminc-harminckét évvel ezelőtti portré- és esszészerű írói riportjaiban tűnt fel nekem, hogy miként emlékeznek vissza a hatvanas évek elejének szerkesztőjére a pécsi, illetve a Pécsről Budapestre elszármazott írók. Bertha Bulcsu maga is a Pécsen induló írótehetségek egyike volt, s minden lehetséges alkalommal hangsúlyozta, hogy Tüskés Tibor *biztos pont a magyar irodalomban* – értéktudat, megbízható szerkesztői ígéret (nagy szó!), személyes felelősségvállalás, az irodalompolitikai hatalmas-sággal szemben jó taktikai érzék és kockázatvállaló készség jellemzi, sőt – ez is fontos – esetenként a közvélemény kényelmes konzervativizmusával is kész dacolni. Hasonlóan nyilatkozott ezekről az akkoriban oly ritka érdemeikről például Fodor András és Lázár Ervin is; az utóbbi szavait épp önkéntelensége miatt vélem Tüskés egyik legnagyobb kitüntetésének: „Azt is írd bele az interjúba, hogy Tüskés Tibor rendes pasas” – diktálta korunk legjobb mese- és novellaírója Berthának.

Tüskés nemcsak irodalmárként, hanem tágabb értelemben véve is megbízható környezetkutató, helytörténész, kultúrhistorikus. Kiváló ismerője a Dunántúl művelődéstörténetének, szenvedélyes filológus. Megtalálta a módját, hogy a dunántúli kultúrcentrumokat föltérképezze, és amikor folyóiratot szerkesztett – 1959-től 1964-es adminisztratív menesztéséig a *Jelenkornál*, majd a legutóbbi években a *Somogynál* –, következetesen helyet adjon a sajátosan dunántúli színeket hordozó irodalomnak, s annak, amit sokszor leegyszerűsítve *pannon szellemnek* mondanak, valamiféle idilli hangulatot előfeltételezve mindenről, ami dunántúli. Holott az éppolyan töményen tragikus lehet, mint például Galgóczi Erzsébet vagy Szabó István novelláiban, melyek éppúgy nem idilliek, mint a „derűs” Görögország klasszikus drámaíróinak művei. Itt mondhatom el azt is, hogy Tüskés igen szerencsés módon mellőz minden közhely- és előítélet-szerűséget: még nem találkoztam írásaiban a „pannon derű” elkoptatott toposzával, noha kevesen ismerik a dunántúli szőlőtermelő vidékek és az irodalom olyan bensőséges kapcsolatait, mint ő, Takáts Gyula, Tatay Sándor, Nagy László, Szabó István és más, szőlőművelésben otthonos író kritikusai vagy monográfusai.

Irodalmár és eklektikus: az irodalmi csetepatékon gyakran elhangzó – hogy ne mondjam: elcsattanó – írásbeli pofonok. Pedig vállalható minősítés mindkettő.

Irodalmár: ha nem divathóbortok, írói klánok vagy nemzedékeknek álcázott érdekszövetségek kiszolgálását jelenti, hanem az irodalmi értékek szolgálatát, akkor megfelel az angol *literary gentleman* fogalmának. A gentleman ezúttal nem urizálásra utal, csupán korrektségre meg arra, hogy a literátor – az irodalommal hivatalosan foglalkozó szakember – nem pusztán hivatalnoki kötelességtudásból, hanem egyszerűetből, szenvedélyből, a könyvek, művek és alkotók iránti bizalomból és kíváncsiságból s a szolgálatot sosem szolgálásnak tekintő alázatból olvas, ír, szerkeszt, szervez, lektorál, céduláz, elemez, kritizál. Tevékenységét jócskén kiterjeszti a magánéletére is, mert feladata és (hogy ezt még divatosabb anglicizmussal mondjam) *hobbija* egybeesik. Amikor Tüskés Tibor egy fiatalkori Pilinszky-vers fölé hajol, és az ilyen-olyan okokból származó szövegromlást korrigálva felmutatja egy tökéletes Pilinszky-vers előképét, akkor éppúgy a számára legfontosabbat vizsgálja, mint amikor az *Apokrifot* elemzi: a stíluson, a szavakon áttetsző egyéniséget. Ahogy az egy *irodalmárhoz* illik. Visszaadhatnánk eredeti csengését a Kazinczy köreiből született magyar kifejezésnek. Nem jó, ha egy fogalmat már csak idegen szóval tudunk megszabadítani pejoratív zöngéjétől.

Eklektikus: ezt már több joggal tartják elmarasztalónak, de csak addig, amíg nem tisztázzuk, mit értünk rajta. Eredetileg a hellenisztikus építőművészet stíluskategóriája, mely egyesíti a jón és a korinthuszi építmények meg a keleti művészetből átvett motívumok elemeit. Utóbb a különféle stílusok szervesen keveredését értették és érték rajta. Ha gondolkodót illetnek ezzel a szóval, akkor az elvtelen sokféleség s a „mindenevők” fogyasztói mentalitását húzzák rá az illetőre.

Tüskés maga is elmondja Albert Zsuzsának adott interjújában: „Ez a »mindenevés« lehet hátrány is. Mert hallottam már, hogy valakire azt mondták: olyan sokoldalú, hogy tulajdonképpen már egyénisége sincs.” Majd hozzát teszi: „...a sokoldalúságnak is legyen valami rendező elve, legyen gerince.” A Tüskés Tibor nevével fémjelzett

sokoldalúságnak a gerince az értékek tiszteletében rejlik. Ezért írhattott egymástól annyira eltérő, de *egymást nem kizáró, hanem kiegészítő* szerzőkről könyvet, mint Kodolányi és Rónay, Nagy László és Pilinszky. És ha ettől eklektikus, akkor baj van annak az irodalmárnak az ízlésével, aki *nem* eklektikus: mert akkor az előbbieket valamelyikéről képes lemondani.

Pedagógiai szenvedély; mesterek és tanítványok

Ami még személyes tartást ad Tüskés írásainak jól működő értéktudatán és értekező prózája világosságán fölül, az a pedagógiai szenvedély. Sokéves tanári gyakorlata során rengetegszer szembesülhetett a diákok reakcióival, amelyek egy-egy mű befogadását és értelmezését kísérték. E tapasztalatait összevethette azokkal, amelyeket ő az idősebb mesterek tanítványaként élt át. Fülep Lajos, Várkonyi Nándor vagy Kodolányi János közelében sok minden megvilágosodhatott számára. Csorba Győzővel az évekig fennálló, közvetlen munkakapcsolat a költészet olyan titkaiba vezethette, amelyek ismeretében biztosabban tájékozódhatott irodalmárként. A tanulás és a tanítás is egymást szerencsésen kiegészítő tevékenység. Tüskés Tibor azért szerencsés irodalmár, mert tanárként és tanítványként egyaránt jól ragadta meg azokat az alkalmakat, amelyeket az élet kínált. De ez már nemcsak szerencse, hanem tehetség és tisztesség dolga is.

Az irodalom mint személyes ügy

Ezt az írást szeretném személyesen kezdeni – mindenekelőtt annak következtében, hogy Tüskés Tiborral, a barátságban és olykor (ritkán) vitában együtt töltött évtizedek létrehozta egy olyan emberi kapcsolatot, amelynek mindenképpen személyes karaktere és értéke volt. Annak ellenére, hogy igazából nem voltunk állandó és szoros személyes kapcsolatban egymással: más nemzedékhez tartoztunk, viszonylag ritkán voltunk együtt, amikor ő a pécsi *Jelenkor* legendás hírű szerkesztőjévé emelkedett, én még nem voltam a folyóirat munkatársa (más folyóiraté sem, minthogy akkoriban szabadultam az ötvenhat után és következtében elszenvedett internálásból), leveleket sem írtunk egymásnak (legfeljebb néhány köszönő sor maradt utána, midőn megjelenő könyveiről nyilvánosan véleményt mondtam), s ahogy emlékszem, szórványos találkozásaink is nagyrészt közös barátunknak (a manapság méltatlanul szinte elfeledett) Fodor Andrásnak voltak köszönhetőek. Mégis, annak mindig tudatában voltam, hogy Tiborra figyelni kell, minthogy véleménye (bírálata is, mert ezzel is találkoztam, midőn az 1945 utáni korszakot tárgyaló irodalomtörténeti áttekintésem a nyolcvanas évek elején megjelent) számomra mindig sokat jelentett.

Akkor (a hetvenes-nyolcvanas években) a mögöttünk álló korszak címszereplőinek: Illyésnek, Némethnek, Kodolányinak, Weöres Sándornak, Takáts Gyulának, Kálnoky Lászlónak, Rónay Györgynek, Csorba Győzőnek még volt „respektusa”, és kortársaink: Juhász Ferenc, Nagy László, Kormos István, Sánta Ferenc, Fodor András, Kalász Márton (és sokan mások), mondhatni, „mértékadó” tekintéllyel képviselték és alakították a nemzeti irodalom értékrendjét és

szellemét. Azóta, ahogy Ady mondotta volt, „minden egész eltörött”, és ez bizonyára történelmi, szellemtörténeti szükségszerűség volt, akkor azonban, amikor én Tüskés Tibort megismertem és megtanultam becsülni, ennek az „egésznek” még értelme és rangja volt. Kivált, hogy ez az „egész” (mondjuk, Illyéstől Fodorig) képviselte a hiteles magyarságot és európaiságot – szemben az akkori kurzus talmi nagyságaival és irodalomtörténeti konstrukcióival. Ennek az „egésznek” a védelmére, szolgálatára vállalkozott Tibor, ezt az „egészet” tették még teljesebbé („egészebbé”) az ő írásai.

Munkássága imponálónan gazdag volt – maga is „egész”. Akár zavarban is lehetnék, hogy Tibor gazdag és változatos munkásságának felmérése során kiről is beszéljek: az irodalomtörténészről, aki Illyés Gyuláról, Kodolányi Jánosról, Rónay Györgyről, Weöres Sándorról, Pilinszky Jánosról és Nagy Lászlóról, illetve Pécs és a Dunántúl irodalmi hagyományairól adott közre könyveket, a kritikusról, aki sok-sok évtizeden keresztül kísérté érzékeny figyelemmel az élő magyar irodalom eredményeit, az irodalompedagógusról, aki Zrínyi Miklós harcos életébe vagy éppen a modern magyar költészet műhelyébe vezette be olvasóit, a képzőművészeti szakíróról, aki pécsi művészekről rajzolt arcképeket, vagy a szociográfusról, aki a Dél-Dunántúl, közelebbről Pécs társadalmát és kulturális életét dolgozta fel? Tüskés Tibor – s ez lehet az ő kivételes munkabírásiának az elismerése, de lehet a pécsi kulturális közeg dicsérete is – egy egész könyvtárra való művet hozott létre, és ez a „könyvtár” beépült a hagyomány-gondozásnak abba a rendjébe, amelyet soha meg nem kerülhetünk.

E sokágú tevékenységnek mindenesetre van néhány kiemelkedő vonatkozási pontja, amely Tüskés Tibor termékeny munkásságát szokatlanul egységessé teszi. Ilyen vonatkozási pont a saját kora iránt mutatott érdeklődés, az, hogy elsőrendűen az újabb magyar irodalom vonzásában dolgozott, s a kortárs magyar szellemi élet mozgását és törekvéseit tapintotta ki, illetve térképezte fel. Talán nem árt emlékezni arra, hogy kritikusi tevékenységét mint folyóirat-szerkesztő kezdte, s még a hatvanas évek elején ő alapozta meg a pécsi *Jelenkor* modern irodalmi érdeklődését, amely akkor a magyar irodalom szellemi „szabadságharcának” széles körben megbecsült fóruma volt. Ezért is kellett szerkesztői munkáját rövid néhány esztendő múlva

feladnia: az irodalompolitika, a hatalom nem kívánta túrni azt a szabadságot és értékvilágot, amelyet Tüskés Tibor folyóirata magasra emelt.

A kortárs irodalom iránt vállalt felelősséget mutatják például a *Pannóniai változatok*, a *Mérték és mű*, a *Triptichon*, a *Jelbeszéd* című kötetébe (és más műveibe) gyűjtött tanulmányok és bírálatok, amelyek sorra adtak képet a mögöttünk maradt évtizedek magyar irodalmának jelentékeny alkotó képviselőiről és eredményeiről. Tüskés mindig az írói alkotás egyéni jegyeire figyelt, az írói egyéniséget kereste és támogatta. Kritikai tevékenysége jelentékeny szerepet töltött be az új magyar irodalom kibontakozásának serkentésében. Ha most olvassuk azt a „kritikai naplót”, amely például a *Mérték és mű* irodalmi beszámolóiban alakot öltött, elmondhatjuk, hogy a szerző ítéleteit és jelzéseit az irodalomtörténet is igazolta: Tüskés Tibor valóban a fontos, mára megkerülhetetlen (igaz, nem egyszer megkerült) művekre és törekvésekre figyelt.

A kritikai és irodalomtörténeti életmű másik vonatkozási pontja a „dunántúliség”. Ezt a fogalmat valamikor – a két világháború között – gyakran használta a kritikai irodalom, például Várkonyi Nándor, aki egész könyvet szentelt neki. Valójában a hazai szellem-történeti irányzat egyik népszerű fogalma volt, amely a dunántúli tájat és a dunántúli kulturális hagyományokat tekintve kiindulásnak egy sajátosan „pannóniai szellemiséget” tételezett. Ez a gondolat tulajdonképpen idealizálta és mitizálta, a latinos idill keretének tekintette a dunántúli hagyományt, s nem vette tekintetbe azokat a jelentékeny eltéréseket, amelyek például a Berzsenyi Dániel-féle vagy a Kisfaludy Sándor-féle tradíció között voltak tapasztalhatók. Ezért a hatvanas évek kritikai irodalma, midőn a „dunántúliség” fogalma ismét megjelent, élesen tiltakozott e fogalomhasználat ellen. Tüskés Tibor érdemei közé tartozik, hogy e „dunántúliség”-nek – részben Várkonyi Nándor megállapításaira támaszkodva – valóságos és racionális értelmezést adott. Az ő felfogása szerint a „dunántúliség” nem időtlen és mitizált idillt, hanem egy történetileg meghatározott, összetett kulturális hagyományt jelent. Ebben a tradícióban egyaránt jelen van a dunántúli népi kultúra és a „magas” irodalom, az építészeti formakincs és a sajátos dunántúli történelmi örökség, jelen van Zrínyi Miklós, Berzsenyi Dániel, a Somogyban időző Csokonai

Vitéz Mihály, Kisfaludy Sándor, Vörösmarty Mihály, Vajda János, Babits Mihály, Illyés Gyula, illetve Rippl-Rónai József és Egry József. A „dunántúliség” ebben a felfogásban nemcsak az arányérzéklet és az értelmes rend tiszteletét jelenti, hanem a valóság drámai szemléletét is, érzékenységet az emberi lét belső feszültségei iránt.

Tüskés pályaképei és műelemzéseai alaposságukkal, biztonságukkal tűntek ki. Nem bocsátkoztak kockázatos feltételezésekbe, elkerülték a merész következtetéseket, elemző módszerüket és írásmódjukat is a szolid mértéktartás határozta meg. Írásai valóban „irodalomtörténeti esszék” – ha a műfajukat próbáljuk megállapítani, olyan tanulmányok, amelyek szinte kézikönyvszerű pontossággal és teljességgel vetnek számot az ismertetett írók és művészek tevékenységével. Esszészerű hangoltságukat személyességük adja, mint-hogy Tüskés, mint a dunántúli, a pécsi irodalmi élet neves szervező egyénisége sorra személyes, sőt baráti kapcsolatba került azokkal a költőkkel, írókkal és festőművészekkel, akiket bemutatott. A személyes kapcsolat időnként érdekes irodalmi (mondhatnám: irodalomtörténeti) dokumentumokat eredményezett, mint a Kassák Lajossal, Németh Lászlóval és Veres Péterrel folytatott (külön kötetben megörökített) beszélgetéseket.

Tüskés Tibor igen sok irodalomtörténeti dokumentummal gazdagította közös múltunk ismeretét, igazából mégis esszéíró volt, munkásságának a nyitottság, a biztos értéktudat volt a lényege. Megalapozója a széleskörű ismeretanyag és a határozott ízlés, kifejező eszköze a világos fogalmazás, amely mindenképpen arra törekszik, hogy az ismeretet és az élményt másokkal oszthassa meg. „A kritikaírásban – olvasom tőle egy helyen – az irodalom megismerésének és megértésének, a művek megszeretésének a lehetőségét látom.” Mint nemes szándéktól vezérelt irodalompedagógus ugyanezt elmondhatná műveltető ígealakban is: a kritikaírásban az irodalom megismeretésének, megértetésének és megszerettetésének lehetőségét találta meg. És itt gondolok arra, hogy – miként személyes vallomással kezdtem – most ugyancsak személyes vallomással zárjam ezt a rövid megemlékezést. Tüskés Tibor hiányáról szeretnék szólni: arról, hogy mélyen fájdalmasan hiányzik mai irodalmi életünkől az a fajta szellemiség, amelyet ő képviselt. Mondhatnám így is: hiányzik az irodalom és az alkotó egyéniség szeretete. Nem egyszer hiányzik az

a személyes nézőpont és hangoltság, amellyel ő megközelítette irodalmunk nagy egyéniségeit és értékeit.

Az irodalommal kialakított személyes viszonyt, fájdalom, felváltotta a politikai érdekeket előtérbe állító szemlélet vagy az a természettudományos egzaktságra törekvő, vagy ennek illúziója nyomán működő elemző szigor, amely jóformán mellőzi mindazt, ami a megértés műveleteit az empátia körében végzi el. Pedig a magyar irodalmi gondolkodás hagyományait ez a személyes empátia alakította ki: Arany Jánostól Babits Mihályig, Kosztolányitól Rónay Györgyig és Németh Lászlótól – hadd fejezzem be ezzel – Tüskés Tiborig. Tibor számára az irodalom: a magyar irodalom személyes ügyet jelentett, erre az ügyre tette fel az életét.

Egy vérbeli humanista arcképéhez

Emlékeim Tüskés Tiborról

Akkor láttam először, amikor édesapámat kereste föl Balatonszárszón. Talán kéziratot kért tőle a *Jelenkor* számára. Takáts Gyulától jött, Bece-hegyről, ott gyakori vendége volt a bölcsen szemlélődő költőnek, ki – mint emlékezései bizonyítják – pályakezdésének fontos ösztönzője és útmutatója volt.

Az általa szerkesztett *Jelenkor* mérce volt és legenda lett. Volt a hivatalos irodalom és volt a *Jelenkor*, és tudvalevő, ebben jelentkeztek azok az írók-költők, akik „a pálya szélén” kucorogtak, s ha megjelentek műveik, rendszerint tudatták velük, hogy a pályán nincs helyük. Ezekben az években Tüskés Tibor a *Jelenkornál*, és Ilia Mihály a *Tiszatáj*nál nem titkoltan arra törekedett, hogy megteremtse a magyar irodalom valós értékrendjét (hasonló cél vezérelte a győri *Műhely* akkori főszerkesztőjét is). E cél akkor és ott ellenérzést szült az irodalompolitika irányítóinál, hiszen a visszaperelt írók nem tartoztak a rendszer kedvencei közé, még ha tettek is megnyerésükre sikeres vagy sikertelen gesztusokat.

Tüskés Tibor tehát üldögélt a szárszói kertben. Írók neve röpködött az almafák alatt, hallhatóan mélyen belegyökerezett az igazi értékek világába, és nagyon határozott elképzelései voltak annak képviselőtéről. (Hogy ez mennyire igaz, Fodor Andrással folytatott levelezése is bizonyítja.)

Bemutatkoztam. Udvariasan érdeklődött, mivel foglalkozom. Bicskén tanítottam akkortájt, s lelkesen gyűjtöttem az anyagot az *Ezüstkor* nemzedékének íróiról. Azzal biztatott, ha rábukkanok valami érdekesre, szívesen közli. Érdekes? Számomra akkor minden érdekes volt, egy Jékely-vers éppen úgy, mint a harmincas évek fiataljainak folyóirat-indítási kísérletei.

Némi meglepetést keltett bennem, hogy meghívtak a latintanárok tudományos konferenciájára, amelynek Trencsényi Waldapfel Imre volt a spiritus rectora. Általános iskolában tanítottam, a gyerekek aligha érdeklődtek volna Cicero körmondatai iránt. Az *Argonauták* című folyóiratot olvasgattam a könyvtárban, gondoltam, arról talán lehet érdekes mondanivalóm, bár a latin nyelv oktatásával, a római irodalom és történelem alakulásával foglalkozó előadások természetesen fontosabbak voltak. Mégis – egyéb tapasztalatok híján – lecövekeltem az *Argonautáknál*, már csak azért is, mert kíváncsi voltam, hogyan emlékszik vissza a folyóíratra Trencsényi professzor úr, egyik szerkesztője. A professzor nem kedvelt, egyetemistaként én is inkább azokon a gesztusain akadtam fönn, amelyek sehogyan sem illettek a tudóshoz: munkásórként meglehetősen elképesztő benyomást keltett, az úttörő nyakkendő sem illett hozzá. Olvasás és jegyzetelés közben ébredtem rá, mennyire kezdeményező szerepet vállalt a *Horatius nosterrel* és a *Pásztori magyar Vergiliusszal*, amelyben Radnóti is fordított és ösztönzést kapott saját eclogáihoz.

Elmondtam előadásomat. Vártam a lesújtó bírálatot. A professzor úrnak azonban megcsuklott a hangja, kritika helyett visszaidézte a folyóirat néhány munkatársának tevékenységét, majd behívott a szobájába, és megajándékozott az *Argonauták* valamennyi példányával. Ezeket beköttem és használok azóta is. Elmonda, hogyan kerestek és találtak kapcsolatot József Attilával, aki egyik versét nekik szánta. Meglévő jegyzeteimből és Trencsényi emlékezéseiből megírtam *Az Argonauták betörése* című tanulmányomat. Kis habozás után a *Jelenkornak* küldtem. Hamar érkezett a válasz, tetszett, közlik. Hosszan, melegedő szívvel olvastam a levél aláírását: „Tibor”. Azt írta még: várja tanulmányomat olyan írókról, akik kevésbé ismertek. Így írtam meg Birkás Endréről szóló tanulmányomat, amelyet szintén közölt. (Birkás Endrét Ottlik nagyra értékelte, bizonyosága a *Prózában* olvasható emlékezése is.) Kritikákat is írhattam. Visszaemlékezve a majd félszázada történetekre, azt mondhatom: pályám alakulásában apám mellett Sík Sándornak és Tüskés Tibornak meghatározó szerepe volt.

Az *Irodalmi Lexikon* szócikke nagyon szemérmesen tárgyalja pályáját. Szerkesztő volt, majd újfent tanár. Arról nem esik szó, miért a pályaváltás. Irodalmiatlan, de hiteles szó érvényes a történetekre: „kinyírták”. És még egy tömör, sejtelmes jellemzés: „A 20. századi magyar líra nagy

alakjairól monográfiákat írt.” Kodolányi János, szíve kedves írója, ki-
ről monográfiát és tanulmányokat is írt, aligha nevezhető lírikusnak, de
nem is ez a baj. Nézzük csak, kik lettek monográfiáinak hősei (megje-
lenésük sorrendjében): Csorba Győző, Illyés Gyula, Nagy László, Pi-
linszky János, Rónay György... Azért ez a sor, ezek a gyakran kezdemé-
nyező művek többet érdemeltek volna ennél a mondatnál.

Olykor-olykor némi lelkiismeret-furdalással írjuk le ezt a jelzős
szerkezetet: „vidéki író”. Néha az az értelme: jó – vagy jobb – író, de
kevesebb jut neki érdeménél. Tüskés Tibor életművén végigtekint-
ve, jelentőségét mérlegelve, arra kell gondolnunk: valóban kevesebb
megbecsülést kapott, mint amennyi megillette volna. A kor is elle-
ne volt: kevesebb méltánylás jutott azoknak, akik nem az elméle-
tekkel, hanem a szövegekkel, az „anyaggal” foglalkoztak. Nem kis
döbbenetet keltett, hogy a rendszerváltást követően nem rehabilitál-
ták, nem tért vissza a *Jelenkor* élére, hanem könyvtárban dolgozva
rendezte sajtó alá a legkülönbözőbb tárgyú könyveit. Esszéíró volt,
a nagy esszéisták nyomán igyekezett leküzdeni leplezett fájaldmát,
levelekbe menekítve irodalomképét, gondolkodását. Ezekből a le-
vélváltásokból feltárul a kor irodalomtörténete, ízlésvilága, s azok az
írók is megjelennek, akikkel rendszeres kapcsolatot tartott. Az írók-
hoz fűző személyes kapcsolat életünk nagy ajándéka, s neki sok ilyen
ajándék adatott, s méltó módon sáfárkodott velük.

Sorban, kedves dedikációkkal küldte el könyveit. Hosszabban-
rövidebben mindről írtam, hol hosszabb, hol rövidebb ismertetést.
A legutolsóról halála után jelent meg méltatásom a *Vigiliában* (2011.
7. 17-én). Ezzel búcsúztam tőle, remélve, hogy rejteget még megle-
petéseket irattartója.

Hónapról hónapra

Csak reménykedhetünk, hogy Tüskés Tibor Mészöly Miklóssal
foglalkozó tanulmánya, esszéi és egyéb dokumentumai kettejük
kapcsolatának nem a kitűnő irodalomtörténész hattyúdala, s van-
nak még művek, amelyeket halála előtt kiadásra készített elő a Pan-
nónia könyvek kiadójának. Hisz életében félelmetes munkabírással
és kitűnő minőségérzékkel dolgozott. Minőség iránt tanúsított fo-

gékonyasága megmutatkozott azokban az években, amikor a *Jelenkor* főszerkesztője volt, s a lap számára a kor legjelesebb íróit nyerte meg közreműködésre. Tüskés végzetét épp az okozta, hogy szembement a politikai elvárásokkal. Leváltották, s bár ezt az intézkedést élete végéig joggal sérelmezte (mint ezt a jelenlegi főszerkesztővel való nézeteltérésének dokumentumai is bizonyítják), az irodalomtörténetnek hasznára lett, hogy a Pannónia Könyvek elindítója és öt évig szerkesztője volt, majd utána egészen haláláig fontos kiadványok sorát írta, gyűjtötte és szerkesztette. Mindezek előtt arra emlékeztetünk nagy elismeréssel és méltányolással, ahogy a harmadik nemzedék kiváló költője, Csorba Győző emlékét őrizte. A *Csorba Győző emléke* című kötet a Nap Kiadó *In memoriam* sorozatának méltó párja volt. Szerkesztette a költő műfordításainak gyűjteményét, kortársával történt levelezésének gyűjteményeit rendezte sajtó alá (a Fodor Andrással való levélváltásának három kötete értékes kortörténeti dokumentum, azon túl, hogy két hasonlóan gondolkodó személyiségnek az irodalom szerepéről kialakított nézeteit tartalmazza). Pályaképe jelent meg (csak a Pannónia Könyvek között megjelenteket említve) Illyés Gyuláról, Kodolányi Jánosról (tanulmányok, esszék, dokumentumok alcímmel, tegyük hozzá: a méltatlanul háttérbe szorított író újra felfedezésében alapvető érdemeket szerzett a kötetével) és Nagy Lászlóról, a *Sorsunk Antológia* pedig a kiváló folyóirat alapos ismeretéhez segíti a kutatókat és érdeklődőket.

A Mészöly Miklóssal való kapcsolatának előzménye, a *Volt idő*, kettejük levelezéséből adott ízelítőt. Tüskésnek, a szerkesztőnek egyik megbocsájthatatlan vétke volt, hogy rendszeresen közölte Mészöly Miklós műveit, amelyeket növekvő ellenérzéssel szemlélt a kultúrpolitika a *Jelentés öt égről* című elbeszélés megjelenésétől kezdve (a *Vigilia* közölte!). Mészölyt olvasóként korán ismerte meg, amikor az író a Batsányi János Társaság kiadásában megjelenő *Sorsunk*-ban közölte elbeszéléseit (a pécsi irodalom nesztora, Várkonyi Nándor felismerte tehetségét, szeretettel egyengette első lépéseit), s megjelentette első novelláskötetét, a *Vadvizeket*. A nehéz időben bábjátékokkal kísérletező Mészöly Miklós 1954-ben a *Sziklák alatt*-tal jelentkezett a *Sorsunk* utódjában, a *Dunántúl*-ban, amelyet akkor Szántó Tibor, maga is kitűnő prózaíró szerkesztett. 1957-ben a *Sötét jelek* című novellagyűjtemény irányította rá a figyelmet, ekkor

tért vissza néhány kitűnő író „a pálya széléről” (egyebek között a Mészöly mellé sorolt újitó Mátyás Iván is). Tüskés Tibor 1960-tól lett a *Jelenkor* főszerkesztője, ettől kezdve mindent megtett, hogy az írók folyóiratához kapcsolja. Főszerkesztőként rendszeresen közölte elbeszéléseit, figyelemmel kísérte műveit, s amíg tehette, kiállt mellette. Az *ablakmosó* című darab megjelenését követően azonban ösztöztet zúdíttak a *Jelenkorra*. Pándi Pál a darabot és közreadóját kritizálta, Major Máté ugyancsak a *Jelenkorban* közölt tanulmánya pedig a pozícióját váltogató Szigeti Józsefnek adott alkalmat, hogy a folyóiraton elverje a port. Az összehangolt, hatalmas terjedelmű írásokban megnyilvánult rosszindulatú támadások nyilvánvalóvá tették, hogy Tüskés Tibornak távoznia kell. Eltávolítása után is szívélyes, baráti viszonyt ápolt Mészöly Miklóssal, figyelemmel kísérte egyre emelkedő pályáját, növekvő tekintélyét.

Az *atléta halála* története a kor kultúrpolitikájának – a politikáján volt a hangsúly – kitűnő jellemzője. Kéziratát elfektették a kiadóban. Előbb jelent meg franciául, csak azután magyarul. Tüskés Tibor már méltatott kitűnő érzékével ismerte föl a regény mondanandójának lényegét: a mindig többre, nagyobbra törő futó, Őze Bálint voltaképp a különbözni vágyás, a kisszerűségből történő kitörés emblematikus figurája, az önmagunkban való hit megtestesítője volt, sehogy sem illett a korszak emberképebe. Különösképpen ellenérzést kelthettek a marxista irodalomszemlélet éber védelmezőiben a mű meditációs részei, amelyek esszéisztikussá tették a cselekményt, és nem Őze Bálint személyiségét árnyalták, hanem az író világról és emberi érzésekről vallott nézeteit tükrözték. Szó esett különféle jellemző ellentétpárokról, az alázatról, a makacsságról, a gyűlöletről és a szeretetről, a korlátlan szabadság csömöréről, a hűségről és a menekülésről, olyan magatartásmintákról, amelyek a személyiség legbenső rétegeit tárták föl s dacoltak az üres általánosságokkal. A Tüskés Tibor által „újraolvasott” regény mondanivalója teljes mélységében tárult fel az olvasó előtt, aki megsejthette, hogy a történet voltaképp a korszellem tagadásának bizonyult, innen az iránta táplált ellenszenv.

Mára legenda övezi Mészöly *Saulusát*, aminek részben az a magyarázata, hogy húsz év óta változnak Saulusok Paulusokká és fordítva, ahogy a mára közkeletűvé vált szólás jelzi: nagy a forgalom a

damaszkuszi úton. Erről a regényről írta Tüskés Tibor legelmélyültebb, Mészöly prózájával foglalkozó tanulmányát. Részben az író önmagyarázatából kiindulva ragadja meg a mű lényegét, amely *Az atléta halálához* hasonlóan az egzisztencializmus emberképét idézi: „az embert a választás ténye minősíti... az üldöző és az üldözött, a hóhér és az áldozat összetartoznak, egymásra utaltak, de az áldozat, az üldözött az erősebb; az üldöző kiszolgáltatottabb, mint az üldözött; az áldozat morális fölényben van hóhérával szemben; akit a kivégzőfal elé állítottak, nagyobb erkölcsi erőt képvisel, mint akinek fegyver van a kezében; és a regénybe – mutatis mutandis – a megkövezett Istefanos nagyobb hős, mint a kivégzőgödör szájánál várakozó, az áldozat ruháit őrző Saulus.”

Ez a néhány mondat rávilágít Tüskés Tibor értékszemléletére, az emberi lényeg iránt tanúsított figyelmére, amely elemzéseinek és íróportréinak központi magva. A filológus feltárt anyaga ismeretében a műalkotásba vagy az írói személyiségbe hatolva a lélek rezdüléseire figyel leginkább, mert humánus elkötelezettsége indítja nyomán az érzelmek lényegét igyekezett feltárni, azaz egyfajta transzcendentális nézőpontból közelített anyagához, amely legbensőbb tartalmát tárta föl előtte. Mészöly Miklós művei kínálták is ezt a közelítésmódot, hiszen prózája és színdarabjai is a hanyatló erkölcsi korrallal perlekedve nyomatékosították a személyiség méltóságát, tudatosították a benne adott lehetőségek kibontakoztatásának esélyét. Részben ennek megmutatása tette prózáját egyre szikárabbá, lényegre törőbbé, mentesítve előadását minden fölösleges kitérőtől.

Tüskés Tibor egyik utolsó tanulmányában a *Vigilia* és Mészöly Miklós kapcsolatát elemezte. Felidézte a folyóirat félszázados jubileumán fölolvastott novelláját, s annak befejezését, az ötsoros *Epilógus – Húsvét* című költeményét, amely egyként jellemzi az írórt és megidézőjét: „Élet van mögöttem / Mi volt, nem tudom. / Mit kaptam kitől, csoda. / Lezúgtak bennem a folyók. / Meder maradtam. / Feltölt a hű iszap.”

Értékmentés? Értékteremtés!

Tüskés Tibor példázata. Aki otthont adott Weöres Sándornak

Sétáljál minél többet, akár napi öt kilométert is, akkor egészséges maradhatsz – mondta pár éve orvos barátom, a hosszú élet reményével áztatva. Ezt hallva Barcsay Jenő, a *Művészeti anatómia* világhírű szerzője jutott eszembe, amint hazautazva Szamosújvárt kiszállt a kocsimból, már jóval nyolcvan felett, összeakadt a nyelve, nehezen ejtette a szóvégeket. Agyérgörcs? Útközben határőri vizsgálat, könyvek, izgalom. Ki tudja, milyen ijesztő fiatalkori emlékei elevenedtek meg a román megszállás idejéből. Nem orvosok gyógyították meg, mikorra visszautazott Budapestre, büszkén mondta: kísértáltam magamból. És ezután következett el kései nagy festői korszaka: csodákat teremtett. Fiatalabb barátom nem is tudta, milyen fontos dolgot tanácsolt. Nem is tudhatja, hiszen nem élte meg azokat az éveket, amelyeket mi átküszködtünk. Nem a mártírok, azok emelt fővel vállalták a szenvedést, a szembesülést a veszélyekkel – szinte prófétai kort érnek meg közöttünk. Hanem mi, hétköznapi emberek, akik a mindennapokban szerettünk volna helytállni, otthont teremteni másoknak, nyugalmat biztosítani az alkotó művészeknek. A fiatalabbak honnan is tudnák, mennyi görcsöt, ijedtszívdobogást, álmatlanul, félve és féltve végiggondolkodott éjszakát kellene kísértálnunk magunkból?

Szerkesztőként hányszor kellett végigrágni akár egyetlen szöveget is a nyomdába adás előtt! Nem azért, amivel a jövő előtt is felelősek voltunk, hogy remekművet sikerült-e szereznünk és megjelentetnünk, hanem hogy alkalmi kukacoscodók mibe köthetnek bele utóbb, és mivel veszélyeztethetjük a szerző és a folyóirat további sorsát. Nekem például volt egy már romokban heverő, minden rend-

szerben börtönt viselt, leszázalékolt újságíró barátom, aki az ilyen politikai „ínyencségekre” kifinomultan figyelve tudott a kelleténél is jobban agyonidegesíteni.

A rendszerváltás pillanatában szerkesztőként végre felsóhajtattam: na, végre, most már „csak” a szövegre kell figyelnem, jó-e, rossz-e, akarom közölni, vagy alkalmatlannak találom a megjelenésre. A műért vállalt felelősséggel szabadon tekinthetek lelkiismeretemmel a jövő felé.

És ma, amikor oly kevés pénz (ma „dotációnak” hívják) áll a szerkesztők, kiadók rendelkezésére, és oly nehéz megküzdenni az olvasók érdeklődéséért, orvos barátom és a fiatalok el se tudják képzelni a kort, amikor azért imádkoztunk: ne tartsák olyan fontosnak az irodalmat a hivatalosok, az illetékesek. Tudjuk, hazánkban minden változás évszázadok óta legtöbbször az írók közül indult, egy-egy vers bizony forradalmat is kirobbanthatott – de azért nem minden irodalmi termék dönti meg a fennálló rendszert. Visszasírtuk Ady korát, amikor a vaskezűként emlegetett miniszterelnök semmilyen retorzióval nem élt, amikor „vad geszti bolond”-nak titulálta a korszak legnagyobb költője. Szabadelvűen fogadta – gondolom, magában fájdalmasan – a támadásokat.

Oly korban éltünk, amikor volt pénz kiadványokra, brosúrákra, de a korszak legjelentősebb költőiről csak a költőtársak által titokban fabrikált úgynevezett sírversek emlékeztek meg. Ők legfeljebb fordítók, TIT-előadók, dramaturgok, társszerzők lehettek.

A lapok „népfrontszabásúak” voltak, a legfőbb bűn: ha hasonlóan gondolkodó írók gyülekeztek egyik vagy másik folyóirat körül. Klikkesedésről beszéltek ilyenkor, és előbb-utóbb szétcsaptak a szerkesztők között. Mindenkit meg kellett szólaltani, elvben az érték alapján. Valójában a színtelen egyhangúság érdekében.

És mindez nem a Rákosi-korszakban, az ötvenes években történt, hanem az úgynevezett konszolidáció kezdetén, a hatvanasokban, amelynek a slágere így hangzott: Megáll az idő. Amikor a hivatal hangoztatta: nálunk nincs cenzúra, a szerkesztők arra valók, hogy ők tudják, mit lehet közölni. Aztán jött a havi, az éves „értékelés”, végső esetben a leváltás. Micsoda álszent képmutatás. Volt olyan vezető, okos észjárású, aki kioktatott, ma is látom vállának mozdulát, amellyel illusztrálta szavait: „Próbáljátok ki, hol vannak a falak!

Meddig lehet elmenni. Van játékkeretek.” Nos, ez a szerkesztői játéktér lett a görcsök, a korai betegségek, öngyilkosságba bukó szerkesztői utak „elősegítője”. Mondhatom mindezt koronatanúként, magam szerkesztő is voltam ebben az időben.

Ennek a korszaknak volt legkiemelkedőbb hőse Tüskés Tibor. Az első és a legsikeresebb, aki szembe mert fordulni ezzel a kötelező szövevénnnyel. A *Jelenkor* az ő szerkesztése idején a színvonal példája lett, sőt – horribile dictu! – sajátos arculatú, egymásra figyelő, egymást segítő-kiegészítő szerzőgárdájú folyóirat. Mint volt valaha a *Nyugat*, vagy amint ma végre minden irodalomkedvelő elképzei a maga számára kedves művészeti szemléket. Mint fiatalabb, mindig felnéztem teljesítményére, példáját csodáltam.

Tüskés Tibor nagy írókat szerkesztett egymás mellé. Főként dunántúliakat, hogy kötődjön a regionalitáshoz. Érvelhetett ezzel. De hogy, hogy nem, mindig jó írók szerepeltek ebben a folyóiratban. Kodolányi, Weöres Sándor, Illyés Gyula, Csorba Győző. Milyen különböző alkatú íróegyeniségek, mégis összeillettek Tüskés környezetében. A fiatalabbak közül pedig Fodor András és a lapban nemzeti klasszikussá ekkor felnövő Mészöly Miklós.

Tüskés Tibor valahai „bűne” mai legnagyobb erénye: Weöres Sándor és Mészöly Miklós. Weöres csak-csak túlélte volna ezeket az éveket, volt már olyan múltja. De nem volt otthona. És az írónak bizony nemcsak megjelenés, de az otthonosság tudata is szükséges. Weöres és a *Jelenkor* ekkor forrt össze az irodalomolvasók tudatában. Jól jött ez a folyóiratnak is, ezért figyeltek rá leginkább, de szükséges volt a költőnek is, a biztos hovatartozást jelentette számára.

Mészöly Miklós ekkor volt kibontakozóban. Egy költő soraiszavai magyarázhatók így is, meg amúgy is. De a prózaíró markáns szövegekkel jelentkezik. Ha szétszórva jelenik meg – amint azt a hivatalosság szerette volna –, akkor nehezebben válik átütő erejűvé. Lehet félretenni, várakoztatni, hallgatni róla. Töményen egyetlen folyóiratban szóhoz juttatni: ez már felfedezésszámba ment. Pedig egyetlen sora sem illett az akkori elvárások hivatalos kánonjába.

Ha a kortársak szemében valamilyen tömörülésnek tűnhetett is fel Tüskés körül a *Jelenkor*, mai távlatból tekintve aligha mondhatjuk valamilyen irányzat folyóiratának. Ami a kortársak szemében a szerzőket összekapcsolta: az érték és a kirekesztettség. A kirekesztett,

akkor rosszalló hangsúllyal polgárinak nevezett értékek találhattak általa otthonra. Biztonságra, megbecsülésre. Maga Tüskés Tibor mint esszéista és irodalomtörténész sem valamely csoport vagy irányzat elkötelezettje. Az értékek felkarolója, népszerűsítője marad élete során, és értő elemzője. Tulajdonképpen ennek az elhivatott szerkesztői programnak nemes visszaigazolását jelentette, hogy amikor elvették tőle a szerkesztés lehetőségét, a költőfejedelem, Illyés Gyula állt mellé, megtagadva a folyóiratban való publikálást mindaddig, amíg Tüskés nem javasolja majd számára az ismételt megjelenést.

Ezeknek az éveknek szerencsére megmaradtak a dokumentumai is. A Pro Pannonia Kiadó jelentette meg nemrégén a *Fodor András és Tüskés Tibor levelezése*, I. (1959–1966) című kötetet, Tüskés Anna gondozásában, amely bepillantást enged az akkori irodalmi életbe. A könyvet olvasva kísértetjárásként térnek vissza a kor jellegzetes szavai, megjegyzései, az írói és szerkesztői kiszolgáltatottság ijesztő jelenetei. Benne a nagy ívű vállalkozás részletei, emberi-életrajzi háttere, majd a bukást előkészítő kicsinyes intrikák és híresztelések, pletykaszintű vádaskodások elbeszélése. Sőt valahai társak árulása. És mellette a kötet mai kiadóinak megjegyzése: a levelezés folytatása sokkal szikárabb lesz, hiszen a levelek írói értesültek arról, hogy megfigyelik őket. Ez a kiadvány még az értesülés előtti időt fogja magába, így az utókor pontosan megismerheti azt a szűkös mozgásteret, amelyen belül egy szerkesztő és egy költő élhette ekkoriban napjait.

Fontos, paradox tanulsággal zárult számomra a Tüskés szerkesztette *Jelenkor*: azzal, hogy nem zárulhatott le. Bármilyen intrikák, emberi gyengeségek, koholt pletykák siettették a szerkesztő személyes bukását – a lap megmaradt. Nem külsőségeiben, hanem lényegét tekintve is. Bibliográfus legyen a talpán, aki a folytatást szét tudja választani. Az a szerkezet, amelyet Tüskés Tibor létrehozott, az az írói kör, amelyet folyóirata köré szervezett: fennmaradt. Kiharcolták a szerkesztő író barátai. Jelenlétük nélkül megszűnt volna ez a nagyszerű irodalmi mentstár és létforma. A Tüskés Tibor megálmodta és összehozta folyóirat szellemében életben maradt, az ő író barátai segítettek prózairodalmunk ezt követő nagy korszakának felívelésében. Mándy és Mészöly nélkül nem lenne Esterházy és Nádas, nélkülük nem nőtt volna fel ennek tudatosítója, a sajnos oly fiatalon

meghalt Balassa Péter. Íme az akarat, amely úgy tudta megvalósítani önmagát, hogy létezését rákényszerítette az utódokra is. Szerkesztőként Tüskés Tibor a legendás szervezők sorába emelkedett. Emlékezetünkben és az irodalom történetének valóságában is.

De Tüskés Tibor élete utolsó pillanatáig jelen lévő tényezője maradt az irodalmi életnek. Esszéista, kritikus, tanár és irodalomtörténeti magyarázó monográfiák méltó szerzője. Aki hűséges maradt valahai vállálásához: nem valamely irányzathoz vagy csoporthoz, hanem az általa megszólaltatható nemzeti értékekhez. Pilinszky Jánosról, Nagy Lászlóról, Kodolányi Jánosról, Illyés Gyuláról, Veres Péterről vagy Rónay Györgyről készített monográfiát nagy alapos-sággal. Módját megadva az emlékezésnek, a nemzeti tudatban való elhelyezés szándékával.

A szerkesztői munka stresszes évei után a szellemi séták görcs-oldó, szeretetteli munkája következett. A monografikus számvetés, értékmentés időszaka. Amikor visszatekintve az általa tisztelt nemzeti nagyságok életrajzának hely- és időkoordinátáit mutathatta fel, a megtisztelt személy pályaképét egyben összekötve a hazai tájaknak emlékhelyként való számbavételével.

Mert Tüskés Tibor igen szerette e hazának vidékeit, helységeit, tárgyi emlékeit. Leírásukkor szinte ízlelgette azoknak zamatát, írásaiban érzékelhetően jeleníti meg, olvasóival is megosztva, a felfedezés sajátos örömét. Mondjak egy példát! Valaha megmosolyogtam, amikor olvastam, milyen megszállottan keresgélte a nagy Budapesten azt a kicsiny helyet, ahol monográfiájának hőse, Pilinszky János megszületett. A Röck Szilárd utcai bábaképzőt. Azóta ugyanis az utcanév is megváltozott (bár mára visszanyerte eredeti névadóját!), a valahai nagy hírű szülészeti intézmény pedig gerontológiai intézetté alakult át. Tüskés Tibor mindennek ellenére kinyomozta hollétét. Amikor találkoztunk, megjegyeztem: miért nem kérdeztél engem, hiszen én is ott születtem? Utóbb rájöttem, hogy bármennyire is tudom adatszerűen az épület hollétét, amit nyomozása közben Tibor erről az intézményről tudománytörténetileg és szociológiailag összegyűjtött, az számomra is nóvumot jelent, élő valósággá varázsolta magamnak is Pilinszkyvel közös szülőhelyünket. Sőt olvasói számá-ra kultúrtörténeti portréban állított emléket e belső VIII. kerületi egészségügyi intézménynek. És nem is túlzásból emlegetem az olva-

sók sokaságát, hiszen nyomozásának történetét az egyik legnagyobb példányszámú napilapban írta meg.

De ne csak az emlékhelyekre figyeljünk! Életutakat, műveket éppily szeretettel tud élénk idézni. Kedvelt hősenek, Kodolányinak elsőként megjelentetett monográfiája mostanáig forrásértékű. Hiszen ugyanazokat a tájakat, környezetet ismerte meg élete során, ahol a nagy író is élt, járt, alkotott. Lelkes értelmezése a művek megszületését és sugárzó mondandóját szeretettel továbbítja mindenkori olvasóinak. Mindkettőnk álma, hogy Kodolányi János végre elnyerje a magyarság tudatában az őt méltán megillető becsülést. Hogy *A csend országa* és a *Suomi titka* okán ne csak Finnországban, csodálatos Mózes-regényéért, *Az égő csipkebokor*ért ne csak Jeruzsálemben tiszteljék, hanem a teljes életművéért, köztük a *Julianus barát* meg a *Boldog Margit* című regényéért, anyanyelvén is szeretettel olvassák klasszikus nagyságrendű regényírónkat.

Értékmentés? Értékteremtés! A jó szerkesztő és az elkötelezett esszéista példázatos hagyatéka tovább él utókorában. Az embert pusztító XX. század nagy tanúsága: a rossz ellenében felmutatott értékek csodája. Közöttük a napokban eltávozott Tüskés Tibor élete és munkássága.

Pannóniai emberünk, Tüskés Tibor¹

1984. november 19-én délután, egy számomra többszörösen nyomasztó, borús napon Tatabányán, az *Új Forrás* város végi szerkesztőségének ajtaján bekopogott egy ember, aki már hallott e folyóirat legfrissebb politikai botrányáról: Nagy Gáspár ama – később elhíresült – verséről, amelyben Nagy Imre mártír miniszterelnök rehabilitációját és a gyilkosok *néven nevezését* követelte. Kettesben voltunk. A jövevény türelmesen és figyelmesen végighallgatott, helyzetértékelése és halk szavú kérdései megnyugtatóan hatottak. Nemsokára – hiszen sietnie kellett a megyei könyvtárbeli könyvbemutatójára – táskájából előhúzta *ezt a könyvet* (nemrég megjelent monográfiáját Illyés Gyuláról), s a következő dedikációt írta bele: „Dr. Monostori Imrének, szeretettel ajánlom borús napok idején, vigasztalásul. Tatabányán, Tüskés Tibor.”

Személyesen ekkor találkoztunk először.

És most, csaknem 16 évvel ama november délutáni találkozás után én jöttem el hozzá Pécsre, hogy vallomást tegyek arról, milyennek látom a holnap 70 éves Tüskés Tibor eddigi életművét, s hogy köszöntsem őt igazi baráti szeretettel.

Mert hogy *életműről* van szó, méghozzá gazdag, értékes, színes, változatos és fölöttébb tanulságos életműről, az vitathatatlan.

Készülvén e mai napra, könyvtárosi szabály és szokás szerint szemlét tartottam munkahelyemen – Tatabányán, a megyei könyvtárban – a szabadpolcokon s a raktárakban, átpörgettem néhány ka-

1 A Pécssett, a Művészetek Házában Tüskés Tibor 70. születésnapjára ünnepségen 2000. június 29-én elhangzott köszöntő szerkesztett változata.

talógust, lexikont és egyéb segédkönyvet, végül aztán meglepődtem küssé: Tüskés Tibor műveinek száma meghaladja a *félsszázat*. Ne ijedjünk meg ettől a számtól, sőt – ismervén a tartalmat – *minősíthetjük* máris: rendkívüli teljesítmény ez. Különösen úgy, akkor, hogy tudjuk: Tüskés Tibor sohasem volt úgynevezett hivatásos, mondjuk akadémiai intézetileg táplált irodalomtörténész vagy éppen szocio-gráfus, mindig volt neki kenyérkereső foglalkozása is.

Egyszóval: töretlen a munkakedv, a minőségre törő invenció, a kutatásvágy, az akarát mindvégig. Nem hagyta, nem hagyja nyugodni az „írás ördöge”.

Az imént szóba hozott (tetemes mennyiségű) céduláim, jegyzeteim segítségével – különböző kirakós technikákat alkalmazva – megpróbáltam rekonstruálni ennek az életműnek a *szerkezetét*. Azaz: *szerepkörökre* és *tevékenységi formákra* visszavezetni ezt a könyvek sokaságában manifesztálódott, a szó szoros értelmében rendkívüli gazdagságot. Végül az derült ki, hogy *szép, szabályos* és viszonylag könnyen megfejtethető és fölrajzolható írói életút ez, melyet Tüskés Tibor bizonyosan már korán megsejtett vagy inkább fölismert önmagában, és egész életében ragaszkodik hozzá. Ez pedig az „*íróság*” ideája. Nyilvánvaló, hogy fölismerte önnön *tehetségét*. Azt, hogy jól, produktívan, „eredményesen” tud gondolkodni és jól tud írni. Ezt a fölismert tehetségét pedig azokban a *szerepkörökben* és *tevékenységi formákban* kamatoztatta, amelyekben a legtermészetesebben, a legjobban és leghasznosabban tudott – és tud – mint íróember kibontakozni.

Hogy ez mennyire így van, legszebben tán életútjának egyik fő jellegzetessége, sajátossága bizonyítja: e szóban forgó szerepköröknek és tevékenységi formáknak a *párhuzamos* jelenléte, illetve *többszöri* visszatérése a pályakezdéstől egészen napjainkig. És ez a szabályosság az életút úgyszólván valamennyi szakaszára, periódusára jellemző.

Tanárként kezdte pályafutását, egy évig Dombóváron tanított, majd itt, Pécssett. (Azóta is Pécssett, csakis Pécssett él.) És nem sokkal azután, hogy megismerkedik ezzel a kultúrtörténetileg is különleges várossal, fölüti fejét benne az irodalomtörténészi érdeklődés: tanítványaival Babits Mihály pécsi diákeveinek dokumentumait kutatja (amiből később könyv született).

Ez a *tanító, magyarázó* attitűd Tüskés Tibornál nemcsak megmaradt, de egyenesen kivirágzott az évtizedek során. Úgy is mondhatnánk, hogy személyiségének és tudományos ars poeticájának állandó összetevőjévé, szellemi színezőjévé vált. Mintha folyvást azt gondolná, hogy föl kell fedezni új dokumentumokat, új adatokat, új tényeket; ezekből aztán új összefüggéseket kell formálni, majd továbbítani lehetőleg minél szélesebb körű, rendű és rangú olvasóhoz. Mindazokhoz, akiket ez érdekelhet. Persze oly módon, hogy meg is lehessen mindezt *érteni*: tehát tisztán fogalmazva, világosan érvelve és magyarázva, szép magyar nyelven, meggyőzően és személyes hitelességgel.

Ez a pedagógiai éthosz *közvetlenül* is megnyilvánul számos művében. Lássunk csak néhányat a sok közül: *Irodalmi nevelés a tanórán kívül* (1969); *Kortárs irodalom a középiskolában* (1970); *Az élő magyar irodalom tanításának módszertani kérdései* (1970, 1977); *Versről versre* (1976). Ez a tanári-tanítói attitűd élénk marad a kilencvenes években is. (*Titokkereső* [1991], novellaelemzések.)

Tüskés Tibor – végig, egész pályafutása során – *szerkesztő* is. Folyóiratszerkesztő és könyvek, antológiák, egyéb művek szerkesztője, gondozója. Ez a szerepkör és tevékenységi forma is *végigkíséri* szakmai pályafutását. Harmincas éveinek elején főszerkesztője a *Jelenkornak*, Pécs, a Dunántúl majd – jószerével – az egész ország egyik jeles folyóiratának. S ezek a „jelenkoros” évek, az időszak Tüskés Tibor életében és a magyar folyóirat kultúra történetében – ha akarjuk, ha nem – már legenda. Mégpedig a legendának abban az értelmében, hogy mindenki tud róla valamit (ki így, ki úgy, ki sokat, ki keveset), de az *egész*, a maga teljességében csak ritkán mutatja meg magát. Ilyen ritka pillanat – esemény – lehet, ha magunk elé tornyozzuk a *Jelenkor* Tüskés Tibor által szerkesztett évfolyamait, és persze elolvassuk a szerkesztő visszaemlékezéseit és dokumentumait, az *Időrosta* (1994) és *A Jelenkor indulása* (1995) című könyvecskéit. Abban a tényben alighanem valamennyi – szóban forgó – „legenda”-szakértő megegyezik, hogy a Tüskés-féle *Jelenkor* a hatvanas évek első felében oly remek mintát – ha tetszik: leckét – adott az érték-központú, nyitott, ideológiamentes, nevelő, jobbító szándékú, esztétikum pártoló folyóiratszerkesztésre, amit nemigen sikerült felmutatni azóta sem. Szellemi *csúcs* volt ez a javából. Pedig akkortájt még

nem dobálóztunk a ma oly divatos szellemi szerep kulcsfogalmaival: a pluralizmussal vagy a toleranciával vagy – hogy én is divatos legyek – az „open society” bűvös fogalmával. Tüskés Tibor mindezek nélkül (és mondom: már négy évtizeddel ezelőtt) tudta, mi a tartalmas, ésszerű modernség, milyen a valódi esztétikai érték, és *kik* azok a magyar írók, költők, képzőművészek, akiktől mindez várható, akik mindezt írásaikban, műveikben szavatolni tudják.

És vajon nem sorsszerű-e, hogy a *Jelenkortől* való „kiakolbólitása” után közel harminc évvel újra folyóiratszerkesztést vállal? Vállalta szülőmegyéje *Somogy* című folyóiratának megmentését, talpra állítását és megújítását. Hatvanon túl is lelkesen, szenvedélyesen, szakszerűen és színvonalasan. És ennek hét éve már. S ha (a legfrissebb hír szerint) le is mondott a főszerkesztőségről – miként ezt elárulta legutóbbi kötetében, az *Exponált idő* című remek portrészorozatgyűjteményében – abbahagyván az embert próbáló és embert kopatató napi robotot; jó érzésekkel, sőt büszkén gondolhat a *Somogynál* eltöltött évekre.

Ám e három évtizednyi időbeli fesztávolság keretei között a *Jelenkor* és a *Somogy*, vagyis a folyóiratszerkesztői szerepkör és tevékenységi forma e két szakasza között szinte megszámlálhatatlanul sok *egyéb* szerkesztői munka is felidézhető Tüskés Tibor pályáján. Mondjuk a legelsőtől, az 1958-as *Pécsi múzsától* az 1967-es *Dunántúli költők antológiáján* keresztül az 1992-es dátumú Weöres Sándor-antológiáig és tovább: a Várkonyi Nándor emlékkönyvig (1993). Közben olyan szép szerkesztői munkát is említhetünk, mint a *Szülőföldünk, a Dunántúl* (1980) és a *Szántód az irodalomban* (1981). (S akkor még nem szóltunk a Baranya Megyei Könyvtár bibliofil szempontból is jelentős könyvsorozatáról, könyvkiadásáról.)

Tüskés Tibor létformáitól – egész életében – egyébként is elválaszthatatlan a *könyvtári* jelenlét. Úgy is mint kutató, úgy is mint intézményi alkalmazott (magyarul könyvtáros). Csak néhány példa könyvészeti jellegű munkáiból: az 1920–21-beli *Krónika* repertórium (1978); a *Csorba Győző bibliográfiája* (1970), a *Kodolányi János ajánló bibliográfiája* (1980) vagy a *Szántó Tibor és a Dunántúl* (emlékezések és repertórium, 1980).

Ezen alkotói pályán szinte egygé váltan két erőteljes érdeklődés, szellemi vonzalom a meghatározó. Az irodalomtörténeti-kritikusi, valamint a pannon tájnak, vidéknek, e tájak és vidékek szellemiségének ihletései, hogy jeles-nagy Janusunkkal szóljak: „Pannónia dicserete”.

Veres Péterrel a Balatonról folytat párbeszédet (1968), útirajzot ad a déli partról (1968), vallomást tesz Pécs városáról (1970) –, de az egész Dél- (és Nyugat-)Dunántúl is az övé. Szellemi és szociográfusi értelemben. Tüskés Tibor nagyon szereti szülőföldjét. S mindent megtesz azért, hogy másokkal is megszerettesse. Évtizedek óta zajlik e megszerettetés, az előbb említett Balatonról való párbeszédtől (1968), az Őrségről írott munkáján, az *Őrállók földje* (1994) című szociográfiáján át a *„Gyönyörű magyar tengerke”* című Balaton-könyvig (1998).

1971-ben jelenteti meg talán legsikeresebb könyvét, a *Magyarország* című képes földrajzot, amely öt kiadást ért meg; ezt követi egy baranyai útirajz, a *Nyár, erdő kakukk* (1973); turistacsalogató kiadványt készít Abaligetről és Orfűről (1974), szociográfus hűséggel rekonstruálja a „nagyváros” születését (1978), útikönyvet ír Mohácsról (1976), majd szociográfiát, *Sorskovácsok* címmel (1978), útikönyvet Siklósról és vidékéről (1979); ismét szociográfiát Zaláról és Somogyról (1979); útirajzot *A nyugati kapu* címmel a Nyugat-Dunántúlról (1981), majd az *Ormánságról* (1987).

Ezek a szociográfiák, útleírások, útikönyvek nemcsak a pannon táj szépségeinek a megörökítései, de erősen figyelnek az e tájon élt és élő emberekre, ezen emberek életére és kultúrájára. (Egyik könyvének címe éppen ez: *Tájak és emberek* [1990]). Tüskés Tibor egyik nagy témája a „vidéken élni” életézés, egyszersmind problémavilág, amely – mondanunk sem kell – egyben önmaga, saját élete, saját sorsa is. Bárhonnan közelít ezen sokakat érintő és érdeklő kérdéskörhöz; előbb-utóbb oda lyukad ki, hogy a vidéki életforma – szellemi értelemben legalábbis – semmivel sem alacsonyabb rendű, mint a híres-neves fővárosi, hiszen a szellem, a kultúra mindig mindenütt egy és oszthatatlan. A „vidéki” ember, értelmiség eltökéltségén múlik leginkább, hogy mivé lesz, milyen aurát *alakít ki* maga körül. Illyés Gyula mondotta egyszer, hogy nem az a mucsaiság, hogyha valaki Párizsban úgy viselkedik mintha Mucsán lenne, ha-

nem az, ha valaki Mucsán viselkedik úgy, mintha Párizsban lenne. Nyugodtan megbecsülhetjük tehát a mi kisebb és nagyobb Mucsáinkat, ettől még nem föltétlenül kell „mucsaivá” válnunk. Ez az egyik – mentalitásbeli – oldala a vidékiségnak. A másik fontos tényező az alkotó élet, alkotó szellem konkrét sorsképlete. Nos, Tüskés Tibor lelki és valóságos szemei előtt számos nagy, kitűnő példa állott évtizedeken át. Méghozzá Pécs, Baranya, a Dél-Dunántúl, a már többször emlegetett pannon vidék gyönyörűen gazdag szellemisége. És *időben* sok-sok évszázadra (egy-két évezredre!) visszavezethetően. A 20. században pedig a magyar szellemi élet számos kiválósága alkotja e sort, Fülep Lajostól, Várkonyi Nándortól, Weöres Sándortól, Csorba Győzön, Martyn Ferencen át egészen Bertók Lászlóig.

*

Nagy alkotói pályák egész sora, melybe immáron beletartozik a Tüskés Tiboré is.

Legfeltűnőbbben talán és legismertebben az irodalomtörténet és a kritika művelésével. Szinte természetesnek mondható – a fentiek ismeretében –, hogy először Pécs irodalmi hagyományaival kezd foglalkozni. Megírja a pécsi irodalom kistükrét (1970), majd ezzel párhuzamosan föltérképezi Pécs irodalmi emlékhelyeit (1971). Ide köthető a szigetvári hős dédunokájának, a költő Zrínyinek elsősorban az ifjúság számára történő bemutatása (1973).

Az első nagy irodalomtörténeti vállalkozása a Kodolányi János-monográfia megírása (1974); ami olyan jól sikerült, hogy huszonöt évvel később 1999-ben újra meg lehetett (és meg kellett) jelentetni. A nyolcvanas évek hozzák meg számára a legjobbak közé emelő szakmai elismertséget: monográfiák sora születik ekkortájt Tüskés Tibor írói műhelyében. A Kodolányi-könyv után, 1981-ben a Csorba Győző részmonográfia.

És itt álljunk meg egy kicsit. Föltűnő ugyanis, hogy éppen Csorba Győző az egyik szellemi etalon Tüskés számára, aki mint gondolkodót is foglalkoztatja. Előbb bibliográfiát készít róla, majd az imént említett részmonográfia után 1997-ben megírja a hátralévő évek értékelését (*Az utolsó évek* címmel). Éppen e költészet kiteljesedését; majd a fordító Csorba Győzőt mutatja be (1998). Közben, 1986-ban

Tiszteletadás Csorba Győzőnek címmel antológiát jelentet meg. Mind ez azért érdekes és jellemző, mivel felfogása szerint Csorba Győző egyike azoknak a modern magyar költőknek, akik modernségük, 20. századiságuk, adekvát életérzésük és költészetük esztétikai értékei szerint is láthatóan ragaszkodtak – és ragaszkodnak – a művészeti kifejezőmód, a költői beszéd lényegi (ha tetszik, ősi) funkciójához: ahhoz, hogy vonzaskörükbe fogván az embert, segítik *teljesebb* önmaga megteremtésében. Ez a modernség nem a pusztítás, nem a rombolás divatos és szomorú időszerűsége, hanem a görög tragédiák, a reneszánsz óriás festők és a nagy orosz regényírók modernsége.

A Tüskés-monográfiák sorát a Nagy Lászlóról írott könyv gazdagítja 1983-ban, majd az „Arcok és vallomások” sorozatban az Illyés Gyuláról szóló következik (1984). Szintén az „Arcok és vallomások” sorozatban jelenik meg a Pilinszky János életét és költészetét bemutató kötet (1986). A monográfiák sorát – reméljük csak egyelőre – a Rónay Györgyről írott könyv zárja (1988).

Mi a feltűnően érdekes sajátossága e monográfiáknak mint sorozatnak? Főképpen az, hogy már maga a témaválasztás, a *magyar irodalom egészében*, az értékvilágok nem egymást kizáró, hanem egymást kiegészítő természetében gondolkodik. Tüskés Tibor latinul is szokta idézni eme antik bölcsességet; nem véletlenül, hiszen önmaga is ezt az írói – kritikus – irodalomtörténeti felfogást, értékvilágot tartja különböző tevékenységi formái és működési területei vezérlő kalauzának. S mondjuk ki: nem sok példát találunk pályatársai körében az efféle nyitottságra, erre a mindenféle *értéket* tisztelő megbecsülésre. Bárhonnan való is az érték.

A kilencvenes évek láthatóan a szellemi betakarítás idejét is jelentik Tüskés Tibor pályáján. A már említett, Csorba Győző költészetéről szóló *Az utolsó évek* tanulmányai mellett megjelennek az egy személyről különböző időkben írott tanulmányok, kritikák kötetbe foglalt összesítései. Fülep Lajosról (*Kedves Professzor Úr!*) 1995-ben, majd Takáts Gyuláról (*A hasznos szép költője*) 1996-ban, egy évvel később Martyn Ferencről (*M. F. mester*); s tavaly – immáron véglegesen lezárult érvénnyel – Fodor Andrásról (*Egy költészet horizontja*).

A közös szülőföld emlékein és számos azonos életélményen túl leginkább a *rokon szellemi eszményvilág* tartotta oly szorosan össze Fodor András és Tüskés Tibor sorsát: hitük és bizalmuk a „vidéki”

Magyarország, a magyar szellemiség gazdagságában és mindenféle ellenhatást átvészelő életrevalóságban. De ez még nem minden. Egyáltalán nem. Mert hogy mindkét ember elsődlegesen szellemi követelménye a *minőség* volt és maradt. S ha erkölcsi princípiumot is be akarunk csempészni ebbe a (valljuk meg) kissé iskolás – habár igaz – gondolatmenetbe (igen, be akarunk csempészni), akkor az előbbi „hívószavakra” az *emberség*, az emberségesség fogalma felel. Aki akár csak egyszer is írt komolyan vehető műbírálatot valamely kortársáról (kiváltképpen barátjáról), az tudja csak igazán, milyen nagy szellemi erőfeszítést, figyelmet, odaadást, fegyelmet, alázatot, hány átdolgozást kíván egy-egy ilyen feladat. És micsoda lelkiismereti dilemmát is: vajon a dicséretnek, illetőleg a kritikai jellegű észrevételek súlya és aránya nem fog-e fájdalmat okozni az adott kötet szerzőjének; esetleges túldicsérés pedig szakmai lelkifurdalást, botlást önmagának, a kritika írójának? Nos Tüskés Tibor érzékenysége, tapintata, kedvessége, *emberi* arca, egyszersmind kritikusai tisztessége ilyen értelemben is ott ragyog valamennyi Fodor Andrásról szóló írásában.

Meg hát a többen is persze. Ezt se feledjük.

*

És még nem szóltunk egyéb, más tanulmánykötetéről, az úgynevezett „vegyes típusú” könyvekről, pedig imponálón szép sorozat ez is. Hogy csak utaljak néhányra (a bő két évtizedes tanulmánytermésből): ide tartozik a *Pannóniai változatok* (1977); a *Mérték és mű* (1980); a *Triptichon* (1986); a *Jelbeszéd* (1994); a *Közelítések* (1999).

Martyn Ferenc neve jelezte már Tüskés Tibor képzőművészet, egyáltalán a művészetek iránti érdeklődését, elkötelezettségét. Éppen úgy, mint mindegyik szerepköre és tevékenységi formája, ez utóbbi is vele van végig ezen a több mint négy évtizedes írói, alkotói pályán. Nemcsak hajdani, a legendás *Jelenkor* lapjairól derül ez ki intenzív érvénnyel, hanem külön-külön könyvekből, újabb Tüskés-tanulmánykötetektől is. Például interjúból művészemberekkel (*Műteremben* 1978), a *Veress Pál* kismonográfiából (1988), vagy a *Testvérműzsák* című nagy vállalkozásából, amelyben az egyetemes művészet történetének szinte az egészét áttekinti (1979).

És még nem szóltunk...

Sok mindenről nem szóltunk, nem szólhattunk, hiszen nem lehet mindenről. (Például arról sem – ki tudja, vajon? –, hogy Tüskés Tibor 1971-ben filmesztétikai könyvet is írt.)

Valamit azonban még szeretnék elmondani. Mégpedig azt, hogy miért vállaltam örömmel (sőt lelkesen) ezt a mai születésnap-i köszöntőt. Egy személyes emlékre, ha tetszik, okra mát utaltam mondanám elején. De van egy másik, talán sokrétűbb és nem annyira érzelmi, mint inkább szellemi természetű oka annak, hogy mély rokonszenvet érzek Tüskés Tibor élete és munkássága iránt. Jómagam tizenöt évvel fiatalabb vagyok – egyébként egy hónapban születünk –, tehát értelemszerűen és érdekből is figyelnék az előttem járó pályára. Ámde hogyan figyelnék, figyeltem volna egy olyan emberre, akinek az életében számos, az enyémmel rokon vonást fedezhettem föl az évtizedek során, illetve távlatában. Itt van mindjárt a dél-dunántúli életérzés: az én erős és több szálú Tolna megyei kötődésem. Aztán a folyóíratszerkesztők – főszerkesztők – szép keservei; a „vidéki” értelmiségi lét mindennapos konfliktusai; az irodalomszervezői mindenek szerep úgyszólván állandó képvisellete; a kezdetben tanári pálya s az ebből kibontakozó irodalomtörténeti-kritikusi munkatér, de még a sokéves könyvtároskodás is. Továbbá: eszményeink rokonsága a tekintetben, hogy próbáljunk józannak maradni értékválasztásaink során, próbáljunk becsületesen gondolkodni és célratörően, lehetőleg érthetően írni.

Ebből a megközelítésből vallom meg, hogy Tüskés Tibort nem tudom nem példaképnek tekinteni. Ezt persze még neki sem mondtam soha. Éppen ideje, hogy megtudja.

Monostori Imre, *Mesterek, kortársak. Tanulmányok, esszék, emlékezések*, Miskolc, 2000, Felsőmagyarország Kiadó, 83–91.

Az elfogulatlan irodalomtörténész

Nem tudom felidézni, hogy mikor találkoztam először Tüskés Tiborral. Egy nemzedékkel fiatalabb vagyok nála, s annyi bizonyos, hogy a hatvanas évek végén folyóiratokban már olvastam írásait. Könyvei is ekkor kezdtek sorjázni, s először a Tankönyvkiadónál megjelenő, az irodalomtanítással kapcsolatos munkáit vettem meg, már csak azért is, mert én magam is a kortárs irodalommal kezdtem foglalkozni. 1971 decemberétől 1974 nyaráig egyetemi munkám mellett a *Magyar Ifjúság* című hetilap irodalmi szerkesztője voltam, s így kértem fel 1972 tavaszán arra, hogy írjon számunkra egy cikket az ifjúság és a költészet viszonyáról. Ez volt személyes kapcsolatfelvételünk kezdete. Nem telhetett el sok idő személyes találkozásunkig. Erre feltehetően az Írószövetségben került sor. Fodor András, mint a költői szakosztály titkára indított egy sorozatot, amelyben a kötettel jelentkező pályakezdő költők mutatkoztak be, majd egy-egy évad után egy irodalomtörténész tartott áttekintő előadást a nyolctíz fiatalról.

Túl sűrűn nem találkozhattunk, ő Pécsen, én a fővárosban éltem. Baráti, ismeretségi körünk is eltért egymástól. Olyan fontos pesti barátjával, mint Fodor András, én csak a kilencvenes években kerültem közelebbi kapcsolatba. Levelezésünk is elenyészőnek nevezhető. (Mindössze 31 levelét, lapját találtam meg.) Udvarias, egymást számon tartó, a rokon szellemiséget érző és érzékeltető volt a viszonyunk, amelyben én fiatalabbként nagyobb szakmai teljesítménye alapján is tisztelhettem az előttem járó.

A huszadik századdal foglalkozó szakemberek körében az irodalomtörténészi és a kritikus szakma rendszerint összekapcsolódott

egymással, hiszen még gyarapodó vagy már lezárulóban lévő életművekről érdemlegesen csak az egész ismeretében, tehát történeti szemlélettel szabad írni. Tüskés Tibornak ez volt az igénye, s ennek felelt meg munkásságával. A történészek nagy része csupán néhány szerzővel szeret behatóan foglalkozni, az ő érdeklődési köre szinte határtalannak bizonyult. Most eltekintve szociográfiai, művészetkritikai, pedagógiaelméleti, bibliográfiai munkásságától, s csak az irodalomra figyelve is szokatlan gazdagsággal szembesülhetünk. Érdemes felsorolni, hogy pályakép-monográfiákat írt Kodolányi Jánosról, Csorba Győzőről, Nagy Lászlóról, Illyés Gyuláról, Pilinszky Jánosról és Rónay Györgyről. Önálló könyvekben gyűjthette össze a következő alkotókról készített tanulmányait: Fülep Lajos, Takáts Gyula, Martyn Ferenc, Csorba Győző, Fodor András, Németh László, Weöres Sándor, Mészöly Miklós. Aki ismeri ezeket az életműveket, az tudja, hogy eléggé eltérnek egymástól. Nem egy-két vonulatot mutatnak fel, hanem a magyar kultúra egészét reprezentálják. További tanulmányok sora tanúsítja, hogy Tüskés Tiborra a teljes körű nyitottság volt a jellemző. Nem voltak előítéletei, mindekelőtt az értéktisztelet vezérelte. Nagy Lászlót és Pilinszky Jánost például már a hetvenes években is sokan és sokszor szembeállították egymással, az elfogult ízlés vagy-vagyot kiáltott. A politikai-ideológiai mellett volt esztétikai elutasítás is. Tüskés be tudta bizonyítani, hogy ez a két költői út nem cáfolja, hanem kiegészíti egymást, mindegyik gazdagítja irodalmunkat. Azóta mindketten szerepelnek a középiskolai tankönyvekben. Illyés Gyulát és Weöres Sándort is kevesen tudták és tudják egyaránt értékelni. Pedig elég lenne talán csak arra utalni, hogy amikor 1946 és 1949 között Illyés szerkesztette a *Választ*, a versrovatot Szabó Lőrincire és Weöresre bízta, s még talán élvezte is azt, hogy a két költő rendre nem értett egyet a közlendő versekkel kapcsolatban.

Tüskés Tibor igen nehéz években kezdte el a pályát. Az agyonpolitizált, sematikus bolsevik irodalomszemlélet az ötvenes években még tombolt, s a hatvanasokban is igen lassan szelídült meg. Ő mégis arra tette fel az életét, hogy közreműködjön a falak lebontásában. Ezt cselekedte már a *Jelenkor* főszerkesztőjeként 1961 és 1964 között. Leváltásának éppen az volt az oka, hogy sorozatosan közölte az irodalmi élet peremére szorított alkotókat, például Kassák Lajost, Illyés

Gyulát, Kodolányi Jánost, Weöres Sándort, Mándy Ivánt, Mészöly Miklóst.

A *Jelenkortól* eltávolítva kezdett igazi rendszerességgel írni, s ezután is következetesen törekedett arra, hogy tárgyilagosabbá, igazságosabbá válhasson a korabeli irodalomszemlélet. Úttörő jelentőségű monográfiákat alkotott, hiszen például Nagy Lászlóról, Illyés Gyuláról előtte senki nem írt tudományos igényű, ugyanakkor a nagyközönséget is eredményesen megszólító pályaképet. E két író kapcsán részletes életrajzi kutatásokat is végzett, bár ezek értékét a nyolcvanas években kibontakozó posztmodern felfogás éppen akkor kezdte feleslegesnek minősíteni. Ma már komoly szakember ilyet aligha mondana, hiszen miként születhetett volna meg a *Puszták népe*, ha Illyés nem abból a világból indult volna el, s milyenné vált volna Nagy László költészete, ha Iszkáz világa nem készíti elő a mítoszok és a folklór szellemiségét.

A tudomány és az ismeretterjesztés merevebb elkülönítése a human tudományok területén, s különösen az irodalom kapcsán olykor szinte lehetetlen. Az Illyés-monográfia például az *Arcok és vallomások* népszerű könyvsorozatában jelent meg, ugyanakkor olyan tudományos igényű pályakép, amely színvonalas kandidátusi értekezés is lehetett volna. Ha Tüskés Tibor valamelyik felsőoktatási intézményben tanított volna, nyilvánvalóan „tudós” pályát fut be megírt munkáival, így viszont az irodalom napszámosa maradt. Ez szerintem nem értékcsökkenést jelent, csupán értékelésbelit. Én szerencsésebb voltam, s egyetemen tanítva próbáltam neki is, vagy például Domoos Mátyásnak is szakmai igazságot szolgáltatni azzal, hogy diákjaimnak a szakirodalom kapcsán mindig felhívtam rájuk a figyelmet.

Neki az is „hátránya” volt az érvényesülés szempontjából, hogy megmaradt „vidékinak”. Szerintem ez nem hátrány. Dunántúli ember volt, pályakezdőként pécsi polgárrá vált, s megmaradt pécsinek és dunántúlinak. Otthon érezhette magát, s majd nyolcvan éven keresztül így élhetett teljes életet.

Megismerkedésünk egy kéréssel kezdődött, végül 2008 tavaszán ismét kéréssel fordultam hozzá. A Magyar Írószövetség elnökeként arra kértem, hogy vállalja el a dél-dunántúli írócsoporthoz elnöki tisztelet. Igent mondott, s e tisztségében, még súlyos betegen is szót emelt, nem magáért, hanem Takáts Gyula, Fodor András emlékének apo-

lásáért, Bodosi György mellőzöttségének enyhítéséért. Most már nekünk kell arra törekednünk, hogy Tüskés Tibor művei és így emléke elevenen maradjon meg az utókor számára.

T. T. mester

Jegyzetek egykor és most

A szerkesztői biztatás ellenére se merem változatlanul újra közreadni itt a tizenhárom évvel ezelőtti köszöntőmet, annyira diákos-szemtelen hangvételűnek érzem azt ma már.¹ Változott időközben az alapállásom, mégpedig távlatilag biztosan az emlékezőm közép-pontjában álló személy hatására. Magam is közeledtem a tanárság jelképes kategóriájához, a konkrétan túl (amellett vagy *az után*), ha persze nem is olyan sokrétű értelemben és felfokozott, szinte abszolút mértékben, mint ahogyan ő testesítette meg ezt a szerepet. Persze, meggondolva, hogy amennyiben tényleg olyan hatalmas Tanár Úrról szólnék, s szólok is munkámban, amilyennek kezdettől fogva érzékeltem Tüskés Tibort, akinek alakja mögé időközben az örök-kevalóságnak legalább a vázlata oda távlatosodott – amennyiben ez lehetséges lenne, a neki annyira kedves és iránymutató jelentőségű Martyn Ferenc valamelyik nonfiguratív kísérőgrafikájaként az égre rajzolódva! –, akkor már az ilyesfajta finnyáskodásnak, szégyenlőskedésnek sincsen értelme. Az is *elmenne* ugyanis – az is elsimul a megértés keretei között. Hiszen megértést éppen Tüskés Tibortól olyan sok alkotó személy és jelenség kapott, s annyira gazdagon, hogy *megértető érvénnyel* is minden esetben. Akkor hát?!

*

„Csak szűrőpróbaszerű példákkal tudok szolgálni Tüskés Tibor hatalmas életművéből” – írtam volt akkori vázlatom vége felé, a konk-

1 Tüskés Tibor katedrája, Somogy 2000/4., 348–350.

lúzióhoz közeledve, a valóban lenyűgöző *œuvre*-ön belül legalább a szerző által *megmonografált* alkotó-témákat felsorolni próbálva előzőleg. – „De talán megbocsátotok, gyerekek. A mi nemzedékünk számára ez a fajta monumentális teljesítmény már nem lehetséges, így hát aligha marad más hátra, mint a ráhagyatkozás. Mégpedig negyven önálló kötet anyagára. Közelebbről főképpen a magyar irodalom, képzőművészet és zene, valamint a művelődésmenet *értelmező-átélő epopeiájára* [kiemelés az eredetiben], amely számtalan tanulsággal szolgál. Szorosan *szakmai szempontból* [kiemelés most], mondjuk, azzal, hogy a literátori művelődési szolgálatban nincs »alantas« műfaj: az »egyszerű« recenziót is meg lehet (és kellő talentum birtokában meg is kell) írni ragyogó eredetiséggel és ötletességgel. S akkor onnan már csak egy lépés a módszeres-személyes esszé nagyvonalúan pontos szabadsága. Nagyon tág értelemben, az átfogó szellemiséget illetően pedig az a tanulsága [ennek az *œuvre*-nek], hogy soha nem szabad elfogadni semmiféle kirekesztést vagy szekértáborosdít, az »értékeket egybelátó« szemléletmódra van szükség. Ennek a felfogásnak az elterjesztéséért Tüskés Tibor némely cikkében sziporkázó szellemességgel, hajlékony gondolatokkal, frissességgel, olykor valamennyi iróniával küzd. Udvarias, de határozott, és nem hagyja magát sarokba szorítani. Gyerekek! Figyeljete oda, mert könnyen előfordulhat, hogy ha nem vigyáztok, Tüskés Tibor esetleg csuklóból leiskoláz benneteket! Nem a bántás szándékával, inkább csak az irodalmi sporttréning, az erőnlét megtartása érdekében. Igen: *leiskoláz* [kiemelés az eredetiben]. Katedráján: munkásságának halmán állva (arra támaszkodva), ami konkrét értelemben nincs, jelképes és könyvészeti értelemben viszont nagyon is van.”

*

Nagyon jól emlékszem még a megírás momentumára: jóformán egész tisztelgő dolgozatomat erre a bekezdésre, azon belül is főleg a „leiskoláz” játékosan szeretettjeljes (legalábbis szeretettjeljes-kedélyesnek szánt), jólesően bensőséges (legalábbis jólesően bensőségesnek szánt) kifejezésére kalibráltam, illetve hangszereltem. Nem csekély mértékben ennek a leírhatása érdekében alakítottam éppen ilyenre... Maga a kifejezés természetesen kissé „meredek” ugyan, vagy az len-

ne önmagában, ám körülbeszélve már igenis tisztességtudóan, maga is tradíciótisztelően és főleg az értékelt attitűd erejét, következetességét elismerően, azt elismertetően hat(hat). S jól tudom, Kelemen Lajos, a Tüskés Tibort 70. születésnapján köszöntő összeállítás szerkesztője nem is ismerte félre szándékom, amennyiben és ahogyan munkámat – a többi megemlékezéssel egyetemben – az ünnepelt elé bocsátotta. Valami sajátos mégis volt azonban odafordulásomban, és ezt a „specifikumot” ma is érzem, amikor egykori gesztusomat újraolvasom, illetve rekonstruálom. Beállítódásom azéhoz az „eminent” diákéhoz hasonlíthatott, aki érzi, azok közé tartozik, akiket az osztályfőnök pedagógus kedvel, mert elkönyvelte, hogy odafigyel *ő is* a dolgokra, igyekszik és minden bizonnyal nem is szűkölködik minden spiritusz híján. Az ilyenféle emberi, közösségi, intézményi szituációképletben az egyébként a csínytevésektől sem feltétlenül mindig tartózkodó „jótanuló” alapján a tanárral van (meg persze mindazon társaival, akik hozzá hasonlóan felveszik a teljesítményszándék kesztyűjét), ám nincsen feltétlenül kifejezetten azon társai ellen sem, akik valamilyen oknál fogva elvérzenek a figyelmes, szigorú és követelményt támasztó oktató-nevelő árgus szeme előtt és számonkérése során. Velük, úgylehet, tanórán kívül, éppúgy partnerként bánt: haverkodik, pajtáskodik, legfeljebb azt nehezményezi náluk, miért nem „strapálják” magukat legalább egy kicsit jobban... *Ők is.*

Ez az attitűd jóformán egész iskoláztatásomat végigkísérte, beleértve még az egyetemet is. Ilyenféle alapállásom mellett egy határozottan tanáros karakterű író megismerni, a (középiskolai) katedrát két évtized után csak fizikailag elhagyó, a tanítást magasabb fokon és szélesebb körben, könyvek publikálásával a továbbiakban is határozottan folytató, s ezt a tevékenységet időnként nem utolsó sorban folyóiratszerkesztőként is végző Tüskés Tiborral kommunikatív és informatív ismeretséget kötni – ráadásul úgy, hogy ő a maga részéről nagyon hamar befogadott a szakmába és a saját hatókörében foglalkoztatni, *dolgoztatni* kezdett – nos, ez számomra a valaha átélt legfontosabb szellemi élmények közé tartozik. Különösen úgy, hogy az életemben már húszas éveim végén, sőt, a doktorálás küszöbén felbukkant „tanár” érezhetően még humorérzéssel, a jóindulatú iróniát sem nélkülöző világmegragadó képességgel is rendelkezett, s

határozott elképzeléseit a „diák” (minden *diák*) iránti megértéssel és barátságos személyiség-tisztelettel valósította meg. Mindig is meglehetősen érzékkel, érzékenységgel rendelkeztem az efféle indíttatások felfogására, hasznosítására és tájékozódásomba-tevékenységembe való beépítésére, ugyan hogyan is zárhattam volna be a fülem a szavai előtt? S alig hiszem, hogy kizárólag fogékonyságom és beállítódásom típusa nagyította fel bennem a Pécsről érkező impulzusokat... Azok valóban ilyen szándékúak is voltak.

Diákosan törekvő, egyszersmind szemtelenül gézengúz alapálás (volt) tehát ez a „leiskolázással” való tréfás fenyegetőzés írásomban, s nyilván valamennyi „egészséges”, általános tiszteletlenséget is hordozó. Mégpedig, természetesen, úgy a „diáktársaknak”, mint valójában magának a „tanár úrnak” az irányában is, amit az életkori távolság hitelesít(het)ett még ekkor is részemről (későn érő típus vagyok). S természetesen annak megfelelő, mint már említettem, ahogyan világeletemben viselkedtem a különféle *scolák*, *Alma Materek* falai között. Elismerem, kissé gyermekes vonást is hordozott viselkedésem, fellépésem, ugyanakkor sem a bőrből nem tudtam vagy akartam kibújni *ekkor sem*, sem pedig másként nem tehettem *ekkor már*. Ugyanis időközben rég tanú lettem, olyan, közvetlen tanú, aki egyszersmind a hitelesítés jóleső, tanulság-továbbadói kényszerét is érzi, a tanúság-tevőét. Konkrét példán érzékeltetve, közelebb hajolva világitánám meg, mire gondolok ennél az ellenállhatatlan beszámolói kényszernél.

Tüskés Tibor maga mondja el, s jóformán még szinkron módon jellemezve e szisztematikus törekvést, hogy a kaposvári megjelenésű folyóiratnál érvényesített egyik szerkesztői elképzelés(e) szerint a redakció „a társkeresés, a régióban gondolkodás jegyében a Somoggyal szomszédos megyékkel” lépett kapcsolatba, „és az elmúlt években egy-egy alkalommal – az óramutató járását követve – Zala, Veszprém, Fejér, Tolna és Baranya megye alkotóinak, irodalmi hagyományainak és mai kulturális életének adtunk helyet.”² Mármost együttműködésünk, a főszerkesztő általi dolgoztatásom második évfolyamában nemcsak szereplője lettem a veszprémi lapszámnak, hanem a Balaton-felvidéki „blokk” szerveződésének döntő fázisát

is közlelőről figyelhettem meg, és mondhatom, tanulságos, kedélyes-szellemes és kedves volt ez az élmény. Egészen pontosan a *Somogy* folyóirat 1997/5. szeptember-októberi száma viseli homlokán a „Veszprém megye a Somogyban” feliratot, és ennek az összeállításnak a megszervezése döntő lendületet az esztendő tavaszán vett. Tüskés Tibor egy, a szakmai partnerekkel, társ-szervezőkkel előre egyeztetett, imígyen igen jelentőségteljessé váló – emlékezetem szerint – áprilisi nap késő délelőttjén Veszprémbe érkezett *automobilon* (sic!), amelyet Kelemen Lajos vezetett, s a *Somogy* főszerkesztője valóságos *cégvezetői* méltósággal ült mellette az anyósülésen. A közlési terveket: a máris készen álló, vagy elképzelhető, esetleg még megrendelendő kéziratok, anyagok listáját Széki Patka László költő és „kulturális menedzser” megyeházi irodájában tekintettük át. Jómagam itt valójában nem másként, csupán alanyi jogon vehettem részt, hiszen a helyi/megyei kulturális lap segédszerkesztői állásából éppen az előző év végével koptam ki.³ Azonban tanársegédi állásomat még betöltöttem ekkor a helyi egyetemen, aminek következtében egyelőre gyakran tartózkodtam akkoriban a „királynék városában”. Csakis ez indokolhatta Tüskés Tibor általi meghívásomat a megbeszélésre, egyeztetésre. Meg az, hogy erre-arra használható „hátramozdítóként”, közvetítőként, a szervezés gesztusainak meghosszabbítójaként szintén értelme látszhatott lenni a jelenlétemnek. Látott pedig itt az egykori tanársegéd egy akkora tanárt a páston, hogy annak tevékenységét megragadni kívánva inkább a hadászati hasonlat felé mozdul el: Tüskés Tibor szinte tábornok-stratégaként szaladt végig a felmerülő tételeken, osztályozta, lehetőség szerint előre értékelte és/vagy a várakozás indexével látta el azokat. Voltak bizonytalan pontok is, de nagyon sok minden körvonalazódott máris, és állítom, hogy ezen a munkanapon *lényegében* máris megszerveztődött az aktuális évfolyam szomszédoló száma. Mindez frenetikus hatást tett az emberre, miközben persze természetes *is* volt – annak példáját adva, hogy *természetesen* így kell dolgozni érdemben, hatékonyan, eredményesen!

3 A szerkesztői tevékenység technokrata része iránti „érdeklődés hiányában” – vagyis az *Új Horizont*nak a kultúra iránti valóságosan csekély érdeklődése miatt...

Ezen a ponton kell megemlékezni Tüskés Tibor személyiségének egyik fontos összetevőjéről, a tájkultúrák iránti emblematikus érdeklődéséről, amely egyszersmind azt is eredményezte, hogy életművének egyik megkerülhetetlen rétegévé vált a tájesszé. Ez a beárlítottság szerkesztői tevékenységében is megmutatkozott. A veszp-rémi szellemi örökre épített lapszám a második volt a Somogy (és a *Somogy*) melletti megyék kulturális-regionális mérték-levételeinek sorában, a zalai előzte meg, majd pedig a Fejér és Tolna megyei követte, míg ezen a téren a Baranyához kapcsolódó folyóiratbeli összeállítás zárta sort és a kört: a Tüskés Tibor életében 1953 óta első helyet elfoglaló, immár hazaivá lett regionalitás, benne az *urbs*, Pécs, a nagy városszerelem... Tüskés Tibor a szükségből erényt kovácsolva, az erkölcsi-szakmai erényt *szükségesen* alkalmazni gondolva látta be és mondta ki, miszerint a szerkesztői munka lehetőségei a *Somogynál* azt tették lehetővé igazából, hogy a lap főként tematikus számokkal jelentkezzen. „[A]z országhatárokon túli magyar nemzettestek irodalmi-szellemi”⁴ alakulását feltérképezendő gesztusaik fényében láthattam így magam előtt például – csak azokat a lapszámokat nézve most, amelyekben szerepeltem – „Kárpátalját – tegnap és ma”, vagy a „Nyugati magyar diaszpórát”. Ám azt már korántsem valamiféle szórványos említés fejleményeként kellett értékelnem, ami az egyik történelmi magyar kultúrvidékkel történt a lapnál. Mint azt az írásba foglalt koncepció be is vallja: „Minden évben van helye az erdélyi és az erdélyi gyökerű írók megszólalásának, jelezve ezzel irodalmunknak országhatárokon túlnyúló egységét. Rendszeresen visszatérnek a nyári, balatoni összeállítások.”⁵

Az idézet utolsó mondata valójában a szerkesztő-író saját munkásságának ahhoz a szeletéhez vezet el, amely önmagán belüli sokrétűsége mellett is teljesen egységes. Hiszen városának irodalmi múltját nyomozva az irodalomtörténet kultúrhistóriába oltott egyedi-lokális változatát valósítja meg és kínálja a szerző, a szociográfia pedig inkább irodalom az ő kezén, nem száraz tudomány, s ha írásaiban a környezet és az ember viszonyát, a táj esztétikai tartalmait kutatja, hát az a táj igazándiból „megtalálható” módon leszűkített, egyszerű-

4 *Az exponált idő*, 147–148.

5 Uo., 148.

smind igazi kulturális jelentőségadással jelenté(se)ssé változtatott szellemi-földrajzi térreum nála. A Dunántúl. Leginkább annak is a déli része, amelynek valamennyi útja Pécsre fut be, jelképesen is. – Tüskés Tibor országos érvényességgel dolgozott Pécssett letelepedve, ám összmagyar vagy (kis hazánkban szükségképpen ennyire konkretizálódik:) *budapesti típusú* vagy ahhoz fogható hatósugarának rádiusza konkrét volt a maga baranyai edzésével és kiküzdöttségével. Környezetének sokszor és sokféleképpen – nem lehet ezt nagyon másképpen mondani – ő lett „A Pest”, míg Budapesten vagy a magyar glóbusz más területei, központjai számára szűkebb hazájának kulturális követe. Egy hazának, Pannóniának, amelynek *változatait* magas színvonalon és érvényesen képviselte, illetve testesítette meg bármely fórumon. Az, hogy (és *ahogy*) ő le tudott telepedni és évtizedeken keresztül működést volt képes kifejteni egy megyeszékhelyen, megyei (jogú) városban, amely mindazonáltal a regionális centrum, kifejezett régióközpont önkéntelen és hivatalos-közigazgatási státuszára is joggal tart igényt, nos ez a tény nem csak önmagában jelentős (az életművön keresztül), hanem példaadás szempontjából is: igenis lehet ennyire érdemes az a valaki is, aki nem a fővárost választja lakhelyéül. És ha lehet erre példa, akkor *kell is* megvalósítani ilyesmit! Személy és hely, lokalitás és perszonalitás kölcsönhatásában, egymást emelve, előre húzva, egymásból táplálkozva. A kis Magyarország és a történelmileg magyarok lakta vidékek összessége egyfajta belső szellemi kiépüléssel, *helyileg egyetemesen* kimunkálódva válik itt gazdaggá, szinte még önmagánál gazdagabbá, a „belül tágasabb” egyfajta elvét és gyakorlatát követve.

*

Korábbi írásom helyenként a részletek aprólékába, konkrétumaiba vész, de néha azért általánosabb érvényű megállapításokat is tartalmaz. „Tüskés Tibor tanító író” – szögezem le az életmű professzionális irodalmári, és éppen ezért a professzionális irodalmárnak bizonyos szempontból és végső soron a legérdekesebb területe felé fordulva –, „mivel életműve döntő többségében tanulmányokból és értelmező esszékből áll. [...] nemzedékek nőttek fel az iskolai és iskolán kívüli irodalmi műveltséggel, verselemzéssel foglalkozó,

összművészeti fejtegetéseket tartalmazó könyvein vagy éppen város- és tájmonográfiáin, visszaemlékezésein. De vigyázzunk! Vigyázzunk, mert pontosan útirajzai, kultúrföldrajzi kísérletei, a markáns saját személyiség érdekessé tevő hitelesítő pecsétjével ellátott művészportréi, *egyebei* (amelyek izgalmas vonása a műfaji be nem határolhatóság) mutatnak arra, hogy esetében nem a hagyományos kritikus-irodalomtörténeti karrier befutásáról van szó. Sokkal inkább attitűd kérdése nála a professzorosság, a precíz eszmefuttatások kedvelése, az intellektuálisan szenvedélyes (egyben érzékletes) oktatómodor.” Ilyen megfigyelési előzmények után jutok el az értékelésben odáig, miszerint Tüskés Tibor „(egy)személyes intézmény”, lévén „óriási tudása, tehetsége mellett természetes könnyedséggel és derűvel adja elő gondolatait, sugallja érzéseit, hangulatait. Valamiképpen elragadó kristályossággal és meggyőző erővel. A műveltség, a művelődés, a *Bildung* úri munkása ő, ahogy ír. Munkás, mert dolgoz, mert művel, mert *foglalkozik* a jelenségekkel, kérdésekkel és ügyekkel, mert ösztönöz a művei által. És úr, mivel ezt ma lényegileg csak az övéhez hasonló méltósággal, kiválósággal, józan és csendes elitizmussal lehet hatékonyan csinálni. Szolgálni csak úr tud! Szellemileg szolgáltetni: igazi író.” Ha annak idején küszködtem is valamennyire a munkámat önhibámból megbonyolító álmottó, az „úr nem ír” – ‘vagy mégis? és ha igen, hogyan? miért?’ etimologikus megfigyélésével, mindazonáltal biztosan „helytálló”, főleg pedig ma is felragadni való az imperatívusz egykori jegyzeteim végén. „Figyeljünk hát rá! Fordítsuk katedrája felé a fejünket!” – írtam vele kapcsolatban tizenhárom évvel ezelőtt. S rögtön hozzá is függesztettem ehhez az aktualizáló szándékú és remélhetőleg: *hatású* emberi indexét is a különben korántsem mulandónak tűnő aktualitásnak: „Most nyílik erre reprezentatív alkalom. Most hetvenéves.” Már *ennek* a kijelentésnek, kijelentés-érvényességnek is majdnem másfél évtizede...

*

Azóta a nyolcvanadik születésnapján is túl vagyunk, és egy ideje, személyében legalábbis, már nincsen közöttünk Tüskés Tibor. Mégis adódik éppen további reprezentatív alkalom is úgymond, ha emblematikusan figyelni akarunk rá. Tulajdonképpen mindig „rep-

rezentatív” alkalom adódik erre, azonban alkalom legalábbis, legyen az bár mégoly „mindennapi” (az ő emelkedett-funkcionális szellemiségének tulajdonképpen a leginkább megfelelően). Ez pedig nem több, ám nem is kevesebb, mint az irodalommal, társművészetekkel, művelődéssel, kultúrával történő alázatos, de állhatatos, esetenként áhítatos és feltétlenül tudatos-öntudatos foglalatosság. Mégpedig folyamatosan, s ha egy mód van rá, egyre inkább elmélyülő tendenciával. Ahogyan ő tette egy hosszú, tevékeny, mindvégig munkás élet során.

Az érdemleges szellemi alkotómunka mármost mindenekelőtt a *megelőző emberek* teljesítményének elsajátítását jelenti az értelmezésben és az értelmezés területén működőknek, a „megfelelőnek” remélt, tudott, hitt módon és mértékben, olyan mód(ok)on és (m)értékskála szerint, amely legalább annyira ad a saját teljesítmény szükségesség-érzetének jófajta és elengedhetetlen hiúságára, mint amennyire a tiszteletadás gesztusait szintén gyakorolja. A két dolog valójában nem lehet meg egymás nélkül, tényleges megvalósulásuk és egyáltalán: együttesük pedig folyamatos oda-visszát jelent „mesterek” és „tanítványok” között. Mester és Tanítvány között az időben; a Tanítvány életidejében, a Mester időtlenségében. „Ő még tisztában van azzal – jelentettem ki egykor ennek jegyében Tüskés Tiborról –, hogy az újdonság a hagyományosba ágyazva a legéletképesebb. Hogy csak a tradíció tisztelete alapján képzelhető el a megújulás, a továbbadódás.” Az *igazi* továbbadódás, teszem hozzá ma, azonban már akkor, *egykor* is így akartam fogalmazni. Csak lemaradt... Miért? Talán nem figyeltem rá eléggé. Vajon nem fordítottam volna a „katedrája”, tanítása felé a fejemet kellő figyelemmel éppen én magam? – De hát lehet-e eléggé bármikor is?! Érthetjük-e teljességgel (mind)azt, ami (mind) Tüskés Tibor? Ahogyan korábban, úgy most is csak néhány rétegére tudok rámutatni ennek a gazdag életműnek, ám igyekszem úgy eljárni, hogy abból az élet, az egyéniség, a személyiség gazdagságára panorámásan nyíljon rálátás (vissza-látás), amely nélkül valójában a szakmaiság is értelmezhetetlen, sőt, Tüskés szellemében gondolkozva: egyenesen értelmetlen lenne. Hiszen mint ő maga írja egyik referencia-személye kapcsán, „a művészi és az em-

beri értékek végső soron nem válnak el egymástól”.⁶ Nyilván: nem is válhatnak el!

*

Ha a rengeteg költözés, hányódás – minden újabb megállapodottságom ellenére sem teljességgel felszámolható – iratdobozai megengedik, bizonyára elő tudom majd ásni egyszer Tüskés Tibor hozzám írt leveleit.⁷ Merthogy nekem *is* írt ő, és pedig rendszerességgel nekem *is*, mint még olyan sokaknak. A szerkesztő küldeményei ezek, postai levelezőkártyák többnyire (emlékezetem szerint), legalábbis biztosan ilyen méretű kartonlapok, ám általában mindkét oldalukon sűrűn teleróva, és – nyilván ebből az okból is, tehát: önmagukban gyakorlatilag *feladhatatlanul* – figyelmesen, diszkréten borítékban elküldve. Gyakorlatias, célratoró, egyedi kérdéseket megfogalmazó-megválaszoló, utóbb felkérési feladatokat körvonalázó, egyszerűsre gondosan, lélekkel megfogalmazott: kézzel odakörmölt, szálkás betűkkel, ugyanakkor szorgosságra valló, ápoltság-fegyelmezett kalligráfiával papírra vetett levelek ezek – már a számítógépes szövegszerkesztés és az Internet korával párhuzamosan, az 1990-es évek végén, a 2000-es évek elején létrejött *modern prózaepisztolák*, mégis.⁸ Mégis? Akárhogyan is: *T. T. mester* mindenestre nem sajnálta az időt és a fáradságot, hogy – éppen a *Somogy* folyóirat élén reaktiválva magát szerkesztőként – az abban az időben még fiatal írónak először is alapvető tanácsot adjon. Akkor meglepett, viszont valamilyen evidencia-megnyilatkozás érvényességérzetének engedve rögtön megfogadtam kardinális szempontját, azóta pedig magam is

6 Uo., 86.

7 Nem mintha annyira megkerülhetetlenek lennének éppen ezek az episztolák, hogy erre feltétlenül sort kellene keríteni, legalábbis énfelelem nézve nem. Viszont nemzedéki tizedmagammal társítottan már igenis érdekes lehetne egy afféle „Tüskés-Zsávolya párbeszéd” munkacímrel jelölhető anyag is.

8 Itt kell megjegyezni: noha egy ideje szinte mindegyik asztalomon ott van valamilyen számítógép – igaz, némelyik csak „muzeális értéket” képvisel rendszerbe állítása óta, ha elektronikusan éppenséggel működik is –, rendszeresen vezetett naplóm azóta kézzel írom, és pedig égszínként tintával... Kosztolányi emlékének áldozom ezzel? Vagy Tüskés Tiborénak?

a művészetgyakorlás döntő elveként valloam és adom tovább a nálam fiatalabbaknak a képletes (a *képzőművészet*ből vett), hasonlatos figyelmeztetést: aki absztrakt festményt akar készíteni, annak (is) szükséges előbb az alakrajzot elsajátítania... (Vagyis az „elvonatkoztató” posztmodernségben sem árt ha ott bujkál, esetenként netán felszínre is tör a földhöz kapcsolódóbb, „realisztikus” figurálási mód.)

Egyszóval 1995 táján visszaadta nekem valamelyik teljesen elrugaszkodott próza-örületemet „Tibor Bátyám”.⁹ De nem utolsó sorban azért kaptam vissza tőle a nyilván kacifántos beszély-kezdeményt, hogy aztán folyamatosan közölni kezdhesse hamarosan szép számban megszületni kezdő „hagyományos” elbeszéléseimet. (Folyamatosan; már ahogyan azt az évi hat lapszám, a gyakran regionális vagy tematikus szerkesztési feladatok és elkötelezettség, továbbá a távolabbi, tehát helyileg-topográfiaiilag csak messzebről elkötelezett szerzőségem munkakedve és teherbírása lehetővé tette vagy méltányosnak tűntethette fel.) Közülük mindjárt az elsőnek annyira „meredek” volt az etikai problémaserkezete, konfliktusmintázata, hogy – utólag – rögtön bizonyítékot látok az 1996-os közlésében arra, amit valaki le is írt, miszerint Tüskés mint szerkesztő esetenként a közönség kényelmes ízlésének határait is tágitgatta... Nem kívánom a *Somogy* folyóiratnál létrejött teljes „megjelenéstörténetemet” az olvasóra mérni, még a Tüskés Tibor által vezetett szerkesztőséggel való szerzői együttműködésem szűkebb időszakaszának históriáját sem, annyit azonban meg kell jegyezni: már a második novella közlésénél speciális helyzetbe hozott a szerkesztő, bizonyos szempontból kiemelt figyelemben részesítve, máris komoly lehetőséghez juttatva. S amellet, hogy ez természetesen jólesett, arra is alkalmat adott a dolog, hogy kezdjem megsejteni róla, miszerint nem éppen átlagos személy(iség) a szerkesztő funkciójában (sem). Mindjárt a második *Somogy*-beli, vagyis az 1997-es évfolyamban létrejött első szereplésemkor azon kaptam magam ugyanis, hogy novella-közlésem indító oldalán részletes életrajzi bemutatásom történik meg lapalji jegyzetként (a saját szavaimmal, lévén a szerkesztő előzőleg levélben „szed-

9 Stílus szerint formálisan tekintve magamtól éreztem rá erre a megszólításra irányában – régi vágású méltósággal, de hitelesen, egyben közvetlen szakmai szeretettel fogadta-viszonzta tiszteletemet és tisztelet-adásomat.

te ki” azt belőlem – én ugyan nem tudtam előzőleg, miért kíváncsi ennyire élet- és munkakörülményeimre!). Szóbanforgó prózám közlését pedig még úgynevezett *műhelyvallomásom* is követi: mármint egyik, Tüskés Tibornak mintegy „óvatlanul” írt levelem több bekezdése... Magam ugyan annak sem voltam éppen tudatában megelőzően, hogy „műhelyvallomást” vetek papírra, de hát, konstataáltam, mindig tanul az ember – főleg a folyóiratokkal való kapcsolattartás etikettjét illetően, végső soron a *Nyugat*- vagy éppenséggel a *Jelenkor*-hagyományban történő intézményesülő részvétel, megint csak: stílusbeli benne állás tekintetében. Aminek nagy formátumú, és még ráadásul a kezdőkre is nyitott, irányukban is udvarias-előzékeny „levelezőpartnerem” vérbeli képviselőjeként viselkedett, lépett fel, nyilatkozott meg minden pillanatban! S aminek jegyében pedig már hamarosan elkövetkezett az az idő is, amikor felkérés érkezett tőle. Jó a dolog, nagyon is jó, miközben a fele se tréfa!... Valahogyan így fogadtam magamban a lehetőséget.

Vegyek én is részt a „Veszprém megye a *Somogyban*” című 1997-es folyóirat-összeállítás anyagában. Mégpedig esszével, amelyben a megyeszékhelyhez fűződő viszonyomat írom meg. Előtte se készítettem esszét, lényegében azóta sem, de *ilyen szerkesztő* ösztönzésére hogyan is mondhattam volna nemet?! Megszületett hát „műhelyemben” az *Utolsó szépasszé’ a Princessz utcában*. Már címében műfajrákérdező és önnön állagában, korpuszában is többszörösen kísérletező írás. Jóformán szükségtelen is ezt hangsúlyozni, a francia *essai* közismert jelentése alapján legalábbis (habár az *essay* talán kevésbé közismert jelentése alapján, amely az angolban „tanulmány” is, „fogalmazás” is a magyar értelemben ismert *esszé*, a nevezetes „kísérlet” mellett). Ám az esetleg szépirodalmi kvalitásokkal is rendelkező ‘értekezés-dolgozat’ helyett nálam ugyebár a novella irányában történő határ-feszegetés, határátlépegetés volt az, amiről stílszerűen szó próbált lenni, és valójában nem kis meglepetésemre: *lehetett is szó* – a Szerkesztővel immár határozottan kirajzolódó, és már nem is annyira csekély mértékű *kommunikációs előtörténetem* háttere előtt... Bizonyos vagyok benne: nem csak én érzékeltem ezt kettőnk közül. S ha novellisztikus, szubjektív topográfiai megragadásomban nem pusztán afféle „Veszprém völégénye” pozíciót vettem fel – ezt bizonyos szerelmi, sőt erotikus rájátszásokkal igyekezve plasztiku-

sabbá tenni –, hanem a városkát urbánus arányrendbe is próbáltam beállítani legalábbis dunántúli vonatkozásban, s ennek megfelelően mint Pécs testvérhúgáról beszéltem róla (pontosabban: a baranyai megyeszékhelyt neveztem „Veszprém nővérének”, egyben „városkirálynőnek” a kisebb „királynék városához” képest), akkor ebbe a gesztusomba már Tüskés Tibor egyik, a környezet és az ember kapcsolatát vizsgáló munkájának ismerete is belejátszott nálam, a *Nagyváros születik* című emblematisz szociográfia.

Majdnem kétéves érintkezésünk folyamánaképpen ekkorra már alighanem ténylegesen kezdtem pedzegetni azt, hogy kit is tisztelhetek Tüskés Tiborban. Egyebek között a *Vidéken élni* szerzőjét is (az *Utak Európába* köteté mellett!), aki „vízfejű” országunkban olyasmire is rá bír mutatni, hogy – és nem döbbenetes, hogy tulajdonképpen pofonegyszerű érvényessége mellett is mennyire revelatív erejű a kijelentés?! – Budapest egyik kerületében éldegélve is lehet valaki épp annyira provinciálisan szűkölködő gondolkodású, mint ha egy eldugott faluban tengetné létezését... Ahol a lényeg persze éppenséggel az ilyesféle, lehetséges helyzet fordítottja (ami viszont gondolatilag ugyanazt a tartalmat hordozza, csak éppen pozitívvá átfordítva): más, kisebb településen szintén élhet valaki szellemileg méltó, igényes életet, nem szükséges ahhoz feltétlenül a fővárosba születnie vagy költöznie! Egyértelmű, hogy akármiféle „pannonságnak” ugyancsak nem lehet ennél kevesebb a programja és szemléleti, tevékenységi horizontja, amennyiben éppen azt a tájat választja-kapja valaki lakóhelyéül. Egyebek mellett a Dunántúlra is igaz tehát ez, amint valamennyi (kultúr)tájunkra, az egész Vidéki Magyarországra! (Sőt, a magyar glóbusz egészére is, amelyben persze egyéb metropoliszok is akadnak még a Duna két partján egyesült három város mellett.) Aminek, amely gondolatnak és szemléletnek nem pusztán elméleti megfogalmazója, de magas szintű megvalósítója, valóban emblematisz megtestesítője lett Tüskés Tibor, *Pannónia számadója* – hogy Nagy Gáspár köszöntő versének címével szóljak. Nem egyszerű program, oda kell figyelni rá személyesen, de nem is érdemes alább adni.

*

És pontosan ez az: Tüskés Tibor mellett bizony bírni kellett a ki-képzést! Lustaság, szellemi renyhesség, igénytelenség annyira tűrhetetlen volt a környezetében, hogy nemhogy gondolni se mert rá senki, de ideje se maradt volna az ilyen lazulásra, mert, szerencsájukra, alaposan befogta munkatársait, szakmai partnereit. Ő maga is folyamatosan és érdemben *cselekedett*, de ezt szigorúan elvárta a vele kapcsolatba kerülő emberektől is, éppen ezért gondolom, hogy ő volt az „utolsó szerkesztő”, az utolsó régi vágású, *valóságos redaktor* Magyarországon, aki úgy is viselkedett, reagált, ahogyan az efféle személyiségekhez tényleg illik. Rá valló jellemzősége miatt merek ismételtelen előhozakodni a saját példámmal.

A főszerkesztő már a szerzővel való érintkezés elejével átfedésbe kerülő lap-évfolyamok szervezésekor odahatott, hogy annak aktuálisan megjelenő köteteiről recenzió szülessen folyóiratában; az első rólam szóló, illetve önálló munkámat tárgyaló könyvbírálat a Tüskés Tibor által irányított *Somogy* hasábjain jelent meg. Az említett összeállításokban való szerepeltetésen túl pedig a közlés lehetőségét kereső, eleve meglévő jóindulattal éppúgy nehézkedett, gravitált bele, mint ahogyan témakör szerint frappánsan, szervesen meg is találódott a helye egyéb, „csak úgy” elküldött írásaimnak is. Így került egy tematikusan különben meglehetősen önálló életet élő elbeszélésem, a *Fekete szalag* a „Humor és forrásvidéke” című blokkba 1998-ban, míg a következő év elején a Fodor András emlékének szentelt számba „lírikusként” emelődtem be – stílszerűen napló-feljegyzést imitáló versekkel... De „kipróbálhattam” magam végül mint értekező is. A Tolnával foglalkozó összeállításba már közvetítettem, azaz csak közvetítettem volna: tanítványom végül is nem készítette el a feltétlenül beígért, Lázár Ervin novellisztikájával foglalkozó írását, így aztán nekem magamnak kellett vállalkozni egy ilyen áttekintés elkészítésére – némileg pánikmunka keretei között létrehozott kis tanulmányom talán nem lett túlságosan hevenyészett azért. Tibor Bátyám szigorúan „bevasalta” rajtam az akárhogyan is, de végtére mégiscsak általam megígért dolgozatot... Amely addigra már *elengedhetetlen* építőkockájaként követeltetett meg a szomszédoló számnak! Utólag, *Az exponált idő* szerkesztői ars poeticája alapján tudatosítom igazán: az „alakrajzolós” alapvetőségtől ismét jobban elrugaszkodó prózáim, majdan *Hollandi bolygó* címmel megjelenő

regényem némely részlete, fejezetei *valójában* úgy simultak bele egy-egy szorosabb tematikus összeállítás mintázatába, mint „a nagyobb történelmi évfordulók” által „alkalmat” talált, vagy csak egyéb „fölkérések”, „megbízások” produktum-dokumentumai.¹⁰ Szentistvános/koppányos játszadozásom az „Ezredvég, ezredforduló” címűbe került be 2000-ben, krakkói *anna-lesem* pedig „A Nő” felirattal ellátott, igen nagyszabású téma-blokkba. Hogy valójában mennyire nagyvonalú, szellemes és nyitott volt a tematikus számokat részben szükségmegoldásként kialakító, a finanszírozási hiányokat is ellensúlyozva dolgozó szerkesztési elv Tüskés Tibor koncepciója szerint, azt talán ez az írás- és közlés-példa mutatja meg (számomra) a legjobban. Ugyanis efféle, konkrét, címkeszerű témakijelölés nélkül is szállíthattam volna én *ilyen* anyagot bőségesen, ám még az ekként meghatározottságot nyerő lapszámban se bírta volna elviselni akár-melyik szerkesztő azt a kedélyes-szemtelen, provokatív frivolságot, amit a hozzávetőleges pontosságú felkérés alapján kínáltam. Tüskés Tibor azonban *nem akármilyen* szerkesztő volt... Persze abban, hogy ez így alakult, messzemenően része volt annak is, hogy már szerzőként, alkotóként is különleges volt ő maga is.

*

Tüskés Tibort a mesteremnek nevezem. Akkor is, ha személyes szakmai érintkezésünk időszakában, a kilencvenes évek második felében és az ezredfordulón még nem feltétlenül tudtam, nem ismertem fel teljességgel, hogy az (lesz). Nagyon is elég persze az ilyen, a(z ennyire) lényeges dolgokra mintegy később, visszatekintőlegesen rádöbbsenni. Akkor is a mesteremnek nevezhetem, ha az egyetemi-tudományos előmenetelnél formálisan-lényegileg (legalábbis nem lényegtelenül) mások: egyetemi-akadémiai emberek váltak a konkrét mestereimmé, szakmai vezetőimmé. Hiszen az meg éppenséggel a tudomány legkeményebb képviselőire, valóságos matadoraira jellemző nagyon ritkán, míg a Tüskéshez hasonló író-kritikusoknál azért néha mégis előfordul, hogy – miként tizenhárom évvel ezelőtt írtam – „[a]z egyéniség teljes bevetése, az egyetemes és magyar kulturális

hagyománynak való megingathatatlan elkötelezettség, a humanista gondolat, sőt az istenhit felvállalása aztán a hihetetlen munkabírás segítségével kivételes gazdagságú életműhöz juttatja” őket. Vagy ahogyan egyik értelmező kötetének bevezetőjében, amúgy programként szerepel: „az írások nemcsak [...] esztétikai ítéletét tartalmazzák, de személyiségét, egyéni vonzalmait, ízlését, akár magánvéleményét is tükrözik”. (Ehhez pedig némi személyes és személyiségbeli bátorságon túl nem csekély energia-működtetés, intenzív kultúra-gyakorlatoztatás, különleges, kivételes erő és elszántság szükséges, ami bizony nem mindenkinek adatik meg. Jómagam például soha nem is akarom kifejezetten *utánozni* mesteremet az értelmezés bensőséges hevületének érvényesítése céljából, de azt a helyiértéket, amelyet kijelöl és képvisel, élményszerű interpretációin, egyénileg hitelesített és hitelesítő érvényű esztétikai ítéleteinek lehetőség szerinti átértékelésével sajátítom a magamévá, tartom számon és tiszteletben. Mert ez a kultúraformálás, mi több, kultúrateremtés egy sokrétű, gazdag, kimeríthetetlennek tűnő életmű képében áll előtttem, előttünk, amit érdemesnek tartok megbecsülni.) És hát akkor is annak nevezhetem, igen: a mesteremnek, még egyszer, ha ő – tudtommal legalábbis – a verselés vagy a történetes-fikcionális elbeszélés területére soha nem merészkedett, hanem megállt a szubjektív jegyzet műfaji végpontjainál, vagy a dokumentum jellegű anyag stilárisan magas igényű kikerekítésénél (*Párhuzamos történelem*), netán esetenként lírai, illetve játékos hangot ütött meg tájszociográfiában, műelemző esszében. Hiszen egyfelől az irodalmiság megvalósításának nem elengedhetetlen kritériuma a cselekményes-kitalációs alakítás, az csak egy lehetőség a sok közül, másfelől pedig a „szabályos kritikus” típusműködése mellett még annyi más, jóval kreatívabb módja létezik a műértésnek, műértelmezésnek! És tény, ami tény: nálam a novellák ugyan éppen csak akkortájt, *párbeszédünk* (ha nem nagyképűség így fogalmaznom) kezdetétől indulóan, ám tényleg az ő bírálatát szigorúan megfogadva változtak „hagyományosabbá”, viszont ennek a változásnak a hitelességét, a külső vállalás belső vezéreltségét és a gyakorlat bensővé tételét bennem és nálam bizonyíthatja az, hogy azóta is, más szerkesztők keze alá dolgozva is – vagy: egyáltalán – ahhoz az alapelvhez tartom magamat, amit tőle tanultam, konkrétan feltétlenül tőle vettem át, noha az kézenfekvő és pofonegyszerű

módon természetes. Hogy ezt előbb miképpen nem volt képes senki más elrebegni nekem?! Még az is lehet, hogy ugyanezt más is elmondta már nekem korábban, csak éppen nem olyan eredményesen, energikusan, nem olyan meggyőzően-hatékonyan, mint ő... Ehhez ilyesvalaki kellett, még inkább: pontosan ő. Tüskés Tibor, ha úgy vesszük, átmenetileg, egy fontos „temporális momentum” erejéig (mert kellett egy kis idő, mire figyelmeztetése nyomán összeszedtem magam), bizony: *leiskolázott*, ám erre, valljuk be, szükségem volt. De egyúttal rögtön: felemelt. Felemelt hatásával, ösztönzésével. Talán azért is, mert jómagam bírtam is a „strapát” mellette; szerencsétlenebb, önkritikára, önfejlesztésre kevésbé képes alkat nyilván akár el is vérezhetett mellette. A dolog természetéből következően erre nem tudnám senki másét felhozni, de a magam példájából is tudom: a holtpontról való kimozdítás igényelheti az enyhébb sokkot, és ez a többnyire eredménnyel járó, áttörést hozni képes módszer nem lehet tekintettel a hatáskörén végül is kívül eső leszakadókra. Akik, nagy valószínűséggel, úgylis, egyébként is, tőle függetlenül is elhullanának.

*

Az utolsó esztendő, az ezredfordulót követő évtized folyamán már kevesebbet találkoztam, érintkeztem Tüskés Tiborral. Bizonyos, hogy a „végső aratás” időszaka volt ez az ő számára, aki azonban alkotóerejét mindvégig megőrizte. Ebben a periódusban sorra rendezte sajtó alá általa érdemlegesnek érzett és objektíve is annak tartható kortársaival: ismerőseivel, mestereivel, barátaival sokszor éveken át folytatott levelezésének dokumentumait. Már ennek a szakasznak az igen érdekes, végtelenül értékes terméke a mostani írásomban annyit emlegetett, feltétlenül tanulságos *Az exponált idő*, ez az éppoly természetes, mint amennyire különös élet(mű)-(ön)tükör, melynél hitelesebb dokumentumot nehéz lenne találni a tüskési teljesítmény egyediségének megragadásához. Szakmára, személyiségre és kulturális egzisztencialításra kiemelten megvilágító érvényű Tüskésnél a *Becsöngettek* című gyűjtemény (tartalma: *Írások az irodalmi műelemzés köréből*). Ennek az 1997-es kötetnek a periferikus megjelenési helye lehet a magyarázat arra, aminek a feszültség-feloldására mint feladat-

ra egyúttal önkéntelenül (létével: írás-együttesként) figyelmezteti is az értelmezőt: a gyűjtemény nyilvánvalóan különböző időben, nagyon eltérő körülmények között keletkezett írásai eredeti publikálási helyük feltüntetése nélkül adódnak itt közre újra, márpedig pontos létesítési apropóikat érdemes lesz precízen visszakeresni és felmutatni ahhoz, hogy az 1930-as évek tuskési kisgyermekétől, kisdíákjától, annak olvasási-művelődési lehetőségeitől, szokásaitól mint egyéni példától megfelelő szervességgel juthassunk el – mondjuk, a hatvanas évtized még nem-koedukált osztályaiban tanuló és a tanár által magázott gimnazistákkal folytatott szakmai kísérleteken keresztül (ld. a *Költészet és asszociáció* című írást) – az iskola mint „laboratórium” az ezredfordulón is érvényes problematikájáig. Ha valami, az ezekkel a kérdésekkel való szembesülés, értékelés-adás a tanítvány igazi „adóssága” mestere irányában. Végző soron és összefogottan annak mérlegelése tehát, hogy a Tuskés Tibor féle szakmai-élményszerű, „egzisztenciális” irodalompedagógia mekkora hatékonysággal bírhat egy, az elszabaduló teoretikák és az analfabétizmus vagy legalábbis a dyslexia által egyaránt fenyegetett olvasás- és értelmezéskultúrában, amely a jelené, amely a miénk aktuálisan.

III.

Barátságunk

Tiborral – ha jól emlékszem – egyetlenegyszer találkoztam, 1969. augusztus 10-én, Sajkódon, Németh Lászlónál. Erről írtam *Szegedi örökség* (1983) című gyűjteményemben, és a csoportképről is, amely akkor készült az ott talált társaságról. Ki-ki a párjával. Fodor András fényképezőgépét éppen Vekerdi László kattintotta el, ezért ő nincs a képen. De ott van Tibor is. Minket ugyan mint váratlan vendéget kissé betolakodóként fogadtak, de Németh László emlékezett rám: 1945. nyári vásárhelyi látogatásom óta néhány levelet váltottunk (benn vannak a levelezéskötetekben), és arra is emlékezett, hogy a szegedi egyetemi könyvtár Platón-összesét kérésére én küldtem el neki Vásárhelyre. Tibor éppen levélváltásunk révén, Vekerdi Laci meg Fodor Bandi pedig könyvtárosként ismert, így hát eltűrtek a társaságban.

Tibor először 1958 februárjában fordult hozzám. Keltezetlen levele (1. sz.) nem nevemre jött, hanem a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Csongrád megyei szervezetének, amelynek titkára akkor Osváth Béla volt. Azért oda, mert kezdeményezésemre, Baróti Dezső rektor támogatásával a TIT, azaz Béla, adta ki Eörsi Júlia *Tiéd a sírig* (Szeged, 1957) című emlékezését Juhász Gyulára, a költő levelével. Én tárgyaltam budai lakásán a szerzővel, Juhász Gyula „árva menyasszonyával”, ahogy *Trecento* (1913) című versének ajánlásában nevezte; sőt állítólagos feleségével. Én gondoztam a kéziratát, én írtam a kötet utószavát is, de ez nem jelenhetett meg, mert amikor a könyv kikerült a Szegedi Nyomdából, börtönben voltam. A nevem sem szerepelhetett. Baróti írt új utószót, de a kötet megjelenésekor már ő is börtönben volt, így az ő neve sem jelenhetett meg az új utószó alatt sem.

A 3. sz. levélben válaszoltam Tibornak. Ezzel kezdődött kapcsolatunk, amelyről a levelek tanúskodnak. Egy részük 1969. január 30-án lakástűzben elégett; ezek a Somogyi-könyvtári dolgozószo-bámban maradtak meg. A nálam fennmaradt tizennégy levélből és levélmásolatból az alábbiakban kilencnek a szövegét közlöm, az el-ütések javításával és az írógépen hiányzó hosszú ékezetek pótlásával.

Szeged-Szőreg, 2013. április 15-én

Függelék
Válogatás a fennmaradt levelezésből

1.

Tüskés Tibor – a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat
Csongrád megyei szervezete Titkárához

[Pécs, beérkezési pecsét: 1958. febr. 15.]

Ismeretterjesztő Társulat
Csongrád megyei szervezete
Titkárának
Szeged

A mellékelt levél továbbítását kérem Eőrsi Júlia, a „Tiéd a sírig” című Juhász Gyuláról szóló könyv szerzőjének.

Szíves fáradozását hálásan köszönöm:

Tüskés Tibor

Tüskés Tibor gimn. tanár
tudományos kutató
Pécs,
József utca 13.

[Írógéppel írt, kézzel aláírt levél, boríték nélkül. Magántulajdon.]

Tüskés Tibor – Eörsi Júliához

[Pécs, beérkezési pecsét: 1958. febr. 15.]

Kedves Eörsi Júlia,

Juhász Gyuláról írt szép könyve adta a tanácsot, hogy Önhöz forduljak az alábbi kéréssel.

Magyar írók pécsi vonatkozásainak felkutatása közben akadtam arra az adatra, hogy 1924. május 28–29-én Juhász Gyula (Kosztolányi Dezsővel együtt) két napot töltött Pécsen egy irodalmi matiné alkalmával. Minden bizonnyal Juhászt régi szegedi ismerőse, Nagyfalusi Jenő, akkor pécsi egyetemi hallgató és fiatal poéta hívta Pécsre, az ő albérleti diákszobájában is szállt meg Juhász. – Kérésem az, hogy Juhásznak Nagyfalusival folytatott levelezése megvan-e, s egyáltalán a Juhász-hagyatékban nyoma van-e ennek a pécsi útnak? Ha igen, kérem, a vonatkozó levél, fénykép stb. másolatát szíveskedjék nekem elküldeni.

Fáradozását hálásan köszönöm.

Jó egészséget kívánva kézcsókkal köszönti:

Tüskés Tibor

Tüskés Tibor gimn. tanár
tudományos kutató
Pécs,
József utca 13.

[Az 1. sz. levél melléklete. Írógéppel írt, kézzel aláírt levél, boríték nélkül. A levél hátoldalán Péter László ceruzás feljegyzései a 3. sz. levélben közölt bibliográfiai adatokkal. Magántulajdon.]

Péter László – Tüskés Tiborhoz

[Szeged, 1958. febr. 15.]

Kedves Barátom,

az Ismeretterjesztő Társulat Eőrsi Júliához szánt levelét nekem adta át megválaszolásra. Eőrsi Júlia ugyanis kérdéseire aligha tudna választ adni. Az Irodalomtörténeti Intézet gondozásában van a Kilényi Irma által gyűjtögetett Juhász-hagyaték, amelyben Nagyfalusinak Juhászhoz írott levelei is megvannak. Ezeket csatoltan másolatban megküldöm, azzal, hogy fölhasználásuk után szíveskedjék visszaküldeni, mert a Juhász Gyula kritikai kiadás levelezést tartalmazó kötetében még mi is használni fogjuk.

A levelekkel kapcsolatban megjegyzem, hogy a 2. levél bizonyára egy másik lapon folytatódott, ez azonban hiányzik; a 3. levélben Klebelsberggről és Juhász nyugdíj ügyéről van szó.

Juhász pécsi útjáról természetesen tudunk. Látogatása után jelent meg a Szeged c. napilap 1924. június 1-i számában *Pécs* c. verse, mely a Paku-féle kiadás 2. kötetének 137. lapján található. Utóbb megjelent a Magyarság 1925. febr. 15-i számában is az alábbi változatokkal:

- 6. sor: boritják
- 9. sor: a mély azurban
- 12. sor: S hol barna alkony
- 14. sor: „magyar határ”...

Miután ez a későbbi szöveg, ez tekintendő véglegesnek.

Csatoltan megküldöm még, ugyancsak visszakérve, Juhász Gyula két cikkének kivágását is. Egyik Nagyfalusiról szól és a Szeged 1924. április 13-i számában jelent meg; a másik a Symposionról szól a Szeged, 1925. január 18-i számából; nyilván ez az a cikk, amelynek megírására az 5. levélben Nagyfalusi kérte a költőt.

A magunk részéről örülünk, ha Juhász Gyula pécsi kapcsolatait minél intenzívebben föltárja, és segítségünk fejében nem is kérünk mást, csak hogy a tudományos szokásoknak megfelelően hivatkozzék közreműködésünkre, valamint megjelent cikkéből, tanulmányából 2 példányt szíveskedjék gyűjteményünk számára elküldeni.

Egyébként úgy gondolom, a pécsi kapcsolatok föltárásának akkor lenne nagyobb jelentősége, ha az események egyszerű ismertetésén túl kitérne Juhász és Nagyfalusi kapcsolatára általában is. Ehhez még közlöm, hogy Juhász *Ifjúság* c. versét (megjelent a Délmagyarország 1919. szeptember 18.-i számában, *Fiatalság* címmel, közli Paku, 2. kötet 160. lap) „Nagyfalusi Jenőnek” ajánlotta. Nagyfalusi Juhász Gyula költészetéről írt a Symposion 1926. 2. füzet 167–180. lapjain; Jules Juhász, le poète hongrois címmel a Revue de Geneve 1927. januári számának 96. lapján; végül ő írta Benedek Marcell irodalmi lexikonának (1927) Juhász-cikkét is.

Hasznos lenne, ha egyúttal kiterjesztené figyelmét a Symposionra is. Ez nekünk is hasznos lenne, mivel nem jutottunk hozzá a megjelent számokhoz s így az esetleg ott megjelent Juhász versek még pillanatnyilag ismeretlenek előttünk.

Sikeres munkát kívánva, a küldött anyagunkat visszakérve köszönti
kartársi üdvözléssel

(Péter László)

Szeged, 1958. február 15.

mellékletek:

Nagyfalusi Jenő – Juhász Gyulához 9 db. levélmásolat
Nagyfalusi Jenőné – Kilényi Irmához 1 db. levélmásolat
Újságkivágás 2 db.

Tüskés Tibor gimn. tanár
tudományos kutató
Pécs
József u. 13.

[Írógéppel írt levél indigóval készült másolata, boríték nélkül.
Magántulajdon.]

Tüskés Tibor – Péter Lászlóhoz

[Pécs, beérkezési pecsét: 1958. márc. 17.]

Kedves Péter László Úr,

a levélmásolatokat és a két újságkivágást hálás köszönettel visszaküldöm. Sajnos, amikor kézhez kaptam, már készen volt s megjelent Juhász pécsi tartózkodásáról írott kis cikkem. (Dunántúli Napló, 1958. február 7.) Az írásra a D. N. 1958. febr. 11-i számában Faluhelyi Ferencné reflektált.

A küldött anyag későbbi felhasználását tervezem, ahol természetesen nem mulasztom el nyilvánosan is kifejezni köszönetemet támogatásukért.

A Symposion után folytatom a nyomozást.

Szíves kartársi üdvözléssel:

Tüskés Tibor

Tüskés Tibor

Pécs,

József u. 13.

[Írógéppel írt, kézzel aláírt levél, boríték nélkül. Magántulajdon.]

Tüskés Tibor – Péter Lászlóhoz

[Pécs, beérkezési pecsét: 1958. ápr. 23.]

Kedves Tanár Úr!

Még március elején levelet írtam a szegedi levéltár vezetőjének, hogy legyen segítségemre egy kérdés felderítésében. Sajnos választ mindezig nem kaptam. Engedje meg, hogy most Önhöz forduljak, hisz oly messzemenő szívésséggel állt rendelkezésemre a Juhász–Nagyfalusi ügygel kapcsolatosan is.

Somlyó Zoltán szegedi kapcsolatairól van szó. Pontosabban arról, hogy mikor és hol lakott Szegeden Somlyó? Somlyó a Nyitott könyv-ben ugyan azt írja, hogy Szegeden a „szűk Könyök utca” fogadta magába, de ezt kétséget kizáróan kellene bizonyítani, mert több adat arra mutat, hogy Somlyó 1910 nyarat Pécsen töltötte, talán épp a Pécsen ma is meglevő Könyök utcában lakott, s több verse pécsi inspirációjú.

A szegedi szálak feltárásában segítséget adhat, hogy 1.) Nyáray Antal színésszel lakott együtt, 2.) háziasszonyuk neve állítólag Simon Rozál, 3.) Somlyó Szegeden egy ideig kórházban feküdt. – Egykorú lakójegyzék, kórházi felvételi könyv stb. talán tudna adni valami útbaigazítást.

Fáradozását hálásan köszönöm.

A Symposion két száma előkerült, Juhász-verset nem közöl, csak ígéri a közlését. Állítólag több száma nem is jelent meg.

Szíves üdvözzel:

Tüskés Tibor

Tüskés Tibor

Pécs

József u. 13.

[Írógéppel írt, kézzel aláírt levél, boríték nélkül. Magántulajdon.]

6.

Péter László – Tüskés Tiborhoz

[Szeged, 1958. ápr. 24.]

Kedves Barátom,

amint a Szeged és Vidéke számaiból megállapíthattam, Somlyó Zoltán Szegeden 1909 májusától szeptemberéig tartózkodhatott. Amit a Nyitott könyvben ír, az valószínűleg hiteles. Könyök utca Szegeden is volt, most Földváry utca, összesen sincs több 6–8 háznál benne, de hogy melyikben lakott ő Nyáraival, azt még olyan öreg kortársak sem tudják, mint az akkoriban már írógató, szintén költő Márki Imre. Többet tehát egyelőre

nem tudunk. De miért nem kérdezi meg a fiától, hátha neki van valami családi okmánya (egy levélboríték is elég, ha van ebből az időből!).

Megvallom, kissé csalódtam a múltkori Juhász-cikke miatt; én leveléből azt hittem, valami alapos, színvonalas tanulmányt készít, s nem fecsérli el az alkalmas témát apró hírlapi cikkecskére. Most sem tudok mást javasolni, mint amit akkori levelemben ajánlottam: dolgozza föl a témát alaposan, körültekintően, a Symposionra, s általában Juhásznak Nagyfalusival, s rajta keresztül még általánosabban: az ifjúsággal való kapcsolatára is kiterjeszkedve. (Ez mutatná, hogy nem véletlenül lett Juhász mestere József Attilának is; amint a Symposion körét, úgy érezte magáénak később a Híd körül tömörült fiatalokat, Féjaékat, majd még később a Szegedi Fiatalokat.)

Helytörténeti kutatómunkájához további sikereket kívánva köszönti Szeged, 1958. ápr. 24-én.

Péter László

Tüskés Tibor
gimnáziumi tanár
PÉCS
József u. 13.

[Írógéppel írt levél indigóval készült másolata, boríték nélkül. Magántulajdon.]

7.

Tüskés Tibor – Péter Lászlóhoz

[Pécs, 1986. máj. 5.]

Péter László író
Szeged

Kedves László,

szeretném ebben a formában is megköszönni írásodat az És legutóbbi számában, a könyvtárunk kiadványának szentelt figyelmedet. Mint a

mellékelt jegyzék mutatja, itt egy sorozatról, egy kiadványozási programról van szó – mi Pannónia Könyvek-nek nevezzük –, s alighanem egyik érdekessége lesz Thienemann Tivadar 1931-ben megjelent munkájának reprint kiadása. Örölnénk, ha munkánk iránt érdeklődésedet a jövőben is megőriznéd. Szíves figyelmedet ismételten melegen köszönöm. Baráti üdvözléssel:

86. május 5.

Tüskés Tibor

[Írógéppel írt, kézzel aláírt levél a Baranya Megyei Könyvtár fejléces levélpapírján, boríték nélkül. Magántulajdon.]

8.

Tüskés Tibor – Péter Lászlóhoz

[Pécs, 1987. febr. 23.]

Péter László
Szeged, Somogyi Könyvtár

Kedves László!

Örömmel küldöm el Thienemann Tivadar kiadásunkban megjelent kötetét. Nagyon jól esne, ha korábbi ígéreted szerint a kiadványt valamilyen módon az Élet és Irodalomban ismertetni tudnád.

Szíves figyelmedet előre is hálásan köszönöm:

Pécs, 1987. február 23.

Tüskés Tibor

[Írógéppel írt, kézzel aláírt levél a Baranya Megyei Könyvtár fejléces levélpapírján és pecsétjével, boríték nélkül. Magántulajdon.]

Tüskés Tibor – Péter Lászlóhoz

[Pécs, 1988. jan. 22.]

Kedves László,

örömmel olvastam, olvastuk elmélyült, értő írásodat a Tiszatáj januári számában Thienemann könyvéről. Mondhatom: az első, a könyvhöz méltó kritika az új kiadásról, olyan írás, amely a könyv hajdani fogadtatásához és tárgyához illik. Baráti szeretettel szorítom meg érte kezedet. A sort folytatni szeretnénk: Hamvas Béla Szellem és egzisztenciájának már második kiadása készül, s Várkonyi Nándor Az elveszett paradicsoma pedig rákerült az idei könyvheti listára is. – S ha már papírt fűztem a gépbe, s a Tiszatáj került szóba, elmondom: még májusban, Fonyódon találkoztam először személyesen az új főszerkesztővel és segítőjével. Akkor mondták: Pilinszky-könyvemről kritikát készülnek közölni. Azóta sem jelent meg. Pedig ez lehetett volna az alkalom a kapcsolat megteremtésére az újjáalakult lappal. S lehetett volna (s volt is róla) szó, hogy részletet adok Rónay Györgyről írott könyvemből, melyet az Akadémiai Kiadó a Kortársaink sorozatban jelentet meg. Sajnos, nekem semmiféle kapcsolatom nincs az új lappal. Semmiképpen sem kívánlak terhelni az ügygel, de talán közelükben tájékozódni tudnál az említett kérdésben. Ismétlem: csak akkor foglalkozzál kérdésemmel és kérésemmel, ha ez nem okoz gondot. – A lexikon-szócikkek írásával kapcsolatos szerződést aláírtam, Vörös László jegyzékét megkaptam, várom a további útmutatást. Talán sikerül használható munkát végezni. – Ismételten köszönöm, igazgatónőm nevében is, kiadványozási munkánknak szentelt figyelmet.

Baráti szeretettel öllelek:

88. jan. 22.

T. Tibor

[Írógéppel írt, kézzel aláírt levél a Baranya Megyei Könyvtár fejléces levélpapírján, boríték nélkül. Magántulajdon.]

Emlékek Tüskés Tiborról

Tüskés Tibort a legjobb oldaláról ismertem meg, de sorsának nem éppen szerencsés korszakában. Az 1960-as években (gimnáziumi és egyetemi tanulmányaim idején) rendszeres látogatója voltam az idős, betegeskedő Kodolányi Jánosnak. Budapesten a XII. kerületben lakott, a Böszörményi út és a Beethoven utca sarkán. Tüskést kitűnő szerkesztőként jellemezte, bátor, tiszta emberként. Az általa szerkesztett Jelenkort a Várkonyi Nándor alapította *Sorsunk* folytatójának tekintette. Tüskés eltávolítását a szerkesztőség éléről nemcsak hibának és durva beavatkozásnak tartotta, hanem tünetnek is: szigorodik a kulturális politikai vezetés, romlik az értelmiség közérzete, a reformnemzedéket el akarják sorvasztani.

Kodolányi 1969 nyarán halt meg. Akkoriban Tiborral már személyesen ismertük egymást. Jártam Pécsen Várkonyi Nándornál és nála. Várkonyi engedélyével tanulmányozhattam Kodolányitól kapott levelei hatalmas kötegét, Tüskés pedig részleteket kért feljegyzéseimből a Kodolányival kapcsolatos dolgokról. Egy-két idézet szerepel is ezekből a naplószerű töredékekből késleltetve megjelentetett monográfiájában (Tüskés Tibor, *Kodolányi János*, Magvető, 1974). Ugyancsak elküldtem neki szakdolgozatomat, legalább is azt a fejezetét, amelyik Kodolányi publicisztikájáról szól a múlt század húszas-harmincas éveiben.

1971-ben, a *Másik végtelen* című kötete megjelenése után ismerkedtem meg Fodor Andrással. Tudtam, hogy Tüskéssel jó barátok, és együtt is voltak látogatóban Kodolányinál. Fodor bizalmasa, szinte tanácsadója volt Tibornak, elég, ha három kötetes hatalmas levelezésükre hivatkozunk (Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, Pécs).

Kapcsolatuk közérdekű eseményeiről Fodor olykor naplójával a kezében számolt be baráti társaságának. Ez a bensőséges tájékoztatás mindennapi közelségbe hozta Tibor szellemi arculatát. Szóba kerültek akkor már múltbeli epizódok is, például a Fülep Lajossal való konfliktus. Fodor, mint ismeretes, még a legendás mesterrel is szembeszállt Tüskés védelmében. A *Jelenkor* 1966. decemberi számában jelent meg Tüskés riportja, a *Várkonyi gesztenyés*. Beszámoló egy közös zengővárkonyi kirándulásról. Tüskés egyenes idézetként ad Fülep szájába olyan mondatokat, amelyeket a sértetten büszke öregember elutasít, és megtorlással fenyegetőzik. Fodor szorongó és indulatos reflexiói *Ezer este Fülep Lajossal* című naplója II. kötetében (1966. december) olvashatók. Fülep „szörnyen fel van háborodva. A végletes megbélyegzés válogatatlan szavaival tipor Tibor becsületébe. [...] Fülepben semmi könyörület”. Utólag megdöbben a olvasót, hogy mennyi szenvedélyes szeretet és csalódás zsúfolódott bele ebbe a konfliktusba: kiváló intellektuális társaság színéjára ritkította meg miatta a Széher úti látogatásokat. Tüskésre nagyon jellemző, hogy nem vonult sündisznóállásba, sértődés helyett tovább foglalkozott Fülep életművével, s tanulmányait később könyvben összegezte. Fülep kifakadásáról értesülve őszinte és szerény vallomásban védekezik: „most, hogy a cikk megjelent, legszívesebben elbujdosnék. A legnagyobb tisztelettel és szeretettel írtam, de hát az ember esendő, a tehetség fogyatkozott.” (Fodor, *Ezer este...*, II. 484.)

Füleppel kapcsolatban is említhető az az erénye, hogy másokat munkára biztat, értelmes feladatokat jelöl ki. Tudomásom szerint serkentő szerepe volt abban, hogy Dizseri Eszter dokumentumok és magnetofon felvételek alapján megszerkesztette Fülep Lajos hiteles életrajzát. (A Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, 2003). Kodolányi Júlia pedig azt írja *Apám* című hézagpótló emlékiratában, Tüskésnek jutott először eszébe, hogy Júlia emlékiratot írjon apjáról, anyjáról s a családról (Magvető, 1988. 8.).

Híressé vált s egy időre nemkívánatossá tette Baranyában Fodort a mártírrá stilizált *Apostolt* ábrázoló vers. A kortársak jól tudták, hogy Tüskés megpróbáltatásai ihlették, és Fülepnél jelentéktelenebb, de politikailag befolyásos helytartók ellen lázít. Tüskés egyik legsebbebb portréját őrzi:

becsületed a versebe írom,
őrizzé élő arcodat:

halántékon fájó szögéből
a sok küllőzve nyíló ráncot.
szemed, ahonnan igazságod
fanyarkás, tiszta napja süt.

A daliás idők távolodtával homályosító szeplők is megjelentek az arcvonások között, kicsinyes apróságok, mindannyiunkban föllelhető emberi hibák. De sarkalatosabb nézeteltérés is fölbukkant, éspe dig Bertók László megítélésében, a vele kapcsolatos viszony kialakításában.

Bertók „priuszos” múlt után költözik a hatvanas évek közepén Somogyból Pécsre, Csorba Győző és Fodor András érvei hatására. Ők ketten jól sejtették, hogy a megfélemlített, egzisztenciájában fenyegetett, indulása előtt elgáncsolt fiatalemberben nagy lehetőségek szunnyadnak. Tüskés óvatosabban mérlegeli ezt a kérdőjeles pályakezdet. Nem vonja meg támogatását a lépéshátránnyal küszködő tehetségtől, de óvatosan adagolja. Alkati idegenkedés is okozhatja, hogy valami lappangó feszültség támad közöttük. A Fodor András körül kialakuló egyik baráti csoport (Bisztray Ádám, Bulla Károly, Lakatos András és családjuk nevét említem alkalmilag), Pécsre látogatva akaratan kívül a választási kényszer helyzetébe került, és – magamat is közéjük sorolva – többnyire Bertókék meghívását fogadtuk el. Tiborhoz is sok szál fűzött bennünket, de a (korántsem csak életkortól meghatározott) összetartozás, meg a Bertók Laci melletti elkötelezettség és bizalom állhatott spontán döntésünk mögött.

Ami személyes kapcsolatunkat illeti, sokkal közelebb álltunk egymáshoz, mint az előzőleg vázolt elnagyolt tabló sejtetné. Közös volt a vonzódásunk – mármint Tüskés Tiborral – Várkonyihoz, Kodolányihoz, Csorba Győzőhöz, Takáts Gyulához, Fodor Andrásához, irodalomtörténeti perspektívában Berzsenyitől Babitsig és Weöresig, Rónay Györgyig egy impozáns „pannon” vonulathoz. Alighanem több levelet, levelezőlapot váltottam vele, mint Fodor Andrásan és Bertókon kívül bárkivel. (Azért ragozok egyes

számban, mert Tüskés a dokumentumok szerint másoknak még pazarlóbb bőséggel írt.) Könyveinket megküldtük egymásnak, rendszeresen válaszoltunk, gyakran publicisztikus recenzióban vagy kisebb-nagyobb tanulmányban. Sokszor találkoztunk személyesen és nagyobb társaságban Budapesten, Pécsen, Zengővárkonyban és más kiránduláson.

Összeszólalkozásaink is akadtak. Emlékezetes például az az eset, amikor Rába György remek verséről, az *Apák és fiak*ról kért tőlem elemzést a *Somogy* számára 1997 végén. Meglepetésemre a dolgozat kéziratát elküldte Rábának (vele egyébként szoros kapcsolatban álltam), és Rába lelkiismeretesen kifejtette sok mindenben egyetértő, de néhány kérdésben az enyémtől eltérő értelmezését a versről. Tüskés azt szerette volna, hogy egymás szomszédságában jelenjék meg szövegem és Rába önértelmezése, vagy hogy átvegyem, mintegy bedolgozzam elemzésembe a költő korrekcióját. Rába egyetértésével végül is lemondtam a szöveg közléséről az akkori *Somogy*ban, de talán még sor kerülhet a nem tanulság nélkül való ügy dokumentált bemutatására.

Behatóan emlékezem Kodolányi-könyve első kiadásának pécsi bemutatójára. 1975. február 17-én rendezték a vitaülést a Pécsi Akadémiai Bizottság székházában. Jegyzőkönyve, amelyet a *Baranyai Művelődés* 1975/III–IV. száma közölt, ma már talán ritka történeti emlék. Ezúttal néhány olyan ars poetica érvényű kijelentést idézek Tüskés Tibor zárszavából, amelyet későbbi munkásságában következetesen megtartott: „az irodalom: élet, s az irodalmat – akár az életet – szeretni kell. A szeretet – s benne az irodalom szeretete – persze nem szóvirág, [...] hanem tett, cselekvés és vállalás.

Az írás és az irodalommal való foglalkozás számomra az élet szolgálata. Az irodalom nem ‘szöveg’, nem textusok gyűjteménye, nem ürügy saját elmemutatványaim számára. [...] mindig a vizsgált tárgy a fontos, s nem a vizsgáló személyisége, szerepe, módszere.” (*Baranyai Művelődés*, id. hely, 123.)

A hetvenes években ez az álláspont közérthetően polemikus volt. A szöveg-középpontúság túlbecsülése ellen szavazott, s a vizsgált tárgy, az ábrázolt életvalóság állt érdeklődése centrumában. Másodrendűnek tartja a vizsgáló személyiségét, módszerét. Nem árt azonban figyelembe venni, hogy az élet és a valóság primátusát olyan

szerkesztő és esszéíró tűzte zászlajára, akit az egzisztencializmus pártolásával, az elvontságban, formalizmusban elmarasztalt polgári írók elfogult kitüntetésével vádoltak a főszerkesztői posztról való leváltása előtt. Weöres, Kodolányi, Mészöly voltak a kedvenc írói, s a később indulók közül azok, akik fölzárkóztak ehhez az eszményhez, világnézethez és stílushoz.

Kételyein, szorongásain tanári és szónoki erények segítették erőt venni. Jó orgánuma volt, nyomdakész mondatokban fogalmazott, mindig a szükséges alapismeretet meghaladó erudíció birtokában. Remek társalgónak bizonyult, figyelni kellett rá. Házigazdaként is megnyerte látogatóit, étellel, itallal, okos szóval egyaránt ellátta vendégeit. Olvasottsága, irodalmi tájékozottsága átlépte a határokat, figyelt a trianoni döntés után más országokba került magyarok szellemi életére is. Leleményes filológiai búvárkodással fedezte föl Kodolányi vagy Mészöly erdélyi kapcsolatait, emlékező szóra bírt régen kíváncsított kortársakat, hiteles szemtanúkat. Imponáló módon ápolta a hozzá közel álló írók kultuszát, muzeális értékek megőrzését harcolta ki. Szöveggondozási, filológiai munkát is végzett, többek között a pécsi és a dunántúli irodalom- és művelődéstörténet szolgálatában, a Pro Pannonia Kiadói Alapítvány munkatársaként. Saját levelezését, közérdekű emlékezéseit példás precizitással gondozta. Életműve dokumentációját nagyrészt a Petőfi Irodalmi Múzeum őrzi.

Emlékezésemet egy rövid levelezőlap közlésével zárom, Tüskés Tibor szerkesztői körületekintésének, magvas stílusának és objektív szeretetének példajaként. Kézzel íródott, jól olvasható filctollas betűkkel. A *Somogy* című folyóirat Fodor András haláláról megemlékező számának szerkesztése idején küldte.

Somogy Szerkesztősége
7401 Pf. 145

Csűrös Miklós úrnak
irodalomtörténész
BUDAPEST
Karinthy Frigyes u. 10. II. em. 4.
1111

Kedves Miklós,
már a vonaton elolvastam szép írásodat, nagyon jó témát választottál: Bandi utolsó verseit. Írásod ott lesz az emlékszámban azzal a

másikkal, amelyben Kelemen Lajos könyvét méltatod: így a szám is kitágul Bandi „védencre” is. Örülök, hogy csütörtökön láthattalak s pár szót válthattunk. Minden jót kívánva sok szeretettel ölellek:

Tüskés Tibor

98. szept. 25.

Tüskés Tibor a gyász pillanatában is örülni tud, hogy a folyóirat készülő száma egy szerencsés ötlet jóvoltából „kitágul” – így emlékszem rá, és így búcsúzom Tőle, a szerkesztőtől és a baráttól.

Személyes jegyzetek Tüskés Tiborról

Legendás szerkesztő volt, soha nem volt a szerkesztőm. Mindig jelenlevő volt, személyesen legfeljebb, ha háromszor-négyszer találkoztunk, de a személyesen jelenlét független a találkozások számától.

Sajnálhatom, sajnálom is, hogy nem volt a szerkesztőm, és csak elvétve találkoztunk, de most, e pillanatban, ez kényelmesebb és előnyösebb, mert így hitelesebben és elfogulatlanul írhatok róla.

Nyolc évvel idősebb nálam. Ez hajdan nagy különbség volt, évtizedek óta már nem az.

Harmadéves egyetemi hallgató voltam, amikor a *Jelenkor* szerkesztője lett, – és én a folyóirat lelkes, kíváncsi, szorgos olvasója. Még sem kísérem felidézni, milyen szellemi izgalmat jelentett a lapja. Az élmény nem megosztható. Hogy van egy bátor, szabad ember, aki...

És nem osztható meg a döbbenet, és a fájdalom sem, a huszonéves fájdalma, hogy elvették tőle a *Jelenkort*, mert mindig terveztem, bemutatkozásul elküldöm neki verseimet. Volt valami, ami visszatartott, a bemutatkozás szokásos félelmén túl. Az egyik hivatalos személyiség az egyik hivatalos fórumon elmondta, hogy úgy nem szabad kritikát írni, ahogy én írok. (Három-négy évvel később ugyanez a személyiség a *Jelenkor* egyik támadója lett. Tibor leírta a nevét, én nem írom le.)

Még egyszer a *Jelenkor*ról. Talán az utókor is megértheti, ha a budapesti *Kortárs* egyidejű számaint elolvassa, mit jelentett a *Jelenkor*. A *Kortárs* akkor lett szabad, amikor Simon István szerkesztette, de akkor már Tüskés nem szerkesztette a *Jelenkort*. Aztán a *Kortárs*t is elvették Simontól. (Simon idején házi szerző voltam, később megszűnt a lappal való kapcsolatom.) Ha jól emlékszem, 1961-ben indult az *Új Írás*. Kezdetben az sem volt igazán lényeges.

Évtizedek teltek el, a *Somogy* szerkesztője lett. Mindketten érett korúak lettünk, az életkori különbség rég eltűnt kettőnk között. Mintha hívott is volna a lapjába. De akkor emberfelettien sokat dolgoztam, hatvan évesen harmincévesnek hittem magam, – a következménye súlyos betegség.

Egy nemzedékhez tartozunk?

Mi vonzott hozzá? Hogy neki az irodalom (és általában a művészet) élmény volt, és nem elmélet. Hogy nem érdekelték a divatok, és az olvasóknak írt, nem az elvont Tudománynak. Hogy mindig személyes volt. Soha nem tolakodott író és olvasó közé, de mindig érezni lehetett a hangját, az egyéni felelősséget. Monográfiáit (valószínűleg nem ez a jó szó) legtöbbször egyetlen lendülettel olvastam el. Cigarettaza, kávéza, olykor-olykor zenét is hallgatva. Elvértve villamoson, vonaton, vagy kórházban orvosra várva. Tibor könyveire nem kellett „előkészülni”, a legtöbbet taláломra zsebre lehetett vágni, és aztán jó társaságban eltölteni az időt...

Én viszont egyszer a szerkesztője voltam. A nyolcvanas évek közepén Sík Csabától megbízást kaptam, hogy Kassák kritikusai fogadtatásáról készítsek antológiát. Hatalmas folyóirat és napilap anyagot kellett átnéznem. A kötetbe Tibor egyik esszéjét is beválogattam.

Kedves levélben köszönte meg, és elismerő kritikát írt róla a *Köznevelés*-be. Kritikusaimat, itthoniakat és külföldieket mindig hálásan olvastam, de Tibor véleménye különösen jól esett, mert ha valaki, ő tudta, mit jelent egy kommentált antológiát készíteni. A *Testvérműzsák* már korábban megjelent, ugyanannál a kiadónál.

Ő vidéki, én meg pesti. Soha nem éreztem ezt a különbséget. És soha nem gondolkoztam népies–urbánus ellentétben. Talán, mert legendás szerelmeim többsége vidéki lány volt, egyikük meg éppen arról a tájról származik, ahonnan Tibor. Talán, mert a *Magyarország felfedezése* sorozat apám könyvtárának jóvoltából kamaszkori olvasmányom volt. Talán, mert a *Számadás* egyik példányát születésem évében Veres Péter apámnak, dr. Fischer Árpádnak dedikálta. A legracionálisabb magyarázat valószínűleg az, hogy az urbánusok és népiesek számos művét hamarabb elolvastam, semmint egyetemi tanulmányaim során megtanultam volna, hogy voltak (vannak) urbánusok és népiesek, és közöttük kemény viták voltak.

Tüskés Tibor *Vidéken élni* című könyvét a nyolcvanas évek végén nagy érdeklődéssel és szimpátiával olvastam.

Egy nemzedék? Nincs egységes nemzedék, de vannak közös – és jellemző – pontok.

A *Vigília* Rónay emlékszámba mindketten írtunk. Tibor több ízben elmondta, hogy mit jelentett neki, hogy még gimnazistaként személyesen megismerhette Rónay Györgyöt. Én több ízben elmondtam, mit jelentett, hogy még gimnazistaként megismerhettem Rónay írásait. Személyesen csak évekkel később, már az egyetem elvégzése után ismertem meg. Pedig hogy szerettem volna megismerni. Több ízben is kértem Pilinszkyt, akivel éveken keresztül a Nárciszban, a Luxorban és a Hungáriában hosszasan beszélgettünk, hogy hozzon össze vele, de János mindig kitért. Nem tudtam, hogy Rónay László, akivel 1957–58-ban a Pándi-szemináriumon egymással szemközt ültünk, a fia. (Rónay Laci egyik írásában említi is, hogy ott ismerkedtünk meg.) Nekem máig tartó biztonságot ad, amit első könyvemről Rónay György írt.

Rónay egyik mesterem volt, az informális egyetemet ő jelentette számomra, ahogy Tibornak is. És ez az informális egyetem, amelynek tanárai még – csak a közös tanárokat említem – Németh, Illyés, Babits, a nemzedéki azonosságot jelzik.

A Jánosy István tiszteletére kiadott – a nyilvánosság teljes kizárásával megjelent – kötetbe szintén mindkettőnket meghívtak. Tibor egyik legjobb írásának az ott megjelent vallomását tartom. Személyes írás, napló vagy egy önéletrajz töredéke, az alapvető problémáról ír, mi a különbség, ha egy költő és egy esszéista leírja egy kiállítás élményét.

És ahogy neki, nekem is nagyon fontos volt, eszmélesünk idején, Sőtér *Négy nemzedék* című antológiája. Abból tudhattuk meg a cenzúra idején, hogy létezik egy hivatalostól eltérő magyar költészet.

Sorolhatnám az analógiákat. Fodor Bandi, aki legalább nyolc könyvét küldte el nekem meleg dedikációval, és akiről többször is írtam, és aki Tibor közeli barátja volt.

És Illyés, akiről ő könyvet írt, és akiről én számos cikket. Talán róla írtam a legtöbbször.

Vagy – és ez talán még fontosabb – mindketten felfedeztük Sándor Istvánt magunknak. Akit ha nem magyarul, hanem angolul

vagy németül ír, az *ancien régime* utolsó évei egyik leghitelesebb és legizgalmasabb krónikásának tartanak. Teljesen mellékes, hogy Tibor, mint utazó fedezte fel magának, én meg mint a 18. század kutatója. Mindkettőnknek személyes ügye lett. Csak azt sajnálom, hogy nem akkor olvastam Tibor írását, amikor én két ízben is visszatértem Sándor Istvánhoz. Egyik, még kiadatlan versemet is Sándor István ihlette.

Nemzedék? Említettem személyességét. Minden írás személyes. Valószínűleg Remy de Gourmont jogosan mondhatta, hogy a kritika a legszemélyesebb műfaj; amikor azt hisszük, másokról beszélünk, magunkról beszélünk. Csak az a kérdés, hogy vállalja-e azt az ember vagy sem. És egyáltalán bevallja-e magának? Mert lehet valamelyik filozófia, tudományelmélet, stb. mögé húzódni, bújni, de már annak megválasztása is (legtöbbször) személyes. Tibor vállalta, és remélem, én is.

Írni a lehető legkevesebb körmönfonság nélkül. És a lehető legkevesebb idegen szóval. És vállalni – jó szívvel –, mert nemcsak megismerni próbáljuk, hanem szeretjük is az irodalmat, és általában a művészetet. Pontosabban: mert szeretjük az irodalmat, azért szeretnénk minél alaposabban megismerni.

Van egy lényeges pont, ahol nem értek Tiborral egyet. Én nem félek a globalizációtól. Nekem a globalizáció a világirodalmat jelenti, ahogy Csokonaitól Erdélyi Jánoson, Szász Károlyon keresztül Németh Lászlóig, Illyésig, Weöresig, és folytathatnám a sort, gondolták.

„Nem kedvelem a ‘vagy-vagy’ kötőszót” – írja Tibor. Én sem. A vagy-vagy leszűkít, elnyomorít. Amikor a fasizmus vagy kommunizmus alternatíváját felállították, elképesztően leszűkítették a világot. Mintha más nem is létezne.

Elég későn jutottam külföldre, harmincnégy éves koromban – írja Tibor. Én csaknem harmincévesen, de mivel ő idősebb nálam, nincs különbség. Nagyjából ugyanabban az időben. 1938–39 óta luxus volt utazni. Ha jól olvasom Tibor úti jegyzeteit, nehezen érezte meg (amit eszével mindig tudhatott), hogy az utazás nem luxus, hanem az ember természetes joga és lehetősége. Amikor kamaszkorom elérhetetlen városába, Párizsba harmadszor érkeztem meg, még mindig meghatottan hitetlenkedtem, „én itt?”. Utazni kell, nemcsak más kultúrák, szokások, stb. megismerése miatt, hanem, hogy magunkat is jobban megismerjük. Amikor Los Angelesnél leszállásra

készülődött a repülőgép, így kiáltottam fel magamban: „ez valóban az angyalok városa”. Aztán néhány héttel később megértettem, hogy Budapest a világ egyik legszebb városa. És mert néhány helyen többször is lehettem, és ha csak felszínesen is, megismerhettem az ottaniak életét, problémáit, nincs okom hinni a magyar lemaradottságban. Persze, a felsőbbrendűségben sem. Milyen igaza van Tibornak, amikor azt mondja, hogy „...az ismeretek megszerzésének legmagasabb foka az utazás”. Bár lehet, hogy csak mi gondoljuk így, akik már érett fejfel, felkészülten indultunk útnak.

Számomra legfontosabb és legszemélyesebb könyvéből, a *Derűs borúlátó*ból idéztem szavait. 2008-ban jelent meg. 2008-ban Tibor 78 éves volt, azaz, három évvel idősebb, mint én most vagyok. Hetvenen túl, főleg, ha közös kultúrában, közös történelemben élünk, ez már nem korkülönbség.

Kétszer is elolvastam a könyvet, néha olyan, mintha nekem írta volna, és egy-egy bekezdését mintha én írtam volna.

Egy öreg ember vallomása, aki tudja, csak múltja van, jelene nincs.

Már maga a cím: „Derűs borúlátó”. Hogy a címet Tibor adta-e vagy a nagyon rokonszenves és felkészült Kocsis Klára, vagy a kiadó, teljesen mindegy.

Szabad, megfontolt, tárgyilagos mű.

Tüskés arról beszél, amiről én is, az *Egy betegség anatómiájában*.

Megöregedtünk. Ez már nem a mi világunk, barátaink meghaltak, a problémák mások. Ha jól olvasom, sértődés nélkül veszi tudomásul. Voltak évtizedek, amikor voltak barátaink és volt szerepünk. Tibor, mint szerkesztő, hatalmas feladatot és hatalmas felelősséget vállalt, illetve viselt. Mivel nem volt szerkesztőm, tárgyilagosan mondhatom, gigászi munkát végzett.

Könyvei pedig élnek. Hogy számomra élnek, a kortársra vagyok, ez csaknem természetes. Sokkal fontosabb, és bizonyíték értékű, hogy Kocsis Klára számára is élnek, aki, fényképe alapján, bármelyikünk unokája lehetne. Ő az utókorunk.

Ízlésünk megközelítően azonos. Tibor a kortársi magyar irodalom egy jelentős részét fogta át. Nem a teljeset, ahogy én sem. Megközelítően azonos szegmensek maradtak ki. Elég öreg vagyok ahhoz, hogy tudjam, és vállaltam, ez természetes. Az élet rövid, a

művészet hosszú, senki sem olvashatja végig akár csak az egyetlen évben megjelent könyveket, folyóiratokat.

Ő mintha féltene a magyar irodalom jövőjét. Én nem féltém. De van egy közös aggodalmunk, nem, inkább közös tapasztalatunk. Az egyetemi oktatás elrettent az olvasástól. Az olvasás élményét, az olvasás örömét, az olvasás öncélúságát veszi el.

Kortársit mondtam. Pontosítani kell. Ami nekünk kortársi volt, az ma már félmúlt. Ami nekünk a felismerés izgalmát jelentette, az ma már (jó esetben) irodalomtörténet. Ami ma kortársi, az néhány kivétellel már kívül esik érzékenységünkön. De korlátaink felismerése és vállalása még mindig, mint mindig, a szellemi frissesség jele...

Pécsi séta Tüskés Tiborral

Azért nem írhatom így, hogy „Pécs: Tüskés Tibor”, mert számomra a Kolozsvár–Pécs kapcsolatnak tulajdonképpen csak az indulása kötődik Tibor nevéhez. Amikor 1976 nyarán – tizenkét és tízéves fiainkkal, feleségemmel négyesben – a hajdani történelmi nagyságra emlékezve, Szepességtől (ahonnan, pesti közjáték után, anyai nagyanyám érkezett tanítónőnek szülővárosomba), a Dunántúl, majd Budapest útvonalán, Szegedig „jártuk a hazát”, a nosztalgiát s a nevelést a mai valósággal kötöttük össze; szóval ennek az utazásnak a közepén Pécs bemutatására a leghivatottabbat, Tüskés Tibort kértük meg. Nem tartom valószínűnek, hogy ez lett volna első személyes találkozásunk, ám korábbira nem tudok visszaemlékezni. A legmélyebb benyomást mindenesetre ez a pécsi (egy- vagy kétnapos?) városvezetés tette rám, és ennek – mint idézni fogom – könyvben is nyoma maradt. Jóval később, ilyen-olyan konferenciákon (egyszer talán Kaposvárt is) összetalálkoztunk. És lett egy közös szereplésünk: a Reményik-konferenciák sorozatában Kolozsvárról eljutottunk Pécsre. Itt Tibor természetesen Reményik pécsi tartózkodásának életrajzi (betegségi-kezelési) és költészeti emlékeit elevenítette fel, én nyilván valamilyen erdélyi vonatkozásról beszéltem, meglehetősen népes hallgatóság előtt. (Bizonyára sokan jöttek el egy helyi kórus szereplése miatt is.)

A köztünk volt hét év jószerével kizárta, hogy Tüskés Tibor *Jelenkor*-szerkesztői ideje alatt (az ötvenes évek legvégén, a hatvanasok elején) az ő folyóiratának munkatársa legyen. Erre két évtizeddel később nyílt lehetőség. 1983. január 31-én keresett meg levélben Szederkényi Ervin a felkéréssel, írnék 3–4 havi rendszerességgel ro-

mániai szemlét a lapnak; és levele végén odaírta a becsalogató tervet: „A csehszlovákiai szemlére Koncsol Lászlót kértük fel, a nyugatit Béládi Miklós vállalta. Tehát: Béládi, Bori [Bori Imre már futó jugoszláviai szemlét Szederkényi a kérés elején említette – K. L.], Kántor, Koncsol – nem is rossz csapat.”

Szederkényi Ervin 1987 februárjában bekövetkezett halála után, Hallama Erzsébet rövid főszerkesztősége alatt folytatódott az együttműködés, ám személyesebbé, sőt mondhatnám intenzívebbé Csordás Gábor „hatalomátvétele” következtében lett; ebbe beleértendő a *Jelenkor* és a *Korunk* erősödő egymásra figyelése, különösen a ’89 decemberének és a kilencvenes évek legelejének „forradalmi”, legalábbis rendszerváltó hangulata (itt és ott?).

Visszatérve Tüskés Tiborhoz: indult még egy, a korábbi időkre visszanyúló, pontosabban annak lehetőségét elindító kezdemény, amely érdemi irodalomtörténeti munkánkat összeköthette volna. Tibornak régi szívügye volt Kodolányi János. A Magvetőnél 1974-ben megjelent Kodolányi-pályaképet és a Pannónia Könyvek sorában kiadott könyvét (*Az újraolvasott Kodolányi*. Pécs, 2006) tudom csak levenni a polcra, néhány Kodolányi-kötet mellől, abban a reményben, hogy további támpontokat kapjak; hol is folytatódott (ha folytatódott) T. T. megkeresése (talán levél is van valahol róla); szívesen venné, ha írnék erről a művéről. Arra határozottan emlékszem, hogy szerettem volna úgy foglalkozni a témával, hogy újat is mondhassak a két háború közti (Gaál Gábor szerkesztette) *Korunk* és Kodolányi János időszakos együttműködéséről, egyben a régi *Korunk* és a régi Kodolányi arcáról. Nos, ez a nagyobb ívű kutakodás nem jött össze – erre való utalásokkal egy recenzió, azt hiszem, igen. (Előkeresését vagy a cáfolatot másokra hagyom.)

Szívesen idézem viszont *Szárny és gyökér. Utazás A-tól Z-ig* című, 1979-ben Kolozsvárt a Dacia Könyvkiadó által vállalt útikönyvem-ből a „Balaton” címszó alá helyezett esszé, az *Emberi képek, háttérrel* néhány részletét. Annak a bizonyos, 1976. nyári körutazásunknak az emlékeit elevenítettem föl, mindenféle régebbi és újabb irodalmi, művészeti élményt kapcsolva be. Idézem belőle itt azt, ami nekem, nekünk akkor Pécsből jutott, jelentős mértékben Tüskés Tibor nagyvonalú és részletező városvezetésének köszönhetően.

„A Csoóri-interjú Pécssett, a *Jelenkorban* látott napvilágot. Urbánus lapban, mondhatnánk, ha arra gondolunk, hogy Weöres Sándor, Mészöly Miklós, Hernádi Gyula, Kolozsvári Grandpierre Emil, Jékely otthon van ezeken a hasábokon. De itt idézték a legközeltekintőbben Kodolányi emlékét is, s itt üdvözölte játékos versben Juhász Ferenc a *Bánk bánt* átigazító Illyés Gyulát.

Tihanyból Pécsre utazva (Kaposváron át), sűrű esőfüggöny választ el a balatoni napoktól, másnap reggel azonban, amikor Tüskés Tiborral járjuk Janus Pannonius egykori püspöki városát, ismét süt a nap, megvillantja a Széchenyi teret uraló dzsámi tetején a félhold fölött a keresztet, s a Nádor Szállón a vörös csillagot. Déltől már újra igazak a Pákolitz-verssorok: ‘izzad a török-templom kupolája, / a Nádor ablakában Bak-sör habzik’ és ‘A Zsolnay-kút négy ökörszája / vizet csurgat a kánikulába’. A város szociográfus-írója a római kortól máig kalauzoló köveket s az utunkba akadó embereket mutatja be, a ‘jövevény’ objektivitásával (a Tó partjáról, Szántódról származott el) s a húsz éve itt honos filosz szakértelmével; de magammal hozhatam egy másik ‘bedekkert’ is (normál és mini változatban), amelyet évszázadok során át a költők írtak a városról, a virágzó mandula-fácska képét megőrző Pannoniustól – Babbitson és Weöresen át – a fiatal Bertók Lászlóig (még egy költő, akit ezután olvasnom kell); a szép kiállítású könyvecskét a ma is itt élő Martyn Ferenc lírai rajzai kísérik. (Köszönet itthonról is az ajándékért a szerkesztőnek.) Az elvitathatatlanul pécsi poéta persze Csorba Győző, ő teljesen benne él a tájban, múltjában-jelenében:

*Nehezen s gazdagon élek
egyszerre kívül belül
jó annak ki korán elment
s annak ki nemrég van itt
hordozza vagy csak a régit
vagy csak az egész mait.*

Városi körsétánk első állomása a pécsi Egyetemi Könyvtár, az itt egy testben őrzött, kétszáz éves Klimó Könyvtár. Regényíró minőségében sem számíthatta volna ki Tüskés jobban a hatást: a szakszerű tárlóban egy 1721-ből származó dietétikai munka mellett mai ciga-

rettásdobozt, szerencsi csokoládét, kávé- és teás-csomagot pillantok meg, ilyen felirattal: 'amitől már régen is óvtak az orvosok'. Ettől ugyan sem a kávétól, sem a csokoládétól nem fordulok el, a cigarettáról sem mondott le biztosan senki e történelmi figyelmeztetés hatása alatt, de felvillanyozva lépek tovább: nem halott múzeumban járok, ahol tele akarják tömni a fejem mindenféle történelmi emlékekkel.

Aztán a várfalat járjuk körbe, útba ejtve Borsos Miklós méltóságátlan Janus Pannonius szobrát és Gádor István modern plasztikáit. (A Zsolnay Múzeum az igényes szecessziótól ugyancsak a Gádor-féle érdekes kísérletekig vezeti a látogatót.) A bontások után tovább bővül majd a történelmi városrész, az idegenforgalom új sétányokkal gazdagodik. Tudomásul kell venni: történelem, művészet és ipar, kereskedelem újszövetsége születik szerte a világon, amely legalább olyan fontos a nemzetgazdaság, mint a nemzeti büszkeség számára. A kérdés csak az, tudják-e az illetékes szakemberek tartani azt a szintet, amely Sopronnak, ennek a késő reneszánsz-barokk ékszervárosnak az UNESCO műemlékvédelmi díját hozta, Visegrádnak messze földre hírét vitte, s amely a második világháborúban földig bombázott budai vár igazi, középkori kincseinek a feltárásához vezetett?

Pécs varázsa: e történelmi hagyományokra épülő vagy azokkal hevesen vitázó modernség. A színház nyáron zárva, az 'átigazított' *Bánk bán*-ról csak a – dicsérő – kritikákat olvashatjuk el (no meg a felújított szöveget az *Új Írás*-ban), s tanulságos olvasmányul kínálkozik az oly sok fontos új magyar darabot színpadi útjára elindító pécsi dramaturg, Czimer József könyve, *A dramaturgia regénye*. Még szerencse, hogy a múzeumok a hétnek csak egy napján nem nyitnak – Pécs ugyanis a múzeumok városa. Néhány éve érdemelte ki ezt a nevet, s erre még inkább rászolgál majd, amikor a Modern Magyar Képtár új, megfelelő helyiségbe költözik, és megnyílik a Martyn Ferenc- és az Uitz-múzeum is. A Nagy Látvány azonban már várja a közönséget:

*Örvendj, Pécs! Csontváry hatalmas vásznai ezután
Múzeumod mélyén keltének áhítatot.
Gyül a zarándoknép tereken, ha csodálni kívánja
Mária kútját és ősege cédrusait.*

*Így hág Pécs a világ tetejére, hol isteni Etna,
Szebb a valóságnál, mennyet emelve honol.*

A cédrusok ugyan – sajnos – nincsenek itt, *A Gerlóczy képgyűjtemény nyilvános elhelyezésekor* 1973-ban papírra vetett Weöres-disztichonok hitelét mégsem vonhatja kétségbe a látogató. Napjaink panoramikus filmje legfeljebb közelíti azt a plaszticitást, amelyet a *Baalbek* festője 1906-ban megvalósított, de messze elmarad a tájba helyezett – és tökéletes, monumentális egységbe foglalt – sok kis részkompozíció, életkép bensőséges hangulatától. A *Panaszfal* és a *Fohászzkodó Üdvözítő* arcai mondhatni eszköztelenül olyan kiváló karakter-érzetet sugallnak, amiről az ugyancsak itt látható korai Csontváry-rajzok hagyományos eszközökkel vallanak. A *Mária kútja Názáretben* a főlényes szakmai tudás és a naivoknál érezhető természetes szimbólumvilág utánozhatatlan ötvözete: a figurák arányainak ezt a merész játékát, a vízre hajoló fekete kecskét vagy a fehér lilomot hozó piros ruhás nőt így nem merné ‘diplomás művész’ megfesteni.

És itt megint olyan kérdésbe ütközünk, amely napjaink művészetében mindegyre felmerül: a diplomások s a pálya szélén állók konfliktusát, úgy látszik, tömegmérétekben szüli a kor. Egy ilyen történettel indítja pécsi szociográfiáját (*Nagyváros születik*) Tüskés Tibor: ‘A húszas évek végén történt. A zengővárkonyi lelkészhez bekopogtatott a pécsváradi adótiszt. A szomszéd faluból jött át. Zsebébe nyúlt, kis csomagot vett elő, a papirost széthajtogatta, és az asztalra egy csiszolt kőbaltát, egy mészbetétes agyagedényt és egy szarvasagancsból formált kapafejet tett.’ A leletet eladni akaró adótisztet a tiszteletes úr rábeszélte, hogy foglalkozzon komolyan a régészettel, tanuljon nyelveket. A történet szereplői: a már akkor Párizst és Rómát megjárt, Adyt és Csontváryt méltató irodalom- és művészettörténész, Fülep Lajos (tanulmányai az új kiadásokkal most válnak igazán ismertté) s a pécsi múzeum későbbi igazgatója, az ‘outsider régész’, Dombay János.”

Pécs azóta végigélte Európa Kulturális Fővárosa megtisztelő hónapjait, a regnálás évét – valami olyasmit, amire Kolozsvár 2021-ben számít. Hogy erről ki fog beszámolni a *Jelenkorban*, nem tudhatom. Tüskés Tibor viszont már biztosan nem olvashatja...

[Levél]

Poszler György – Tüskés Gáborhoz

[Budapest, 2012. febr. 21.]

Tüskés Gábor Professzor Úrnak
Kedves Barátom!

Megtisztelő leveledet megkaptam. Ezúton előadok mindent, amit a tárgyban mondani tudok.

Édesapádat, sajnos, személyesen nem ismertem. Írásait, természetesen, igen. A nyolcvanas években kezdtem a Jelenkorban publikálni. Nyilvánvalóan tudtam, hogy Tüskés Tibornak milyen szerepe volt abban, hogy a lap a legszínvonalasabb élő irodalom egyik vezető orgánumává lett. Az Ő meghívására ugyancsak abban az évtizedben a megyei könyvtárban egy pedagógus továbbképzésen egész napos előadássorozatot tartottam. A rendszerváltozás után, már a kilencvenes években a Somogy című folyóiratban közölte egy „külföldre szakadt hazánkfíáról” szóló írásomat.

Ez minden, amivel igen érdemleges kezdeményezésedhez hozzá tudok járulni.

Szívből kívánom, hogy ez a fontos könyv készüljön el és jelenjen meg.
Barátsággal köszöntelek

Poszler György

Emlékmozaikok Tüskés Tiborról

Első ízben 1964-ben találkoztam személyesen Tüskés Tiborral. Egyetemi hallgatóként nyáron, Alsóbélatelepen a költő Zrínyi Miklóssal foglalkozó szemináriumi dolgozatomhoz olvastam műveket, forrásszövegeket, s a téma inspirációja hatására meg is írtam egy – bizonyára igencsak kezdetleges – értekezést irodalmunk e nagy alakjáról. Lelkesedésemben ezt vittem el Tüskés Tibornak, a *Jelenkor* főszerkesztőjének, véleményezés, s esetleges (alig remélt) közlés céljából. Előre kell bocsátanom, hogy a dologból nem lett semmi, mert Tüskést éppen akkortájt váltották le. Ami számomra mégis emlékezetessé teszi a találkozást, egy mellékesnek látszó körülmény. Én ugyanis ott, a Balaton partján, egyéb „szerszámom” nem lévén, egyszerű írólapokra ceruzával írtam a szövegemet, kuszán, sok-sok áthúzással, beszúrással. Ezt a paksamétát vittem el a főszerkesztőnek. Szégyellem, de alkotásom „révületében” nem is gondoltam arra, hogy irományomat le kellene tisztáznom írógéppel. Tüskés Tibor azonban megütközés, fanyalgás, sőt szemrebbenés nélkül vette kezébe kéziratomat, helytel kínált, s türelmemet kérve azon nyomban olvasni is kezdte. Talán negyedóra elteltével barátságosan beszélni kezdett írásom értékeiről, mint mondta, egyéni hangjáról, s arról, mit kellene majd igazítani rajta, hogy közölni lehessen, mert ő lát erre lehetőséget. Kér, hogy (már nem emlékszem, mennyi idő múlva) keressem fel, hogy megbeszélhessük a közlés feltételeit. Erre már, miként jeleztem, nem kerülhetett sor. Mégis ez a találkozás volt az én szerzővé avatásom első pillanata. A későbbiekben sokszor találkoztunk, gyakran jártam dolgozószobájában, sőt családdilag is vendégszolgáltunk egymásnál. Amikor a *Somogy* főszerkesztője lett, első

között hívott a lap munkatársai sorába. Volt egy titka: nemcsak a kritika tárgyát, az irodalmi művet tekintette irodalomnak, hanem megkövetelte, hogy az irodalmi műről szóló szöveg is irodalmi jelleget öltön. Igen jó iskola volt Neki dolgozni.

Irodalmi érdeklődésemet részben meghatározta *A pécsi irodalom kistükré* című, 1970-ben megjelent könyve, majd *Kodolányi János* című monográfiája (1974), és az a fogalom, amit Ő „szellemi szülőföldnek” nevezett. Ennek hatására kezdtem el Pécs irodalmi emlékeinek kutatását. A hetvenes években Tüskés Tibor a Pécsi Akadémiai Bizottság Irodalomtörténeti Munkabizottságának elnöke volt (ma én töltöttem be e tisztséget), s ismerve érdeklődésemet felkért, hogy tartsak előadást Surányi Miklósról (akiről a városban utca is van elnevezve). Fiatal tanárként örömmel tettem eleget felkérésének, s a munkabizottság felolvasó ülésén az *Egyedül vagyunk* című regényt elemeztem. Tárgyi emlékeim között őrzöm azt a néhány soros levelet, amellyel reflektált előadásomra. Ide iktatom: „Kedves Imre! Ebben a formában is szeretném megköszönni Surányi Miklós Széchenyi-regényéről szóló értékes előadásodat a Pécsi Akadémiai Bizottság irodalomtudományi munkaközössége nevében. Szép és figyelemkeltő elemzéssel méltattad Surányi Miklós regényét. Örülnék, ha a téma továbbra is foglalkoztatna, s tanulmányoddal a PAB új pályázatán részt vennél, valamint munkaközösségünk tevékenységébe továbbra is aktívan bekapcsolódnál. Baráti üdvözléssel Tüskés Tibor. 1974. május 7.” Biztatásának, bátorításának, sajnos, csak sok-sok év elteltével tudtam eleget tenni. (Időközben a pécsi egyetem oktatója, majd professzora lettem, és a XVIII-XIX. század kutatójaként tanulmányokat és könyveket publikáltam Bessenyei Györgyről, Katona Józsefről és másokról, amit most azért említek zárójelben, mert Tüskés Tibor baráti figyelemmel kísérté munkálkodásomat. A helyi múzsa így, bizony, háttérbe szorult nálam, de fogadkoztam, hogy nem végleg. Talán elhitte.) 2010-ben – már Tüskés Tibor halála után – látott napvilágot *A magyar Athén* című könyvem, amely a pécsi irodalmi műveltség történetét tárgyalja a kezdetektől a XVIII. század végéig, s mi sem természetesebb, mint hogy ezt a munkámat, ha már nem adhattam is át neki személyesen, legalább az ő emlékének ajánlottam, emlékezve egykori buzdító szavaira. Ami Surányit illeti, csak idén, 2012-ben tudtam beváltani egykori ígéretemet. Ek-

kor jelent meg *Surányi Miklós és a pécsi mannafa* című dolgozatom, amit tulajdonképpen „Neki írtam”.

És az utolsó emlékmozaik. Néhány héttel halála előtt hívtam fel telefonon, érdeklődve hogyléte iránt, s egyben (önző módon) valamely irodalomtörténeti adalék iránt érdeklődtem. Azt mondta, kicsit jobban van, mindjárt felkel, megkeresi a tárgyra vonatkozó dossziéját, s közli a kért adatot. Így is tett. Azóta úgy érzem, hogy egy számomra fontos telefonvonal elnémult. A másik végéről nem hallom a hangját. Hiányzik.

Pécs, 2012. november 12.

Találkozásaim Tüskés Tiborral

Tüskés Tiborral személyesen kevésszer találkoztam. Talán három-négy alkalommal mindössze. Mégis: ez a néhányszori találkozás maradandó emlékem. Az első, a személyes ismerkedés egri kötődésű: a TIT szervezte író-olvasó találkozó apropójából látogatott el hozzánk. A programot megelőzően sétát tettünk a belvárosban, s ő ifjúkori emlékeit idézte fel. Valamikor, még a háború előtt, vasutas gyermekként üdült itt, s töltött el – mint mondta – számára emlékezetes, szép napokat. Tartózkodása rövid volt, hosszabb beszélgetésre nem is nagyon jutott idő, hiszen kezdődött a program, s annak végeztével el is utazott. A városi séta közben azért hamar találtunk közös témát. A hajdani pécsi folyóiratról, a *Sorsunkról* beszélgettünk, amely annak idején szívesen adott helyet a délszláv irodalmaknak. Én egykori debreceni tanáromtól, Angyal Endrétől hallottam e periodika profiljáról, amelyben központi helyet kaptak a délszláv tárgyú munkák. Aztán a jeles horvát író: Miroslav Krleža került szóba, akivel magam már évek óta leveleztem, s szándékom volt pécsi ifjúsága színtereit – mindenekelőtt a volt Magyar Királyi Honvéd Hadapródiskola épületét – felkeresni. Tibor szívélyesen invitált: ha Pécssett járok, készséggel kalauzol az általam látni kívánt színhelyeken. Lokálpatriótaként jól tudta: a klasszikus horvát mester pécsi tanulóéveinek szépírói vetülete a legjobb Krleža-írásokban érhető tetten.

Egyszer – ritka pécsi tartózkodásaim egyike alkalmával – készséggel be is váltotta ígéretét: elkauzolt Krleža pécsi ifjúságának színtereire: az egykori Hadapródiskola épületéhez, a Király utcába, ahol még megvolt az egykori Cafilisch cukrászda (csak éppen akkor

az Éva nevet viselte) – a hajdani ifjú kadétek vasárnap délutáni találkozóhelye. Az alkonyba hajló nyári délutánon, séta közben s elbeszélése nyomán a 20. század elejének pécsi hangulatai keltek életre, s óhatatlanul is a jeles horvát mester 1947-es, de csak 1953-ban közzétett útirajzának pécsi vonatkozású passzusai jutottak eszembe, s e séta hatása alatt hazatérve le is fordítottam az alábbi részletet: „Megérkezni egy városba harminchét esztendő után, s mint valami régi játékokat őrző dobozt felnyitni ezt a várost, és e régi játékokat elhelyezni egy parányi színház színpadán, amelyet emlékezetnek hívunk, elszomorító dolog. Hordozni harminchét esztendő emlékeiben e térség reliefjeit és konstatálni, hogy minden a helyén van: a régi sétány is a virágzó gesztenyefákkal, Scitovszky püspök emlékműve a márvány felirattal, a székesegyház a négy monumentális harangtoronnyal – méltó szcénája II. Pius pápa, Aeneas Sylvius Piccolomini barátja: Janus Pannonius költészetének.

A Mecsektől a Szent Jakab-hegyig és Abaligetig meg még tovább, Szigetvár felé húzódó végeláthatatlan síkság, a Drávától délre a kéklő messzeségben a Papuk sötétkék kontúrjai, a villányi szőlőhegyek, ahol (a táj hangulatában) felsejlik a messzeségben a Duna ezüstös tükre – mindez este, ezen az éjszakán, a halál színpada. Az a régi, gyermeki játék véget ér, a függönyök legördülnek. Itt ma új szereplők menetelnek a sír felé, és az én szubjektív kantilénámon kívül nincs többé semmi, ami egybecsengene ama régi melódiákkal. A rég lejátszott apró, múltba vesző komédiákat, amelyek mindenkinek oly fontosak, amíg zajlanak, néma közöny övezi: mára ebben a pillanatban mindebből semmi sem maradt. A szőlőskertek reliefje, a Rácváros feletti lejtőkön, a felkapált világosbarna termőföld (színe mint a tejcsokoládéé), a koratavaszi virulásban cseresznye- és meggyfák virágzanak, a régi polgári nyaralók a korhadt gerendákkal és tornyokkal, a szigetvári út mentén a jegenyék – mind a helyén van. [...] És az erdőparcellák és a tág horizont, a teraszosan épült város narancssárga házainak tömege, melyen az ablakok úgy ragyognak, mintha valami nagy ünnepre készülődnének és tiszteletünkre lemosták volna őket, mindez ma is a helyén van. A sötét-gyöngyház színű mélykék derült égbolt, a madárdal és az orgonaillat és a sárga tulipánok a csoportokban, mind megvannak, csak a gesztenyesor fatörzsei szenvednek elefantizmusban. Ezek többé nem a fiatal gesztenyefák,

ezek öreg és beteg fatörzsek, amelyeken egy élet megannyi vihara süvített át: sűrű, vénás vértől megduzzadt, elmeszesedett erek, trombózis és gyors halál. [...] Éjszakai séta a városban. [...] A katedrális éjszakai látványa. A huszárlaktanya és a hadapródiskola sziluettjei az éjszakában, amikor a csillagok oly közel ragyognak az éjszakai égbolt déli felén, hogy az ember azt hiszi: kézzel elérheti őket, a gesztenyefák pedig síri módon susognak az éjszakai fuvallattól.”

Újraolvasva a fenti sorokat, friss élményként fakadnak fel bennem Tüskés Tibor egykori értő és a város iránti lokálpatrióta elkötelezettséget árasztó szavai. Mert nemcsak a Hadapródiskolához, s a Cafilisch cukrázdához kalauzolt el, végigjártuk a *Temetés Terézvárott* című Krleža-elbeszélés további színtereit is a Nádor Szállótól a Színházig, a hajdani huszárlaktanyáig. Éppen csak a pályaudvar csarnokában nem leltem meg „Napóleon Bonaparte emberfelettien nagy, négy méter magas képét”, s alatta az 1908 körüli években látható reklámfeliratot, mely szerint „az amerikai *Underwood-írógép* meghódította az egész világot.”

Másik, emlékezetes találkozásom Tüskés Tiborral egy, valamikor a hetvenes években szervezett helytörténeti, pedagógiai, művelődéstörténeti rendezvényhez kötődik. Pécsen az ország csaknem minden tájáról összegyűlt, jobbára tanárokból álló népes gyülekezet alkotta a hallgatóságot. A rendezvény programjában – csak természetes – ormánsági kirándulás is szerepelt. Régi Kodolányi-rajongóként hálát adtam a sorsnak, hogy ott lehettem, s részese annak a szakavatott, érzelmi töltésű kalauzolásnak, amelynek emlékezetes lebonyolítása Tüskés Tibor érdeme volt.

Kodolányi regényvilágával középiskolás koromban találkoztam először – no nem a hivatalos tananyag keretében – mégpedig a *Julianus barát* révén, amelyre – közvetetten – az akkoriban Egerben működő jeles cisztercita paptanár, Ágoston Julián hatására figyeltem fel. Ágoston tanár úr (egy ideig Pécsen is működött) gimnazista barátom osztályfőnöke volt, aki – az iskolából hazafelé gyalogolva – mindig megosztotta velem Ágoston tanár úr irodalomóráinak élményeit. Egyik nap Kodolányi regényéről beszélt nekik – nem kevés kíváncsiságot ébresztve bennük az akkoriban szinte hozzáférhetetlen mű íránt (1949–50-et írtunk). A kíváncsiság rám is átragadt, nyomozni kezdtem: hogyan és honnan lehetne kölcsönkapni a fölöttébb

érdekfeszítőnek sejlő művet, amely – mint barátom mondta – úgy a *Halotti beszéd* körüli idők nyelvén íródott. Szerencsém volt: nagybátyám igényesen gyűjtött könyvtárában rátaláltam a *Julianus barát* háború előtti kiadására, amit természetesen kölcsön is kaptam. Nyelvi archaizmusa próbára tett ugyan, ennek ellenére nem tudtam letenni. Később, már egyetemi hallgatóként, jutottam hozzá a *Süllyedő világhoz*. Hatása máig hatóan, elevenen él bennem. Hetekig olvastam vissza-visszalapozva az előző fejezetekhez. Azóta számtalanszor újból elolvastam. Képzeletben megannyiszor bejártam a színtereket, Pécsét éppúgy, mint Vajszlót vagy Püspökladányt. S akkor, azon az ormánsági kiránduláson, Kodolányi élethistóriájának legavatottabb ismerője: Tüskés Tibor kaluzolt végig az író gyermek- és ifjúkora színterein. A vajszlói életszakasz olyan varázslatos felidézése volt ez, amely számomra máig elevenen ható emlék és élmény. Láttatni a színtereket, megszólaltatni a még élő egykori szemtanúkat, általuk megeleveníteni Kodolányi ifjúkori elbeszéléseit, s láttatni a falut, mint az írói élet- és élményanyag forrásvidékét, felidézni a szülői házon belüli konfliktusokat: az apa és fia közötti permanens feszültséget, a házasságkötés körüli viharokat, az írói készülődés és az írói világkép formálódásának állomásait, mindeközben az ormánsági népsorssal való azonosulás képességét. Akkor csak reméltük: könyv formában is birtokunkba vehetjük egyszer az ott hallottakat. A monográfia megszületett, ma gyakorta fellapozva, képzeletben, újra és újra ott lehetek Tüskés Tiborral Vajszlón, hallom szavait, érzékelve és újra átélve azt a páratlan intuitív interpretációt, amely egykor olyanmilyira lenyűgözött bennünket – alkalmi hallgatóságát.

Később sokszor készültem Pécsre, remélve a Vele való újbóli találkozást is. Az utazás, sajnos, újra és újra elmaradt s így az újabb pécsi találkozás is. Utoljára Pesten, a Bajza utca felé igyekezve, a földalatti megállójánál válthattunk véletlenszerűen néhány szót. Derűs volt, terveiről beszélt, s a Krleža-témáról kérdezett – Pécsre invitálva akkor is. Nem gondoltam, hogy ez az utolsó találkozás lesz...

A dunántúli ember

Tüskés ember volt, szúrós. Rideg. Megkönyékezzhetetlen. Lekenyezhetetlen. Sok mindent megtudni róla a dunántúli – már jó ideje Pécsett élő – Bartusz-Dobosi László nemrég megjelent könyvéből.

Azt is megtudni, amit nem tudhatott róla az, aki nem egészen közelről ismerte. Hogy Tüskés Tibor, az elképesztő munkabírási, a kötelességtudás, a pontosság, a szerkesztői küldetéstudat megtestesítője érzékeny, melegszívű, segítőkész ember volt. Lehetőleg maga előtt is titkolva e tulajdonságokat.

Amúgy pedig – ami a legfontosabb – dunántúli. Dunántúli ember.

De ezt én az írásaiból az életében is tudtam. Ha a nevét olvastam egy folyóirat tartalomjegyzékében, ha az új könyvét láttam a könyvesboltban, megjelent előttem a szűkebb szülőházam arca, a pannon táj. Cipó hátú dombok, méla lankák, borzas erdők. Csupa hajlás, csupa ringás, csupa kékség. Miként Babits Mihály, a szekszárdi látta: „Gömbölyű, szelíd, színjátszó vidék, latin zenélő tarkaság.” Még a nem dunántúli Szabó Zoltán, a *Szerelmes földrajz* írója is megvallotta, hogy edesebbnek és szelídebbnek találja ezt az országrészt, mint a keletit, az északit.

Tüskés Tibornál jobban író nem ismerte a Dunántúlt. Nála pontosabban még nem rajzolta, nem fogalmazta meg senki – nemcsak a földrajzi táj ismerveit –, hanem a dunántúli lelkialkatot, tudatot, magatartásformát, a történelmi hagyományokból táplálkozó gondolkodásmódot.

Írásaiban ük-, déd-, nagyszüleimre is ráismertem. Apámra, anyámra – és magamra is. Bármilyen történet is velük, velem, egy percig

sem kételkedtünk benne, hogy az Isten nem jó-, hanem egyenesen virágos kedvében teremtette a Dunántúlt. És megengedte, hogy e kék, gömbölyű, szelíd vidék fiai, leányai legyünk.

Jómagam ritkán találkoztam a nálam tizenhárom évvel idősebb Tüskés Tiborral, igen ritkán. Valamikor harminc esztendeje például a Móra Kiadó városligeti székházában. Akkortájt született a kiadó ragyogó ötlete: tizenkét író írja meg tizenkét kötetben Magyarország jellegzetes tájegységeit. Mindenki a szűkebb szülőföldjét. Amikor a szerkesztők megkérdezték, hogy miről írnék az *Ezerszínű Magyarország* című sorozatban, azonnal rávágtam:

– Ugyan miről? Hát Vas megyéről, a nyugati végekről!

A válasz lehűtött:

– Arról már írnak. A Nyugati kaput Tüskés Tibor írja meg. Neked a Dunát szántuk. A Duna-mentét. Mint vízi embernek.

Kétségtelen, kajakkal, csónakkal végigmentem a Dunán többször is, Pozsonytól Mohácsig, ám Vast és Zalát még annak előtte körbekerékpároztam a diákkori nyarakon. És hát ott is nőttem fel, a Vasi Hegyháton. Tüskés pedig Baranya megyei volt.

Valóban. De gyermekkorában meglakta Zalát, Nagykanizsán járt iskolába. És a Nyugati kapu – punktum – Tüskés Tiboré lett.

– Hallom – mondta a kiadó folyosóján –, morogtál rám!

– Csak bánt, hogy...

– Én már akkor zalai voltam, amikor te nem is éltél! – közölte velem Tüskés Tibor ellentmondást nem tűrően. Szúrósan, tüskésen.

Ritkán találkoztunk – talán évtizedenként egyszer, hiszen ő Pécsen élt –, így aztán nem volt alkalmam megköszönni neki, hogy elvitte előlem Nyugat-Dunántúlt. Mert a Dunáról és a folyó mentéről írt *Nagy kék országút* anyaggyűjtése közben ismertem meg igazán a teljes Dunántúlt. Ez lett az egyik legkedvesebb könyvem.

A Vasi Hegyhátról meg írhattam eleget azóta is.

Búcsú Tüskés Tibortól

Kedves Tibor!

2009. november elején kaptam kézhez rövid leveledet. Nem olyan levél volt, amely választ kíván, én mégis már akkor eldöntöttem, hogy írásban is megköszönöm Neked. Mert szokatlan levél volt, és Te, aki egész életedben szerkesztő és író voltál, pontosan tudtad, hogy a szerkesztők zsákszámba kapják a mindenfajta leveleket, kivéve az ehhez hasonlókat. Amelyben Te – régi és kedves szerzőnk – háromszor is megköszönted írásod közlését. Én legalábbis nem emlékszem arra, hogy a *Kortárs* (mert a levél nemcsak nekem, inkább a folyóiratnak szólt) húsz év alatt kapott volna ilyen szavakat, még akkor sem, ha nyomatékosítod az írás különlegességét: ez az utolsó műved, vele zárod ötvenéves írói pályádat. Azért is a levél, hogy megoszd velünk az örömet, hogy méltón zártad le a pályát és méltó helyen. Már a felütés, a *Szép Ilonkából* választott sor is ambivalens hangulatodat sugallja: felszabadulást is, búcsúzást is, de legfőképpen a bizonyosságot az élet rendjéről. Benne még a levélben az elvégzett munka büszkesége, és benne a pihenés, a másféle apró szépségek reménye.

Bevallom, leveled meghatott. A válasz azonban sajnos elmaradt, mert néhány nap múlva, november 11-én meghaltál. Az életműved – ahogy akartad – egész, a tragikusan megszakadt élet ezt is hangsúlyozza. Nekem pedig nem maradt más lehetőségem, mint az élményt magamban tartani vagy meghatottságomat és köszönetemet, immár a fájdalommal együtt, a nyilvánosság elé vinni. Úgy hiszem, Tibor, ez a megoldás Neked sem volna ellenedre, és beleegyeznél leveled közlésébe is. Isten veled.

Kis Pintér Imre Főszerkesztő, író
Kortárs Szerkesztősége
Budapest, Bajza u. 18.

Kedves Imre,

„fény nevére, áldás életére” – szívből köszönöm a közlést az októberi számban. Tudom, hogy a folyóiratban az első és az utolsó hely a kiemelt hely. Számomra most gyógyító erejű is. Nyár óta másodszorra kerültem látászavar (kettőslátás) miatt a pécsi neurológiai klinikára. A kör bezárult. 1958-ban, ötven éve az első igényesebb kritikámat Kodolányi regényéről, az akkor megjelent *Boldog békeidőkről* írtam. Most a Kodolányi-levél-publikációval búcsúztam. Ha valahol még közlésemet látod (Mészöly Miklósról, Lázár Ervinről, Nagy Gáspárról), az korábban született meg. Bő fél év múlva (ha az égi és a ninivei hatalmak engedik) betöltöm a 80. évet. Sok volt. Leteszem a pálcát. Köszönöm, hogy a Kortárs közleménnyel búcsúzhattam. Még egyszer: szívből köszönöm.

Baráti szeretettel ölellek:

T. T.
(Tüskés Tibor)

Kortárs, 54 (2010), 1, 62.

IV.

A bennem élő emlékek Tüskés Tiborról és Fodor Andrásról

1959 őszén Fodor András pécsi útjáról hazatérve elmondta, hogy megismert egy fiatal tanárt, Tüskés Tibort, aki igen derék, érdeklődő, nyitott a művészetek felé, és furcsa egybeesés, hogy hozzá hasonlóan Balaton környéki vasutas családból származik. Férjem mindig szinte rokon szeretettel fordult a Somogyból származó tehetséges fiatalok felé, szívesen válaszolt tanácsot kérő leveleikre, mondott véleményyt írásaikról.

Ezúttal is elkezdődött egy barátkozó levelezés, melyről egyikőjük se gondolta, hogy közel negyven évig fog tartani. Az irodalmi élet híreiről, terveikről, lapszerkesztések gondjairól és sikereiről, családi eseményekről vitték a hírt a hagyományosan írt, kézzel, vagy géppel papírra vetett sorok. Amit egymással közöltek, nem szánták nyilvánosságra hozatalra, nem gondolták, hogy valaha könyveket tölthet ki, bárki olvashatja s – a Pro Pannonia Kiadó kiadványaiként – életművük nyilvános részévé lesz.

A barátság szorosabbra fűzését személyes találkozások tették elevenebbé. Azt már nem tudom, hogy ők ketten 1959 őszétől 1960 tavaszáig látták-e egymást, de a nyár Fonyódligeten egy családi együttlétet hozott. Kislányukat valamely nagymamára hagyva, Gábor fiukkal jöhettek egy bérelt kis nyaralóba, s a közeli Fonyódról meglátogattuk őket. Azt hiszem, egy délutánt töltöttünk együtt. Főként a kertre, az asztal körüli beszélgetésre emlékszem, fényképekre az otthon maradt kislányról, aki nagyon kedves, derűs arccal fürdött kis kádjában. Az idő nem volt igazán strandolásra való, így pár nap múlva ők jöttek át Fonyódra, a Hunyadi utcába, a mi családuknak nyaralójába, és hozták magukkal a véletlenül arra vitorlázó

Gyurkó Lászlóék is. Házunk vendégeit akkoriban még a nyitott veranda szeles, hűvösebb volta miatt a világoskékre festett bútorzatú, utcai szobában fogadtuk. Ott pedig az újdonságnak számító magnetofon is előkerült, melyre mindenki mondott valamit, s derűs kíváncsisággal hallgattuk vissza kicsit idegennek tűnő hangunkat. Az akkor talán öt év körüli kis Gábor óvodai versét mondta, melyből már csak a „Bidres-bodros bárány...” cseng a fülemben.

A kellemes együttlétek így kezdődtek, és a következő évek már pécsi, zengővárkonyi, balatonfenyvesi, pesti találkozások sokaságát hozták.

Balatonfenyvesen vettek telket, építettek szép, nyaralásra alkalmas házat Tüskések. Amint vendégfogadásra alkalmas lett, megéztük mi is. Tetszett a modern, praktikus belső beosztás, a tágas nappaltól földig érő szövet függönyökkel takart hálókahelyiségek, a keskeny, tetővel védett terasz és a gonddal beültetett kert, melynek apró és nagyobb növényeit szeretettel telepítették oda egy-egy távolabbi erdőből, országrészből, kirándulásokról, és nőttek, gyökeret eresztettek a Balaton környéki talajban. Láthattuk a kedves kis „tömrőhúsú” Tündét is, aki Édesanyja arcát és a Tüskés családra jellemzőbb alkatát örökölte, a már iskolás Gábort, aki arcában Édesapjára, alkatában Anyjára hasonlított.

A tanítással, folyóiratszerkesztéssel, újabb és újabb írói feladatokkal terhelt Tibornak igazi kikapcsolódást jelentett Fenyves, mely a fürdés, csónakázás mellett a horgászás, a csukafogás örömeivel is megismertette. Úgy emlékszem, hogy a Balatontól a Berek felé húzódó szélesebb árok, csatorna vize mellé vonult ki felszerelései, fiával, egy alkalommal később Fodor Bandival és fiunkkal, Jánossal is. Utasításait követve sikeresen fogtak mindnyájan egy-egy szép halat. Ez kivételes szórakozás volt, mert a Fodor családban senki nem horgászott. Nagyon szerették a víz, a Balaton szépségét, de, hogy órákig üldögéljenek halra várva, arra sajnálták az időt!

A rákövetkező években közös és nagyon szép útjaink voltak, amelyekre szívesen emlékezem. Levelekben egyeztetett, gondosan megbeszélt kirándulások a Balaton túlsópartjára: Takáts Gyulához Becsehegyre, Németh Lászlóékhoz Sajkódra többször is – egyszer Illyés Gyulához, Borsos Miklóshoz, Csorba Győzőékhez –, családostul, gyerekekkel mentünk. A Balatonfelvidék szép hegyei mellett

vonatozni, hajózni –, az általunk nagyra tartott emberek otthonát látni, közelségükben lenni örökre emlékezetes maradt. Fényképek is őrzik némelyik találkozást.

Most, az évek távlatából külön öröm visszagondolni arra is, hogy szinte valamennyi helyen jókora sétával tudtuk megközelíteni a vendéglátó házat, és, hogy fiatalon, többnyire nyári melegben milyen könnyedén megtettük!

Amikor lehetett, külföldön is körülnézett mind a két barát. Íróként kiküldetésben, vagy családostul, levelekben mindig megosztották élményeiket, jó és itt-ott rossz tapasztalataikat.

Egyébként kevés szabadidejüket más-más módon töltötték. Tibor a szép dunántúli város, Pécs lakójaként többet lehetett a szabadban, és ha módja nyílt rá, szívesen kertészkedett, hasonló módon pécsi íróársaihoz, Bertók Lászlóhoz és Csorba Győző családjához.

Első, általam ismert lakásuk a Surányi úton, ugyan nem rendelkezett kerttel, de nagyon szép helyen feküdt, szép volt a kilátás, jó levegőjű domboldali utca!

A későbbi években az általam megismert második otthon a Borkor utcában már kis kerttel volt övezve, lehetett fákat, bokrokat ültetni. Talán épp ottjártunkkor termette első gyümölcsét az általam először ott látott, mandarinra hasonló datolyaszilva!

Egy téli közös látogatásunk során Bandival megnézhattuk újabb szerzeményét, a „Szamóca”-ként emlegetett gyümölcsöst, mely egy nagyon szép völgy szélén terült el, s kis, pihenőszobás ház tartozott hozzá. Ennek fáit ápolta, termését szüretelte, jó levegőjét élvezte, amikor csak tehetette. Sok emberrel tartott kapcsolatot, de nagyobb vendégségeket, úgy tudom, nem igen rendezett otthonában, ő a szabadidejét talán sajnálta evvel tölteni.

Fodor Bandi viszont épp ellenkezőleg, fáradhatatlanul foglalkozott, találkozott munkaidején túl hozzáforduló emberekkel, kávézott sérült lelkű, irodalomban vigaszt kereső, olykor szerényebb tehetségűekkel is. Esténként többször hívott nagyobb társaságot, ismertetett össze tehetséges írókat, zenészeket, képzőművészeket.

Ő növények helyett fiatal tehetségeket ápolt, segített szívesen. Itt is volt, aki tervei szerint fejlődött, s volt, aki nem váltotta be reményeit. Lehet, hogy egészségének jobb lett volna a kevesebb városi lét, kávé és dohányfüst – több séta a szabadban...

Mindketten nagy munkabírásu, jó szervezőkészségű, jó ízlésű és tehetségeket jó szemmel felfedező emberek voltak. Aktívan részt vettek az irodalmi életben, így Tüskés Tibor is rengeteg alkalommal utazott Pestre. Írószövetségi gyűlésekre, előadásokra, könyvkiadókba, irodalmi estekre...

Ha mód nyílt rá, feljött hozzánk is rövidebb, hosszabb beszélgetésekre, kéziratok cseréjére – vonatjának indulása előtt.

Több alkalommal itt kapott szállást, és akkor vacsora után még el lehetett nyugodtan beszélgetni. Jó humorral és élvezetesen tudott Tibor beszélni. Lehet, hogy családi öröksége volt, lehet, hogy a tanári pályán szerzett gyakorlat tette, szívesen hallgattam!

Egyszer ittlétekor a házfelügyelő becsöngetett egy úrlappal, ki kellett tölteni, hogy hányan lakjuk a lakást, van-e albérlő, esetleg ágyrajáró?! Derültünk rajta. Tibor elmesélte, hogy egy háború utáni spórolós, ismerős család a fel-felutazó rokonoknak úgy húzott ágyat, hogy több réteg is került egymás fölé a párnán és a paplanon, biztosítótűvel rátűzött kis papírokon „Béla bácsi”, „Ilus néni” felirattal. Ha újból jöttek, csak kiszabadították az aktuális huzatot.

A két hasonló célokra kitűző, de vérmérsékletében egymástól kissé eltérő barát felett az évek észrevétlenül múltak. Leveleiket olvasva megtudhatjuk gondjaikat, sikereik hírét. Tibor idegesebben reagált a sérelmekre, Bandi hosszabban tűrte, de mélyen fájlalta a méltánytalanságot.

Nem szeretnék másra emlékezni, csak arra, amit egészen biztosan tudok. Kapcsolatuk közel negyven évig tartott, napjaikat állandó munkával töltötték, és nem vették észre, hogy mindkettőjük szíve elfáradt a sok magukra vállalt feladat terhétől. Fodor András 1996 októberében esett át egy súlyos szív műtéten, melyből orvosai szerint szépen felépült, a tavaszi hónapokban újra dolgozhatott.

A sors a puritánabb körülményeket kedvelő Tibort jutalmazta meg avval, hogy tizenkét évvel tovább élhessen. (Ő néhány évvel később esett át hasonló műtéten, nagyobb szerencsével.)

1997 nyarán, június végén még megkaphatta az utolsó neki írt levelet Fodor Banditól. Aztán már válasz helyett emlékezőket, búcsúbeszédet kellett fogalmaznia... Jól esett méltatása a Magyar Örökség díj átadásán egy délbudai templomban, a kaposvári gimnázium emléktáblájánál és később Fonyódon, Kaposmérőben, Szekszárdon...

Figyelmesen, tanácsadó gondoskodással írt nekem is, amikor már egyedül maradtam, amikor összeállításra került a három nagy levelezéskötet. Gépelésüket hárman is alig bírták, Tüskés Anna, Fodor János és Nagy Anna küzdött meg a feladattal.

2009 Könyvhetének alkalmával beszélgettünk utoljára a Vörösmarty tér egyik könyvárus sátránál. Aznap utazott fel Pécsről és panaszkolta, hogy reggel óta nem lát jól a szemével. A távolabbi képek homályosak, a közeliak tiszták. Szemorvoshoz fordul, amint hazaér... Azt hiszem, fél évig tartó betegségének ez volt a kezdete.

Bizonytalan diagnózisok, gyakori vizsgálatok, kórházi kezelések után a tél beálltával őt is elvesztettük. A számukra megadatott éveket, napokat mindketten a legjobb tudásuk szerint arra fordították, hogy a bennük lévő ismereteket, érzéseket megosszák a kultúra, az irodalom iránt érdeklődőkkel.

Fodor Bandi utolsó nyári verse illik talán ide:

*„...későn
döbrent belém a felismerés
bőrünk-erünk hártyáiba kötve,
ez a bonyolult szerkezet, ahogy
vagyunk
pokolgép módjára működik...
Mekkora kockázat, milyen
őrült csoda, hogy élünk
egyik perctől a másikig.”*

Fodor András: *Kései rádöbbenés* (1997)

„A Veres Péter által is becsült zene-embernek...”

Emlékeim Tüskés Tiborról

Visszaemlékezésem címét nagyra becsült barátom, két évtizeden keresztül gimnáziumi tanártársam, Tüskés Tibor *Az exponált idő* című, 2000-ben Pécssett napvilágot látott, fényképes „virtuális önéletrajznak” számomra írt ajánlásából citáltam.

Alkalmasint 1960 májusától kezdődött mélyreható, 2009-ben bekövetkezett haláláig tartó, gyümölcsöző kapcsolatam a jeles íróval, irodalomtörténésszel, jóllehet akkoriban már – három esztendeje – kollégák voltunk a Janus Pannonius Gimnáziumban. Az egykori egyházi tanintézet, a jezsuiták által vezetett hajdani Pius Gimnázium jogutóda ama szerencsés iskolák közé tartozott, ahol az államosítás után jószerével nem voltak szélsőséges igazgatók (tanárok is csak elvétve!), s ahol – persze kellő körütekintés után, szűkebb körben – őszintén meg lehetett nyilatkozni. Ne felejtjük el: tizenöt évvel a „felszabadulásnak” titulált szovjet-orosz megszállás után voltunk, s az ugyancsak orosz intervencióval letiport 1956-os forradalom és szabadságharc utáni időket éltük, vajmi csekély reménnyel arra, hogy még a mi életünkben megszabadulhatunk az idegen megszállóktól.

Tibor barátommal hamarosan „tisztába jöttünk” egymás életszemléletével, reményeivel. Elősegítette mindezt cserkész-múltunk kölcsönös „föltárása”. (Ő Nagykanizsán, én Pécssett, illetve már tanárként – titokban – Zalaegerszegen, „katakomba”-módon cserkészkedtem.) No és persze az is, hogy időnként össze-összefutottunk valamelyik pécsi templom szentmiséjén. Kitüntetően megtisztelt azzal, hogy nevemre dedikálva megajándékozott az 50-es évek vége felé publikált, szűkebb pátriánk irodalmi múltját tárgyaló könyveivel, így a *Pécsi múzsa*, majd *A pécsi irodalom kistükre* című hi-

ánypótló kötetekkel. Akkor persze még nem tudhattuk, hogy eme publikációkat a következő években, évtizedekben értékesebbnél értékesebb, régióink határain messze túlmutató Tüskés-kötetek garma-dája fogja követni.

Vissszatérve a bevezetőben tett utalásra, 1960 májusára, Tibor barátom ekkor részletes beszámolót közölt a helyi *Dunántúli Napló*-ban a gimnázium kórusával a keszthelyi Helikoni Ünnepeken elért, figyelemre méltó eredményeinkről, valamint az ott megjelent íróval, Veres Péterrel történt személyes kapcsolatfelvételtől. Idézem *Az exponált idő* 70. oldalán erre utaló sorokat. „A hatvanas évek elején iskolánk énekkara Ivasivka Mátyás vezetésével fényesen szerepelt a dunántúli középiskolák kulturális találkozóján, a keszthelyi Helikonon. A seregszemle íróvendégének, Veres Péternek is tetszett a Kodály-műveket bemutató kórus. Az egyik nap a Keszthelyről Tapolcára kiránduló diákokhoz csatlakozott. A vonaton együtt énekelt a fiatalokkal. Egyszer, évekkel később keskenyre húzott szemmel rám mutatott: – Hogy is hívják azt a pécsi tanárt, aki Keszthelyen az énekkarotokat vezényelte? Olyan jó rád neve van.”

Az idézethez három utólagos megjegyzésem van. 1. Veres Péter, aki az 56-os forradalom első napján a 12 pont követelésének többszöri fölolvásával „exponálta magát”, bírósági eljárást ugyan nem, ám évekig tartó mellőzést szenvedett, tehát még 1960-ban is „persona non grata”-nak számított a Kádár-diktatúra illetékeseinek szemében. Ebben a légkörben, Tapolcáról visszafelé jövet a vonaton mesélt az őt körülrajongó diákjainknak. Mondókáját így fejezte be: „Gyermekeim, még sok-sok mindent mondhatnék, de nem szabad beszélnem...” 2. Szlávós hangzású nevem nem rác (vagyis szerb), hanem Galíciából bevándorolt dédapám, Simon „jóvoltából” lengyel eredetű. 3. Amikor 1960. május 29-én a keszthelyi Festetics-kastély tükörtermében kórusommal befejeztük műsorunkat, az első sorban ülő, akkor 63 esztendőes Veres Péter (szokása szerint nyakkendő nélkül, fehér ingben, csizmásan, sétabottal a kezében) szinte fölugrott a helyéről, az énekkar elé sietett, s „Gyere ide, Mátyás, hadd szorítsam meg a kezedet!” felkiáltással melegen gratulált produkciónkhoz.

És Tibor barátom – túlzás nélkül állíthatom – ettől kezdve egyik legfőbb egyengetőjévé vált karnagy, tanári pályafutásom tágabb

Tüskés Tibor
7623 Pécs
Bertalan r. 80.

Ivasivka Rajcsa kung, tanár

PÉCS

2001. 05. 28.

7623

Kedves Rajcsa,

Mintha betörtél volna a Pécset, és a városba
bejöttél. De én is a városban vagyok – régi és új
emlékeket idézve. Emlékeim a városra és
a városra – és a városra és a városra.
Az emlékek a városra és a városra.
A városra és a városra.
A városra és a városra.
A városra és a városra.
A városra és a városra.
A városra és a városra.

2001. május 28.

T. Tibor

Tüskés Tibor levele Ivasivka Mátyásnak, 2001. május 28.

körben történő megismertetésének. A teljesség igénye nélkül, íme néhány kiragadott példa. Ilyen volt a 83 esztendőes Kodály Zoltán által 1965-ben ösbemutatóra rám bízott, Kisfaludy Károly-versre írt, *Mohács* című vegyeskari kompozíció előadásának „beharangozása” és a megszólaltatás értékelése. Ilyenek voltak írásai pedagógusi, karnagy, ismeretterjesztő tevékenységéről a *Köznevelés* különböző számaiban, a *Lányok évkönyve* 1968-as kiadásában, az 1979-ben publikált, egyik legmeghatározóbb Tüskés-mű, a *Testvérműzsák* lapjain, és – nagyot ugorva – az élete végén, 2008-ban a *Magyarnak lenni* című sorozatban napvilágot látott riportkönyvben, a *Derűs borúlátóban*. Az utóbbi könyv születésének volt egy számomra emlékezetes epizódja. Tüskés Tibor beszélgetőpartnere, a könyv szerkesztője, Kocsis Klára Pécsre érkezve döbbenet észlelte, hogy riport-magnója használhatatlanná vált. Kis fejtő-

rés után Tibor telefonált nekem, hogy ki tudnám-e őket segíteni. Természetesen azonnal rendelkezésükre álltam. A kötet címlapján nem csupán Tibor dedikációja, hanem Kocsis Klára hálálkodó sorai is helyet kaptak – utalva a magnó-malőr megoldására.

Tüskés Tibor pályafutásának talán legmélyebbre hatoló traumája volt eltávolítása a magyar vidék kiemelkedő művészeti folyóirata, a pécsi *Jelenkor* szerkesztőségének éléről – egyértelműen a kommunista párt diktatúra politikai indíttatású nyomására, 1964-ben. Amint már utaltam rá, bizalmas eszmecseréink során több ízben emlegettük, hogy mindketten cserkészek voltunk, sőt ma is – jóllehet hazánkban 1948-tól a diktatúra törvényen kívül helyezte, illetve emigrációba kényszerítette a mozgalmat – annak tartjuk magunkat. Tibornak bizalmasan elárultam, hogy a különböző általam vezetett, „legálisnak” elfogadott közösségekben (ének- és zenekarok, természetjáró szakosztály, Ifjú Zenebarátok Klubja, nyári kórustáborok stb.) szűkebb körben lényegében cserkész-programot valósítunk meg. Tibor nem egy alkalommal, örömmel vállalta, hogy vezetettjeimnek – jelesül az Ifjú Zenebarátok Klubjában – előadásokat tart. A Városi Doktor Sándor Művelődési Házban voltak e foglalkozásaink, ahol Tibor előadásainak hírére zsúfolásig megtelt a nagyterem! Évtizedekkel később, 1989 tavaszán, amikor Magyarországon ismét legalizálódott a cserkészmozgalom, újfent szívesen vállalt előadásokat cserkészeimnek. Még egy, az 1933. évi gödöllői világtalálkozóra (jamboree-ra) kiadott cserkész-szakácskönyvvel is megajándékozta csapatkönyvtárunkat.

Amikor 1964-től ismét tanár-kollégák lettünk a Janus Pannoniusz Gimnáziumban, sehol, még a helyi napilapban sem publikálhattam. 1965 tavaszán, közeledvén a nyári „kórustábor” (akkor a Kőszeg fölötti Szabóhegy volt a helyszín), Tibor kezembe nyomott két papírlapot, mondván: „Ha alkalmasnak tartod, olvasd föl valamelyik tábortüzeteknél.” Szétnyitva az összehajtogatott lapokat, két, géppel írt szöveget olvashattam. Az első itt jelenik meg először, a másodikat Bartusz-Dobosi László már közölte *Egy élet térképe* című, 2012-ben publikált munkájának 45. oldalán.

HANGOK

A pécsi éneklő iffúságnak

A fecskék, mint hangjegyek ültek
a kifeszített sürgöndrótokon.
A villanypóznák: merev ütemvonalak.

A hangok pántlikái összekuszálódtak
fejem fölött.

Amikor a madarak elhallgattak,
harangok mordultak föl a mélyből,
aztán gyársziréna szólt,
s egy repülőgép aluminium hangja
csillant meg a fényben.

Hangok rohantak felém.
A tenger szavát a csigaház vette át,
a csigát egy lány tartotta a füléhez.
A vízbehajított kő csobbanását
fényes testű halak nyelték el.
Aztán egy halász hálóján
hang és hal fönnakadt.

Már az egész zenekar harsogott,
sikongott, jajongott köröttem.

A hangok forgószele orsóként
megpörgetett, fölemelt, leejtett;
olyan volt ez, mint a szerelem,
mely lelkembe vág acél körmeivel
s fészekpuha ölén elaltat.

A hangok kioldják belőlem
a fertőző közönyt, a bilincses magányt
és a szomorúságot.

Egyetlen hangot akarok.
Szívedre hajtom fejemet,
dobogásában benne hallom hangodat
s a világmindenség zenéjét.

Tüskés Tibor (1965)

A ZENE HATALMA

Éjfél elmúlt, mikor a ház elé értem. A hegyre futó utca: alvadt vérpatak. A sápadt lámpák köré ijedt bogarak fontak kosarat.

A ház előtt valaki állt. Szétterpesztett lábát a járdán nyugtatta.

Elgyöngültem, egyszerre eszembe jutott minden bűnöm, a naponta elhallgatott, a soha be nem vallható. Éreztem, ha rámtámad, ha erőszakoskodni fog, nem tudok ellenállni.

Utolértem, s akkor meghallottam, hogy egy dalt dúdol. A kezében hegedűtokot tart.

Akkor már tudtam, hogy aki hóna alatt hangokat visz, nem fog leütni, Attól, aki éjfélkor a foga közt egy dalt dudorász, nem kell félnem.

Amikor a kulcsot a zárba dugtam, még egyszer visszanéztem. Láttam, hogy a rádió- és a tévéantennák a tetők fölött az éjszaka zenekarát vezénylik.

Tüskés Tibor (1965)

Az ún. rendszerváltoztatás után ismét legálisan jelenhetnek meg cserkészújságok, így a mi kis csapatlapunk, a *Tízes Cserkész* is. Tibor szorgalmas olvasója volt a zömmel kis- és nagycserkészzeink által írt, 1930-ban alapított újságnak. Fotómásolatban közlöm 2001. május 28-án kelt, halálát követően a lapban is megjelent rövid levelét, melyben elismerését fejezte ki.

Utolsó személyes találkozásunk akkor történt, amikor 2009. szeptember 17-én megnyílt a pécsi Művészetek Házában jeles fotóművészünk, Tám László tárlata a város templomairól készült felvételekkel. A népes publikumot Tüskés Tibor megnyitó szavai

vezették be a gazdag múltú város – határainkon innen és túl nagyra értékelt – szakrális épületeinek világába. Akkor még nem tudhatuk, hogy a József Attila-díjas író, számos más kitüntetés és díj tulajdonosát (aki már régen rászolgált a Kossuth-díjra is!), utoljára hallhatjuk szólani az őt igen-igen nagyra becsülő pécsi művészet-pártoló közönséghez.

Szemtől szembe Tüskés Tibor emlékével

2012 decemberében emlékidéző könyvbemutatón vehettem részt a pécsi Várkonyi Nándor Fiókkönyvtárban, mely gyakori színtere volt Tüskés Tibor „fellépéseinek”. A szervezők és a „közönség” sohasem csalódtak az előadónak is kitűnő író, kritikus, irodalomtörténész, szerkesztő szerepléseiben. A könyvtárak és az iskolák pódiumán otthonosabban érezte magát, mint más, a helyi irodalompolitikának jobban kitett, az 1964-ben derékba tört szerkesztői múltat közvetlenebbül idéző színhelyeken.

Az említett könyvbemutatóra az *Egy élet térképe: Tüskés Tibor pályaképe* című könyv (Pécs, 2012) megjelenése adott alkalmat. Szerzője, Bartusz-Dobosi László író, szerkesztő, kritikus, irodalomtörténész, újságíró, tanár, aki Tüskés Tibor „egyik” szellemi szülőföldjén, a *gyönyörű magyar tengerke* partján, Siófokon született 1971-ben. Innen csak egy ugrás a balatonszántódi 119a jelzésű vasúti őrház, Tibor szülőháza, élete első hat évének sokat idézett színhelye. Nem csoda hát, hogy a „Tüskés-jelenség” hamar felkelti Bartusz-Dobosi érdeklődését. S minthogy érdeklődése őszinte és alkotásra ösztönző viszonzásra talált, úgyszólván a kötelességének érezte, hogy továbbadja nemzedékének és az utána jövőknek Tüskés Tibor baráti „kézszorítását” a pályakép gondos és szeretetteljes megrajzolásával. „Ezt a sajátos portré-regényt, lélek-elemzést érdeklődéssel vehetik kézbe szakmabeliek és ‘laikus’ érdeklődők egyaránt, továbbá bizonyára fontos kiindulópontja lesz a későbbi irodalomkritikai, tudományos feldolgozásoknak is”, olvasható a kötetet közreadó Pro Pannonia Kiadói Alapítvány ismertetésében.

Én magam, jóllehet úgy hozta a sorsom, hogy közel öt évtizeden át a „Tüskés-jelenség” vonzáskörében élhettem és dolgozhattam, nem kritikával, inkább bizonyos önkritikával olvastam a könyvet. Ugyanis minduntalan felmerült bennem a kérdés, hogy valójában mit jelentett nekem Tibor gyakran megtapasztalt baráti kézszorítása, s ugyanez mit jelenthetett Tibornak.

Ő Somogyban született, én (négy évvel később) Zalában, de hatéves korában már ő is zalai: elemi iskolás, majd gimnazista diák Nagykanizsán. Ugyanott, a budapesti bölcsészakaron szerez egyetemi diplomát, mint én, de nálam nyolc évvel korábban, mivel én csak 1956 szeptemberében kezdhetem meg magyar-könyvtár szakos egyetemi tanulmányaimat. (Tarackos-tüzér ismeretekkel felvértéve, mivel hosszabb betegeskedés után és az egyetemi felvétel előtt még két év sorkatonai szolgálatban is „részesültem”.) Gyakran kérdezgettem Tibort egyetemi élményeiről, de ő többnyire csak legyintett: azok más idők voltak. Az én egyetemi élményeimmel is igazából csak akkor sikerült lekötnöm a figyelmét, ha a szülőfalum és Budapest közti vonatozgatásaim kerültek szóba. Akkor te az én szülőhelyemen is átutaztál – vágott a szavamba ilyenkor, átállítva a váltót az ő gyermekkori élményeire. Jól tettem volna, ha ilyenkor használnom a jegyzetfüzetemet.

Minthogy időközben a bölcsészkarai képzés időtartama egy évvel megemelkedett, „csak” 1961-ben diplomáztam, és még ugyanebben az évben a Pécsi Egyetemi Könyvtár lett az első munkahelyem. Tibor ekkor már régi pécsinek számított, hisz 1953-ban kezdte meg tanári munkáját a Janus Pannonius Gimnáziumban. 1958-ban megjelent első könyve, a *Pécsi Múzsza* keresett volt a könyvtári olvasók körében, s rövidesen a szerzőt is megismerhettem. Tüskés Tibor ekkor már (és még) főszerkesztőként jegyezte a *Jelenkort*. Ilyen minőségében is gyakran találkoztam vele, nem egyszer Bertha Bulcsu vagy Lázár Ervin társaságában. Bulcsuval Keszthelyen voltunk iskola- és lakótársak a 40-es és 50-es évek fordulóján, Ervinnel pedig az egyetemen volt szerencsém megismerkedni, annak köszönhetően, hogy akkori-ban még rendszeresen szerepeltem „szerzeményeimmel” az Eötvös Kollégiumban és az Egyetemi Szinpadon. Ervin 1965-ben elköszönt Péctől, de az ő emlékezete is benne lehetett abban, hogy Bulcsu, aki két évvel később költözött el a városból, „megsúgta” nekem: többek-

kel együtt ő is nagyon örülne, ha szerkesztőként Szederkényi Ervin munkatársa lennék a *Jelenkornál*. S óvatos duhajként megsúgta azt is, hogy a pécsi irodalmi és közélet mely „figurái” előtt kell csínján bánni a nem kifejezetten rendszerhű megszólalásokkal. (A későbbi „listás” események sajnos őt igazolták.)

Tibort megkérdeztem, mit szól Bulcsu javaslatához. Biztatott, mondván, hogy „nem lenne rossz, ha egy magadfajta is ott lenne a tűz közelében, feltéve, ha bírod a gyűrődést.” Ebben nem voltam biztos, és nem is nem pályáztam meg az állást, melynek aztán Pákolitz István költő lett a nálam kompetensebb birtokosa. Bulcsu és Ervin mindenesetre felébresztették bennem az Egyetemi Könyvtárban „tudományossá szelídült” irodalmi ambíciót, s mintegy kezdetként 1968-ban „átigazoltam” a megyei laphoz, mely már ennek előtte is közölte az új irodalmi termést szemlélő írásaimat, *Olvasónapló* rovatcímmel. Már „főhivatású” újságíróként ismertettem a lapban Veres Péter és Tüskés Tibor *Párbeszéd a Balatonról* címmel 1968-ban megjelent kötetét, és nagyon meghatott, hogy Tibor levélben, meleg sorok kíséretében méltatta szerény írásomat. Később is, amikor már rég búcsút mondtam az újságírásnak, többszörösen alkalmam volt megtapasztalni, hogy Tibor a legkisebb feléje tett gesztust sem hagyja viszonzatlanul. Amikor például megküldtem neki a Baranya Megyei Levéltár évkönyvében (*Baranyai Helytörténetírás*, 1985–1986) megjelent írásom (*A „sevillai kódexek” és a Janus Pannonius-szöveggyűjtemény kérdőjelei*) különlenyomatát, rögvest megérkezett a válasz saját kezűleg „illusztrált” levelezőlapon. Tibor jóleső sorait nem átalлом teljes egészében idézni: „Kedves Miklós, szívből köszönöm figyelmet, érdeklődéssel olvastam el tanulmányodat. Lenyűgöző pontosságú filológiai munka: honnét van erőd és időd ilyen gondos és körültekintő munkára? A szöveget kísérő képeket is nagy élvezettel szemléltem: főképpen Velence 17. század eleji metszetét. Akár egy mai légi fölvétel. Már minden rajta van, ami ma látható... További munkádhoz minden jót, főként jó egészséget kívánok. Meleg baráti szeretettel ölellek: T. Tibor” (1987. jan. 30.).

Fennmaradt a „levéltáramban” egy korábbi, 1979. május 15-én írott levél is, mely Tibor azon „korszakának” emlékét idézi, amikor tagja volt a Pécsi Akadémiai Bizottság Társadalomtudományi Szakbizottságának és vezetője az irodalom- és zenetörténeti mun-

kabizottságnak. A levél előzménye a *Janus Pannonius sírhelyének és sírfeliratának kérdése* című előadás volt, melyet egy nappal korábban, május 14-én tartottam az említett szakbizottság, melynek tagja voltam én is, rendezvényén. Idézem Tibor – egyéniségére olyannyira jellemző – sorait: „Kedves Miklós, kérlek, engedd meg, hogy így is megköszönjem szép és tartalmas előadásodat a PAB felolvasó ülésén. Előadásod végére hagyott „csattanó”, az itáliai sírhely illetve sírfelirat lehetőségéről, azt hiszem, mindenkit felvillanyozott, s Téged is további kutatásra sarkallhat. Jó volna idővel erről is hallani, olvasni. Mindenképp arra biztatlak, hogy mind a pécsi ásatásokat kísérd figyelemmel, mind próbáld tisztázni a ferrarai szálakat a sírhellyel kapcsolatban. Ismételten köszönöm szívességedet, hogy „társadalmi munka” gyanánt megtartott előadásoddal segítetted tartalmassá tenni a felolvasó ülést. Meleg baráti szeretettel köszönt: T. Tibor”. (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy egy 1675-ben, Salzburgban nyomtatott epitáfiumgyűjtemény lelőhelyközlése alapján nem tartottam lehetetlennek, hogy az ismert „sírfelirat” felhasználásával Ferrarában is adóztak Janus emlékének.)

Nem hagyta köszönet nélkül azt sem, ha netán lencsevégre kaptam valamely rendezvényen, és továbbítottam a címére az eredményt. 1998. november 27-én írja: „Kedves Miklós, szívből köszönöm a jól eltalált fotókat: megszépítik a valóságot. Örömmel őrzöm meg őket, s ha alkalmam lesz, majd valahol föl is használom engedelmekkel, a készítőre történő hivatkozással.” S minthogy ez idő tájt felvetődött az 1987-ben alakult és nevével az egykori legendás irodalmi és művészeti társaság emlékét idéző Janus Pannonius Társaság „újjaélesztésének” a gondolata, megjegyzi Tibor: „A Janus Pannonius Társaságot [...] nem lehet feltámasztani. Nyugodjék békében.” Igaza volt, a Társaság néhány év múlva a szó jogi értelmében is beszüntette működését. Ez azonban nem jelenti azt, hogy megfelelő igénnyel, megfelelő szellemi és anyagi bázissal a háttérben, nem kell és nem is lehet „feltámasztani”. Meggyőződésem, hogy az újjaélesztéssel kísérletezőknek, köztük magamnak is, inkább egyfajta Janus Pannonius asztaltársaságban kellett volna gondolkodniuk, mintsem (jogilag körülhatároltabb) társadalmi szervezetben. Jó példa lehetett volna erre a *Tesvérmúzsák* „művészeti asztaltársaság”, mely Tibor életének utolsó évtizedében, de halála után is egy asztal köré ültette a barátokat és tisztelőket. Bevallom, kissé

elszomorított, hogy az asztaltársaság létezéséről csak most, Bartusz-Dobosi László könyvéből szerezhettem tudomást.

Tibor velem kapcsolatos kései tartózkodásának oka az lehetett, hogy többet várt tőlem, és én nem feleltem meg igazán a várakozásának. A magam elvárásainak sem, sietek hozzátenni önkritikusan, mert túl sok mindennel foglalkoztam (kutatás, írás, utazás, fotózás, jelenlét különböző tudományos és szakmai szervezetekben), ahelyett, hogy csupán egy-két dologra összpontosítottam volna. A *Testvérműzsák* szerzőjének egyébként nem volt ellenére, hogy a Művészetek Házában megnyissa a fotókiállításomat. Érdeklődéssel olvasta szépirodalmi próbálkozásaimat is, de azért jobban érezte magát, ha a „tudományos igényű” munkákban megmutatkozó „íráskészségemet” dicsérhette. Ilyenkor szinte beleláttam az őt folyamatosan izgató dilemmába. Tudományt vagy szépirodalmat művel-e, hogy egyes írásainak tudományos hitelét nem rontja-e a szépirodalmi igényű megfogalmazás, ahogy mondani szokta, a lábjegyzetek hiánya, vagy ellenkezőleg: elfogadják-e a műértők, amikor szándéka szerint szépirodalmat művel. Fültanúja voltam, amikor egy *Jelenkor* irodalmi est főszervezőjétől megkérdezte, hogy őt vajon miért hagyták ki a műsorból. A főszervező válasza körülbelül így hangzott: Nem látod, hogy ma itt csak írók szerepelnek műveikkel, nem kritikusok, esztéták és effélék.

Találkozásaink rendszeressé váltak, amikor a Baranya Megyei Könyvtár keretében, Tüskés Tibor szakmai irányításával elindult az önálló kiadói tevékenység. A Megyei Könyvtár és a Megyei Levéltár igazgatója, s nem utolsósorban Csorba Győző mellett tagja lettem én is a kiadói tanácsnak, melynek a hivatalos megfogalmazás szerint az volt a feladata, hogy „véleményével, javaslataival és döntéseivel segítse, irányítsa és ellenőrizze a könyvtár új arculatú kiadói tevékenységét”. Hat éven át, 1985-től 1991-ig, Surján Miklós könyvtárigazgató hivatalba lépéséig vettem részt e szépeplékű tanács munkájában, melynek természetesen Tibor volt, mondjuk így, a meghatározó eleme. Részéről emlékezetem szerint csak egy ízben ütköztem komolyabb ellenállásba. Történetesen akkor, amikor a reprint-program kialakítása során Hoffmann Edith *Régi magyar bibliofelek* című, 1929-ben megjelent munkáját javasoltam kiadásra, tekintettel a mű pécsi vonatkozásaira. Évekkel később, Tibor kiadói

beszámolóját olvasva megértettem, hogy miért. Ebben ugyanis megemlítette, hogy bár javaslat volt rá, nem adták ki reprintben a *Régi magyar bibliofilek* című munkát. Mindezt, kivált, hogy már nem beszélhetek vele erről, talán meg sem említettem volna, ha „nem kapom fel a vizet” Tibor 1990. október 11-én kelt levelét olvasva. A Fodor Andrásnak címzett levélben megemlíti, hogy a könyvtárnak új igazgatója lesz, és bizonyosra vehető, hogy Surján Miklós személyében, majd így folytatja: „Persze ő sem könyvkiadást akar (a könyvtárnak nem elsődleges profilja’), hanem különféle halvaszületett bibliográfiák, repertóriumok, könyvtári évkönyvek kiadását, amiben Boda Miklós a fő tervkovácsa”. (*Fodor András és Tüskés Tibor levelezése*, III. 1977–1997. Sajtó alá rendezte Tüskés Tibor Pécs, Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, 2010. 321. sz. levél.)

Tibor egyébként maga is szívesen forgatta a bibliográfiákat és repertóriumokat, sőt készített is ilyeneket, tekintve, hogy általános tájékoztatási feladatokat kellett ellátnia a könyvtárban, mielőtt – vezetésével – megkezdte volna működését a kiadói részleg. Ma is szinte látom, ahogy az asztalához invitálja a tájékoztatást kérő olvasót, helylyel kínálja, majd jó tanárként kérdéseket tesz fel neki, hogy kitudja, mire is van szüksége a kedves olvasónak. Mondanom sem kell, hogy rendkívül igényes volt magával szemben is, és rendkívül izgatott lett, ha valaki hibát, pontatlanságot fedezett fel valamelyik munkájában, legyen bár ez a lapszus úgyszólván jelentéktelen. Egyszer magam is megtapasztalhattam, hogy milyen érzékenyen reagál az ilyen „felfedezésekre”. Italomán lévén, megemlítettem neki, hogy a Nápolyból Capri szigetére tartó hajók végállomása a „nagy kikötő”, a Marina Grande, mivel a „kis kikötő”, a Marina Piccola, szűk lenne számukra. Vagyis nem az ő privát szerencséje volt, miként az útirajzában írja, hogy a Marina Grandén szállhatott partra a családdal, mert mindez menetrendszerűen történt. Jobban tettem volna, ha hallgatok, úgy nem kellett volna látnom, hogy Tibor polctól-polcig vándorolva matát a könyvek között úgyszólván a záróráig, nyilván, hogy cáfolatot találjon ártatlan felvetésemre. (Vö. Tüskés Tibor, *Olasz égbolt alatt. = Utak Európába*. Bp., Kozmosz K., 1985, 130. l.) Egyébként melegen javasolta, hogy írjak útirajzokat vagy útikalauzokat, ha már nem tudok leszokni Itáliáról. Ekkor felfedtem neki a „titkomat”: készülök is ilyenre, az lesz a címe, hogy *Párhuzamos útirajzok*, melyben egyes

régiek leírásaival állítom párhuzamba a magam élményeit. Nagyon tetszett Tibornak, a cím kiváltképp, mellyel, mint mondta, ötletet adtam neki is egy családi vonatkozású munka megírásához. Nos, az én könyvem még ma is készül, bár mostanában újra nekifogtam, de az ő munkája, *Párhuzamos történelem* címmel, valóban elkészült, és 1992-ben meg is jelent a Pátria Könyvek kiadásában.

Útirajzai, tájrajzai felvezetését tanítani kéne. Íme egy kis „met-szet” a *Hajóval a Dráván* című „minirajzból”: „A Drávára sokféleképpen néz az ember. A horgász az úszó rezdülését, a halász a varsa helyét lesi. A vízgazdálkodási szakember gátakkal megzabolázza a folyót, hogy ne okozzon árvizet. A határőr szolgálatot teljesít a partján. Aki az idegenforgalmat akarja fellendíteni, a turizmus kiaknázható lehetőségeit kutatja. A fáradt, meggyötört ember a csend oázisát találja meg itt. A kereskedő olcsó szállítási eszközt lát benne...” (*Tá-jak, emberek*, Pécs, Pannónia Könyvek, 1990. 25. l.) Tulajdonképpen nyilvánvaló dolgok összekapcsolásáról van szó, mégis, mintha egy prózaverset olvasnánk, mely nem csupán az olvasói érdeklődés felkeltésére, illetve ébren tartására alkalmas, de az író számára is kikö-vezi a folytatás útját, irányát. (Az én „kötelespéldányom” címlapjára ezt írta: „Boda Miklósnak baráti kézszorítással, Tüskés Tibor”.) Mindenre odafigyelő szerkesztői módszerét megtapasztalhattam a *Baranyai Könyvtáros* munkálatai során, melynek két évfolyamát (1984–1986) ő szerkesztette. A könyvtár nagy népszerűsége szert tett millenniumi kiadványa is kevésbé lett volna sikeres, ha Tibor nem vesz részt a szerkesztésében. (*A könyv- és könyvtárkultúra ezer éve Baranyában*, szerk. Boda Miklós, Kalányos Katalin, Surján Miklós, Tüskés Tibor. Pécs, Csorba Győző Megyei Könyvtár, 2000.)

Jellemző, hogy amikor az én tanulmánykötetem megjelent, ő vette észre elsőként, hogy a nevem lemaradt a címlapról. Mondtam neki, hogy valóban lemaradt, de rajta van a borítón. Válaszát ma is szó szerint idézhetem, olyannyira megmaradt az emlékezetemben: „Igen ám, de mi lesz, ha ronggyá olvassák a könyvedet, és a könyv-kötőkhöz kerül. Biztos vagy benne, hogy utánanéznék, ki a szerző?” (Boda Miklós: *Stúdium és literatúra – Művelődéstörténeti tanulmányok*. Pécs, Pannónia Könyvek, 2002.)

Nagy ajándéka életemnek, hogy ismerhettem Tüskés Tibort, s mi több, munkahelyi, munkatársi kapcsolat is összekötött bennünket

sok éven át. Bizonyára nagyon sokan így vannak ezzel, akkor is, ha „csak” az irodalmi munkásságát, műveit ismerték. Jó érzés volt hallgatni nemrég a pécsi Tudásközpontban azokat a könyvtárostanárokat, akik a Játéktan című rendezvény keretében beszéltek arról, hogy a *Testvérműzsák* című Tüskés-opusz milyen inspirációkkal gazdagította munkájukat. Biztos vagyok abban, hogy még nagyon sok olyan rendezvénnyel fogunk találkozni a közeljövőben, melynek a szorgalmával, kitartásával és igényességével is példát mutató Tüskés Tibor lesz a főszereplője.

T. T. úr a „három t”-ben

Kapcsolatunk akár a tartózkodó udvariasság illendő viszonyai közt is maradhatott volna, hiszen amikor 1968-ban Pécsre kerültem, Szederkényi Ervin gyakorlatilag „bedolgozói minőségben” kapcsolt az akkor már általa „főszerkesztett” folyóirathoz, ahonnan Tüskés Tibort négy évvel korábban eltávolították. Aztán némi generációs különbség is fennállt, ám az első generációs értelmiségi lét amolyan kimondatlan, de megérezett kapocs is lehetett közöttünk.

A bemutatkozó kézfogást – hiába erőltetem az emlékezetem – nem tudom felidézni. Annyi bizonyos, hogy Tüskés Tibornak a *Jelenkornál* eltöltött korábbi főszerkesztői ideje amolyan „irodalomtörténeti ismeret” volt számomra, s ezek az évek a szerkesztőségi megbeszéléseken időnként megemlékeztek. Hogy Tüskést a leváltás pontosan miként érintette, nem tudhattam, mert a szerkesztőség némely estjén, eszmecseréjén való megjelenésekor erről sosem esett szó, de sejtettem, hogy – érthetően – nagyon is érzékenyen.

Egyéniségének – olcsó fogással élve – tüskésebb voltára először akkor figyeltem fel, amikor megjelent „nemzedéki nyáj” jellegű baranyai antológiánk, az *Útközben (Fiatal baranyai írók és költők antológiája, szerk. Békés Sándor, Pécs, 1969 – igaz, nyomdai okok miatt valójában csak 1970-ben jött ki)*. Bár elvétve szerepelt benne kötetes költő is, az egybeterelődés a néha túlkoros, s kötetre várakozás közben egyre türelmetlenebbül toporgók és a mecénatúrát a „szelepleeresztéssel” kombináló megyei KISZ-apparátus szándékainak hibridje volt. Tény, hogy Weöres Sándortól sikerült előszót kérni hozzá. A kritikai visszhang alapvetően pozitív volt, de – azóta sem sikerült rájönnöm, mely fórumon – Tüskés eléggé csipkelődően foglalkozott

némely szerzővel. Emlékezetem szerint a csoport egymáshoz életkorilag és szellemileg eléggé lazán és esetlegesen kapcsolódó tagjai közül jórészt az érintettek a bemutatkozó estek előtti beszélgetéseken eléggé sértődötten fogták fel a kritikai reakciót, amolyan „hogy jön ahhoz Tüskés...” tónusban. Noha az *Útközbenben* szerepelt több, rég kötetre érett szerző is, már a közben eltelt évtizedek alatt az irodalomból teljesen kihullottak névsora is indokolja akkori vélekedésemet, hogy több önkritikával, belátással kell fogadni az ilyen bírálókat. Az is tény, hogy toleranciámat a pár évvel korábban még a pesti bölcsészkaron megszokott szikrázó szemináriumi stílus alakította ki. Szóval, akkor inkább a személyesen csak futólag ismert bírálóval értettem egyet.

A kölcsönös szimpátia akkor mélyült el, amikor 1969-től a *Dunántúli Napló* kulturális rovatához kerültem főállásban, s irodalomközvetítői munkásságának nyilvánosságot igyekeztem biztosítani. Tanári és irodalmári működésének klasszikus formát felelevenítő összegzése volt a *Kortárs irodalom a középiskolában* című könyvecskéje, amelynek nekem szánt 1970. novemberi dedikációja szándékaim visszaigazolása: „baráti szeretettel, aki e levelek első hívéül szegődött”.

Már személyes megismerkedésünk előtt olvastam *Pécsi múzsa* című, kommentárokkal összefogott antológiáját. Tüskés Szántódon született, nagykanizsai gimnáziumi, pesti bölcsészkar évek után Dombóváron át került Pécsre, olyan városba, ahol számon tartották, ki „tüke”, azaz tűzgyökeres idevaló, akinek szülője van (lesz...) a közeli hegyoldalon, s azt is, ki a „gyüttment”. Ám ő a kezdetektől a szellemi elődöket, a folytatható hagyományt, az éltető televényt akarta felfedezni, dúsítani. Németh László-i ember volt, akire számos alkalommal hivatkozik, olyan, aki a „gályapadból” laboratóriumot alakít magának. Ennek különböző állomásai *A pécsi irodalom kistüke*, a Várkonyi Nándorral vagy Fülep Lajossal foglalkozó írások, vagy a baranyai születésű Kodolányiról írott, úttörő jellegű monográfia. S a *Nagyváros születik* című szociográfia, mely talán „A város”-hoz fűződő viszonyának összegzése is. A betérő utas végleges otthonra lelt, miközben a maga megkülönböztető jegyeit is elhelyezte a hely szellemi építményén.

Kockázatos megállapítás, de biztos vagyok benne, hogy szépírói vénája is volt, amiről riportjainak, szociográfiáinak, esszéinek nemcsak szabatos, de megcsillanó stílusa, a narrátor attitűdje is árulko-

dik. Csak sejthető: talán tudatos döntés után nem kívánt ilyen irányban tovább munkálkodni.

Az irodalmi életben számon tartott működésének három évtizede telt el az Aczél György nevéhez kötött kulturális politika, a leegyszerűsítve „három t”-nek (támogat, tűr, tilt) titulált korszakban. Rögtön szerkesztői ismertté válása után, a *Jelenkor* invenciózus nyitását csak ideig-óráig követő tűrésre bekövetkezett a leváltása.

Irodalomtörténeti működésében egyaránt fontos a korszak hivatalos irodalmi rangsorában nem a valódi helyükön kezelt szerzők (Kodolányi, Pilinszky) értékének méltó kijelölése, szintúgy az az elfogulatlanság, ahogy – előfeltevések nélkül – a különböző irodalmi „táborokba” tartozó szerzőkkel is tárgyszerűen, ideológiamentes esztétikai megfontolások alapján foglalkozott.

Nem az „öntömjén” diktálja, hogy több tucatnyit kitevő levelezésünkől idézzek, azt dokumentálva, hogy figyelme (és figyelmessége) az évek múlásával sem lankadt.

Az árulás című, kisregényeket és novellákat tartalmazó kötetem hétévnyi, több kiadót megjárt hányattatása után 1989-ben végre kijött, erős kínálati mezőnyben épp a könyvhétre, s kedvező kritikai visszhang fogadta.

Kedves László, szívből köszönöm rám gondolásod jelét, új könyvedet. Gratulálok megjelenéséhez. A rövidebb írásokat, tárcákat és novellákat a lapokból jórészt már ismertem, jó volt újraolvasni ezeket. Igazi meglepetést a történelmi téma, a Martinovics-kisregény szerzett. A gazdag Martinovics-irodalomhoz képest is tudtál újat és eredetit mondani a korról és a figurákról. Élvezetesen elegyítetted a dokumentumot és a fikciót, az írói képzelet működését. [...]

1989. június 14.

Tüskés Tibor

Az elismerés mindig jólesik, de ez esetben érdemes megemlíteni az általa nem ismerhető előzményeket. A kötetben szereplő *Az idegen* című kisregényt a nyolcvanas évek elején az *Új Tükörről* Fekete Sándor nagyon emberi hangon, de azzal adta vissza: „A hatalom nemigen örül annak, ha Martinoviccsal üzengetnek neki.” Kézírata megjárta a Magvető Kiadót is: Kardos György igazgató egyebek közt azt írta

a visszautasító levelében, hogy hiteltelen, mert hemzsegek benne a titkosrendőrök. Nem tudtam nem a levélíró előélete miatti túlzott áthallásérzékenységre gondolni, hiszen történelmi tény, hogy II. Lipót, az egyébként felvilágosult uralkodó jókora titkosrendőrséget építtetett ki, nehogy még hatalmasabb haderőt kelljen fenntartania a birodalomban a rend biztosítására. Ami persze az áthallást illeti: még megjelenés előtti egyik baráti olvasója azt mondta nekem: „Hát Martinovics bizony Nagy Imre.” Végül a kisregényt elfogadta közlésre a kecskeméti *Forrás* – majd két évig rejtélyes módon ott is fiókban „érlelődött”. Végül megjelent. Kötetben csak a fenti időpontban. Némi elégtételt jelenthetett nekem a zord kiadói levél után, hogy Benda Kálmán, a korszakkal foglalkozó akkori legjelentősebb történész azt írta nekem, hogy a regény történetileg is hiteles. Tőle függetlenül ugyanezt erősítette meg bennem Tüskés Tibor idézett levélrészlete is.

Kéziratkerő és -ajánló levelek, a *Magyar Nemzet*nek szánt témák (ahol néhány év alatt különböző funkciók hullámvasúját jártam be), kéziratügyek, könyveim recenzióival foglalkozó üzenetváltások egyaránt találhatók a levelezésben. Köztük a *Somogy* szerkesztése közben őt ért bosszúságok. Hogy egy szuverén elme a megváltozott külső viszonyok közepette is számos ütközést visel el, arra jó példa az 1991. március 10-én írott levelének néhány részlete:

Kedves László, köszönöm szívből küldeményedet, soraidat. Gratulálok a könyv megjelenéséhez [*Az utókor inspektoráról* van szó – M. L.]. Látnod, ez az, amit mi nem kaptunk volna meg, az Eötvös Alapítvány vagy más, minisztériumi támogatást. Így jártunk tavaly is: még a Hamvas Béla szerkesztette Európai Műhely (kétkötetes tanulmánygyűjtemény!) sem kapta meg a támogatást, sem Bodosi György: Illyés Gyula Tihanyban-ja. Most magunk próbálunk valamiféle alapítványt létrehozni. A magot legalábbis elvetettem, karózása, gyámolítása, megvalósítása már utódomra marad a Pannónia Könyveknél. Visszatérve könyvedre: érdeklődéssel és élvezettel olvastam (részben: újra) az írásokat, sok bennük a forrásértékű közlés, csak itt megtalálható információ. [...] Jó volna valahol hírt adni könyvedről, de a lehetőségek (lehetőségeim) egyre szűkösebbek. Mi lesz a folyóiratokkal? Mi lesz az újságok kritikai rovatával? Ki vár írást vidékről? [...]

Észsömör című sorozatom korábban lapokban közölt darabjainak kötetbeli megjelenésekor így írt:

Kedves László, most jöttünk vissza a Balatonról. Most köszönhetem meg kedvességed és figyelmed jelét, a szellemes és okos 'sömöröket'. Szívből gratulálok megjelenéséhez, s fokozottan jólesett, hogy a Somogyra is emlékezel. Gondolkodtató, fölviillanyozó, derűt fakasztó gyűjtemény. Amikor a 148. oldalhoz értem az olvasásában, a Lord Exszex eszembe juttatta a következőket: a kanizsai gimnáziumba járt egy (valószínűleg szerb) fickó, név szerint Buxbaum Zdenkó. Ezt úgy hívtuk: Dezdán Bunkó. Aztán volt egy boltnak két tulajdonosa: Muszl és Friedental. Ezt úgy hívtuk: Muszentál. Ennek folytatása: a Molnár utcai fiúk (Molnár Ferenc + A Pál utcai fiúk). Még egy észsömör Kanizsáról. 1945 előtt így hívták a két tulajdonost: Fischer és Bader. Az államosítás után 'magyarosítottak' Vas- és Edénybolt-ra. Hogy az olvasót is gondolkodásra és emlékezésre készíti a könyved, talán a legjobb elismerés. Amikor a postás hozta, még aznap látta a kezemben dr. Nád Éva kedves tanítványom. (40 éves érettségi találkozóra hívott meg.) Azóta talán ő is élvezi a kötetet... Baráti szeretettel szorítom meg a kezedet, s örülök, hogy folyóiratokban is gyakran olvashatlak.

2008. szept. 8.

T. Tibor

Összegző jellegűnek szánt *Búcsúregényemre* (2006) is reflektált, a kitűnő szerkesztő, az éles szemű kritikus a baráti gesztus során sem rejtegette észrevételeit.

Kedves László,
kérelek, nézzed el, hogy csak most olvastam el szép könyvedet és csak most köszönöm meg. A könyvhét utáni ügyek más irányba tereltek, most viszont egy bő hetet tölthettünk feleségemmel a Balaton mellett, Alsóbélatelepen, és könyvedet vittem magammal olvasmányként. Szívből gratulálok a munkához. A *Búcsúregény* – mindazok után, amelyeket Tőled ismerek és olvastam – alighanem a legsikeresebb könyved. Minden benne van, ami kedves és emlékezetes olvasmánnyá teszi. Az is, ami a 'nyájas olvasónak' ma kedves:

egy kis szex, egy kis krimi, de benne van az iskola, a tanári sors és az idősödő kor és élethelyzet alapkérdése is. Igen, az iskola az a munkahely – szoktam mondani –, ahol a tanár évről évre öregszik, romlik a látása, fáj a dereka, de ahol a ‘munkatársak’ a diákok, akik előtte ülnek, azok mindig fiatalok, mindig tizenévesek. És ebből – gyakran, sokaknál – feldolgozhatatlan feszültségek fakadnak. A könyv legfőbb értéke azonban talán nem is ez. Nem ‘tartalmában’, ‘mondandójában’ van, hanem remek stílusában. Ez a stílus egyszerre ironikus, fölényes, és egyszerre kamerával láttató, filmszerű. Bele tudtad építeni azokat az ízeket, amelyeket aforizmáidból már korábban ismertem. Itt azonban a mondatok nem külön-külön élnek (ez az aforizmánál törvényszerű), hanem egységes egésszé, következetesen végigvitt látássá (sőt a legjobb bekezdésekben: látomássá) szervesülnek.

Remélem, mások is, nálam avatottabbak is fölfigyelnek teljesítményedre, és a méltó elismerést is megkapod érte. Én már nagyon keveset olvasok, még kevesebb lehetőségem van az írásra, azok a helyek pedig, ahol kritikát írhatnék, bedugaszolódtak. Marad hát a levél, marad a baráti szó, marad az őszinte elismerés. Hogy valami gáncsot is vessek – bár lehet, hogy ez inkább az én fáradtságom jele –, talán azt említem meg, hogy a könyv végét, ahol az író személye közvetlenül belép a narrációba, kissé erőtlenebbnek éreztem, s azokkal az üres oldalakkal kissé szándékoltnak is. Frappánsabb, ‘kerekebb’ befejezést, ‘megoldást’ vártam. (Bizonyára régi, rossz elvárásaim alapján.)

Kedves László, köszönöm figyelmedet. Szívből gratulálok az új munkádhoz. Baráti szeretettel köszöntelek:

2006. júl. 10.

T. Tibor

Méltó elismerés? Nos, a könyvemről két, a megjelenését regisztráló közlemény jelent meg, méltatás egy sem. Az – érthetően – elfogult szerzőt így az ilyen, nem hivatalos elismerések éltetik igazán.

Tüskés Tibor: literary gentleman... Talán szerencsésebb: literátor, az irodalom nemesembere. Évődön: literatúr. Aki Fodor Andrással karöltve korosztálya nemzedékké formálásának kötelékeit tudatosan sodorta és erősítette.

Önként adódik az alliteráltató játék: Tüskés Tibor, azaz monogramjával T. T. úr csak két „t”-t szegezett szembe a „három t”-s kor-szak látható és láthatatlan hadállásaival, mégpedig a tisztesség és tárgyilagosság takaratlan arcát.

Tüskés Tibor honlelése

A *Somogy* című folyóirat 1994. évi 2. és 3. számában megjelent, „Őrállók földje” című írásának utolsó mondata így hangzik: „Akkor Isten éltesse! – mondja Jankó Gyula bácsi – hazajött! – A halványzöld üvegből a két bordás pohárba habzó mustot tölt.”

Ezek szerint Tüskés Tibor honfoglalása 1974 őszén, szüret után történt, a Bajánsenye melletti Dávidházában. Emlékezetes pillanatokat élt át ekkor a már meglett korú író. A jelenetet *A nyugati kapu* című könyvében örökítette meg először (Budapest, Móra Ferenc Könyvkiadó, 1981, 282.); az „Őrállók földje” című, Somogy-beli írásából különlenyomatot készíttetett. Még 2008 kora tavaszán is részletesen felidézte az eseményt a Kocsis Klárával folytatott beszélgetésben (*Derűs borulató. Tüskés Tiborral beszélget Kocsis Klára*, Budapest, Kairosz Kiadó, 2008, 27–28.).

Bajánsenye Vas megye legdélibb községe az egykori jugoszláv, ma szlovén határnál. A név öt község egyesítésére utal: Bajánháza, Alsó- és Felsősenyeháza, Dávidháza, Kotormány. E településfűzér mára egybenőtt. A nevek a honfoglalás előtti időkre, talán az avar korra utalnak. Itt éltek a középkori őrállók. A mai bajánsenyeiek közül többen az ő utódaik. Az idézetben említett Jankó Gyula bácsi a bajánsenyei református egyházközség dávidházi részének volt a kurátora. Tehát nem akárki fogadta falusfeléül Tüskés Tibort; a falu első embere hatalmas keze szorításával lelte honját e hazában.

Bár maga pannon polgárnak vallotta magát, és sorsa Somogyhoz, Baranyához, Tolnához kötötte, gondolkodásmódja, emberi magatartása tipikusan őrségi volt. Ennek fő jellemzői például a dolgok külső szemlélő számára első pillantásra nehezen felismerhető, játé-

kos kibővítése, a tréfás évődés, a néha meggondolatlanságig terjedő merészség, a nehéz körülmények közötti helytállás és a kockázatvállalás képessége. Tüskés Tibor nemcsak honját lelte meg a Kerka mentén, de azonosult is az itt élő emberekkel.

Hogyan kerülhetett sor ilyen szokatlan honlelésre, honfoglalásra? Isten útjai kacsaringósak, s a rajta járók gyakran nem is sejtik, hogy Kinek az útját koptatják, és milyen célba érkeznek. Az említett interjúban életét így összegezte: „Amikor kisdiák voltam, azt hittem, hogy legalább Nobel-díjas író leszek. Aztán fölismertem és megismertem korlátaimat, határait, lehetőségeimet. Ma úgy látom, hogy messze több munkát végezhettem el, mint amire valaha számítottam. És messze több öröm, jutalom, elismerés, díj, kitüntetés ért, mint amennyit megérdemeltem. De nem vagyok büszke. [...] Ami eredményt elértem, hogy életem nehéz pillanatait túléltem, azt az isteni kegyelemnek és az emberi segítő karoknak köszönhetem. Hálát adok azért, amit elvégeztem, hogy elvégezhettem.” (*Derűs bórútlátó*, 119–120.)

Itt lép be a történetbe a jelen sorok írója. 1956-ban végeztem el teológiai tanulmányaimat. Tanársegéddé neveztek ki a budapesti református teológián, majd 1957 karácsonya előtt „egy pöccintéssel” repítettek. Végül kétévi „lebegés” után a bajánsenyei eklézsia választott meg lelkésznek. A települést bunkerek, ún. spanyollovások, aknák sora és elektromos zár „védte” „Tito láncos kutyái”-tól. Az akkori keménykötésű kurátor könnyekre fakadva köszöntött: „Kár volt ide jönnie, hogy itt rontsa el szép fiatal életét...”

Egykori professzorom sokszor elmondta hallgatóinak, hogy amikor lelkésznek kerülnek valahová, először a padlást tegyék rendbe. Bajánsenyén 1844-ben épült a parókia. A régi padlás tele volt kacatokkal, szeméttel és a II. világháború végén a felszabadítók által kiBORÍTOTT „őrségi láda”-val, melynek irathalmaza szerteszét szóródott, s akkor már tizenöt éves pizok lepte. Az iratokat összeszedtem, és több havi munkával, este hét és éjfél között kenyérbéllal megtisztogattam. Tizenkét, Pálóczi Horváth Ádámtól származó levél is akadt köztük az 1795–1798 közötti évekből. Horváth Ádám jelentős szerepet játszott az Őrség és a csákányi Batthyány-család perében, mint az „őrségi szabadság” védelmezője. A leveleket közöltem a *Vasi Szemle* 1964-es évfolyamában. E munkát később követte a Kerka-

völgyi község 1805–1970 közötti demográfiájának feldolgozása (*Vasi Szemle*, 1973/1.).

1973-ban a templomban emléktáblát kapott Horváth Ádám. A következő nyáron kiállítást szándékoztunk rendezni Horváth Ádám életéről és munkásságáról. Ehhez a Petőfi Irodalmi Múzeum segítségét kértük, ahol előzőleg ugyanilyen kiállítás volt. Az illetékes referens asztalán ott feküdt már a demográfia. Az asztalnál pedig Tüskés Tibor ült, aki találkozni kívánt a szerzővel. Itt jelezte először, hogy elődeire bukkant a demográfiában, s végre meglegelte elődei bölcsőhelyét. Ettől fogva élete végéig tartott a kapcsolatunk.

Milyen főbb állomásai voltak e kapcsolatnak, s egyáltalán hogyan lehetett kapcsolatot tartani egy olyan településsel, ahol e sorok írójának szülei is az 50-es évek végén és a 60-as években csak évenként egyszer, egy alkalomra kaptak beutazási engedélyt a legszigorúbban őrzött határsávba? A 70-es évek közepén oldódott ez az állapot. Akkor már nemcsak Budapesten, Kőrmenden, Szombathelyen találkozhattunk, de a helyszínre is lehetett utazni külön passzus nélkül. Tüskés Tibor öt-hat alkalommal eljött előadást tartani, nemcsak az anyaegyházközségben, de Kerkáskápolnán, Kerkafalván is. 1982. október 21-én ezt írta a vendégkönyvbe: „Hogy érdemes adni, hini, tenni, azt itt tanulhatja meg az ember Bajánsenyén.”

Az 1970-es évek közepétől a helyi egyházközség tagjai is szervezhettek jószerződési útnak nevezett társasutakat, például a határ túloldalán, Jugoszlávia szlovéniai részén lévő négy magyar falu (Hodos, Kisszerdahely/Središče, Szécsiszentlászló/Motvarjevci és Csekefa/Čikečka Vas) református, illetőleg evangélikus gyülekezeteinek felkeresésére. E látogatások során szoros kapcsolat alakult ki köztük és a bajánsenyei eklézsiá között. Ugyanez valósulhatott meg a 350 kilométerre fekvő Drávaszög magyar egyházközségeivel. Ezekre a látogatásokra meghívhattuk mint „tiszteletbeli falubelit” Tüskés Tibort. Az utakról a 80-as évek közepén két alkalommal is három kolumnás beszámolókat írt a *Népszabadság*ba.

Az előzményekhez tartozik, hogy az első burgenlandi úton Tüskés Tibor még nem vehetett részt. 1980 az olimpia-bojkott éve volt. Hiába készültek fel a magyar élsportolók, nem kaptak kiutazási engedélyt. A bajánsenyeiek még kevésbé. Már ott elakadt a szervezés, hogy Bakos Lajos veszprémi református püspök megtagadta

Tüskés Tibor Szécsiszentlászlón, 1983. november 4.

az autóbuszigénylés aláírását. Értekezleten jelentette ki: az egyház nem IBUSZ. Útlevelel a megyei IBUSZ rendőrtisztviselője szerint szó sem lehet. Vas megye Tanácsa VB egyházügyi előadója, Gyergyák Ferenc pedig szépen elmagyarázta, meg kell érteni, hogy ilyen feszült nemzetközi helyzetben nem lehet szó kiutazásról. Számos érvemre ugyanezt a választ kaptam. Volt azonban egy érvem, ami valamilyen úton a budapesti pártközpontba is eljutott. Gosztonyi János korábbi Vas megyei párttitkár, a Központi Bizottság tagja és a Magyarok Világszövetségének főtitkára felfigyelt. Ez az érv így hangzott: „Éppen ebben a feszült nemzetközi helyzetben kell a magyar kormánynak megmutatnia, hogy következetes *elvi* békepolitikát folytat.” Gosztonyi felhívta Vas megye rendőrkapitányát: „Az őrségi reformátusok már húsz éve megkezdhetnék volna a kapcsolatteremtést a burgenlandi Felsőőrséggel. Tíz éve pedig már meg kellett volna tenniük. Most valamennyi kérelmezőnek adják meg az útlevelet Ausztriába...” Táviratilag hívtak be a szombathelyi megyei rendőrkapitányságra, ahol a vezető helyettese, Körmendiné őrnagy várt. Aktatáskámban negyven útlevelekérelem volt, valamennyit sajátkezűleg töltöttem ki. Kényes kérdések is szerepeltek bennük. Ki

volt büntetett előéletű (értsd: politikai okok vagy tsz-ellenesség miatt ki volt börtönben, internálótáborban)? Kinek és hol van disszidált hozzátartozója? (Ennek eltitkolása ok lett volna az útlevélkérelem elutasítására.) Harminc napon belül minden jelentkező bajánsenyei megkapta az útlevelét. Abszolút udvariasság és gyorsaság fogadta a csoportot mind kiléptetéskor, mind érkezéskor.

A történet része még, hogy néhány hét múlva az Ausztriai Magyarok Szövetsége Bécsben hivatalosan is fogadta a Magyarok Világszövetségének főtítkárárt, Gosztanyi Jánost. Létrejött a felsőlövői (Oberschützen) tanítóképző és a szombathelyi főiskola közötti kapcsolat, közös sportesemények valósultak meg. Sőt, néhány ponton több száz méterrel beljebb hozták a határtól a műszaki zárat. Ennél azonban sokkal fontosabb, hogy a felsőőri (Oberwart) reformátusok püspök-lelkészükkel többször is viszonzották az első látogatást. Külön-külön is megjelentek a megismert családok gyászesei alkalomával, esküvőkön, paszitákon, stb. Valódi népi kapcsolatrendszer alakult ki.

A második burgenlandi úton már részt vett Tüskés Tibor is. Kutató, fényképező tekintete sok mindent rögzített. A *Népszabadságnak* írt két cikkében beszámolt művészeti, irodalmi, történelmi, földrajzi jelenségekről, s persze az egyházi találkozó légköréről. Beszámolóit politikai napilapnak írta. Tudta, hogy olvasói – mint ő maga is – jobb esetben háromévenként egyszer hagyhatják el a „haladó szocialista világtábor” területét, rosszabb esetben pedig még ekkor sem kapnak útlevelet. S tudta azt is, akadhatnak olvasói, akik nem kíváncsiak a „rothadó kapitalizmus” világába.

A beszámolók a kitűnő pedagógus és a sokat tapasztalt szerkesztő tollából születtek. Feltehetően még a cenzorok sem vették észre az utalásokat. Először kószolgassuk a „Tájak, emberek. A Mura mentén” című, 1983-as szlovéniai utunkról tudósító írását (*Népszabadság*, 1984. január 5. 16.): „[...] Bajánsenyénél három országhatár találkozik: a magyar, a jugoszláv és az osztrák.

Az országhatárok nemcsak elválasztanak, hanem – szerencsés időkben, kedvező csillagállás alatt – össze is kötnek, az egymásratalálás jelképei lehetnek. [kiemelés tőlem. P. V.]

Az egyik ködös novemberi vasárnap, kora reggel azért indul el egy autóbusznyi bajánsenyei atyafi, hogy Szlovéniába látogasson.

Az egynapos kirándulásba, a „kishatármenti” útlevél fölhasználásával megtett utazásba sok minden belefér: a népművészet, az áhítat, a művészettörténet, a vendégeskedés, a bevásárlás, a piac... [...]

Kétszeresen is vendég vagyok: vendége a bajánsenyeieknek, s vendége a bajánsenyeiekkel együtt a szentlászlóiaknak. [...]

Miképpen is bízhatott volna 1945 márciusának legvégén tudományos eredményeinek fönymaradásában, nevének továbbélésében, az utókor hálájában, rá emlékező kegyeletében Péterhegyen egy fiatal tudós irodalomtörténész és egyetemi tanár?

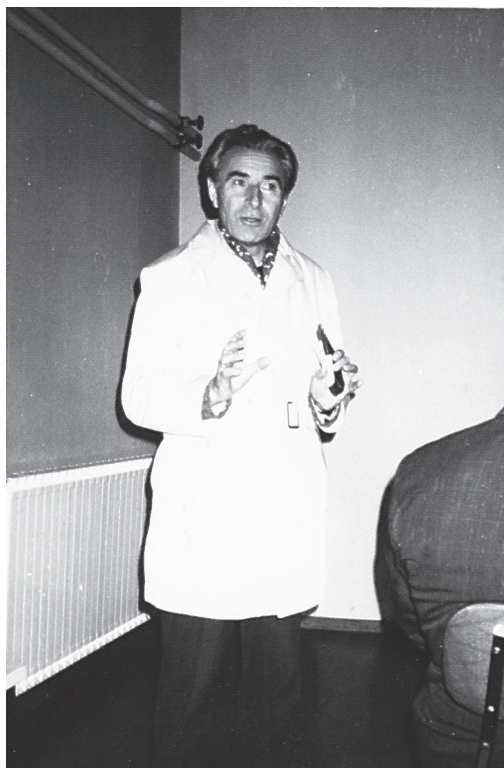
Kerecsényi Dezsőről [kiemelés az eredetiben] van szó, aki felesége, Mikola Emilia szülőfalujában, Péterhegyen halt meg 1945. március 25-én. Szívroham végzett vele. [...] De ha csak azt nézem, amit a Magyar irodalmi lexikon ír róla, úgy vélem, jelentőségéhez, tudománytörténeti érdemeihez mérten igen kevés szó esik róla manapság. Eötvös-kollégista, Horváth János egyik legtehetségesebb tanítványa. Másfél évtizeden át szerkesztette a Protestáns Szemlét, ahol számos kitűnő, ma már irodalomtörténeti fontosságú írásnak ad helyet. A Baumgarten-díj kitüntettetje. A humanizmus és a reformáció korának kiváló kutatója. [...]

Rég öreg este van már, amikor az autóbusz megáll a péterhegyi temető bejárata előtt. Lekaszálódunk a kocsiból, és belépünk a temető vasrácsos kapuján. Hamar megtaláljuk a sírt. Amíg az autóbusz megfordul az országúton, vezetők a sír mellett Kerecsényi Dezsőre emlékeznek. Ismerteti életét, munkásságát, és külön magyarázatot fűz a lexikon minden egyes adatához: Mi volt az Eötvös-kollégium, mit jelentett a Baumgarten-díj, ki volt Szekfű Gyula, mi volt a Protestáns Szemle.

A bajánsenyei emberek, idősek és fiatalok, minden bizonnyal most hallják életükben először Kerecsényi Dezső nevét. Mégis megrendülten állnak, amikor a szalaggal átkötött babérkoszorút egyikük a sírkő lábához fekteti.

Arra gondolok: de sokfelé lehetnek szerte a világban, néha karnyújtásnyi távolságra tőlünk elfeledett, de emlékezésre, megállásra, kegyeletre érdemes sírhelyeink.

A cselekedni érdemes reményével, a tett hasznosságának hitével, az utókor emlékezetében bízva lépek ki a péterhegyi temető kapuján.”

Tüskés Tibor előadást tart
Hodoson,
1983. november 4.

E töprengés mögött megrendítő esemény húzódik meg. Kerecsényi Dezső ugyanis a Vörös Hadsereg elől menekült sok százezer emberrel együtt. Péterhegyi rokonságához húzódott. Feleségének testvére az a Mikola Sándor, aki Teller Ede, Szilárd Leó, Neumann János és mások felkészítő tanára volt. A szovjet csapatok itt is utolérték. A férfiak feleségeiket féltették – nagy okkal. Ő szívinfarktust kapott.

Mindennél fontosabb volt azonban, hogy Tüskés Tibor otthon érezte magát „földijei” körében. Nagy élményt jelentett neki Szlovéniában a magyar nyelvű istentisztelet, közös éneklés, imádság. A szentlászlói kultúrházban a néptáncosok mozgásában és hetési ruháiban gyönyörködött. Itt és Hodoson higgadtan lelkes előadásaival tette emlékezetessé jelenlétét. Népről, anyanyelvről, hagyományaink fontosságáról, azok őrzéséről beszélt.

Nagy élményt jelentett neki az 1985-ös örvidéki (burgenlandi) út. Bár Európa sok táját megjárta, ezt a területet csak madártávlatból ismerhette. A Pannóniából induló utas rendszerint a nagy központokat keresi fel. Örvidéken megismerkedhetett a főútvonalaktól félreeső magyar közösségek életével, tájak csodáival. Az örvidéki magyarság lelke és motorja dr. Gyenge Imre, Felsőőr/Oberwart püspök-lelkésze volt. Ő szervezte a sokfelé híres felsőőri néptáncsoportot. Felesége, Edit asszony készítette el öltözküket és a felnőtt ifjúság által bemutatott színművek jelmezeit. Akkor éppen Gárdonyi Géza *A bor* című darabja volt műsoron. Az egyházközségi találkozó, istentisztelet mellett még arra is jutott idő, hogy felkeressük az országvédő várakat: Borostyánkő/Bernstein, Léka/Lockenhaus és Városszalónak/Stadtschlaining erődítményeit. Tüskés Tibor életében először ekkor jutott el az első magyar sajtón készült első magyar nyelvű mű, a Sylvester János által fordított *Új Testamentum* mecénásának, Nádasdy Tamásnak a szarkofágájához. Ő helyezte el a magunkkal vitt kis koszorút...

Erről az útról is beszámolt a *Népszabadság* hasábjain (1985. november 16. 16.), „Tájak, emberek. Kóstoló Burgenlandból” címmel. „Ausztria legkeletibb, nadrágszíj keskenységű tartománya. Két táj találkozik itt. Északi része a bécsi medencével határos, alföldies, asztallap simaságú vidék. Déli része erdős, hegyes táj, az Alpok nyúlványai érnek el ide. Eisenstadttól Heiligenkreuzig a régi műút szeli át. Az új graz-bécsi autópálya a táj nyugati peremén fut. Magyarország felé kapu: a megérkezés és a búcsúzás, a találkozás és elköszönés jelképe, a *kerítés tagadása* [kiemelés tőlem, P. V.]. [...]

Évekkel ezelőtt már jártam Ausztriában, Salzburgban, Bécsben és a Bécs környéki kisvárosokban. Akkor Párizsból érkeztem, és nem tetszett az osztrák főváros, a fölfűjt, habarcsból fölkent monumentalitás, az utcán látott sok vadászkalap, a császárkori emlékek édeskés kínálata.

Most Magyarországról érkeztem, az Őrségből, Bajánsenyéről, és apró burgenlandi falvakban jártam, erdő szélén, vagy kukoricatábla közepén álló, takaros, tiszta parasztházakat láttam, bölcsőhelyüket szerető, szülőföldjükhöz ragaszkodó emberekkel találkoztam.

Ha a sokféle benyomás közül, ami meglepett, egyetlen szót kellene kiválasztani, azt mondanám: *tisztaság* [kiemelés tőlem, P. V.]”

A „kerítés tagadása” kifejezést a mai fiatalság már nem érti. Hála Istennek. A „kerítés” jelenti a határsávot, aknamezőt, elektromos

zárat, az „Állj, vagy lövök!”-ordítást vagy az anélküli lövést, alkoholizmusba menekülő kiskatonákat, öngyilkos altiszteket. A cenzor azonban átsiklott felette, vagy nagyon tisztelte Tüskés Tibort. A „tisztaság” emlegetése is kemény kifejezés. Jelzi, hogy a Balkán felkészült a Lajtáig. (A csoport kiskorú tagjainak tíz akkori forintot ajánlottam fel, ha Lékán akármilyen szemétdarabkát találnak az utcán. Egy élelmes gyerek ledobott egy papírszeletet, és diadalmasan felmutatta. Megmaradt a tíz forint.)

A *Népszabadság*-beli írásban ezután a táj történetét, a magyarság helyzetét ismerteti Tüskés Tibor, részben a már említett felső-őri püspök-lelkész tájékoztatása alapján. Nem mellékes körülmény, hogy Gyenge Imre egyben a német nyelvterület rádióinak, televízióinak harmadik legnépszerűbb hitszónoka volt, aki pápai segédlelkész korában megjárta az ÁVH székesfehérvári börtönét, ahonnan Tildy Zoltán akkori köztársasági elnök szabadította ki.

Amikor ez az írás megjelent, 1985 novemberének közepén elkerültem Bajánsenyéről. Előtte, november 8-i keltezéssel a következőket írta: „Kedves Vilmos, ez hát a levél, amelyet utoljára Bajánsenyére, Hozzátok írok? Tökéletesen megértem döntéset, s természetesen megértem a bajánsenyeiek mai létállapotát, érzéseit is. Őket valamiféle nagy veszteség éri, Téged új és más helyen támadt föladatak várnak. Hiszem, hogy a senyeiek utódot is kapnak, talán Neked sem kell egészen elszakadni majd tőlük. S abban is biztos vagyok, hogy a kőbányai kezdeti gondokat le tudod győzni, s virágzóvá teszed az ottani gyülekezetet. (S a kőbányai tájékozódásban talán fiamék is tudnak majd valamiféle segítséget adni. Lám, még tele vagyok a burgenlandi élményekkel. [...] Tibor”

Kapcsolatunk jellemzésére még egy idézet az 1983. április 23-án kelt leveléből: „[...] Tegnapelőtt temettük el szegény Illyés Gyulát. Második apámat vesztettem el. Róla írt könyvem kéziratát még látta, olvasta, de a könyv majd talán csak őszre fog megjelenni. Eleven érték volt nemcsak költészete, hanem szava, személyes élete is. Féken tartott sok nemtelen indulatot. Az ő, a juhász hűnyta le a szemét, s a tolvaj mától kezdve még bátrabban jár orozni. Szegények lettünk, nagyon szegények. [...]”

Befejezésül idézem Kocsis Klárával készült életinterjú-kötetének utolsó, általa írt bekezdéseit (*Derűs borúlátó*, 121–122.). Ebből feltárul lelkiisége:

Tüskés Tibor a bécsi Mozart-szobornál a bajánsenyeikkel,
1985. szeptember 7.

„Uram, Téged dicsér a teremtet világ és benne én, teremtményed. Ha fölnézek a csillagos égre, ha a hangya ide-oda futkározását látom, ha ember alkotta zenét hallgatok, a Te jelenlétedet érzékelem. Személyes, szerető Atyaként fordulok hozzád.

Neked köszönöm létezésemet, hálát adok, hogy a mai napig éltél, kegyelmeddel elhalmoztál, hogy a testi és lelki bajokból kimentettél. Köszönöm ajándékaidat, a teljesítmény örömét. Köszönöm, hogy ismerem a kísértés kockázatát, de köszönöm az erőt is, amellyel az ördög incselkedését legyőzhettem.

Öreg vagyok. Az emberi életnek olyan korszakába értem, amikor új, eddig nem ismert tapasztalásokkal találkozom. Ezeknek elfogadásához a Te segítségedet kérem. Csak annyi megpróbáltatás érjen, amennyit el tudok viselni. A jó halál kegyelmét kérem. Ne bénítson meg az elmúlástól való félelem. A halált ne elodázní akarjam, hanem elfogadni tudjam. És készüljek rá. A földi létemet lezáró órában, Uram, Te légy mellettem. Ámen.”

Barátságunk Tüskés Tiborral

1957-ben kerültem Pécsre, az Orvostudományi Egyetem Élettani Intézetébe, egy Veszprém megyei tanyáról. Az Intézetet Lissák Kálmán, Kossuth díjas akadémikus vezette, aki előbb Európa, majd az USA legjobb intézeteiben volt ösztöndíjas. 1958 szeptemberében a Központi Laboratórium tudományos vezetőjévé nevezték ki, pedig nem is voltam orvos, hanem kutató biológus, s párttag sem voltam. Bokros szakmai és oktatói munkám mellett is találtam időt a *Jelenkor* olvasására, s ily módon szereztem tudomást a Tüskés-féle progresszív irodalmi csoportulásról. 1960-ban feleségem a Leőwey Klára Gimnáziumba kérte áthelyezését. Itt ismerkedett meg Tüskés Tiborné Szemes Annával, majd magával Tüskés Tiborral, akivel egy csoportban hallgatott politikai gazdaságtant, ideológiai képzés címén. Személyesen csak jóval később, 1964 februárjában találkoztam a Tüskés házaspárral, amikor Németh László a Leőwey Klára Gimnáziumba látogatott egy irodalmi est keretében.

Németh László és felesége 1964. február 13-tól március 4-ig három hetet töltött Pécsen, a mecseki Üdülő Szállóban. Egyik délután részt vettek a Leőwey Klára Gimnázium irodalmi szakkörének Shakespeare ünnepélyén. A műsort diákok adták elő, az előadást az irodalmi szakkör vezető tanára, Tüskés Tiborné rendezte. Tiborék bemutattak bennünket (a feleségem is a meghívottak között volt) az írónak és feleségének. Tibort akkor láttam először. Az előadás után a gimnázium tanári szobájában rögtönzött ünnepség és vacsora volt. Az ülésrend úgy alakult, hogy engem Németh László mellé ültettek, gondolván, hogy egy orvos-író és egy kutató biológus csak szót ért

egymással. Ez a föltételezés megalapozott volt, mert percek alatt intenzív szakmai beszélgetés alakult ki közöttünk.

Első találkozásunkon Tibor magas, délceg, jóképű, igen értelmes arcú férfi benyomását keltette bennem. Kissé szűkszavúnak, gondterheltnak látszott. Ma már tudom, hogy miért. Nem sokkal korábban, 1963. december 12-én Aczél György Budapestre rendelte a *Jelenkor* teljes szerkesztőségét, majd a következő évben – mint ismeretes – Tibort eltávolították a laptól.

1964 végén engem elcsábítottak Pécsről Budapestre. Kapcsolatunk Tüskésekkel így sajnos évtizedekre megszakadt. Amikor 1992-ben nyugdíjaztak, időmilliomos lettem, s szinte gátlástalanul hódolhattam nosztalgiázó hajlamaimnak. Elég gyakran leutaztam Pécsre, és érdeklődtem Tüskésekről. Régi barátaimtól megtudtam, hogy a Surányi út 25-ös számú házban vásároltak lakást a hatvanas évek közepén, de aztán elváltak egymástól. A fenti címen akkor már csak Tüskésné lakott. 1997-ben levelet írtam Annának, aki válaszában megadta volt férje új címét. A cím birtokában hamarosan írtam Tibornak, aki nyomban válaszolt, és kérésemre egy megadott napon találkozhattunk a Király utca elején működő kávézóban. Szokásom szerint jóval a megadott időpont előtt ott voltam, és mivel mindig szerettem a Király (régebben Kossuth) utcában sétálni, elindultam a színház felé. Éppen ott találkoztunk, és csodák csodája, több mint három évtized után is egymásra ismertünk. Tibor változott meg markánsabban. Délceg tartása megmaradt, de bajuszt és szakállt növesztett, s persze velem együtt megőszült. Visszamentünk a kávézóba, ahol bőven volt üres asztal, s zavartalanul elbeszélgethettünk. Szokásához híven Tibor hamarosan a tárgyra tért.

– Leveledből megtudtam, hogy Németh László 1964-es pécsi egyetemi látogatásáról szeretnél írni. Miben lehetek a segítségedre?

– Sok mindenben. Magára a találkozóra jól emlékszem, de nem tudom, mi volt az előzménye annak, hogy őt és Ellát meghívtátok a Leőwey Klára Gimnázium műsoros estjére?

– Némethék már 13-án Pécsre érkeztek. Engem Ella keresett föl a szerkesztőségben, és tolmácsolta Németh László kérését, hogy szeretne beszélni velem, de olyan eldugott helyen, ahol nem törhetnek rá illetéktelen újságírók. Telefonon jeleztem érkezésemet az Üdülőhöz, s ők a buszmegállóban vártak rám. Bosszantott, hogy az író

cikkkerő leveleimre nem válaszolt, és csak két „melléktermékét” közölhettük. Az üdülőben váltás miatt minden zárva volt, ezért azt javasolták, hogy menjünk a közeli Fenyves Szállóba. Németh László első komoly mondata valami ilyesféle volt (feleségétől tudhatta, hogy egzisztenciálisan nem érintett engem a „kritika”, a helyemen vagyok, és ma is szerkesztem a lapot): „Tulajdonképpen kettőnek örülök. Egyrészt annak, hogy kevés írásomat közöltétek. Mert különben többet kaptatok volna... De más, súlyosabb okom is volt: úgy látszik, már másoknak kell figyelmeztetni, hogy nem egészséges az agy, a gondolkodás.”

Igyekeztem udvariasan megnyugtatni. Á dehogy, sőt... Magamban pedig morzsoltam a szavakat: ha Németh, Illyés, Veres Péter és mások is rendszeresen megjelentek volna nálunk, nyilván kisebb bátorsággal martak volna belénk. Ezt, gondolom, Németh ugyanígy tudta. Csodálkoztam hát, miért mégis és megint ez a fölös óvatosság. De nem részletezem tovább ezt a több mint két órás beszélgetést. Őszintén megrendített Németh emberi közvetlensége, kedvessége, érdeklődése, szeretete. Ismétlem: a róla keringő képet, a megközelíthetlenségről, a ridegségről percek alatt összerombolta. Sokat mosolygott, kérdezett, és maga is szívesen beszélt. Ha magyarázott, ujjait összefogta, karcsún egymáshoz simultak az ujjak, s ilyenkor igazi „tanár” volt. Amikor már egyedül maradtunk, s irodalom helyett csak iskoláról, tanításról volt szó, megint azt éreztem, mint amikor egy tapasztalt, idős tanár, a nemzet nagy tanára magyaráz fiatal kollégájának. (Németh László és felesége 1964-es pécsi tartózkodását Tibor részletesen leírta *Pannóniai változatok*, Bp., 1977. című könyve „Németh Lászlóról négy tételben” című fejezetében.) – Na és hogy zajlott le a ti találkozásotok? – érdeklődött Tibor.

– Németh László pontosan érkezett. Bekísértem a laborba, ahol épp Melczer professzor, a Bőrkilínika igazgatója várt arra, hogy megkezdhesse vizsgálódását az elektronmikroszkópon. A következő programpont az Orvosbiológiai Intézet megtekintése volt, ahol Tigyi András professzor fogadott bennünket. Végül megtekintettük a Pavlov-kamrát, majd az országban elsőként felállított elektroencephalograph-ot. A látottakról Németh László elismerően nyilatkozott. Távozása előtt megkértem, hogy dedikálja nekem *Széchenyi* című drámáját. Készséggel tett eleget kérésemnek, s ezt írta a

kötetbe: „Benedeczky Istvánnak, látogatásom emlékére a pécsi biológiai intézetben. Barátsággal Németh László 1964. febr. 28.”

Amikor befejeztem Németh László egyetemi látogatásának ismertetését, Tibor így válaszolt:

– Nekem is nagy öröm, hogy Németh László jó véleményt formált orvosegyetemünkről.

– Mit gondolsz, érdemes lenne írásban is beszámolni erről a látogatásról? – tettem föl a kérdést Tibornak.

– Föltétlenül írd meg minél előbb, és megpróbálom elhelyezni egy pécsi folyóiratban.

– Előre is hálásan köszönöm segítségedet – zártam le a témát, aztán így folytattam:

– Egyvallomással is tartozom neked, Tibor! Lelkiismeretfurdalást érzek, hogy ilyen sokáig, több mint három évtizedig, nem érdeklődtem irántad. Van ugyan mentségem, mégis úgy érzem, hogy mulasztást követtem el veled kapcsolatban. De amikor először találkoztunk, nem tudtam arról, hogy milyen súlyos támadásoknak voltál kitéve. Te is tudod, hogy a szakma nagyon leköti az embert. Pesten nekem egészen más profilú intézetben kellett helyt állnom, mivel a pécsi Élettani Intézetből egy Kórbonctani Intézetbe kerültem. Nem volt saját lakásunk, albérletben húztuk meg magunkat. Feleségem nem kapott tanári állást, asszisztensi állást kellett vállalnia, Julika lányunkat a szüleimnél helyeztük el. Egyszóval hosszú évek teltek el, mire minden a normális kerékvágásba került. 1968-ban főnökömet meghívták a budapesti Orvostudományi Egyetem I. sz. Kórbonctani Intézetébe. Nyolcvanfős intézetnek lettem az igazgatóhelyettese, s alig maradt időm a tudományos kutatómunkára. 1975-ben Tihanyba menekültem el, hogy végre főállású tudományos kutató lehessenek egy akadémiai kutatóintézetben. Itt olyan eredményesen tudtam dolgozni, hogy 1982-ben a Szegedi József Attila Tudományegyetemre hívtak meg, tanszékvezető egyetemi tanárnak. Nyakig merültem az egyetemi adminisztrációban, ezért 1992-ben nyugdíjaztatásomat kértem. Nem bántam meg. Kétszer is kiutaztam az Oxfordi Egyetemre, ahol végre kedvemre dolgozhattam. Sajnos a szemem már nem bírta a sok mikroszkopizálást, ezért főállású nyugdíjas lettem. Közben Szíj Rezső, akit te is ismersz, a Szenczi Molnár Kiadó vezetőjeként könyvírásra kért fel. Sokéves előkészület után megírtam

első könyvemet *Apáthy István a tudós és hazafi* címmel. Ennyi előzmény után végre időt találtam arra, hogy téged is fölkeresselek, s elnézést és megértést kérjek tőled hosszú hallgatásomért.

– Nem kell elnézést kérned, hiszen én se tettem semmit azért, hogy kapcsolatunk barátsággá fejlődjön. De én nem is hiszek a távbarátságban. Ha itt maradtatok volna Pécsen, előbb-utóbb egymásra találtunk volna, mivel feleségeink egy munkahelyen dolgoztak, és jó barátságban voltak. Bevallom, egy ideig én is kacérkodtam a pesti álláslehetőséggel, de akkor már megvolt a Surányi úti lakás, ami tartóztatott. Másrészt eleget jártam Pestre szerkesztőségem idején, és nem nagyon vágytam abba a bábeli zűrzavarba. A több évtizedes pécsi tartózkodás alatt a dunántúli táj és maga a város is a szívemhez nőtt, otthon érzem itt magam, s Tamási Áronnal azt vallom: „Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne.” Lám csak, te sem Pesten élsz, hanem Szentendrén, egy kisvárosban. Gábor fiamék évekig éltek Szentendrén, így aztán én is sokszor megfordultam ott.

– Milyen kicsi a világ! Ennek ellenére sem tudtunk arról, hogy fiadékkal egy városban éltünk. Én 1965-től 1975-ig Pesten dolgoztam, és rájöttem, hogy a pesti „nyüzsgés” nem nekem való. Sok hűhó, semmiért. Megértem hát, hogy te is Pécsen akartál maradni. És nem bántad meg döntésedet?

– Hála Istennek, nem. A Janus Gimnáziumban azonban be kellett látnom, hogy a tanári pályán túl sok az üresjárat. Maradt időm egy-egy könyvkritikára, tanulmányra, sőt könyveket is írtam. 1968 és 1975 között öt könyvem jelent meg.

– Csak ámulok és bámulok! Néhány év alatt öt könyv, főállású tanárként. Csak gratulálni tudok – ismertem el Tibor nem mindennapi teljesítményét.

– Nem szeretném, ha ez a rövid beszámoló olyan érzést keltene benned, hogy itt most írói zseni mivoltomat akarom bizonygatni.

– Ez egy pillanatra sem merült föl bennem – tiltakoztam. Mielőtt Pécsre jöttem, a lexikonban elolvastam a rólad szóló biográfiát. Megtudtam, hogy eddig összesen mintegy ötven könyved, és több száz közleményed jelent meg. Nem resteltem bevallani, hogy aktív kutatói időszakomban én egyetlen könyvet sem írtam. Egyszerűen azért, mert épp elég feladatot jelentett tudományos eredményeim közlése a szakfolyóiratokban. A természettudományos kutatómunka – úgy

vélem – egészen más természetű, mint az irodalmi. Volt olyan vizsgálat, amit tízszer is meg kellett ismételni, mire szignifikáns lett a végeredmény. Azt, hogy könyvírásra is képes vagyok, csak nyugdíjas koromban tudtam meg.

– Igazad van! Az alma és a körte is gyümölcs, de szakmailag ez nem összehasonlítási alap. Amit elmondtam, annak bizonyítására szántam, hogy szerkesztői leváltásom nem szakmai inszufficiencia miatt történt, hanem ideológiai, sőt politikai okokból. A *Jelenkor* szerkesztőjeként nem fogadtam el a doktrínát, hogy a szocialista realizmus az egyetlen üdvözítő irodalmi irányzat. Ha ugyanis ezt elfogadom, megtagadom a klasszikus realista és a romantikus irodalmi hagyományt. Ezért leváltásom után nem restelltem visszamenni a középiskolába, és sikerült bebizonyítanom, hogy – Babits, Juhász Gyula példáján okulva – a tanári munka mellett is lehet alkotni. De ez a bizonyítás – nem tagadom – óriási erőfeszítést követelt tőlem. Úgy érzem, sem ideális férj, sem apa nem tudtam lenni.

– Ne vádold magad – vágtam közbe. Számos példán tudnám bizonyítani, hogy az átlagemberek sem mindig ideális férjek és szülők, s emellett semmi plusz teljesítményt sem nyújtanak. A te alkotásaid egyértelműen bizonyítják, hogy a XX. század magyar irodalmának jeles képviselője lettél. Könyveid ezer meg ezer tanár és más olvasó számára szolgálnak útmutatóul.

– Kedves vagy, és talán túl is becsülöd teljesítményemet.

– Szó sincs róla! Nem a semmiért kaptad a József Attila, a Janus Pannonius és a Rippl-Rónai Díjat. Na de már dél van, s nem szeretném, ha nem érnél haza ebédre. Köszönöm biztató szavaidat. Megírom Németh László pécsi egyetemi látogatásának történetét, és arra kérlek, légy szigorú lektor. Ha az írás nem felel meg az elvárásoknak, mondd ki bátran, mutass rá a hibákra, hogy okuljak belőle. Nem vágyom irodalmi babérokra, de úgy érzem, közel a hetvenhez, van mondanivalóm az olvasni vágyó emberek számára.

– Szívesen állok rendelkezésedre – nyújt kezét Tibor, kifizeti a számlát és elhagyjuk a kávézót.

Pár hét alatt megírtam a riportot, és postára adtam. Két hét után megérkezett Tibor levele, amelyben értesített, hogy a Németh Lászlóról szóló cikket „Egy délelőtt Németh Lászlóval” címen sikerült elfogadtatni a *Sétatér* című pécsi folyóiratnál (1998/3–4. szám, 15–18. o.).

Meghatódtam. Ilyen emberek is vannak, mint Tüskés Tibor? Élénken emlékszem első szakmai dolgozatom lektori véleményére. A „jó pestiek” rendszerint alaposan ledorongolták a vidéki fiatalok „zsengéit”, s ez alól én sem voltam kivétel. De aztán 1964-ben a leg-rangosabb szakmai folyóiratban, a *Nature*-ben közöltem, s ezt követően megjuhászodtak.

Nem kevés szakmai tapasztalat után szinte hihetetlen volt számomra, hogy Tiborban semmi előítélet nem volt egy öregedő nyugdíjossal szemben, aki meglehetősen megkésve és kellő irodalmi ismeretek híján merészkedett az irodalom mezejére. Sok év után rájöttem, Tibor „ars poeticája” az volt, hogy virágozzon minden virág. Sőt, ezen túlmenően latba vetette akkor már vitathatalan írói tekintélyét, hogy riportom megjelenjen. Egyszerre tisztelője és tántoríthatatlan barátja lettem. Önzetlen segítőkészségét haláláig többször megtapasztalhattam.

Nem sokkal kapcsolatfelvételünk után, 1998-ban Tibor levelet írt nekem, amelyben közölte, hogy a Somogy című folyóirat főszerkesztőjeként az 1999. évi ötödik, szeptember-októberi számot tolnai szerzők műveivel kívánja megjelentetni. Találóan „szomszédolásnak” nevezte ezt a szerkesztési gyakorlatot. Remek ötlet volt, mert így módon a főszerkesztő élő kapcsolatba került nemcsak a tolnai „tollforgatókkal”, hanem a zalaiakkal, a Fejér megyeiekkel, sőt egy balatoni szám is megjelent. Örülne, írta levelében, ha mint született „tolnai”, írást küldenék ebbe a számba.

A meglepetés nemcsak örömteli, hanem óriási is volt, hiszen Tibor addig csupán egyetlen írásomat látta. Szinte hihetetlen volt számomra ez a megtisztelő bizalom és kitüntetés. Volt kéziratom bőven; rövidebb-hosszabb elbeszélések. Olyan is akadt, amely a Szekszárd–Szeged közötti autóbusz útvonalon fogant. Csak akkor képedtem el, amikor ez az írás megjelent az *Óh Édes Tolna* című Somogy-számban, olyan szerzők társaságában, mint Illyés Gyula, Monostori Imre, Fodor András, Pákolitz István, Tornai József, Takáts Gyula, Lázár Ervin, Pomogáts Béla, N. Horváth Béla, Rónaky Edit, Bakonyi István. Elbeszélésemnek a „Laci betyár” címet adtam.

Nem sokkal a szóban forgó tolnai szám megjelenése után a főszerkesztő Szekszárdra hívta meg a szám szerzőit. Nemcsak a szerzők többsége jelent meg az ankéton, hanem számos tolnai irodalom-

kedvelő olvasó is. Értékelő beszámolójában Tibor a „Laci betyár”-ról is szót ejtett. Ekkor hallottam először Tibort előadóként és vitavezetőként. Minden szerzőhöz, így hozzám is kérdést intézett. Nagyon szabatosan, választékosan, kitűnő retorikával beszélt, s életre szóló élmény maradt számomra ez a rendezvény. Vitapartnerként N. Horváth Béla volt a legjobb. Mint volt egyetemi tanár, úgy érzem, meg tudtam ítélni Tibor szellemi teljesítményét, és már akkor úgy véltem, nagy vesztesége a magyar irodalmi életnek, hogy ideológiai okok miatt nem kapott egyetemi tanári katedrát. Szerencsére a későbbi kádári irodalom- és tudománypolitika már eltűrte, hogy „egész népet oktassa”, nem középiskolás fokon.

Tibor elég okos volt ahhoz, hogy szerény legyen. Jellemének ez volt egyik legrokonszenvesebb vonása. Nem tett egyetlen lépést sem annak érdekében, hogy legalább az egyetemi doktori címet megszerezze. A szovjet típusú akadémiai minősítő rendszert megvetette, mert felismerte annak manipulálhatóságát, és emiatt fittyet hányt rá. Az ő felfogása szerint mindenki a szakmai munka minőségével igazolja tudós mivoltát. Könyvei, közleményei révén rászolgált az irodalomtudós jelzőre. A tényleges elismerést jelentő kitüntetések nem utasította vissza, ezekből jutott is neki bőven, hiszen a már említett díjak mellett 1994-ben megkapta a Literatura Díjat, 1998-ban az Arany János Díjat is. Úgy érzem, nem szerénytelenség annak fölemlítese, hogy – ismerve kiemelkedő tudományos tevékenységét – lépéseket tettem teljesítménye elismeréséért. A *Dunántúli Napló* 2004. november 5-i számából idézem az alábbiakat: „A Pécsi Akadémiai Bizottság legrangosabb ilyen jellegű elismerését, az Ezüst Érmét, idén Tüskés Tibor írónak ítélte oda a Magyar Tudomány Napja alkalmából.” A kitüntetett erről így nyilatkozott a *Dunántúli Napló*-nak: „Egyszer szerencse, másodjára szolgálat, harmadrészt meg tanulság. Ez a három dolog jut most eszembe az elismerés kapcsán. Hogy vidéken is lehet értéket létrehozni. Az embert – és maradjunk ennél az általános megfogalmazásnál – bizonyos szerénységre és öröme készíteti, hogy munkáját mások is észreveszik, nemcsak egy kiadó, egy folyóirat, az Írószövetség elnöksége, hanem itt helyben a Dél-Dunántúlon tevékenykedő Akadémiai Bizottság is.”

A díjkiosztás után együtt sétáltunk le a Damjanich utcán a városba. Útközben Tibor megmutatta Csorba Győző költő barátja házát,

ahol gyakran megfordult. Aztán leültünk a székesegyház előtti téren egy padra, és hosszan elbeszélgettünk. Sugárzott az öröm Tibor arcáról, és ennek szívből örültem. Barátságunk ekkor vált vitathatatlanná. De kissé előre ugrottam az időben.

Visszatérve a szomszédolásra, igen valószínű, hogy ennek során ismerkedett meg Tibor Wessely Gábor geodétával és lelkes amatőr íróval, aki Tolnán lakott, tucatnyi „színes” füzetet jelentetett meg, s elnöke volt a Kézjegy elnevezésű Tolnai Tollforgatók Klubjának. 2000-ben Wessely engem is fölkért, hogy adjak írást a *Kézjegy* című antológia 6. számába. A „Ne szólj szám” című elbeszélésem jelent meg itt. Amikor megkaptam a tiszteletpéldányt, meglepődve láttam, hogy az „Ajánlás”-t Tibor írta. Az akkor már igen tekintélyes főszerkesztő nem utasította el a fölkérést, és másfél oldalas ajánlást írt a lapba, ismét tanújelét adva a nemes elvnek, hogy „virágozzon minden virág”, akár tolnai, akár zalai. Jól esett olvasni ezt az ajánlást, mert bár „Tolna 1952-ben számomra a száműzetés színhelye volt” – írta Tibor –, de „amikor számba vettük a megye irodalmi hagyományait és mai szellemi javait, elképedtem. Talán nincs még egy dunántúli megye, amely az irodalmi értékek olyan bőségét és gazdagságát kínálná, mint Tolna. Csak a nyomjelző neveket sorolom föl a tizenkilencedik század kezdetétől: Garay János, Vas Gereben, Vörösmarty és Petőfi, Tolnai Lajos, Babits, Illyés, Csányi László, Baka István – hogy előbb a halottakat említsem. És aztán az élőket: Mészöly Miklós, Lázár Ervin, Czakó Gábor. Ezt kell folytatni.” – fejezte be Tibor. Bevallom, büszkeség dagasztotta lokálpatrióta mellemet e sorok elolvasása után.

Tibor nagyon fontosnak tartotta a progresszív emberi kapcsolatok kialakítását és fenntartását. 2000 tavaszán Pécsre utaztam, és a programpontok között volt Tüskések meglátogatása. Tibor délelőtt 11 órára adott időpontot. Jó buszcsatlakozással már fél tizenegykor ott voltam a Bokor utca 80. előtt. Becsengettem. Dr. Nagy Anna, Tibor második felesége nyitott ajtót.

– Még itt van az előző vendég is, de azért csak jöjjön be – biztatott az asszony. A fogadóban Tibor egy jól megtermett férfival beszélgetett. Belépésemre mindketten fölálltak, Tibor szívélyesen köszöntött, és bemutatta vendégét, Losonci Miklóst. Amikor én is megmondtam a nevem, Tibor csodálkozva nézett ránk.

– Ti mindketten szentendreiek vagytok, és nem ismeritek egymást? Tessék megismerkedni! A dorgálás után helyyel kínált, majd így szólt:

– Losonci doktor *Somogy*-ban közlendő cikkét beszéljük meg. Semmi titkos nincs benne, rövidesen végzünk, s aztán rátérünk a te ügyedre. Losonci Miklós végighallgatta Tiborral folytatott rövid megbeszélésünket, aztán megkérdezte:

– Tiborkám! Mikor lesz neked buszom visszafelé?

– Fél tizenkettőkor.

– Az nekem is jó lesz! – jelentettem ki.

– Kikísérlek benneteket a buszmegállóhoz – ajánlotta fel Tibor.

– Köszönjük, de nem fontos! Tudjuk, hogy bokros szerkesztői teendőid vannak a *Somogy*-gyal kapcsolatban. Én ismerem a járást, és elkalauzolom a professzor urat is – ígérte meg készségesen Losonci doktor.

Tibort nem kellett tovább meggyőzni, kikísért a ház kapujáig és elbúcsúzott tőlünk. Új ismerősöm rendkívül szívélyes volt hozzám. Igen kulturáltan beszélt a *Somogy*ról, nagy tisztelettel Tiborról, és mindjárt mindent tudni akart rólam is. Megérkezett a busz, és beszálltunk. Én is érdeklődtem útitársam munkájáról, és megtudtam, hogy főállásban művészeti író, de költő, író és irodalomkritikus is.

– Ismerős a neved – mondtam. Te írtál egy cikket a *Somogy* tolnai számába Bazsonyi Aranyról?

– Igen. De honnét ismered te Bazsonyi Aranyt? – csodálkozott Losonci doktor.

– A testvéröccse osztálytársam volt. Egysze jártam náluk Gyulában, s akkor Arany is otthon volt.

– Milyen kicsi a világ! Máris van egy közös ismerősünk, aki öszseket bennünket.

– Kettő is, Tüskés Tibor személyében – erősítettem meg Losonci doktor megjegyzését.

A Negyvennyolcas téren nekem le kellett szállnom, hogy fölkeressem egyetemi barátaimat. Szándékomat közöltem útitársammal, aki a telefonszámomat kérte. Ez hát a hiteles története annak, hogyan sarkallt bennünket Tibor arra, hogy mi, a magyar szellemi élet robotosai, kapcsolatba kerüljünk egymással.

2001-ben Tibor *Az édenalapító* című könyvével tisztelgett Németh László 100. születésnapja alkalmából. A könyvet a Pest Megyei Könyvtárban láttam meg Szentendrén. Azon nyomban kikölcsönöztem, és elolvastam. Olyannyira megtetszett, hogy fölmerült bennem az ötlet: felkérem Tibort, mutassa be a Megyei Könyvtárban. Igent mondott. 2001. december 7-én került sor a könyvbemutatóra. Tibor húsz példányt küldött eladásra, s a példányok az utolsó szálig elkeltek. Volt hát mit dedikálnia a szerzőnek! Tibort a HÉV-állomáson vártam. A szerzői est előtt Losonciéknál tettünk látogatást.

Házigazdaként öt perces köszöntőt mondtam (megjelent: *Szentendrei Tükör*, 2001, III. évf., 10. szám, 7. o.). Azzal kezdtem, hogy „Tüskés Tibor eddig hatvan könyvvel ajándékozott meg bennünket. Imponáló ez a szám! Teljesítménycentrikus világunkban is az.” Aztán kifejtettem, hogy Pécs, ez a mediterrán magyar város és a pannon táj lett az otthona, ihletője, serkentő, teremtő műhelye. Könyvek sora tanúskodik erről. A köszöntő után Tibor mintegy harminc perces lenyűgöző előadást tartott Németh László munkásságáról, amit hosszantartó, pezsgő vita követett. A hozzászólások közül kiemelkedett Losonci Miklós beszámolója Németh László ráckevei látogatásáról. *Az édenalapító* című könyvről később hosszabb recenziót írtam (*Havi Magyar Fórum*, 2010, XVIII. évf., 11. szám, 69–74. o.).

2001 után nem túl gyakran, de rendszeresen találkoztunk. Jó alkalmak voltak erre az ünnepi könyvhetek, Pesten és Pécsen, de az Írószövetség épületében rendezett előadások is. 2002 szeptemberében egy képeslapot kaptam Tibortól, amelyen ezt írta: „Szeptember 30-án (hétfőn) szeretettel várunk Benneteket [Losonci Miklóst és engem] a Bokor utcában. Az első (hármas) csúcstalálkozónk is itt esett. Megünnepeljük. Ölel: Tibor”.

Losonci Miklós is örült a meghívásnak, és a jelzett napon becsengettünk a Bokor utca 80.-ba. Tibor nyitott ajtót.

– Anna dolgozik, és elnézést kér tőletek, hogy nem tud vendégül látni benneteket. Azt javaslom, menjünk föl busszal a Szamócásba (Tiboréknak telke, „háza”, gyümölcsöse volt ott, a Misina közelében), s főzünk magunknak egy kis krumplipaprikást. Egyetértetek a javaslatommal?

– Boldogan! – nyilatkoztunk.

Dél lett, mire odaértünk. Miklós szívét és lábát megviselte a hegymászás, de kedve ragyogó volt. Szelíden süttött a szeptember nap, és a fák árnyékában már nem volt izzasztó meleg. Én vállalltam a szakácsi teendőket. Ebéd előtt Tibor saját termésű barackpálinkával szította fel étvágyunkat. Nem lehetett nagyon rossz a paprikás, mert az utolsó falatig elfogyott. Bor is akadt a házban, s nem csoda, hogy jó hangulatban telt el a délután. Többnyire Miklós vitte a szót, néhány anekdotát is elmondott, amin vidáman neveltünk. Persze arról is szó esett, ki min dolgozik. Tibor előbb Miklóst kérdezte meg, aztán engem. Miklós boldogan nyilatkozott:

– Összegyűlt egy kötetnyi vers. Azokat készülok sajtó alá rendezni. (*Rügyező létezés* címmel 2004-ben jelentek meg ezek a versek.)

– Elbeszéléseket írogatok – válaszoltam Tibornak.

– Ideje lenne már megjelentetni egy könyvet ezekből az elbeszélésekből! Nem gondolod? – szegezte nekem a kérdést Tibor.

– Bevallom, kedves tanár úr, hogy nem készültem.

– Dehogynem! A „Laci betyár”, amit a *Somogyba* adtál, egészen jó kis elbeszélés. Válogass össze egy tucatnyit ezekből az elbeszélésekből, küldd el nekem, és majd megmondom, mit csinálj.

– Köszönöm a baráti biztatást, élni fogok a felajánlott lehetőséggel.

Eltelt egy év, mire a válogatást elvégeztem és elküldtem Tibornak. Ő tíz nap után levélben nyilatkozott:

– A küldött anyag közlésre alkalmas. Azt tanácsolom, hogy a „Bűneset nem történt” legyen a címadó, mert szerintem az ebben a válogatásban a kulcselbeszélés. Ez után kedved szerint rendezheted a rövidebb írásokat.

Két okból is nagyon örültem Tibor válaszának. 1. Hogy ilyen gyorsan válaszolt, s ezzel oldotta aggódom szorongásomat. 2. Hogy minden írásomat, változtatás nélkül, közlésre alkalmasnak találta.

Hálatelt szívvel írtam meg válaszleveletem. Nemcsak igaz barát-ra, hanem önzetlen mentorra is találtam Tibor személyében. Igaz, mindössze fél évvel volt idősebb nálam, de írói, kritikusi, szerkesztői fölkészültsége országos szinten is kiemelkedő volt már akkor. Talán nem túlzok, ha úgy ítélem meg, hogy Tüskés Tibor a XX. század Gyulai Pálja, aki emellett jeles szépíró, ahogy ezt Fodor András írta 1973. nov. 15-i levelében, a *Nyár, erdő, kakkuk* című könyvé-

nek megjelenése után (*Fodor András és Tüskés Tibor levelezése*, II., 1967–1976, Pécs, 2008, 267. o.).

Első szépirodalmi jellegű könyvem megjelentetésében Losonci Miklós volt segítségemre, aki a megjelenés után recenziót írt róla (*Szentendrei Tükör*, 2004, VI. évf., 2. sz., 9. o.). A *Bűneset nem történt* című könyvről és Tiborról az *Új Szentendrei Hírlap*ban is szó esett (2005. március 26. XV. 6. 7. o.). A cikkíró, Molnár Bertalan festőművész sok mindenről faggatott; az is érdekelt, miért Tüskés Tibort választottam lektornak?

– Azért – válaszoltam –, mert az irodalomtörténészek közül őt tartom a legtöbbre. Tüskés u.i. nemcsak kritikus, hanem kitűnő író és szerkesztő is.

Amíg én a *Bűnesettel* bíbelődtem, ő megjelentette *Két nemzedék* (Miskolc, 2004) című könyvét, amely a huszadik századi magyar irodalom két nagy nemzedékének néhány kiemelkedő alakjáról közöl tanulmányokat. Ezt a művét a 2004-es könyvhéten, Pécsen dedikálta nekünk: „Benedeczyéknek, Pistának és Rozikának sok szeretettel, Pécs, 2004. Könyvhét Tüskés Tibor”.

Nem sokkal a *Bűneset* megjelenése után levelet kaptam Tibortól. Meglepett, hogy a borítékon nevem alatt az „író” szó állt. Válaszlevelemben szóvá tettem, mondván, úgy érzem, hogy erre a kitüntető jelzőre nem szolgáltam rá.

– Csak semmi szerénykedés! – válaszolta Tibor. – Két könyved jelent meg, ez már följogosít az írói címre. Íme íróvá avatásom hiteles története.

A *Bűnesetről* a *Mentsvár* című folyóiratban (2005, 3. évf., 7. sz., 6. o.) megjelent recenzióról, amely szerintem eddig a legavatottabb értékelés, csak azért teszek említést, mert Tibor kitűnő tanítványa, Rónaky Edit írta. Ma sem tudom, hogy önszántából, vagy Tibor felkérésére tette. Sajnos már mindketten halottak, így örök rejtély marad ez a kérdés. Hogy Tibor kezdeményezhetett az ügyben, sejteti 2005. szeptember 1-jei levele, melynek első sorában ez áll: „Rónaky Edit valóban igényesen és szépen oldotta meg a kérdést, s a szerkesztő jól tette, hogy a könyv címlapját is közölte.”

2004 februárjában szép képeslapot kaptunk Tibortól. „Vigyen egy kis pécsi levegőt ez a képeslap – írta –, sok szeretettel gondolok, gondolunk Rád és Rozikára.” Néhány sorral lejjebb: „Lám

épp két éve, március 14-én, hogy kés alá fogtak. Hálásan gondolkok biztató, bátorító soraidra.” 2002-ben Tibor szívműtéten esett át. Én akkor már „tapasztalt” szívűtött voltam, ezért tudtam jó tanácsokkal szolgálni neki. Ezt megelőzően porckorongsérv miatt voltak panaszai. Erős lumbágós fájdalmaira fájdalomcsillapítót kellett szednie. Amikor erről a problémáról tájékoztatott, azt tanácsoltam neki, hogy ússzon minél többet. Pécsett ez persze nem volt egyszerű dolog, hisz ott ma sincs gyógyfürdő, Harkány meg elég messze van. Sem az ülés, sem a fekvés nem esett jól neki, viszont sokat kellett gépelnie. Egy ügyes asztalos olyan polcot készített számára, ahová fölhelyezte az írógépet, és állva tudott gépelni. A városi életmód, a kevés szabadidő és a kevés testmozgás nem tesz jót szervezetünknek, s ez Tibort is megviselte. Nagy örömmel szolgált, amikor jelezte, hogy a rendszeres úszás sokat javított fizikai állapotán.

Mint a legtöbb férfi, Tibor sem kerülhette el a prosztatata hipertrófiát, meg az epekőképződést, ezért szinte valóságos csoda, hogy hetven éven felül is bámulatosan produktív tudott lenni. Vasakarata és vasfegyelme volt; minden bajon úrrá tudott lenni, de a rák 79 éves korában őt is legyőzte. József Attila verssora jut eszembe ennek kapcsán: „Bár nem győzhetsz, nem is lehetsz te vesztes” (*Légy ostoba*). De barátságunk történetében még csak 2004-nél járunk.

A fent említett, *Két nemzedék* című könyv mellett további hozama is volt ennek az évnek. *Volt idő* című kötetében Tibor kilenc tanulmányban elemezte Mészöly Miklós műveit (Pécs, 2005, 186 o.). Ha megfontolom, hogy a *Két nemzedék*ben nem kevesebb mint nyolc XX. századi magyar író és költő munkásságát elemezte, továbbá kilenc írása jelent meg Mészöly Miklós műveiről, csak csodálattal adózhatok alkotó képességének: ezt a teljesítményt hetvennégy éves korban, két évvel a szívűtét után produkálta. Keresem a magyarázatot. 2004-ben Tibor „főállású” nyugdíjas, se a tanári munka, se a szerkesztői robot nem emészti föl alkotó energiáit. Több mint ötvenéves szellemi háttér biztosítja számára a lényeglátást, azaz rutinos író, de mindenekelőtt tehetséges, átlagon felüli szellemiség.

A 2005-ös esztendő is jól indult. A budapesti Könyvhéten a *Volt időt* dedikálta nekünk Tibor: „Benedeczky Istvánéknak baráti szeretettel ajánlom! Budapest. 2005. Könyvhét. Tüskés Tibor”.

Ebből az évből két, említésre méltó levelet őrzök tőle. Az első 2005. nov. 13-án kelt, melyben „Megjegyzések Beke Albert: *Illyés Gyula, mint közéleti szereplő*” című bírálatomra (A CÉH, 2005. nyári szám, 5–12. o.) reagált: „Beke eszelős ember, nem méltó arra, hogy vitatkozzunk vele.” Tibor arról is említést tesz ebben a levélben, hogy „Az összes lehetséges helyi elismerés utolért. A megyenap alkalmából még a Baranya Díszpolgára címet is a nyakamba akasztották.” Ezekből a sorokból kitűnik, hogy Tibor nem a hivatalos elismeréseért küzdött; „inkább kegyelem, egészség legyen, a plectniket belepi a por” – írja.

A második, december 5-én írt levél válasz a *Társkeresők* című regényem kéziratára. „Kedves Pista! Nem vártam az ünnepekig, meg az Új évig, hogy a folytatást elolvassam, a kíváncsiság hajtott, meg időm is volt rá. A jó alapozás után a folytatás sem okozott csalódást. A korábban megismert arcok és alakok lépnek az olvasó elé. A három nő: mindegyik sajátos figura. Most is a párbeszéd uralkodik és sok jó (lélektanilag is érvényes) gondolatot tartalmaznak. A történet jól földidéz az akkori fiatalság életét, érzésvilágát, konfliktusait, szokásait. Itt is sok finomságot találtam az emberi kapcsolatok ábrázolásában. Összeségében gratulálok a teljesítményhez, a regény építményéhez, a következetesen végigvitt szerkezethez, az eleven párbeszédhez, az érzékletes, élő alakokhoz.”

A 2006-os év is sikeres volt Tibornak. Május 21-i levelében arról számol be, hogy „Nagy László könyvem visz majd el június elején a könyvhéten Veszprémbe, Ajkára és Balatonfüredre. Itt Pécsett majd jún. 12-én mutatódik be a könyvem.” Ez a mozgalmas program már nem lelkesíti Tibort, mert ugyanebben a levelében ezt írja: „Alig várom, hogy június végén a horgászbótot a kezembe vegyem.” (Közös volt a sorsunk, mert ez idő tájt én is eléggé elfoglalt voltam: az Idegtudományi Társaság felkért, hogy írjam meg a *Magyar Neurobiológusok Almanachjának* történetét 1850-től 2000-ig. Csak a „szegediek” megírását vállaltam el, mert a szerkesztést is rám lőcsölték. Emiatt én is ritkán jutottam el pecázni a Duna-partra.) Befejezésül még arról írt Tibor, hogy „A kongresszusi központi könyvfesztivál bennem is *vegyes* emlékeket hagyott. Legalább láthattuk egymást. Szorítok, hogy a *Társkeresők* időben és szép formában megjelenjen.” (Tibor óhaja teljesült, mert ez a könyvem neki szóló ajánlással 2006-ban

megjelent a Püski Kiadónál, és a borítón Reich Károly „Fiatalok” című szép rajza látható.) Nem sokkal később Tibor csalódottan írja: „Hal, csuka azonban se előbb, se később. Hal hiányában aztán inkább a Balaton vizének és fényének éltünk, naponta háromszor megmerítkezve az idén tiszta és bő vízben.”

A 2007-es év levélben gazdag. A június 18-i sorokban sok mindenről szó esik. „Megindult a befőzés, és közös munkával sikerült leszüretelni, üvegekbe tenni a termést. Nem tagadom, megerőltetett a munka, a fára mászás, a gyümölcs tisztítása, és Cataflánt is nyelni kellett.” Én akkor nem csodálkoztam, hogy ez a befőzési munka megerőltető volt a 77 éves, szívműtött Tibornak. Két irodalmi eseményről is beszámol Tibor ebben a levélben: „Tudtommal a pécsi kiadó támogatást kapott a Fodor András – Tüskés Tibor levelezés első részének kiadásához. Az egész levelezés, mintegy ezer levél közlése három kötetben terveződik. Nem tudom, hogy megérem-e, hogy tető kerüljön e vállalkozásra.” Arról is beszámol Tibor, hogy „Pécsett megszületett a Művészetek és az Irodalom Háza. Az eseményt hatalmas fölhajtás kísérte. A hosszú asztal mellett, a helyi nagyság, [...] Bertók mester, valamint [...] Konrád György. Egymás mellett ültek. Bertók [...] hamisító megjegyzéssel dicsérte a Jelenkor múltját, a hetvenes-nyolcvanas éveket. Holott láthatott, ott ültem a széksor szélén egymagam. Konrád megszegényítette. Visszakérte a mikrofont, és Bertók után ismét szót kért: Nos a Jelenkor a hatvanas évek első felében is országos jelentőségű értékeket közlő folyóirat volt, nemcsak a hetvenes és nyolcvanas években, amelyről Bertók beszélt, hanem már akkor is, amikor Tüskés Tibor – aki itt ül előttünk – szerkesztette a Jelenkort. Nos Konrád nem volt feledékeny” – vélte akkor Tibor, és joggal. De 2006-ban, amikor előterjesztettem Tibort a Magyar Köztársaság Babérkoszorú Díjára és arra kértem Konrád Györgyöt, hogy támogassa az előterjesztést, a Pen Club volt elnöke még válaszolni is elfelejtett levelemre. Nem csoda, hogy Tibor nem kapta meg a díjat.

2007. augusztus 27-i levelében egy kéziratomról nyilatkozik Tibor. „A ‘Rémület’ nagyon jó pillanatkép: hiteles, tömör írás, semmi fölösleges nincs benne. Tökéletesen visszaadja a két tudat reflektálását: a nagypapa jogos rémületét és az unoka tündéri naivitását.” (Az írás megjelent: *Havi Magyar Fórum*, 2007, XV. évf., 11. sz., 58. o.)

Őszi berzenkedés tükröződik az okt. 19-i levélből. „Szerencsétlenség volt az Írószövetség Közgyűlése is, amit csak délig tudtam elviselni, aztán otthagytam a fényes termet. Vigasztaló csak a természet, Zengővárkonyban az erdőben diót szedtünk, s a Szamócásban töltött idő.” Ez a levél rávilágít a csalódásra, amit Tibor érzett azokkal a visszatetszést keltő kulturpolitikai eseményekkel kapcsolatban, amelyek 2007-ben már bőven tapasztalhatók voltak. Ugyanakkor levelének utolsó sorai meghatottak: „Kedves Pista, mindig szívesen olvasom soraidat.” Csak igaz baráti érzés diktál ilyen mondatot. És hogy ez igaz óhaj volt, bizonyíték rá a november 25-i levél: „Ha lesz olvasható szöveg, kérek küldjél belőle. Szívesen olvasnám.” Érhet-e amatőr író nagyobb kitüntetés? Aligha. Hiszen Tibor akkor már a magyar irodalom klasszikus alakja volt. El is küldtem neki az „Új emberfajok a Földön” című írásomat. „Úgy indul, mint egy tudományos értekezés.” – reflektál Tibor a küldeményre. „Aztán kap egy szellemes *geller-t*, és remekül, ironikusan, és valószerű tanulsággal ér véget. Tömörsege is példaszerű. Megjelenésért, közlésért kiált. További hasonlókat kellene írnod.” (A cikk megjelent a belgiumi *Kilátóban*, 2009, 71. szám, 10–11. o.)

2008-ban jelent meg a *Derűs borúlátó* című könyvecske, amelyben Kocsis Klára beszélget Tiborral. „A diktatúra idején megtette azt a bravúrt, hogy címének említése nélkül körülírta az *Egy mondat a zsarnokságról-t*” – olvashatjuk a könyv hátoldalán. A könyvből azt is megtudhatjuk, hogy Tibor bizalmasa, munkatársa és segítője második felesége, Anna. „Mióta kijöttem a kórházból, majd mindennap úszni járunk Annával” – mondja. Ezt a könyvet is dedikálta nekünk Tibor a könyvhét alkalmából.

2008-ban látott napvilágot *Élet a kastélyban* című regényem. Ennek kéziratára reagálva írja Tibor július 11-i levelében: „Három ok vetett vissza, hogy időben elolvassam az *Élet a kastélyban*-t. 1. Kétheti hévizi tartózkodás, 2. tartós rosszullét Gerzson Pál festőművész szigligeti temetésén, 3. a közelmúltban rámtört a lumbágó. Ez utóbiból most lábadozom, s valóban lábon állva, a pulpitus mellett írom e pár sort. De már a kézirat minden sorának ismeretében. Egyetlen szóval: gratulálok az eddigi teljesítményhez. Minden korábbi munkádnál érettebb írás. Dokumentumregény. Hiteles, valódi történeti események jelennek meg, valódi helyszínen, költött neveket viselő

szereplőkkel. Érdekes a kor, eleven alakok a hősök. Korábbi munkáidhoz képest sokat fejlődött a nyelv, a stílus. Csodálkozom: milyen jól beszélteted alakjaidat. Élők, elevenek a dialógusok (csupán itt-ott hosszadalmas a szöveg, pl. a háborúról való elmélkedés). Bár sosem jártam a lengyeli Apponyi kastélyban, az iskolává alakított falak között, mégis láttam lakóit, szagoltam a konyha illatát. A kor is, 1946–1947 fordulója, hitelesen jelenik meg.”

Mondanom sem kell, életem egyik legnagyobb elismerése ez az irodalomkritikai vélemény. Ha egyetlen pozitív visszajelzést se kaptam volna a könyv olvasóitól (de kaptam, hála Tibornak, aki íróvá nevelt), akkor is megnyugtatót volna Tibor levele. Van egy közismert művészettörténeti mondás: ha *egyetlen* nézőnek tetszik a műalkotás, már megvan a létjogosultsága, elismertsége. Transzponálva ezt a szóbanforgó *Élet a kastélyban* című műre, elégedett lehetek, hogy egy elismert irodalmi szaktekintélynek tetszett a könyvem.

2008. november 22-i levelében Tibor így ír: „Érdeklődéssel és élvezettel hallgattam a rádióbeszélgetést veled. Most ismertem meg sok mindent arról a másik tevékenységedről, ami éppúgy Hozzád tartozik, mint a szépirodalom művelése. Te lendületesen, meggyőzően, nagy hozzáértéssel szóltál a témáról, amelynek avatott kutatója és művelője vagy.” Az előzmény: 2008. november 3-án a Tudomány Napján, az MTA elnöke az Eötvös József Koszorút adományozta nekem tudományos életművem elismeréséül.

Az év végén sajnos rossz hírek érkeztek Tibortól. „Hétfőn átstem a kemény, és kellemetlen urológiai vizsgálaton, most várom (nem kis szorongással) a leletet.” Szerencsére a lelet negatív volt, de a baj nem jár egyedül. 2009. január 22-i levelében arról számolt be, hogy „A jégpáncélos betonon, a házunk előtt földre estem, némi agyrázkódás ért. Mentő vitt az Idegklinikára, ott CT-vizsgálatot végeztek. Agyi, nyakgerinci bajt a főlvetel nem mutatott ki, de másnap a Fülészeti Klinikán folytatódott a vizsgálat, ugyanis hallás- és egyensúlyzavar ért, bizonyos testhelyzetben (fekve) erősen szédülök. Elég rossz a közérzetem, megzavarodtak emberi kapcsolataim, több szereplést le kellett mondani. Most már (két napja) Anna kíséretében egy-egy órányi sétára a levegőre megyünk. Végtelenül röstellem, hogy az egyik után egy másik egészségügyi gondomat kell megosztanom veled, de el kellett mondanom eddigi (s majdani) hallgatásom okát.”

2009. március vége felé meghívó érkezett Tibortól: „Emlékezés Kodolányi Jánosra március 30-án 18 órakor, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Dísztermében”. Elcsodálkoztam. Tibor előadás tartására vállalkozott? A meghívó hátlapján megtaláltam a magyarázatot: „Most jöttem haza a Szamócásból (lemosó permetezés volt), s lám ilyesmire, utazásra, előadásra is merek vállalkozni.”

A sok gondos vizsgálat és a jó gyógyszerelés eredményt hozott – nyugtáztam a szakszerű orvosi kezelést. Tibor levele így folytatódik: „Örömmel láttam, olvastam a Hetedhét legutóbbi számában könyved méltatását.” (Rónaky Edit írt méltatást *Élet a kastélyban* című könyvemről. *Hetedhéthatár*, 2009, XIII. évf. 2. szám.) Tibor így folytatja: „Ez a hajdan kéthetente megjelenő újság is kéthavonta (!) megjelenő lap lett. A gazdasági bajok mellett, mindenre azt lehet mondani, hogy: nincs pénz. Bár némelyek igen jól élnek. Örülnek, ha Kodolányi csillaga alatt találkozhatnak. Szeretettel öllelek: Tibor.”

Teljesült Tibor óhaja, elmentem az előadásra. Előtte beszélgetni is tudtunk. A díszterem teljesen megtelt. Tibor meglepően jó előadást tartott, de ez csak nekem volt meglepetés, mivel a kívülállók nem tudtak hetekig tartó kálváriájáról. Nagyon örültem fölépülésének, de örömem sajnos nem sokáig tartott. A Könyvhéten találkoztunk Budapesten.

– Jó, hogy jössz! – tér a lényegre Tibor. – Vonattal jöttem, és út közben ijedten tapasztaltam, hogy alig látok valamit a tájból, összemósódott előttem a kép.

– Ahogy hazaérsz, azonnal jelentkezz a Szemészeti Klinikán. Ott biztosan találsz ügyeletet szakorvost – tanácsoltam.

– Isteni szerencse, hogy közelre még látok, vagyis tudok dedikálni, ha lesz kinek.

Volt kinek. Otlétem alatt is sokan jöttek, így például Hámori József akadémikus, az MTA alelnöke, aki még pécsi korszakából ismerte Tibort.

Pár nap múlva Tibor felesége felhívott telefonon, és közölte, hogy Tibort azonnal áthelyezték az Idegklinikára. Erre felhívtam Lénárd László akadémikust, aki kollégám volt az Élettani Intézetben, és a közelmúltban rektora volt az egyetemnek, hogy legyen szíves szólni az Idegklinika illetékes vezetőjének Tibor ellátása ügyében.

Lénárd professzor nemcsak megígérte, de teljesítette is kérésemet, majd visszahívott. Július 20-i levelében Tibor arról értesít: „Én ilyen levélpapírnyi felületet tudok áttekinteni. Távolabb (még) összefoly-nak a képek. Holnap megyek újabb vizsgálatra a Neurológiára. Csak rosszabb ne legyen – sóhajtozom. Lénárd professzor úr is felhívott, a könyvet köszönte és kedvesen, figyelmesen érdeklődött sorsom iránt.”

2009. augusztus 10-i levelének első felében Tibor bizakodó: „Neurológus orvosom némi javulást érzékel (én is), majd augusztus 30-án lát újra (addig szabadságon lesz). Addig szedem az orvosságot s reménykedem. Néha előfordulok a Szamócás-beli kertben, de nem sok tennivalóm akad benne, a termést a jégverés nagyrészt elvitte.” A lap túloldalán már kissé reményvesztetté válik az írás: „Tervem volna még erre-arra, de kedvem hozzájuk alig. Szinte szellemi emigrációban élek a városban. Mindenki a maga ügyébe temetkezik. Jó, ha fiamék, lányomék meglátogatnak bennünket.”

Most idézett levelét Tibor azzal kezdi: „Aggódva olvastam az Intenzív Osztályon töltött időről szóló híreket.” Aggodalma nem volt alaptalan. 2009. július 23-án ugyanis a szentendrei ügyelet utalt be a klinikára. Szerencsére nem volt embólia, de orvosaim nem ajánlották, hogy Pécsre utazzam, pedig legszívesebben ezt tettem volna, hogy Tibor magányosság-érzetét enyhítsem.

Szeptember 18-i, utolsó hozzám írt levelében Tibor beszámol azokról a meghívásokról, amiket le kellett mondania. „Látod, takarékoskodom erőmmel, igyekszem megtartani fogadalmamat. És megint várnak rám szept. 21-én a neurológus adjunktus, okt. 9-én a pajzsmirigy specialista: hogyan hat a rádiumos lenyelt kapszula. Némely tünet változatlan (pl. a lábdagadás). Örülök, hogy a „Példakép” [Dr. Csiky Miklós marosvásárhelyi orvosról írt riportom, B. I.] eljut Erdélybe.”

A sokféle orvosi vizsgálatnak szomorú lelet vetett véget. Tibor szájüregében rosszindulatú nyirokdaganatot (lymphomát) találtak. Elszomorító, hogy fél év alatt erre nem gondoltak a vizsgáló orvosok! Onkológus professzor barátom erről így nyilatkozott: „Hiányzik az orvoseképzésben az onkológiai szakképzés, Magyarországon egyik orvosegyetemen sincs Onkológiai Tanszék.” – Erre nincs pénz – mondaná Tibor, ha még élne.

A lesújtó hír után csak telefonon tudtam beszélni Tibor feleségével, aki elmondta, hogy Tibort áthelyezték az Onkológiai Osztályra. Kérésemre Szirmai Imre professzor leutazott Pécsre, hogy megbeszélje a kemoterápiás kezelést az erre illetékesekkel. Tanácsát nem fogadták meg, s Tibor pár hét múlva, hosszú szenvedés után, 2009. november 11-én elhunyt.

Tibor egész életében nem kevesebbre törekedett, mint megérteni, megfejtetni és kifejezni a költői, írói alkotások titkait. Ez az elhivatottság már gimnazista korában tudatosult, amikor olvasni kezdte a kortárs Weöres Sándor verseit. Istenáldotta tehetség lakozott benne, ami arra sarkallta, hogy elvégezze az egyetemet, és a legmagasabb fokú irodalmi ismeretek birtokába jusson. A tehetség mellett határtalan szorgalom, akarat, elszántság és tudásvágy is megvolt benne. Hívó katolikus létére rendkívül toleráns volt azokhoz, akik a marxizmusban és a szocializmusban hittek, és elég okos volt ahhoz, hogy ne kerüljön összeütközésbe a fennálló társadalmi renddel. Megszerezte a tanári diplomát, de nem állt be a gátlástalan karrieristák csapatába, akik „mindenáron”, az erkölcsi elvek föladása révén is, az irodalomtudomány művelői akartak lenni. Mélységesen megbántották az egyetemi vezetők, akik képességei alapján elismerték, hogy tudományos pályára alkalmas, de „ideológiai fejletlensége miatt” nem javasolták aspirantúrára. Habozás nélkül elfogadta a Tolna megyei kisváros, Dombóvár gimnáziumának tanári állását, és helytállt, de ugyanakkor tisztán látta, hogy többre képes, mint amit a kisváros nyújtani tud neki, és ezért Pécsre kérte áthelyezését.

Okosan döntött. Pécs az első magyar egyetemi város, hosszú évszázadokra visszatekintő kulturális és tudományos múlttal rendelkezett, s Tibor itt hamarosan rátalált Babitsra, Janus Pannoniusra (és a róla elnevezett gimnáziumra), de önmagára is. Hamarosan írni kezdett, és főszerkesztője lett a *Jelenkor* című folyóiratnak, majd pécsi munkatársaival együtt az ország vezető irodalmi folyóiratává fejlesztette azt. Amikor több mint ötéves, sikeres munkája után írói, szerkesztői elvei föladására kényszerítették, visszatért a tanári pályára, de nem adta föl írói, irodalomkritikusi és szerkesztői munkásságát. Találóak rá a József Attila-i verssorok: „Vidám és jó volt, s tán konok, ha bántották vélt igazában.” Több, mint hatvanöt könyvet, több száz tanulmányt írt, sorozatok szerkesztője lett. Egész népet oktatta, és

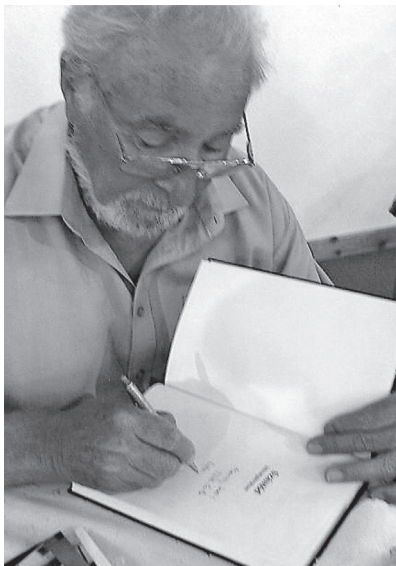
nem középiskolás fokon. Nem volt beszűkült szakbarbár, érdekelte a festészet, a zene, meglátta és meg is örökítette a természet szépségét; kiváló pedagógus volt, azaz sokoldalú ember. A szerénység, a szeretet és a segítőkészség voltak legfőbb emberi tulajdonságai. Ezek révén tisztelet övezte, és igaz baráti szeretet segítette az emberi konfliktusok megoldásában. Hetvenkilenc évesen, alkotóereje teljében ragadta el a betegség, amelyet nagy önfegyellemmel, szinte zokszó nélkül viselt el. Példakép lett, írói, irodalomkritikusi, szerkesztői és meg nem alkuvó emberi példakép.

Balatonszántód szülöttére, Tüskés Tiborra emlékezem

Tüskés Tiborral csupán élete utolsó éveiben, Szántód község könyvtárosaként találkoztam személyesen. De így is köszönöm a sorsnak, hogy nemcsak műveiből és a vele készült televíziós riportokból alkothattam képet róla, hanem a közös munka és levelezésünk révén közelebből is megismerhettem, és tanulhattam tőle. Amikor 2001-ben felvetettem, hogy írjunk községtörténetet, még nem sejtettem, hogy alkalmam lesz találkozni és együtt dolgozni vele. Akkori polgármesterünk, Dr. Karabinszky Gyula támogatta az ötletet, s az a gondolata támadt, hogy őt kéri fel Szántód község történetének feldolgozására.

Szántód és Tüskés Tibor kapcsolatának korábbi történetéhez tartozik, hogy 1980. május–júniusában *Tiszteletadás a szülőföldnek* címmel saját grafikai gyűjteményéből kiállítást rendezett a szántódpusztai idegenforgalmi és kulturális központ dísztermében. Többek között Borsos Miklós, Barcsay Jenő, Takáts Gyula és Ferenczy Béni rajza it mutatta be. 1991-től haláláig tagja volt a Szántódpusztai Tudományos Bizottságnak. 1991. szeptember 20-án, amikor a Bizottság Széchenyi István születésének 200. évfordulója alkalmából rendezett emlékülést, „Németh László Széchenyi képe” címmel tartott előadást.

2003 őszén találkoztunk először. Szeptember 13-án volt a falunap, melynek keretében „Szántód az irodalomban” címmel kettős író-olvasó találkozót rendeztünk. Nagy élmény volt mindannyiunknak, hogy Szántód szülöttét, Tüskés Tibort, és a település ifjú íróját, Ungváry Zsoltot sikerült ugyanazon a napon megszólaltatni az olvasóközönség előtt.

Tüskés Tibor dedikálja a *Szántód* című
községmonográfiát,
Szántód, 2007. augusztus 31.

Tüskés Tibor Szántódhoz kötődéséről és a szülőföld szeretetéről szolt előadásában. Ő a maga bölcsességével, Ungváry Zsolt fiatalos lendületével fejezte ki vonzódását községünk iránt. Mindketten kiemelték, miképp jelenik meg munkásságukban Szántód. Bemutakozás után mindketten dedikálták a könyvtárunkban meglévő köteteket, elbeszélgettek az olvasókkal, és családjukkal együtt részt vettek a falunap további eseményein. Polgármesterünk ekkor kérte fel őket a részvételre Szántód monográfiájának megírásában. Az író-olvasó találkozó megszervezését Tüskés Tibor levélben köszönte meg nekem. Ez volt az első jele annak, hogy egy ilyen kiváló és ismert ember nem

néz le, munkámat elismeri, s talán személyemben lelt „összekötő kapcsolatra” szülőfaluja felé.

A községmonográfia előkészítésébe Dr. Karabinszky Gyula bevont engem is. Az eredeti elképzelés szerint a község régmúltját Tüskés Tibor, közelmúltját Ungváry Zsolt írta volna meg, s az én feladatom lett volna kettejük munkájának összefogása, régi térképek, fényképek és egyéb írott emlékek gyűjtése. A községtörténet írásának első megbeszélésén 2003. október 28-án Tüskés Tibor személyesen vett részt. Ma is látom magam előtt, amint a Polgármesteri Hivatal előtti teraszon álltam, s a vasútállomásra épp kiindult a tíz óra körül Fonyód felől érkező vonat. Pár perccel később – világosbarna ballonkabátjában, jellegzetes sapkájában, kezében irattaskájával – a hosszú utazástól és a többszöri átszállástól sem kimerült író határozott léptekkel közeledett a megbeszélés helyszínére. Erős kézfogással, erőteljes hangon mutatkozott be, majd elfoglalta helyét a polgármester úr szobájában. Szerényen említést tett arról,

amit természetesen mi is tudtunk, hogy a *Szántódi Füzetek* VI. kötetét ő írta. Jó benyomást keltett bennem azzal, hogy határozott elképzelésekkel érkezett, s magával hozta és térdére tette a leendő községtörténet saját írógépén lejegyzett, általa elképzelt tartalomjegyzékét. Fejezetről fejezetre haladva megbeszéltük a jelenlévőkkel, ki mivel ért egyet, javasol-e valamilyen kiegészítést. A megbeszélés után a várható jó együttműködés reményében, a határidőket is rögzítve váltunk el egymástól. Tüskés Tibor még beszélgetett a polgármester úrral, majd tett egy sétát a szülőházához.

Ekkor kezdődött levelezésünk, ami a községtörténet nyomdai munkálatai idején, 2007 nyarán megélénkült. Neki köszönhetem, hogy megtanultam azokat a jeleket, amelyekkel a nyomdásznak, a szöveg tördelőjének lehet „üzenni”, illetve a szövegben lévő hibákat a lapszálon megjelölni. Rendszeresen jöttek-mentek a levelek köztünk, mert a már tördelt szövegeket mind a ketten átolvastuk, korrigáltuk. Stílusa választékos volt, s a közös munkában pontosság, következetesség és nagyfokú rendszeret jellemezte.

A végül kilenc szerzőt összefogó, több évi gyűjtő- és kutatómunka eredménye 2007 augusztusában látott napvilágot. A könyvet a település önállóvá válásának tíz éves évfordulóján, a falunap keretében, augusztus 31-én mutattuk be a Pálóczi Horváth Ádám Községi Ház népes közönségének. A kötetben Tüskés Tibor vállalkozott a település természeti környezetének, a táj földtörténeti múltjának, éghajlatának és talajának leírására. Bemutatja a Balaton kialakulását, élővilágát, foglalkozik a hely régmúltjával és legújabb kori történetével. A Balatont mint halászó helyet, a szántódi révet mint ősi átkelőhelyet ábrázolja. Megtudjuk, kik keltek át a réven, s megismerhetjük a révészek életmódját. Bemutatja a pusztai életet és a valaha Szántódpusztán élt családok (Peitl, Vári) elődeitől feljegyzett népköltészeti emlékeket. „Szántód a festők ecsetjén, az írók tollán” című írása, valamint Dr. Vértés Lászlótól a „Szántód és a szépliteratúra” című fejezet gazdag gyűjteménye mindazoknak a képzőművészeti és irodalmi műveknek, melyeknek Szántód volt az ihletője.

A könyvbemutató keretében a kilenc szerző elismerő oklevelet vett át Szántód új polgármesterétől, Dolgos Jánostól. A műsort kiegészítette egy kiállítás, amely a könyv készítésének mozzanatait és a fel nem dolgozott anyagokat szemlélítette. A könyvbemutatót

kompkirándulás zárta. A könyvbemutatóról Elek Dezső, a Földvár TV vezetője filmfelvételt készített, amit a Balatonföldvári Kistérségi Televízióstúdió a szántódi élő adásban sugárzott szeptember 6-án. Emlékezetem szerint Elek Dezső a rendezvény előtt egy riportot is készített Tüskés Tiborral.

Ezután még szorosabbá vált a kapcsolatunk. Fénymásolatban hamarosan elküldte nekem „Nádszálsárkány” című írását, amely a *Magyar Nemzet* „Magazin” című rovatában, a 2007. október 27-i szám 40. oldalán olvasható. A cikk eredeti példányával később személyesen is megajándékozott. Féltem őrzöm ezt az írást, mivel alcíme sokat jelent számomra: „Szerelmes földrajz, tájhaza, szülőföld, bölcsőhely... – Szántód partjainál”. A cikk hátteréhez tartozik, hogy az említett könyvbemutató előtt tett egy sétát a Balaton partján, az azt követő vacsora után pedig feleségével megszálltak Szántódpusztán. A vendéglakásban eltöltött éjszaka is bizonyára „ittthon” telt a számára. Másnap, a Pécsre való hazaindulás előtt Szántódpusztán sétált. Mint említette, a pusztai kápolnadombon mindig szívesen időzött, mivel onnan csodálatos a kilátás; ez a balatoni panoráma „írók tollára, festők ecsetére való”. Fontos volt neki a Szent Kristóf kápolna megtekintése is, melyet szülőfaluja védőszentjéről neveztek el.

Ha községtörténetünk születéséről ma beszélhetnék Tüskés Tiborral, nagy hálámat fejezném ki neki, s megköszönném a megtisztelő közös munkát, a korrektúra során tanúsított aktivitását, a gyakori levélváltást. Megnyugtatom, hogy a könyvvel kapcsolatban csak pozitív véleményeket kaptam. A nekem írt leveleket felolvastam neki, s a bemutatón készült fényképeket bizonyára ő is érdeklődéssel nézegetné. Amikor a községtörténeti könyv egy példányát az elsőik közt nekem dedikálta, nevetve jegyezte meg: „Most legalább Teodóra is megtudta, hogy milyen nagy munka egy könyv születése!” Egyik felvételem róla épp ezt a pillanatot örökíti meg.

2008-ban nagy átalakulás történt könyvtárunkban. A tavasz folyamán felújítás miatt kirakodtuk a teljes állományt, s a könyvtár egész nyáron a Községi Ház kistermében működött. Kivel lehetne a felújított könyvtár átadását méltóbban megünnepelni, mint Tüskés Tiborral, Szántód szülöttével?

2008. szeptember 5-én volt a felújított könyvtár átadása. Az ünnepséget Dolgos János polgármester nyitotta meg, melynek keretében

ben Tüskés Tibor életútját és műveit mutattuk be. A Tüskés házaspártól régi családi fotókat és ajándékkönyveket kapott könyvtárunk. Az író nem sokkal korábban megjelent levelezéskötetét (*Fodor András és Tüskés Tibor levelezése*, I. 1959–1966) ajánlottam a megjelentek figyelmébe. Az Ünnepi Könyvhétre a Kairosz Kiadó gondozásában megjelent, *Derűs borúlátó* című interjúkötetet maga az író mutatta be, majd Kocsis Klára szerkesztő, újságíró beszélt a kötetről és a kiadó munkájáról. Ez alkalommal Tibor a következő sorokat jegyezte be a Községi Ház vendégkönyvébe: „Szülő, szülőház, szülőföld – ezek az értékek Szántódhoz kötnek engemet 1930. júniusa óta – feledhetetlenül, s jó erre emlékezni annyi év után.” Azzal a gondolattal búcsúzott, hogy két év múlva Szántódon szeretné megünnepelni nyolcvanadik születésnapját. Az eseményről a Földvár TV is beszámolt.

Következő találkozásunk 2009. július 9-én, Tüskés Tibor és neje meghívására, pécsi otthonukban történt. Morvay Zsolttal utaztam Kaposváron át Pécsre. Miután a kötetésre, javításra váró könyvtári könyveket leadtuk a kaposvári nyomdában, egy virágboltba igyekeztem, hogy az írónak szánt szántódi ajándéktárgyak mellé felelségének, Annának egy csokrot köttessek. Amíg az eladó dolgozott, az íránt érdeklődött, hogy kinek szánom a virágot? Meglepődött, amikor megtudta, hogy kihez és hová igyekszem. A Tüskés név hallatán megemlítette, hogy Tüskés Tibor jó barátságban volt Takáts Gyula költővel, akinek az ő (a kórház új bejáratával szemben lévő) boltja volt a kedvenc virágüzlete. Talán nem véletlen, hogy épp ebbe az üzletbe tértem be én is. Tibor és Anna később meglepődve hallgatta az esetet, s jó emlékeket idézve gondoltak Takáts Gyulára és a Bece-hegyen töltött órákra.

Amikor megérkeztünk, Tibor az emeleten lévő szobájában pihent. Az előző télen történt elesése óta kissé talán több pihenésre volt szüksége. De amint Anna lehívta, teljes frissességgel fogadott, és a nappaliba invitált bennünket. Sok mindent elmesélt családjáról, megadta gyermekei elérhetőségeit, beszélt az ő munkájukról, büszkén említette unokája, Tüskés Anna végzettségét. Visszaemlékezett pályája korábbi időszakaira, megosztotta velünk fontosnak tartott adatait, szeretettel beszélt a Szamócásnak nevezett gyümölcsöséről. Végül szerényen, visszafogottan, elérzékenyülve beszélt arról, miként képzeli el egy év múlva kerek születésnapjának szántódi

megünneplését. Megható volt, amint felsorolta a meghívandó személyek nevét, s eltervezte az általa elképzelt eseménysort. Akkor még nem tudhattuk, hogy az ünnepelés sajnos csak terv marad.

Az ebédlőasztalnál felidéződött bennem az említett interjúkötetben Kocsis Klára által leírt jelenet, mely szerint az elmaradhatatlan gyertya ég az asztalon, s a családfő étkezés előtt imádkozik. Ez a valóságban is így történt. A jelek, melyeket betegségéről említett az író, az étkezés során megmutatkoztak. Ekkor már egy kis segítségre szorult, s például türelmesen tartotta a kezét, amíg odaadtam neki a sótartót. Ebéd után a garázsban megkezdtuk az általa már előkészített, könyvtárunknak ajándékozott könyvek dobozokba, majd autóba rakodását. Munka közben sok szép emlékét idézte fel némi kötet kapcsán, kivel, mikor és hol dolgozott együtt. Már korábban elhatározta, hogy ezeket a könyveit szülőfaluja könyvtárába, a szántódi olvasóknak szánja.

Az adománykötetek nagy részét még a nyár folyamán feldolgoztam. A feldolgozás során Tibor ex librise is bekerült valamennyi könyvbe. Az adománynak köszönhetően könyvtárunk honismereti anyaga jelentősen bővült a Somogy megyéről, a Balatonról és különböző települések (Siófok, Fonyód, Kaposvár stb.) történetéről szóló leírásokkal. Némely könyv műzeális értékű ritkaság, s magas eszmei értéket képvisel.

Ekkor már ritkultak Tüskés Tibor hozzám írt levelei. Anna sem sok jót említett az állapotáról. Egy késő őszi könyvtári nyitva tartás alatt éppen az adomány köteteivel foglalkoztam, s az íróra gondoltam, amikor bekopogott hozzám Tibor testvérének fia, Tüskés György a fiával, Balázssal. Szinte azonnal megéreztem, hogy baj van. Mint elmondták, Pécsről, a kórházból jöttek, s Tibor meglátogatása után, az ő kérésére hoztak könyvtárunknak további ajándékkönyveket. A hozzátartozók beszámoltak Tibor állapotáról: bár fizikailag már igen gyenge, de szellemileg még mindig friss volt. Betegségével, állapotával teljesen tisztában volt, s tudta, érezte, a legjobban teszi, ha elbúcsúzik rokonaitól.

Ezek után hamarosan megérkezett a gyászjelentés a Polgármesteri Hivatalnak. A Szántódi Hírlevél 2009. decemberi számában „Tüskés Tibor emlékére” című írásomban méltattam az író életútját, s ezzel a cikkel vettem búcsút tőle községünk vezetői, lakossága és

olvasói nevében is. 2009. december 1-jén Szántód község képviselőiben Dolgos János polgármester úrral együtt kísértem utolsó útjára.

2010. június 26-án könyvtárunk felvette az író nevét, s ugyanezen a napon kapta meg ő Szántód Község Önkormányzatától posztumusz a díszpolgári címet. A Pálóczi Horváth Ádám Közösségi Ház emeletén emléksarkot alakítottunk ki a könyvtár névadójának tiszteletére. Egyre többen állnak meg emléktáblával megjelölt szülőháza, az egykori 119/a jelzésű vasúti őrház (ma Móricz Zsigmond utca 1.) előtt. Ettől az évtől születésnapja környékén minden évben megemlékezünk Tüskés Tiborról, többek között filmvetítéssel, előadással, könyvbemutatóval, baráti beszélgetéssel. A megemlékezések dokumentációja megtalálható a *Szántódi Hírlevél* megfelelő számaiban.

A 2011-ben a tiszteletére tartott megemlékezés alkalmából írtam az alábbi sorokat, melyek a *Magyar Jövő* és az *Aranypor* című irodalmi folyóiratokban jelentek meg először.

IN MEMORIAM TÜSKÉS TIBOR

Egykor gyengülő szálak,
majd gyakoribbá váló szántódi találkozások,
meghatározó kötődések
– balatonszántódi gyermekkori emlékek...
Ragaszkodás a szülőházhoz,
vonzódás a szülőhelyhez,
Vágyakozás, erősödő kapcsolattartások,
összekötő szálak a szülőhellyel.
Közös munka, könyvbemutatók és levelezések,
Szántódhoz kötődő újabb barátságok,
s egyre gyakoribb idős kori hazalátogatások.
Visszatérések a gyökerekhez,
„szálak, melyek számára eltéphetetlenek”.
Tisztelgés a szülőháznál, emléktáblák,
a könyvtár névfelvétele, emléksarok és díszpolgárság
– erős szálak, melyekkel ő örökre Szántódhoz kötődhet...

V.

Tüskés Tibor Tanár Úr

Erőtlen szavak egy erős tanáregyéniségről

1953 szeptemberében a pécsi Janus Pannonius Gimnáziumba fiatal magyartanár érkezett: Tüskés Tibor. Már legelső órájának is sajátos hangulata, levegője volt. Mi, második osztályos diákok akkor – ahogy a későbbiekben is – valamiféle áhítatot éreztünk. Az irodalom, a művészet közelségét.

Tüskés Tibor tanár úr órái – az ötvenes évek porzóan száraz, sematikus tankönyveitől eltérően – élményszerűek voltak. Magyarázatai nyomán bele tudtuk élni magunkat egy-egy korba, stílusba, írói élettörténetbe. Megéreztetten velünk azt is: a különböző korszakokban milyen volt az irodalmi élet, hogyan működtek a kiadók, a folyóiratok, milyen viszonyban voltak az írók egymással, a kritikával. Mestere volt a műelemzésnek, a műfaji közös sajátosságokat és a művek egyediségét, egyszeri és megismételhetetlen értékeit egyaránt érzékeltetni tudta. Feltárta a nagy összefüggéseket, s ugyanakkor eligazított minden részletkérdésben. Az ismereteket több oldalról is megerősítette. Alig fért kezébe a sok szemléltető anyag, amikor órára indult. Ahogy a görög mitológiában összetartozott a művészetek kilenc istennője, úgy valósult meg Tüskés Tibor óráin is a múzsák testvérisége: a tanár úr rámutatott a különböző művészeti ágak érintkezési pontjaira, egymást erősítő hatására, a művészet és a tudomány találkozásaira. Eljátszotta furulyán a kuruc kori dalokat. Tárlót rendezett be a folyosón: könyvek, folyóiratok, korabeli levelek, újságcikkek, kritikák, fotók, színházi plakátok tették szemléletessé számunkra egy-egy korszak irodalmi életét.

A tananyagon kívül mindig szóba került az is: mit láthatunk a színházban, a mozikban, miért érdemes megnéznünk egy kiállítást;

meghallgatnunk a soron következő hangversenyt. Elvitt minket az egyetemi és a megyei könyvtárba. Irányításával rengeteget olvastunk, és sok-sok verset, prózarészletet tanultunk meg. Azokban a nehéz években is vállalta hitét; felkészített minket az ünnepekre: betlehemes és passiótörténeteket olvasott föl nekünk, formálta világképünket, nemzeti tudatunkat. Mindenben igényes volt önmagával és velünk szemben is. A jelesért nála nagyon meg kellett dolgozni. Elégteletet annak adott, akinek tudása nem volt elégséges, de aki semmit sem tudott, az „krumplit” = nullást kapott, és nagy szemrehányás zúdult rá. Akkor *Tüske* lett a Tüskés – és szűrt. Nem fogadott el rendetlen füzetet, hanyag írást, számárfüles röpdolgozatot. Minőséget adott és várt el. Tudta, hogy felnőtt életünk munkavégzésében mindez értéként köszön majd vissza.

Irodalmi szakkört is indított az érdeklődő tanulók számára. Vezetésével kutatni kezdtük Pécs irodalmi múltját. Mór pécsi püspöknek Szent András és Szent Benedek remetéről írott életrajzától kezdve – mely az első olyan magyar földön keletkezett és fennmaradt mű, melyet magyar ember írt – az első magyar egyetem működéséről valló kéziratokon és Janus Pannonius gazdag életművén át történeti sorrendben tekintettük végig azoknak az íróknak munkásságát, akik „itt éltek és itt dolgoztak, itt születtek és innét indultak el, és akik művekben örökítették meg pécsi élményeiket” (Tüskés Tibor: *A pécsi irodalom kistükre*, Jelenkor, Pécs, 1970). Megismertük a Janus Pannonius Irodalmi Társaság, a *Sorsunk* és a *Dunántúl* című irodalmi folyóiratok működését, kisugárzását. Mindezt nem csupán az írott anyag tanulmányozásával, hanem a még élő tanúk felkérésével és „megvallatásával” is tettük. Emlékszem, milyen szívesen fogadott minket Lovász Pál költő, a Janus Pannonius Társaság titkára. Babits diákkori szálláshelyének falára – a Zrínyi utcában – táblát helyeztünk el. Óriási öröm és megtiszteltetés volt számunkra, hogy tanárunk – *Pécsi mûzsa*, *A pécsi irodalom kistükre* és *Pécs irodalmi emlékhelyei* című – köteteinek megszületésében a mi gyűjtő munkánk-nak is része volt.

A fáradhatatlan tanár úr vetélkedőket, szavalóversenyeket szervezett, színdarabokat rendezett – legemlékezetesebb a *Csongor és Tünde* előadása volt –, írókat hívott meg szakköri összefüggéseinkre és irodalomórákra, hogy az élő irodalomnak is közelébe kerülhessünk.

Tanítványai közül jó néhányan választottuk a magyar szakos tanári pályát. Engem a vegyész álom világából csábított át azzal, ahogy tanított. Egyszerűen azt vettem észre negyedikes koromban a továbbtanulásra jelentkezéskor: már el sem tudok képzelni önmagam számára szebb hivatást, mint azt, hogy én is úgy próbáljak az irodalom, a művészet ismeretére, szeretetére, emberi tisztességre és tartásra, a viselkedésben s még a lakberendezésben is megnyilvánuló ízlésre, stílusra nevelni fiatalokat, mint ő tette.

Tüskés Tibornak lételeme a tanárság. Főiskolai-egyetemi gyakorló gimnáziumot lehetett, kellett volna ráépíteni az ő tanítási munkájára! De ennél több, értékeőbb történt: gazdag írói munkásságával, műelemző és monografikus könyvek egész sorával, író-olvasó találkozókkal egy országot tanít irodalomszeretetre ez a KIVÁLÓ TANÁR. Köszönet érte.

Hetedhéthatár, 2001. június 1., 6.

Tüskés Tibor diákja voltam

Nagyon nehéz feladat olyan emberről írni, aki a magyar stílus művésze volt, akinek az életét a magyar irodalom és az anyanyelv szeretete határozta meg.

Osztályunkban Tüskés Tibor Tanár úr három évig, az I., II. és IV. osztályban tanított magyar nyelv és irodalmat. Érettségire is Ő készítette fel.

Nagy felkészültségű, klasszikus tanár volt. A tudásnak, őszinteségnek, mások tiszteletének még akkor értéke volt. Nála minden szó jelentőséggel bírt. Kevés hozzá hasonló embert és tanárt ismertem. Nem mondott soha rosszat tanártársairól, diákjairól, ugyanakkor bírálata segített a tanulásban. Őszinteség irányította munkáját. Sokat követelt diákjaitól, de a tananyagon kívül megtanított sok hasznos ismeretre. Irodalomszeretetét, érdeklődését a világ, valamint a könyvek iránt próbálom átadni gyermekeimnek, ismerőseimnek. Büszke vagyok, hogy tőle tanulhattam.

Tizennégy éves koromban az első órák egyikén felelés után megkérdezte Tanár úr, hogy ki a kedvenc író. Jókai Mórt jelöltem meg, elmondva, hogy mit olvastam el műveiből. Helyeselt, de rávezetett, hogy most már váltani kellene. A négy év alatt irodalom iránti szeretetem és érdeklődésem az ő hatása alatt nőtt, és egyre több irányú könyvet vettem a kezembe.

Figyelemmel kísérem a mai írók, költők munkásságát. Erre is Tanár úr hívta fel figyelmünket. Az 1960-as évek elején – amikor a pécsi Janus Pannonius Gimnázium diákja voltam – igen élénk irodalmi élet volt Pécsen. Ebben vezető szerepet játszott a *Jelenkor* című folyóirat főszerkesztője, Tüskés Tibor. Többször részt vettünk iro-

dalmi előadáson, és megismerhettük Pécs akkori jeles íróit, költőit – Csorba Győzőt, Bertha Bulcsut, Pákolitz Istvánt –, vagy meghívott országos hírvendégeket. Kiváló színészek előadásait halhattuk, mint például Bánfy György és Jancsó Adrienne.

Irodalmi szakkört, könyvtárat vezetett. A könyvtárban mindig meg lehetett találni. A szakkörben önálló, saját gyűjtésű beszámolókat tartottunk íróink, költőink életéről, munkáságáról. Nagy élmény volt, amikor Bánfy György előadta egy szakköri délutánon Babits Mihály *Jónás könyve* című művét.

S bizony mi még tiszteltük tanárainkat. Ötven év után is visszaemlékezve – ezt nyugodtan leírhatom.

Izgalmas, érdekfeszítő, figyelemfelkeltő magyar óráink voltak. Tanár úr belépett az osztályterembe, jelentés; majd miután mindenki helyet foglalt – ő is a katedránál –, előkerült a napló és a notesz. A notesz külön érdekesség volt. Abba csak ő nézhetett és írhatott. Az osztály mindig szerette volna tudni, hogy vajon mit tartalmaz rólunk a titokzatos notesz. Felelés előtt szinte vágni lehetett a csendet. Nagy volt az izgalom, vajon ki felel. A könyvek és a füzetek a pad tetején becsukva feküdtek, felelés alatt nem lehetett hozzányúlni, belelesni. Mindannyian figyeltünk tanárunkra és a felelőre. És ezután következett az igazi irodalom óra, az ő magyarázata, tanítása. A tankönyv csak segédeszköz volt, tanúsítja a sok széljegyzet az irodalom könyveimben, amelyeket a mai napig is őrzök.

Szigorú volt, de tudott humoros is lenni. Ezt bizonyítja például, hogy az egyik osztálytársunk az ő jelenlétében – sőt, az ő kívánságára – tanár úr stílusában magyar órát tartott. A tanár úr diákként, padban ülve nézte végig jókedvűen az előadást.

Ötven év után sok-sok apró emlék bukkan fel emlékezetemben, de azzal fejezem be emlékezőmet, amit útravalóul kaptam tőle. Utolsó alkalommal a *Jelenkor* című folyóiratot csomagoltuk, s tudta, hogy az Agrártudományi Egyetemre jelentkeztem. Azzal búcsúzott: „ne felejtsem el a magyar órán tanultakat, a mezőgazdasági tanulmányaim mellett”.

Igyekszem ma is figyelemmel kísérni az irodalmi életet, a mai magyar és világirodalmat, s természetesen Tüskés Tibor munkáságát. Könyvei nagyrészt dedikálva sorakoznak könyvespolcomon.

Ha kezembe veszem valamelyiket, szeretettel és tisztelettel gondolok vissza a pécsi Janus Pannonius Gimnázium-beli magyar irodalom- és nyelvtanáromra, Tüskés Tiborra.

Emlékezés Tüskés Tiborra

Diákkor: „Nyitott szemmel járjanak!”

Tüskés Tibor 1953 őszétől 1956 tavaszáig tanított bennünket a pécsi Janus Pannonius Gimnáziumban. Közös történetünkől, mert hogy ő, a tanár 23 éves, mi, a lánytanítványok 16–17 évesek voltunk, akár egy izgalmas ifjúsági regény is kerekedhetett volna. De legalább is állandó cikizés? No nem, szóba sem jöhetett. Szerelem? Na, ez még úgy sem. Egyrészt, mert ujján karikagyűrű csillogott, másrészt, mert mindannyian nyilvánvalóan éreztük, hogy „a Tüske” más, nem tinédzser lányokkal való kalandokra termett.

Miért jelentett mégis sokat nekünk? Mitől volt fiatal kora ellenére is óriási tekintélye? Talán azért, mert sem véleményezésében, sem értékítéleteiben, sem állásfoglalásában, sem osztályzataiban, sem grimaszaiban soha nem hazudott. Elhittük neki, hogy a magyar irodalmat egy életre szólóan lehet szeretni, hogy a versek milyen áhítatot és rendet teremtenek kavargó gondolatokkal teli fejünkben, hogy mi a szép, és milyen az ízléstelen, hogy mi a fontos az életben, és a mi a feledhető. Észrevétlenül formálta érdeklődésünket. Megtanultuk tőle a minőség tiszteletét. Nem volt véletlen, hogy tanítványai közül számosan tanárképző főiskolára, egyetemekre jelentkeztek, példa volt előttük magyar tanárunk.

Ugyanakkor mi is némileg befolyásolhattuk őt. Emlékszem, amikor recsegő-ropogó magnónkról a tízpercben tánczenét hallgattunk, és ő kezét csípőre téve ócsárolta a hallottakat. M. Györgyi, az osztály „szóvivője” elé penderedett, és mondta: „de tanár úr, a Himnuszra csak nem táncolhatunk?” Az is számtalanszor idézett osztályemlék

marad, amikor a nevezetes 6:3-as magyar–angol futballgyőzelmet mi lányok, sajnos túl nagy hangon tárgyaltuk meg, elfeledkezve a magyar óra kezdéséről. Bejött Tüskés tanár úr, és úgy vágta a trupp közé a kulcsomóját, hogy csak úgy zengett. De zengett ő is: „Mert magukat csak a Puskás Ócsi érdekli, meg a Bozsik Cucu, és a Hidegkúti Nándi. De ha most megkérdezném a feladott *Walesi bárdokat*, vajon ki tudná hiba nélkül elmondani???!?”

Évtizedek múltán, ha néha találkozunk mi, régi osztálytársak, kiderül, hogy mindenki őriz valami tárgyat vagy emléket a középiskolás magyar órákból. Sz. Éva fiai például édesanyjuk magyar irodalomórai jegyzeteiből tanultak. Én a magyar irodalmi és nyelvi szakkör vezetője voltam, és az 1955/56-os, tanár úrral együtt készített munkatervemet számos költözés ellenére féltve őrzöm. Mit mondjak? Akármelyik elit középiskola ma is felhasználhatná, építhetné rá az önképzőkori foglalkozásait. Talán csak egy mellőzhető pontja lenne: „Segítséget adni a Rákosi Mátyás tanulmányi verseny résztvevőinek.”

Ahhoz, hogy Tüskés Tibor pedagógusi, majd írói teljesítményének elismertségét méltányolni tudjuk (1959-től 1964-ig a *Jelenkor* című irodalmi és művészeti folyóirat főszerkesztője, majd később a *Jelenkor-Magvető* könyvsorozat szerkesztője, 1976-tól József Attila díjas író), meg kell jegyeznünk az akkori aktuálpolitikától való távolmaradásának jelentőségét, és mindenfajta megalkuvásra és hasonulásra való képtelenségét. Hogy mik voltak akkortájt a követelmények, mit diktált az irodalomban is a politika? Őrizgetek egy olyan „eligazító” feljegyzést, amit a mi kis szakkörünknek kellett – volna – tudomásul venni. (Sajnos aláírás, dátum és pecsét nélküli.) Idézek belőle: „Az Írószövetség memorandumot küldött a Pártnak, ennek következménye: az Írószövetség jobboldali elhajlása. Aczél Tamás, Méray Tibor, Háy Gyula, Déry Tibor... Egy hónapos vita után vélemény: egyes írók megfelelkeznek arról, hogy az irodalom célja is a szocializmus építése. Politikamentes, öncélú művészet, kétértelmű szimbolizmus. Ez az irodalom nem a népé, a reakció mellé áll. Azok az írók, akik nem a nép haladó vezetői, azokat megtalálja a reakció. November 10. alapgyűlés. Pártellenes magatartás, erkölcsi nyomás a párthűek felé. Az írók és művészek körében nem talált visszhangot a memorandum, az irodalom szabadságára hivatkoznak...”

Mi, diákok ugyan csak otthoni véleményezésekből, suttogásokból értesültünk a körülöttünk zajló politikai eseményekről, de azt negyedikesekként felfogtuk, hogy például nincs a tankönyvünkben Madách: *Az ember tragédiája* című műve. Tanárunk jóvoltából „értesültünk” róla. Tüskés Tibor színről színre, órákon át felolvasta, és magyarázta a művet. Jobban emlékszem az értelmezésére, mint a *Bánk bán*éra, amit, nagyon helyesen, ezután tanultunk.

Mi 1956 júniusában végeztünk. Egy nagyon fontos esemény kimaradt diákéletünkől. Az alattunk járók mesélték, hogy az egyik október 23-a utáni napon Tüskés tanár úr bement a negyedikesekhez nyelvtanórát adni. Csak ennyit mondott: „Most pedig figyeljenek, összesen egy mondatot fogok felolvasni, azt fogjuk elemezni.” És beülve egy padba, felolvasta Illyés Gyula: *Egy mondat a zsarnokságról* című versét. Hát ezt kár volt kihagynunk.

De az előtte lévő évek sok mindenért kárpótlást nyújtottak. Nekem személy szerint az első „kutatás” élményét. Kezemben tartok egy 1955-ből származó postai csekkszelvényt, amely 33,90 Ft kézbesítéséről szól. Indoklás: *Nevelők Lapja* dec. 15-i számában írt cikkért. Küldte: a Pedagógusok Szakszervezete. A mellékelt újságcikk címe: *A liszói iskola 1875-ben*, és az aláírás szerint én írtam és küldtem be a szerkesztőségbe. Idézek belőle:

A Nevelők Lapja november 1-i számának egyik cikke néhány kedvesen megírt sorban beszámolt Liszó, e Dráva menti kisközség nevelőinek mai életéről, művelődést terjesztő munkájáról. Erre a cikkre hívta fel figyelmünket szakkörvezető tanárunk a legutóbbi szakköri ülésen. Iskolánk – a pécsi Janus Pannonius Gimnázium – irodalmi szakkörének munkája – sok más egyéb között – kiterjed régi kézíratos emlékek gyűjtésére is, és ebben a gyűjteményünkben őrizzük egy múlt századbeli liszói tanítónak, Szabó Imrének kinevezési okiratait, tankönyveit, leveleit. Ebből a hagyatékból való az alábbi jegyzőkönyv-részlet:

„A liszói róm. kath. felekezeti iskola jegyzőkönyve:

...Én, Szabó Imre a fenti felekezeti hitközség által megválasztattam kántortanítónak. Állásomat 1876. év január 13-kán foglaltam el, mely alkalommal az iskolában a következő taneszközöket találtam:

Falitáblák az írva olvasás tanításához Bárány Ignáctól

Egy darab nagy fekete tábla állványon

Számológép...

Ekkor teljesen meggyőződtem elődöm 14 éven át folytatott bü-
nös hanyagságáról. Szánalommal néztem az ártatlanság siralmas
állapotát, akik a szó szorosabb értelmében a butaságnál és durva-
ságnál egyebet nem tudtak...

Mire a tanítás kezdetét vette, az iskolaszék csináltatott:

Egy asztalt

Nagyon tisztelendő Pater Harmath Hilár helybeli káplán úr az
iskola pénzéből az iskola számára vett:

Harminckét darab palatáblát

Tíz darab ütenyírási mintát Lövényi Józseftől

Tárkányi énektárt

...A vizsga bevégeztekor főtisztelendő esperes úr a gyermekek
haladását tapasztalván a tanító szorgalmát megdicséré, és mondá a
szülőknek. Most van jó tanítójuk, becsüljék meg. Ezzel eltávozott.”

Mintha Gárdonyi *A lámpás* című regénye kelne életre ezekből az
adatokból. Az egész falu iskolakötelezettjeinek száma 66 volt, de eb-
ből is hányan járhattak ténylegesen iskolába?

Tüskés tanár úr a szűk három év alatt, amíg tanított bennün-
ket, a társ Nagy Lajos Fiúgimnázium bevonásával két színdarabot is
rendezett, meglehetősen nagy sikerrel. Az első Vörösmarty *Csongor
és Tündéje* volt. Sajnos tinédzser gögöm miatt nem tudok részletes
beszámolót adni az előadásról. Megsértődtem ugyanis azért, mert a
tanár úr Ledér szerepét osztotta rám, és ez nekem nem tetszett. Meg
is mondtam neki, mire ő levette színházrendezői-atyai kezét rólam.
Érthető, hogy a *Vízkereszt*-nél már szóba sem jöhettem. Maradtunk a
kutatásnál, amit nagyon élveztem.

Tanárom akkor már az 1899-ben Telkiben született, de szülő-
földjének Baranyát és Pécsét valló Kodolányi János monográfiáját
írta. (Megjelent a Magvető Kiadónál 1975-ben). Az író önéletrajzi
regényében, a *Süllyedő világban* elmondja, hogy székesfehérvári diák
korában, 1917-ben, az általa akkor *Diák-toll* címen szerkesztett új-
ság révén kapcsolatba került egy tehetséges kolozsvári diákkal, aki
írónak, költőnek készült. Tarsoly Sándornak hívták, és Kodolányi-

hoz hasonló módon tanulmányai mellett ő is diáklapot szerkesztett. 1913–15 között a kolozsvári unitárius kollégiumba járt, 1915–18 között viszont a kolozsvári református kollégium diákja. Tarsoly kiartatása, céltudatossága az ő számára is elhatározó jellegű volt. A vele való barátság nyomán döntött, hogy író lesz. Kodolányi és Tarsoly sűrűn váltott levelet, majd Kodolányi 1917-ben Kolozsvárra utazott, hogy személyesen is megismerhesse barátját. 1919-ben megjelent második verseskötetét Tarsoly Sándornak ajánlotta. Forró barátságuknak Tarsoly korai halála vetett véget.

Tüskés tanár úr Kodolányi diákeveinek alaposabb feltárásához, írói pályája legkezdetibb szakaszának elemzéséhez szeretett volna többet megtudni Tarsoly Sándorról, egyéb munkáiról, esetleges önképzőkori szerepléseiről és a dokumentumok miatt rokonairól, örököseiről. Az én feladatomban az erdélyi rokonság felkutatása, levélbeni megkeresése, az esetleges személyes találkozások megszervezése volt. Tarsoly Sándor esetében ez úgy működött, hogy jól ismertem Zsindelyné Tüdős Klárát, akinek a patronáltja volt Ignác Rózsa író. Ő eredetileg Kolozsváron élt, és ismerte az ottani Bánffy családot. Számításunk szerint az egyik fűtestvér, Bánffy István osztály- vagy évfolyamtársa lehetett Tarsoly Sándornak. Megható volt az aktivitás és segítő szándék, ahogy Bánffy úr a magáénak tekintette az ügyet. Sajnos eredményt nem értünk el, mert ugyan óriási az erdélyi Tarsoly család, de van egy nagyváradi meg egy kolozsvári ág, és ők nem érintkeztek egymással. Ez ügyben még feladatomban volt a Ráday Könyvtár vonatkozó adatainak a kigyűjtése, és rendszerezése.

Édesapám rendszeres látogatója volt a pécsi Egyetemi Könyvtárnak (jó barátságban Várkonyi Nándorral), és egy alkalommal összefutottunk a folyosóján: édesapám, Tüskés tanár úr és én. Az urakat összeismertettem, és ki-ki elmondta, hogy min dolgozik, mit keresett a könyvtárban. Kiderült, hogy Tüskés tanár urat az a történelemből, foglyok, katonák vallomásaiból ismert „ima” szövege vonzza, amit Kossuth mondott a szabadságharcot meghatározó csata előtt. Itt sem találta meg. Rám nézett, és félig tréfásan azt mondta: nem baj, majd Esztert felküldjük Pestre, és a Széchényi Könyvtárban biztosan megtalálja. Akkor azt hittem, hogy ez csak felvetés, de valóban, a következő budapesti utam alkalmából (Martyn Ferenc rajzsakkörre rendszeresen járt fel telente a modern képzőművészek kiállítását

megnézni) feladatommá vált életemben először (vidéki kislányként) a Széchényi Könyvtárban való kutakodás. Sajnos a Kossuth imának itt sem találtam nyomát, ámde egy életre megismertem, megszerettem egy óriási, gazdag tartalmú, igazi nagy könyvtárnak a légkörét.

Az Egyetemi Könyvtárban való véletlen családi találkozásnak még az lett az eredménye, hogy lelkész édesapám hasznos tanácsokat tudott adni egy 1816-ból származó, Sellyéről keletezett ú.n. papi díjlevéllel kapcsolatosan, ami Tüskés tanár úrnak az éppen esedékes könyvéhez volt szükséges. Hátha még őrizi a mostani tiszteletes egy ládában a másfél évszázados dokumentációkat. Hogy komoly volt a Sellyére való elmenetel gondolata, onnan tudtam meg, hogy másnap délelőtt, miközben Csaba Magdi néni számtan tanárunk noszogatótt, hogy küldjek be egy példát a matematikai diák szaklapnak, Tüskés tanár úr a magasságomat mérte. Kiderült, hogy ez az ideiglenes határsáv belépőhöz kell. A ma fiatal emberének fogalma sincs arról, hogy mi volt az a határsáv, annak a belépője, és miért kellett ahhoz engedély? A rendszerváltásig a magyar országhatár mentén földszáv, 10–20 méter széles, állandóan frissen szántott földszalag, ún. határsáv volt. Nemzetbiztonsági okokból figyelték fegyveres őrök a határt illetéktelenül átlépőket. A napi legális határforgalmat (munkába sietők, diákok, családtag látogatók, hivatalos ügyet intézők, stb.) ideiglenes határbelépővel bonyolították, lepecsételés a belépéskor, lepecsételés a kilépéskor. Ennek a kitöltéséhez számos adatot meg kellett adni, hasonlóan az útlevél adatigényléséhez. Így a magasság megjelölése is „fontos” adat volt, ezen dolgozott a tanár úr.

A sellyei kirándulásról idézek a korabeli naplóm alapján: „Pécs, 1955. január 4. Egy kicsit szorongva mentem le ma reggel az állomásra. Tudja csoda, mit beszélek én a magyar tanárommal egy teljes napig? Korán volt, $\frac{3}{4}$ 6, csak egy-két szemtelen alak lézengett az utcán. Szedtem a lábamat az Ica barátnőnk kölcsön gumicsizmájában. Az állomásra egyszerre értünk a Tüskével. Hamar beszálltunk a vonatba. Egy cseppet sem voltunk elfogultak, de iskolaszagúak sem. Meséltem Tokajról, a művésztelepről, az ottani frissen szerzett barátaimról. Ő is mesélte a család legfrissebb, kulcsokkal kapcsolatos harcát. Szentlőrincen átszálltunk egy kis motoros vonatra, és nekiindulva nekem olyan jó érzésem volt, hogy megint az Ormánságban

vagyok. Sokat gondoltam Kiss Géza bácsira, amikor Kákicsot érintettük. Úgy szerettem volna őt ismerni.

Kellemes reggel volt, amikor leszálltunk Sellyén. A Nap akkor kelt fel, és kis hűvös szél kísért végig a hosszú főutcán. Elhatároztuk, hogy senkitől sem kérdezősködünk (nagy eset: Sellyén!), mindent magunk találunk meg. Lepecsételtettük az igazolványokat, és mentünk, mentünk. Irgalmatlan sár volt, jó, hogy csizmában, illetve Tibor kalucsniban indultunk. Még 9 óra sem volt, ezért előbb megnéztük a kastélyt. Nagyon szép, barokk épület, a Draskovicsoké volt. Tetszett nekem a ház előtti filagória, és egy karcsú oszlopokon álló márványkorlát.

Ezután elmentünk Kovácsékhoz, a Tüske egyik tanítványáékhoz. Igazán csak az Ormánságban érezheti olyan jól magát az ember, mint mi ott. Meleg műhelyben ültünk le. A bácsi mesélt arról, aki írta a Sellyéről szóló útikönyvünket. Közben jól megreggeliztünk, és úgy mentünk a parókiára. Barkó nagytiszteletű úr fogadott bennünket. Bizonyára nagy probléma a fűtés, mert bizony jéghideg irodában kellett összeszednünk a régi okmányokat, jegyzőkönyveket. Aztán már meleg helyiségben telepedtünk le jegyzetfüzeteinkkel, ceruzáinkkal és egész délelőtt dolgoztunk. Remek dolgokra bukkantunk, alig győztük a mintegy száz éves okmányok kiböngészését. Közben csak a kis csecsemő Barkó Évike volt a szobában, belőle is csak egy-egy emelkedő babacipőt meg kezecskét láthattunk. 1 óra felé jött a nagy tiszteletű asszony, hogy menjünk ebédelni. Finom meleg vízzel dörzsöltük le a tintafoltokat a kezünkről, és láttunk neki a jó ebédnek.

Húsleves volt, rizskása, csibeaprólék savanyúval és diós lepény. Azt hiszem, ha a Tüske nem lenne olyan jó tanár, nem lett volna talán ilyen kedves a család, bár nem lehet tudni. (Meg kellene próbálni Robi bácsival, a kémia tanárral kimenni!) Ebéd után beszélgettünk kicsit a házigazdákkal. Meséltek a 44-es megszállás szörnyűségeiről, ahogy 'kocorásztak' a bulgárok az ajtón. Ízesen, kedves tájszó-lással beszéltek.

Még ragyogó napfényben indultunk vissza, hogy folytassuk munkánkat. Útközben Tüske néha átadta az aktatáskáját, hogy szakköri titkári minőségemben fogjam addig, amíg ő egy-két pulykát megkerget, felbosszant. Sötétedésig dolgoztunk. Akkor jött értünk

Magduska, a papné, akivel még beszélgettünk kicsit. De indulnunk kellett. Az úton sok igen kényes dologról beszélgettünk, az osztályról, a papokról, predesztinációról... Erre bőven volt időnk, mert 2 órát kellett várnunk a szentlőrinci állomáson. Fel, s le sétálgattunk, sellyei pogácsát majszoltunk, és vitatkoztunk, tárgyalunk mindenről, ami az eszünkbe jutott. Végre jött a kis vacak vonatunk. Ennyi idő alatt gyalog is Pécsre érhattünk volna. Kedves volt a Tüskétől, hogy elkísért, és épségben adott át a szüleimnek. A tokaji, művésztelepi, hangulatos napokhoz hasonló volt a mai.”

Január 16-án az utolsó szakköri gyűlésünk volt az első félévben. Megbeszéltük és értékeltük az első időszakban végzett munkákat. Naplóm szerint ezek a következők voltak: számos anyagot gyűjtöttük a készítendő Babits kiállításra; lebonyolítottuk a József Attila szavalóversenyt; a Nevelők Lapjában megjelent a liszói iskoláról szóló cikk; már nyomon vagyunk a Kossuth imát illetően; megoldottuk az Irodalmi Fejtörő eredményhirdetését és jutalomosztását; lehetőséget adtunk a szakköri tagok munkáinak felolvasására, majd bírálatára; előadást szerveztünk Sappho, Török Sophie és Elisabeth Barret-ről, mint a világirodalom nagy nőalakjairól (akkori értékítéletünk szerint!). „Ezek a szakköri foglalkozások mindig késő estébe húzódnak, a tegnapi utolsó, záró gyűlés is majdnem éjfélig tartott. Pedig a Tüske általában erélyesen kézbe tartja az időpontokat, igyekszik kordában tartani különösen a szünni nem akaró, kissé akadozó beszédeket. Most is itt ül előttem, magában mosolyog, és rendes tőle, hogy türelmesen javítgatja az önjelölt ‘költőnő’ fals rímeit.”

Ugyan már jó pár évtizeddel túl voltam a sikertelen bölcsészkar felvételem kudarcán („X” származású, lelkész az édesapja, rossz káder, nem vehetjük fel – jutott a fülemhez a Rákosi-, majd Kádár-korszakra jellemző, kivédhetetlen, viszontválaszra nem váró suttogás), de az irodalom, és annak tanítása körüli viták, nézetkülönbségek változatlanul nagyon érdekelték.

Megtisztelő volt számomra tanáromnak az *Irodalmi nevelés a tanórán kívül* (Tankönyvkiadó, 1969) című füzetének ajánlása: „Dizseri Eszternek ajánlom hálás szeretettel, aki diákként, szakköri titkárként társszerzője volt ennek a kis könyvnek. Tüskés Tibor.” A társszerző megjelölés természetesen túlzás, de valóban sokat beszélgettünk az irodalom tanítása lényegének a diákokba való beültetéséről,

hasznosításáról. Érteni véltem Tüskés tanár úrnak az ügyben papírra vetett gondolatait. Idézek belőle: „Én így szoktam mondani: Sosem érdekel, hogy tanítványaim tíz év múlva, az első érettségi találkozón emlékeznek-e majd – mondjuk – Batsányi születési évére, de az igenis érdekel, hogy milyen kép lóg majd a szobájuk falán. Nem leszek kíváncsi arra, hogy tudják-e, mi a különbség a históriás ének és a széphistória között, de az igenis izgat, hogy milyen könyvet vesznek a kezükbe. Nem veszem zokon, ha nem tudnák felsorolni a rokokó stílus sajátosságait, de azt igen, ha nem lenne ízlésük, ha nem tudnának egyéniségüknek megfelelően választani a heti tv-műsorból. Egy szóval: könyv olvasó emberek maradnak-e akkor is, amikor már nem lesznek számukra kötelező olvasmányok, élnek-e a művészettel akkor is, amikor már nem jegyre felelnek belőle?

Rövid és megfogalmazásában talán egyoldalú magyartanári ars poetica ez, de alighanem megsejteti: irodalmat tanítani nemcsak egy tantárgy ismeretkörének átadását jelenti, hanem az ízlés és érzék nevelését is az esztétikai értékek befogadására...”

Egy interjú során (Bertha Bulcsu: *Meztelen a király*, 1975.) arra a kérdésre, hogy véleménye szerint mi ma a feladata az íróknak, szerkesztőknek, tanároknak, és szerinte ez a tevékenység munka, misztió, netán szórakozás, Tüskés Tibor válasza meglepő volt: „Kezdetben volt a kódexet jegyző szerzetes író: Anonymus. A török harca hozta a katona író. Zrínyit, Balassit. A reformáció korában megszületett a prédikátor író. A XIX. század elején a jogi pályáról startoltak az írók: Kölcsey, Vörösmarty. Volt, akit a színészet kísértett meg: Petőfi, Arany, Vajda. A huszadik században színre lép a tanár-író típusa: Babits, Kosztolányi, Juhász, Tóth Árpád, meddig soroljam? Mi lehet bennük a közös? Németh László szavával válaszolnék: a vállalkozás. Az ügy maga mindig fontosabb, mint az elérhető cél. A feladat jobban ösztönöz, mint a remélhető siker. Az írás magatartás, cselekedet. Az életem része. Vállalkozás: az élet értelmességétételére, megértésére, önmagam életének megvalósítására.”

A tanár úr baráti beszélgetés során szívesen felpattan „kedves vesszőparipájára”, és arról beszél (aminek már írott nyoma is van: *Irodalmi nevelés a tanórán kívül*, Tankönyvkiadó, 1969), hogy miként vette rá tanítványait a helyi hagyományok felismerésére és gyűjtésére. „Autóbuszra kell-e mindig ülni, hogy az irodalmi múlt emlékei-

vel találkozunk? El kell-e utazni távoli helyekre, hogy az irodalom tárgyi dokumentumait megismerjük? [...] Néhány éve Nemeskürty István megírta, hogyan kutatott fel józsefvárosi diákjaival több József Attila-emléket. Amikor a tiszalöki új gimnázium Móricz Zsigmond nevét felvette, az iskola diákjai ellátogattak a közeli Prügyre, ahol még az író kortársaival, Móricz gyermekkorának szemtanúival találkozhattak. A prügyi kirándulást újabb utak követték Csécsre, Istvándiba, Móricz gyermekkorának színhelyeire...”

Eddig a hír. Pár sorába természetesen nem fért bele, hogy mennyi gonddal jár az efféle kutatómunka, s az sem, hogy mennyivel tevékenyebb cselekvésre ösztönzi az ilyesmi a résztvevőket, mint a pusztá múzeumlátogatás.

A Petőfi-kutatók feltárták, hogy a költő 1847-ben meglátogatta Kazinczynak, a „széphalmi szentnek” egykori lakóhelyét, és a látótak hatására verset is írt. Idézek belőle:

Míg élt: fázott és éhezett,
S most sírja olyan elhagyott,
Mint száműzötté,
Ki idegen földön vesz el. –
Hálás haza,
A szent halott nevében
Vedd forró köszönetemet!
Ha gyermekem lesz,
Ki arra készül,
Hogy néked éljen:
Ide fogom majd őt vezetni
E sírhalomhoz... buzdításul.

Ezzel a Petőfi-verssel irodalmi szakkörünk sokáig, elemzően foglalkozott. Tanárunk felvetette, hogy emlékezete szerint tanulmányai során rábukkant egy olyan feljegyzésre, mely szerint a költő megfordult Pécsett is, és erről a jeles Petőfi-kutató, Hatvany Lajos meg is emlékezett könyvében.

Ez a történet felbuzdította kutató kedvünket. Most már két feladatot tűztünk ki magunk elé. Az egyik: megszerezni Hatvany Lajos címét, a másik: érthetően megfogalmazni számára, hogy mit is kere-

sünk mi, gimnazisták az irodalom eme „szent” magaslataiban. Hogy nem volt eredménytelen a kutakodásunk, az alább betűhíven lemásolt válaszlevél bizonyítja, mert Hatvany Lajos válaszolt nekünk:

Dizseri Eszter
irodalom szakköri titkár
Pécs
Tomba u. 10.

1956. ápr. 18. csütörtök

Kedves kutató-kollégám!

Petőfinek pécsi tartózkodásáról nem tudok egyebet, mint amit megírtam a könyvemben, – s az bizony édes-kevés. Már t.i. hogy báró Auguszt kormánybiztos némi pénzsegéllyel támogatta azt a színtársulatot, melynek Petőfi tagja volt, – mire a hálás költő a szabadságharc folyamán a svarcgelb báró személyének kíméletét követelte.

Az első világháború előtt, 1908 és 1912 közt voltunk Adyval, Heltaival s ha jól tudom, Tersánszkyval Pécsen egy *Nyugat* felolvasás okából. Valószínű, hogy a helyi lap megemlékezhetett erről az irodalmi eseményről. Érdekes volna utánanézni. Tudom még, hogy előadás után számos helyi nagyság gyülekezett körülöttünk. Tán él még valaki közülük? Folyton nyavalyáskodom, e sorokat is ágyban firkantom.

Szíves üdv.

Hatvany Lajos

Természetesen ez a levél még jobban felpetzsdítette kutató kedvünket, érdemes, gondoltuk, mert a „nagyok” komolyan vesznek bennünket.

Érettségi előtt álltunk, és tapasztalatból tudtuk, hogy az irodalom tankönyvünk meglehetősen hiányos, és számos esetben csak Tüskés Tanár úr szóbeli kiegészítőjével lett számunkra egész a huszadik század irodalma.

Babits Mihályról is lényegében csak könyvtári kutakodásunk, vagy otthoni információink alapján tudtunk. A már említett Pe-

tőfi-vers volt a mottója annak az elhatározásnak, hogy Babits pécsi emlékeinek a nyomába szegődjünk. Egyszer aztán találkoztunk a tankönyvben ezzel az eligazító mondattal: „Babits Mihály középiskolai tanulmányait Pécsen végezte [...]”. (Egészen pontosan: az elemi iskola felső két és a gimnázium nyolc osztályát.) Felmerült bennünk a kérdés: Nincs-e nyoma az író műveiben a városban töltött éveknél? Nagyon idősen, de még élhetnek a városban hajdani osztálytársai, akik személyes beszámolóikkal tehetnék gazdagabbá a Babits-kutatásunkat.

Különös és izgalmas expedíció kezdődött. Tüskés Tibort idézem: „A tanulók egyrészt összegyűjtötték Babits Mihálynak azokat az írásait, amelyek valamilyen kapcsolatban vannak a várossal, másrészt megkeresték a lapokban és folyóiratokban azokat a cikkeket és tanulmányokat, amelyek az író pécsi tartózkodásával foglalkoznak.

Azokat a verseket, amelyekben a költő nevére nevezi a várost, nem volt nehéz megtalálni: *Emléksorok egy régi pécsi uszodára, Utca, estefelé* (‘Ki látta a pécsi utcán a Babits Misit...’), *A harmincéves pécsi érettségi találkozóra* (‘Nem merek közétek jönni, régi társak...’)

A rejtett utalások több fejtérést okoztak. De milyen nagy volt az öröm, amikor a *Timár Virgil fiában* meg a *Halálfiában* Sót néven szereplő város mögött fölfedezték a régi Pécsen, s a regényekben elmondott eseményeket a szülők, nagyszülők emlékezetével, a korabeli napilapok híreivel szembesíthették. Pl. a *Halálfiában* leírt egyik jelenetet, amikor a vizezett és utcára eresztett bor esővízként ömlött Sót utcáin, az egykori pécsi lapok hitelesítik. A könyv lapjain az élettől találkozott az olvasó, a *Halálfi* Imrusa – Babits regénybeli alteregója – előlépett a képzeletből, s kísérelte a tanulóknak a kutatásban. Az író 1909-es lírai *Útinaplójának* egyik részletéről (*Városok, folytatás*) megtudták, hogy Pécsről szóló vallomás, és kinyílt a titok: a *Balázsolásban* földégett kép (‘Gyermekkoromban két fehér gyertyát tettek keresztbe gyenge nyakamon...’) pécsi gyerekkori emlék.” (*Irodalmi nevelés a tanórán kívül*, Tankönyvkiadó, 1969.)

„A könyvekben, folyóiratokban, megsárgult újságokban föllelhető adatok nem elégítették ki a tanulókat. Újat, eredetit szerettek volna megtudni Babitsról, olyasmit, ami nincs meg a könyvtárakban, a levéltárakban.”

Szakköri titkárként valahonnan (már fogalmam sincs, hogy honnan) megszereztem Illyés Gyula budapesti címét, és írtam a kor legjelesebb magyar írójának egy levelet, engedélyt kérve arra, hogy leendő iskolai Babits-kiállításunkon közölhessünk egy addig nem ismert, Illyés Gyuláról szóló Babits-kéziratot. Az író válasza szinte postafordultával érkezett:

Illyés Gyula, Bp. II. József-hegyi u. 9.

Dizseri Eszter

Pécs

Tompa u. 10.

Kedves Kisasszony,

Köszönöm levelét. Szívesen beleegyezem, hogy Babits Mihály rám vonatkozó sorait felhasználják, úgy, ahogy jónak látják. Ezeket a sorokat én sem ismertem. Meghatva olvastam őket, meghatva idéztem föl Babits Mihály nemes alakját, ezúttal is.

Ezért külön köszönetet mondok.

Őszinte tisztelettel,

Illyés Gyula
1956. III. 20.

Nagy volt az iskolában a Babits-láz. Már azt is tudtuk, hogy a nagy számban összegyűlt dokumentumokból, relikviákból, tárgyi emlékekből kiállítást szeretnénk rendezni év végére az iskolában. Még merészebb tervnek tűnt, hogy Babits Mihály Zrínyi utca és Várady Antal utca sarkán lévő kis udvari szobájának falára emléktábla elhelyezését gondolta a diák lelkesedés.

Mind a két elképzelés teljesült. A Babits kiállításához tárlókat beborító sok levél, dedikált könyv, fotó érkezett. Pl.: „Az egyik tanuló pesti antikvárium hirdetését olvasta. Eladásra kínáltak egy régi iskolai görög nyelvtankönyvet, egykori használójának, Babits Mihálynak bejegyzésével.

Az érdeklődés csápjai még messzebb nyúltak, a fehér foltokat is föl akarták deríteni. Levél ment az Országos Széchényi Könyvtárba, ahol a Babits-hagyatékot gondozzák. A tanulók fénymásolatokat, reprodukciókat kaptak, s megszerezték Babits legelső önéletrajzának fogalmazványát, amelyet a pesti egyetemen már 'jövendő biográfusai rendelkezésére' készített, s amelyben részletesen szólt pécsi éveiről." (*Irodalmi nevelés a tanórán kívül*, Tankönyvkiadó, 1969.)

Az emléktábla az író halálának tizenötödik évfordulóján került Babits egykori pécsi diákszobájának falára. Ismét Tüskés Tibort idézem: „1956. május 20-án, vasárnap délelőtt 11 órakor bensőséges ünnepség keretében leplezték le Palkovits Lajos, a Zsolnay gyár szobrászművésze Babits Mihályról készített, márványba helyezett bronz domborművét, a szép reliefet. Az emléktábla elhelyezésének a gondolata a Janus Pannonius Gimnázium irodalmi szakkörében fogamzott meg. Az anyagiakkal való támogatást a Városi Tanács Népművelési Osztálya vállalta magára.

Az ünnepséget a *Himnusz* vezette be. Tarnai Erika II. C osztályú tanuló ezután Radnóti Miklós: *Csak csont és bőr és fájdalom* című versét szavalta, majd dr. Harcos Ottó tanár, a Magyar Írók Szövetsége Pécsi Csoportjának tagja tartott emlékbeszédet, s vette át Pécs város dolgozói nevében a táblát. Ezután Weszl Márta III. A. oszt. tanuló Babits: *Utca, estefélé* című versét szavalta. A volt osztálytársak közül Soós Nándor és Gebhardt József emlékezett Babits Mihályra. Az ifjúság nevében az emléktáblát megkoszorúzta: Dizseri Eszter szakköri titkár. Az ünnepség a *Szózat* hangjaival zárult." (*Babits és Pécs*, Baranya Megyei Könyvtár, 1984.)

És ólomlépésekkel, de mégis érzékelhető tempóban közeledett a Janus Pannonius Gimnázium IV. C osztályának lánykoszorúja felé az érettségi.

Tüskés Tibor tanár úrnak óra alatti, titokban feljegyzett mondásai voltak a következők:

„Tatjana, egy gróf férje...”

„Az agglegény férfi sokkal rosszabb, mint az agglegény nő...”

„Ekkor írja híres költeményét Arany, a Kukoricafosztást és a Tengeri hántást...”

„Amit most mondok, azt ne írják, csak jegyezzék!”

„Mesesövész, meszeszövés, (diadalmasan) meszesövész!”

Tüskés Tibor tanár úr a IV. C osztály 1956-os leérettségiztetése után életét és aktivitását az irodalomnak szenteli. 1959-től 1964-ig a pécsi *Jelenkor* című irodalmi és művészeti folyóirat főszerkesztője, majd a *Jelenkor*-Magvető könyvsorozat szerkesztője. 1973-tól a pécsi városi könyvtár tudományos munkatársa. Kezdetben Pécs Város Tanácsa támogatásával jelennek meg írásai. Később felfigyel rá a Magvető, a Tankönyvkiadó majd a Móra, és sorban a többi nagy kiadó is.

Irodalmi portrészorozatát 1974-ben Kodolányi Jánosról készített közel 300 oldalas könyvével kezdi, melyet aztán számos további műelemző és írói monográfia követ. Többek között írt Illyés Gyuláról, Pilinszky Jánosról, Rónay Györgyről, Csorba Győzőről, Fülep Lajosról, Takáts Gyuláról, Nagy Lászlóról. Nevezetes, és irodalomtörténeti ritkaságnak számít háromkötetnyi levelezése Fodor Andrással, melyet élete utolsó éveiben jelentetett meg a Pro Pannonia Kiadó.

Kodolányiról szóló könyve nagy vihart kavart. „A század magyar prózairodalmának egyik legjelentékenyebb, legegényibb, legellentmondásosabb alakja. Műfaji érdeklődése a korai novelláktól a társadalmi drámákon és a magyar előidőkbe visszanyúló történeti regényeken egészen az archaikus múltban játszódó regényeposzokig ível. [...] Valóságos magyar mitológiát s teljes autonóm babiloni és biblikus világképet teremt. [...] Művészete a magyar próza legnemesebb hagyományaihoz kapcsolódik, a világirodalomban a bibliai időket regényesítő Thomas Mann és a jóra a bűn fölmutatásával, az értékre az elbírhatatlan rossz ábrázolásával figyelmeztető Mauriac írásaira emlékeztet” – írta a könyve bemutatására készített meghívóra Tüskés Tibor.

A könyvbemutatót a pécsi Akadémiai Bizottság Társadalomtudományi Szakbizottsága, a Magyar Írók Szövetsége Déldunántúli Csoportja és a *Jelenkor* szerkesztősége szervezte, és nyilvános vit ülésnek hirdette meg. Péczely László megnyitója után Csűrös Miklós indító előadása következett, majd a felkért hozzászólók, Kovács Sándor és Várkonyi Nándor előadásaiikkal elemezték, aktuális, apolitikus-e korunkban Kodolányi nézeteit vita tárgyává tenni. A könyv megjelenése eseménynek számított a magyar irodalmi, szakértői

közéletben. A következő hetekben a témához hozzászólt Bata Imre (*Az első könyv Kodolányiról*, Élet és Irodalom), E. Fehér Pál (*Megbízható kalauz egy bonyolult életműhöz*, Népszabadság), Grezsa Ferenc (Tiszatáj), Kovács Kálmán (Irodalomtörténet), Kulcsár Szabó Ernő (Alföld), Laczkó András (Népszava; *A tárgyilagosság iránytűjével*, Napjaink), Pomogáts Béla (*Három tanulmányíró*, Jelenkor) és Vekkerdi László (Valóság).

Legnagyobb meglepetésemre akadémiai meghívót én is kaptam, és mert már nagyon húzta a szívemet Budapestről Pécs után a honvágy, el is mentem az ünnepségre. Nevezetes lett ez a látogatás a számomra, mert ebből az alkalomból tegeződtünk össze volt tanárommal, ismertem meg kedves feleségét, és ettől kezdve elhagytam a megszólításkor a „tanár úr” titulust. Ettől kezdve egészen haláláig a jó barátság véd- és dacsövetsége kötött össze bennünket. A kölcsönös barátkozás első jele volt, hogy Tüskések postán utánam küldték a Vasváry-féle akadémiai villában hagyott fekete kesztyűmet. Ezt természetesen egy köszönőlevél követte, és ezután már a levelezést abba sem tudtuk hagyni. A Kodolányi könyvem pedig kapott egy szép dedikálást: „Dizseri Eszternek ajánlom sok szeretettel, emlékezéssel, aki fizikai jelenléte nélkül is itt van Pécsen igaz jelképeként a szép és tovatűnő időnek. 1975. febr. 17-én T. Tibor.”

Szíve minden szeretetével ajnározta saját közvetlen földrajzi környezetét, Pécs városát. *Vallomás a városról* című könyve a fülszöveg szerint egyszerre beszámoló, bédeker, és szociográfia, mindemellett irodalmi igényű alkotás. A *Pécsi múzsa* egyike a legkorábban írt könyveinek. Pécs szeretettel dajkálja az „ölelő karjaiban” tartott számos művészi alkotást, kezdeményezést. *Nagyváros születik* című könyve az urbanizáció áldását (?), (átkát?) mérlegeli az „ipari” nagyváros, Pécs vajúdásában. *Szülőföldem, a Dunántúl* című esszéjét azzal a sorral kezdi, hogy „elfogult vagyok. [...] Csak annyira, hogy tudom: csak a kötődés, a valahová tartozás tehet szabaddá és otthonossá a világban.”

Miután a Balaton mellett született, szülőföldjét hivatalosan is, de hovatartozásként is itt jelöli. A nyári szünidőnek kedvenc időtöltése a horgászás. Hangulatos „horgászós” képpel fejezi be Bertha Bulcsu Tiborról szóló interjúját: „Borongós, szeles idő volt. A Nagy-berek furcsa erdejében fácánok kakatolnak egész délelőtt és egész délután.

A Nagyárok hínaras vizében horgásztunk. Mi keszegre, Tüskés Tibor csukára. Mi délután négyig fogtunk vagy harminc darab keszeget, Tüskés semmit. Mégsem váltott át keszegre. Várta, egyre várta a mesebeli csukáját. Már szürkült, amikor horgára akadt a ragadozó. – Gyere, csuka! Csukácska! Csukácska! – kiáltozott Tüskés, s a halat a saját feje felett a sarjúba repítette boldogságában.”

Gyönyörű magyar tengerke nevet adta a Balatonnak Hunfalvy János mintegy százötven évvel ezelőtt. Akkor még, Trianon előtt, Adriánk is volt. Azóta a tengertől országhatárok választanak el, de a Balaton „gyönyörű” jelzője állandósult. Tibor nem leplezi meghatottságát, amikor a róla szóló könyve előszavában arról ír, hogy csak elfogultan és elfogódottan tud szülőhelyéről beszélni. Az *Ezerszínű Magyarország* kötetei (*Zalamente, Somogyország; A nyugati kapu*) római és Árpád-kori emlékekről vallanak E sokarcú vidékek bemutatását több száz fotó biztosítja.

„Amikor a Jelenkor főszerkesztői székétől megvált, sokaknak úgy tűnt, hogy Tüskés távolodik az irodalmi közélettől. Érdekes módon pontosan a fordítottja történt. Tüskés Tibor ma négyszer többet ír, mint főszerkesztő korában, szava, véleménye jelenvaló. Mindez egyszerre utal Tüskés kvalitásaira és irodalmi közéletünk egészséges, erős szervezetére” – jegyzi meg Bertha Bulcsu.

Idézek 1970. jan. 17-i leveléből: „Tulajdonképp most ismerem meg a megyét is, Baranyát. Hónapról-hónapra oda visznek autóval, ahová mondom. Így jártam be az ormánsági eklézsiákat, voltam a Zselichen és Hegyháton, a Völgységben és a mohácsi halászsoknál, írtam Pécsváradról és a Pécs környéki szőlőkről, öreg fazekasmeszterekről és névtelen kőfaragókról... Kodolányitól kölcsönöztem a sorozat címét (*Baranyai utazás*), s legutóbb éppen Kodolányi vajszlói meg pécsváradai nyomait járhattam be. Aki nemrég még olvasója lehetett a sorozatnak, és névadója volt, immár az írás tárgyává lett.” További munkatervéről megtudjuk: „[...] szeptember óta úgy alakult a sorsom, hogy a városi könyvtár lett a munkahelyem. Egy éves írószövetségi ösztöndíj után nehéz lett volna a visszatérés, de mások is, akik foglalkoznak sorsommal, helyzetemmel, segíteni akartak rajtam. Több időm van most a szellemi munkára, az írásra, nagyobb tervek megvalósítására. Az elmúlt évben elkészített kézirataim a pesti kiadóknál várják sorsukat. Itt Baranyában a Vajszlón fölállítan-

dó Kodolányi irodalmi múzeum létesítésére, berendezésére kaptam megbízást. Emellett egy nagyobb Baranya-monográfia sorozatban kellene egy művelődéstörténeti kötetet szerkeszteni... Mivel az Ady-évben Pécsre szobor kerül, talán emléktábla is annak az épületnek a falára, ahol 1910-ben egy Nyugat-esten felolvasott, fölvetődött egy, a levéltárban megrendezendő kiállítás gondolata. Ehhez szeretném majd kölcsön elkérni Tőled azt a bizonyos Hatvany-levelezőlapot. Tudom, hogy fénymásolatát elküldted már, itt van előttem, de az üvegtárlóban talán mégis az eredetit kellene tenni. Kérlek, készítsd elő, vagy tedd borítékba, és küldd el...”

„A magyar irodalom a kézfogások története. Balassitól Madáchon, Vajdán és Adyn át egészen Illyésig, aki még őrizhette azt a kézmeleget, amelyet még talán Petőfitől kapott. És mi, akik még ismertük Illyés Gyulát, őrizhetjük az ő kézmelegét, és továbbadhatjuk. Én ezt a fajta kötelezettséget érzem: hogy amit azoktól kaptam, akik nekem a bizalmukat adták, azt megőrizve tovább kell adnom...” (*Magyar Nemzet*, 2000. jún. 7. Fenyvesi Félix Lajos interjúja)

Tibor későbbi leveleiből azért az is kiderül, hogy félelmetes munkabírása, stabilnak látszó életkedve időnként megtorpanni látszik. Idézek 1975. ápr. 23-án kelt soraiból: „féltem az iskolában, a szépírástól, a rajztól, majd a számtantól, aztán háború, katonaszökevények, zsidók, kivégzés, bombázás... Miért nem haltam meg akkor, gyerekként, gyerek-öntudattal, azzal a reménnyel, hogy belőlem lesz ‘valaki’? Most itt vagyok, valóban egyre közelebb az elmúláshoz, már valahol dolgozik bennem a kór, ami szétroncsol, itt vagyok egy civilizált, szorgalomból, takarékoságból fölépített világban, könyvespolcok között, képek között, szőnyeges, párnázott lakásban, könyvek között, amelyeket én írtam, irigyelten, nem-szeretem sorban, s nincs erőm azt mondani, hogy elmegyek Hiricsre, elmegyek Besencére, egy Isten háta mögötti faluba, cigányok közé, na híres, ott mutasd meg, hogy meg tudsz élni, hogy ki vagy, vállalod-e romjaiból fölépíteni egy új életet? Gyáva vagyok, szomorú, meghalni szeretnék...”

Szerencsére e depresszív életszakasz elmúlni látszik. Tibor rendületlenül dolgozik, és ez lelkének, szellemének sebeire gyógyír. Már a jókedve is felcsillan az 1979. május 30-án írt értesítőjében: „Kedves Eszter, ha van még, aki látni akarja T. T.-t, akkor adassék

tudtul, hogy szombaton, június 2-án a Liszt Ferenc téren dedikál (a Magyar Írók Könyvsátorában) délután 3 és 5 óra között. Néhány sikertelen kísérlet után még egy lehetőség...”

Tüskés Tibor irodalmi munkássága, de magánélete is elválaszthatatlan Fodor András költőétől. Igazi, nemes férfibarátság volt. Születési dátumuk szerint csak egy év választotta el őket, de ez „az egy esztendő nagyon fontos volt. Amikor én érettségiztem, Bandi már az Eötvös Kollégium diákja volt. Amikor én egyetemre kerültem, már jórészt fölszámolták az Eötvös Kollégium szellemét” – írja kapcsolatuk elejéről Tüskés Tibor. Majd így folytatja: „Amikor a Jelenkor asztalához ültem, neki már gazdag folyóirat szerkesztői tapasztalatai gyűltek össze. Szötte pesti kapcsolataimat. Együtt látogattuk meg a Balaton mellett Takáts Gyulát Becehegyen, Illyést és Némethet Tihanyban, Borsos Miklóst a Füred felé vezető út közelében. Pihenésre, kikapcsolódásra nem tekintő, folytonosan égő, önemésztő életet élt. 1997 júniusában, a könyvhéten a Liszt Ferenc téri sátrak előtt találkoztunk utoljára. Azután leutazott Fonyódra a nyaralójába, hogy az évi verspenzumát megírja. A versek megszülettek, csak a tisztázások voltak hátra. Nagy volt a meleg. Belegázolt a sekély vízbe. A szeretett gyerekkori táj, a versbe emelt túlparti hegyek, [...] a kikötő betonkarja, a víz végérvényesen magához ölelte.” (Tüskés Tibor: *Az exponált idő*, Pannónia Könyvek, 2000.)

„[...] 1986-tól [...] Tüskés Tibor életében kényszerű változás állt be: ő és első felesége a magánemberi krízis miatt különválnak, anyagilag is elkülönülnek. [...] E magántörténet Fodor Andrással való kapcsolatán is rövid ideig nyomot hagy, de baráti viszonyuk tartalma és lényege nem változik meg.” – olvasható a Fodor–Tüskés levelezés III. kötetének T. T. monogrammal jelzett előszavában. (Fodor András és Tüskés Tibor levelezése III. 1977–1997, s. a. r., jegyz. Tüskés Tibor, Pécs, Pannónia Könyvek, 2010, 7.) Én, a véd- és dacszövetséges megértettem Tibor krízisét, mert jó pár évtizeddel azelőtt én is elváltam, egyedül neveltem fel gyermekeimet. Nekem nagy segítség volt két hívő ember hite, mindkettő református lelkész. A Gyulai Pál utcai gyülekezetben szolgált Farkas József, a Pasaréti református gyülekezetben a nagyhírű Cseri Kálmán. Farkas József radikálisabb volt, igehirdetése később könyvekben is megjelentek. Cseri Kálmán talán „pietistább”, az ő esztendőnként megtartott evangélizációs

hetének kazettái kézről-kézre terjedtek. Készítettem 1987 karácsonyára egy könyvből és 4 db kazettából álló csomagot, és elküldtem bajban lévő kedves barátomnak. Tibor erre küldött, 1988. ápr. 4-i leveléből idézek: „Karácsonyra küldted, s éppen húsvét hétfőjéig tartott, amíg végighallgattam a szalagokat, és elolvastam a beszédeket. Nagyon nehéz megszólalni utánuk. Természetesen nem közömbös számomra a gondolat megformálása, az előadásmód, a szóban megnyilatkozó esztétikum (a legjobb értelemben vett retorika), ami azonban igazán fontos, az a szólás tisztasága, a hit igazsága, az evangélium üzenete. Tudom, gyöngé vagyok és erőtlenség, rab és fogoly, a bűn leprájával bélyeges, de mélyen él bennem a vágy és remény a teljesebb hitre, a cselekvő szeretetre. Jó volna megengedő mondatok, kibúvók, feltételek, a másra való áthárítás nélkül vállalni ennek a következményeit. Köszönöm, hogy elküldted a szalagokat, köszönöm, hogy végighallgathattam, hogy abban a húsvéti magányban, sírbolti homályban és sötétségben reményt adtak, erősítettek. [...] Talán egyszer Cseri Kálmánnak személyesen is megszoríthatom a kezét, mint ahogy – gondolom – Farkas Józsefnek is továbbítottam köszönetemet a könyvért.”

Nekem úgy alakult az életem, hogy még a múlt század végén megismerkedtem egy nagy hírű, csodálatos idős hölgygel, Zsindelyné Tüdős Klárával. Fiatal korában művészi ambíciói voltak, filmet, színdarabokat rendezett, balettszüzséket írt. Jött a háború, s e tevékenységeket karitatív munkák, üldözöttek mentése, majd a kitelepítés elviselése váltotta fel. Klára néni közben megidősödött, de változatlanul nosztalgiával gondolt régi szenvedélyeire, és számos kapcsolatot tartott fent hasonló korú és kvalitású művészekkel. Nagyon érdekelte a rajzfilm is, és miután én akkoriban a Pannónia Rajzfilmstúdióban dolgoztam, Klára néninek rendszeresen beszámoltam munkámról. Ő végrendeletét írva (anyagi javakkal nem rendelkezett) rám testálta élete történetének a megírását. Ez nagy kincs volt, évekig tartott e „vagyontárgy” felértékelése, feldolgozása, részelemeinek rendbe szedése, majd összeillesztése. A Soros Alapítvány segítségével adta ki az e témában írt könyvem a 90-es évek elején a Kálvin Kiadó. E „kaland” után több hasonlóra vállalkoztam, s most már öt-hat kötet sorakozik a könyvespolcomon, melyek a nevemhez kötődnek.

Mindezekről egy Tiborral kapcsolatos, rendszeresen visszatérő, mulatságos „színjáték” jut az eszembe. Már nem tudom, hogy ő ajánlotta-e fel az „átnézés” lehetőségét, vagy én kértem rá: lassan kialakult az a helyzet, hogy minden elkészült kéziratommal lementem Pécsre, és kértem Tibor szakvéleményét. Míg én Tibor bájos második nejevel beszélgettem, kávézgattam, Ő lazán átlapozta az A4-es papírokat, és már mondta is a röviden megfogalmazott eligazítását tartalomról, stílusról.

Tibor tanárként nagyon gyors felfogású volt, de ahhoz képest lassan jött rá, hogy nekem nem erősségem a helyesírás. Először csak ingatta a fejét. A második esetben ráncolta a szemét és cöcögött. A harmadiknál elővett egy ceruzát, és bele-belejavított a kéziratba. A következőnél már elmorzsolt egy szitkozódásfélét is a foga között. Az utolsó könyvemnél drámai helyzet alakult ki. Felrohant az emeleti szobájába a kézirattal, majd hamarosan leszáguldott a lépcsőn, és közben kiabált: „EBADTA! Te nem hallottál soha a központosításról??? És a -ba, -be ragról??? EBADTA!!!”

Budapest, 2013. március 29.

„emberségből példát, vitézségből formát”

Tüskés Tibor

A fiatal ember számára sorsdöntő, kikkel hozza össze a sors, milyen magatartást lát az előtte járó nemzedékek tagjainál. Pécsi középiskolásként, a pécsi Leőwey Klára Gimnázium diákjaként ismerhettem meg Tüskés Tibort, láthattam távolról tevékenységét. Tüskés Tiborné Szemes Anna, a magyartanárom mély hatást gyakorolt irodalmi érdeklődésem kialakulására, pályaválasztásomra. Elvitte tanítványait a városi művelődési központ irodalmi estjeire, amelyeken az élő magyar irodalom olyan nagyságait, élő legendáit hallgathattuk, mint Weöres Sándor vagy Pilinszky János. A *Jelenkor* vendégeiként érkeztek Pécsre, s ilyenkor betekinthettünk az irodalmi lap szerkesztési elveibe, történeteket, anekdotákat hallhattunk a magyar irodalom jeleseiről. Ilyen esteken ismerhettük meg a pécsi szerzőket, Csorba Győzőt, Pákolitz Istvánt, és Bertha Bulcsut, Lázár Ervint is.

Láthattuk, mit jelent, ha egy város életében jelen van, benne él az irodalom – és nemcsak a régmúltban, hanem a jelenben, a mindennapokban is. Magyaróráinknak olyan vendégei voltak ezen a réven, mint Mándy Iván, Hernádi Gyula, Mészöly Miklós – a *Jelenkor* szerzői. És amikor 1963–64-ben Mészöly Miklós *Az ablakmosója* miatt forró lett a levegő a *Jelenkor* körül, értelmiségi helytállásból, a méltánytalanság méltósággal való elviseléséből – emberségből példát, vitézségből formát – is Tüskés Tibortól, a tanár úrtól és a tanárnőtől kaptunk. Láttuk méltósággal elviselni a hivatalnak packázásait, az igazságtalanságot, az egzisztenciális fenyegetést. Megtanultuk, hogy léteznek a hivatalosság által kedvelt, jutalmazott szerzők, létezik a hivatalos irodalom és létezik a valódi művészet, amit a hatalom nemcsak ignorál, hanem gyakorta büntet, sőt üldöz is. A hivatalosság

kegyeltjeit mégsem irigység, hanem sokkal inkább nevetség és megvetés tárgyának tekintettük. Műveiket parodizáltuk, és nagy röhögések közepette újráztuk e paródiákat.

Tüskés Tibor helytállásának, irodalmi, emberi igényességének példája, következetessége életre szóló hatást gyakorolt rám, befolyásolta pályaválasztásomat. Sok segítséget kaptam tőle később is, mindig fordulhattam hozzá különféle ügyekkel, és bízhattam véleményében. Áldott az emléke, sokakban él Pécsett.

Így láttam Tüskés Tibort

Tusnádý László – Tüskés Gáborhoz

[Sátoraljaújhely, 2012. január 24.]

Kedves Gábor!

Édesapád kapcsán kéred tőlem a legfontosabb emlékeimet. Válaszolok, de tudom, hogy ezt a teljesség igényével megtenni lehetetlen, mert kis vödörrel nem lehet kimeregetni a tengert. Szobrot kellene faragnom róla, hiszen vigyázó, szeretetteljes tekintetével most is figyel. Egy-egy írásom után most is várom a válaszát, mert az egyedüli volt, rá jellemző, valamilyen módon ihlető forrás, de nem üres, dicsérő szavakkal, hanem úgy, ahogyan ő belülről látta az irodalmat, ahogyan őt 1966 áprilisában megismertem, amikor Pécssett, a Janus Pannonius Gimnáziumban szakvezetőm volt magyarból.

Megtisztelő kérésednek igyekszem eleget tenni. Leveletem különös véletlen említésével kezdem. Édesapádról pár nappal ezelőtt kaptam hírt Ferrarából. B. Tamás-Tarr Melinda író, főszerkesztő asszony elküldte nekem az „Osservatore Letterario e l'Altrove” folyóirat ötvenként megjelenő, 637 oldalas antológiáját. Ennek a címe: „Altro non faccio...”. Ennek az előszavában irodalmi életünkről van szó olaszul és magyarul, s itt a következőt olvastam: „Igazából én is csak egyetlen ilyen lelkiismeretes szerkesztővel találkoztam, az egykori pécsi „Jelenkor” sajnós már szintén néhai szerkesztőjével, Tüskés Tiborral, aki szinte napokon belül válaszolt minden hozzá küldött levélre, akár hajlandó volt közölni a hozzá küldött anyagot, akár valamiért el kellett utasítania.” (Ez az írás korábban is megjelent. Forrás: Editoriale, Osservatore Letterario NN. 77/78 2010/2011. pp. 305., 182–183. A vezércikk szerzője Bodosi György (alias Dr. Józsa Tivadar).

Lehet, hogy minderről tudsz, de örömet ez a lehetőség még inkább fokozza, hiszen való igaz, hogy „Non omnis moriar”. A szerző azt ecseteli, hogy Osvát és Babits szerkesztői munkáját mennyi támadás, hálátlanság kísérte. Kimi iyi ettinse, ondan sakin kendini! (Aki nek jót tettél, attól véd magad!) – mondja a török. A mi közmondásunk óvatosabb: „Jó tettért jót ne várj!” Ám a török ezt is mondja: „Iyi yap, denize at, balık bilmezse, Allah bilir.” (Tégy jót, dobd a tengerbe. Hogyha a hal nem tud is róla, Isten a tudója.) Édesapád jótetteinek is ez a sorsa? Esetleg védeni kell azoktól, akiknek segített? Én ezt nem tudom. Ha vannak, akik méltatlanul bírálják, magukat is minősítik. Mindez nem homályosítja el azt az örömet, amelyet a ferrarai folyóirat okoz nekem. Janus Pannonius egyik kedves olasz városa és Pécs így találkozik. Ettől Édesapád szíve is nagyot dobbanna.

Az enyém is, ha róla beszélhetek, mert úgy érzem, hogy ilyenkor velem van. A „Testvérmúzsák” című könyvére eddig minden tanítványom figyelmét felhívtam, foglalkoztunk vele. Alapmű minden tanító és tanár számára. Több más munkájával is foglalkozunk, de tudom, hogy te nem erre kértél engem, és talán nem is arra, hogy epizódokat villantsak fel abból a negyvenhat évből, amely összeköt vele – azzal, akire most emlékezni akarok. Az emlékmozaikok tagadják a szigorú és visszavonhatatlan tényt. Újra a miskolci Halászcserájában vagyunk. Vacsorázunk. Író-olvasó találkozó után meghitt beszélgetés. Utána az én Tibor barátom levélben beszámol arról, hogy mily finom volt a csuka, élmény volt az eszmecsere, és főképpen annak örül, hogy láthatta mellettem a jövődöbelimet. Ezt a halászcserdai emléket számomra az örömöda hangjai kísérik, mert találkoztam olyan emberrel, aki elsősorban nem a saját sikereiről beszél, hanem tud örülni mások boldogságának.

Számtalan olyan felejthetetlen epizódot említhetnék, amelyből valami hasonló derülne ki. A tovarobogó időben emlék-felvételek villannak elém, de én a bennem élő Tüskés Tiborról akarok most beszélni. Kérésed alapján úgy érzem, hogy most ez a legfontosabb. Az említett gyűjteményben megőrzött írásbeli anyagból úgyszólván sok minden. Talán az is, hogy 1983 májusában jelent meg a „Napjaink”-ban a következő írásom: „A rend felé vezető út örökös küzdelem – rövid tanulmány Tüskés Tibor ‘Csorba Győző’ című könyvéről”.

Török költők remekműveiből készített fordításaimból közölt több mindent: „A modern török költészetről” (Rövid tanulmány); Mehmet Kemal Kursunluoğlu, Ismail Uyaroğlu, Sabahattin Kudret Aksal, Enis Behiç Koryürek, Bakı Süha Ediboğlu versei (Fordítás), *Somogy*, XXI. évfolyam, 1993. május–június, 3. szám, 44–49. o.

Rendkívüli látása volt. Először néhány novellámat küldtem el neki, és rögtön kitalálta, hogy lírai verseim is vannak. A szardíniai élményeimből született ciklusom kapcsán észrevette azt, hogy mennyire belülről látom a reneszánsz és a barokk világát. Ekkor árultam el neki, hogy „A megszabadított Jeruzsálem”-et fordítom. Mindez 1973-ban történt.

A mozaikszerű emlékvillanásaim után következzen az összegezés! Mindnyájatokat szeretettel üdvözöllek: Laci

*

Minden ember „Észak-fok, titok, idegenség”, éppen ezért kockázatos dolog emlékcstillamokat úgy összerakni, hogy tiszta szívvel el lehessen mondani: íme, ő volt az, ő az, akiről beszélni akartam. Hiány, hiány kiált felém, mert tudom, hogy töredék az, amit rögzíthetek, én pedig a teljességet szeretném. Tüskés Tibor adottsága, életszeretete miatt annyira benne élt a korában, hogy aki őt nem ismerhette meg személyesen, joggal érezheti azt, hogy „korjelenség” volt, és megkérdezheti, mi köti őt a jelenünkhöz. Én erre a kérdésfelvetésre akarok válaszolni, mert éppen az, ahogyan ő korjelenség volt, nagyon fontos tanulságul szolgál jelenünknek, és az, ahogyan ő íróként megvalósította önmagát, az örök érték a jövő számára is.

Koltay-Kastner Jenő professzor úr a szegedi József Attila Tudományegyetemen volt az a rendkívüli lény a számomra, aki öt év során avatott be az olasz nyelv és művészet világába, és a tanár-diák kapcsolat leggyönyörűbb példáját mutatta meg nekem, hiszen egész életén át jószágon és szeretettel figyelte munkámat. A keleti nyelvek és művelődések iránti rajongásomat Germanus Gyula professzor úr jutalmazta meg hasonlóképpen. A török néprajz iránti szeretetem nagy ajándéka volt az a segítség, amelyet Adnan Sayguntól kaptam. Tüskés Tibor pályakezdésem hajnalán adta meg mindazt nekem, amire akkor igen nagy szükségem volt, és ezért gondolok rá hasonló szeretettel és tisztelettel.

Életünk során a különböző találkozások nagyon, de nagyon elértek. Egyre több az olyan fiatal, akit a közoktatásunk körüli tektonikus rengések leszoktatnak arról, hogy a tanárban az embert keressék, de ha ezt meglátják, lelkük, mint a sivatag homokja az éltető vizet, szívja magába a szeretetet sugárzó szavakat, mert egyre kevesebb az olyan tanár, aki a tanítványában meglátja az embert, vagy ha meglátja is, csak addig érdekli, amíg a hivatalos tanár-diák közös munka tart. Utána „természetes” a csend, a teljes közöny. Tüskés Tibor nagyon más körülmények közepette jelent meg az életemben, hiszen a szakvezető feladata a „sínrehelyezés”, a végső útra indítás, és ez fölöttébb nehéz feladat. Mikor szakvezetőm lett, elsősorban tanárként állt előttem, és lenyűgözött azzal a képességével, ahogyan a fiatalok lelkét ki tudta nyitni. Szigorúan tartotta az órai fegyelmet, de lelkesedésével, hallatlan tudásával mégis elérte azt, hogy időtlen ünneppé vált az órája. éppen ezért éreztem nagy kihívásnak azt, hogy előtte tanítsak, hiszen már akkor tudtam, hogy amilyen szinten természete szerint nincs teljesen azonos ember (ez az egyéniség igazi csodája), ugyanúgy nincs azonos osztály. Különös meglepetésem volt az, hogy megbeszéléseink során egyetlen bíráló megjegyzést sem tett. Szenvedélyesen beszélgettünk hivatásunkról, küldetésünkéről, mintha nem a minősítésem érlelődött volna, hanem valamilyen boldog utazáson vettünk volna részt. Csak „félidőben” lepett meg egy furcsa kérdéssel: miért tanultam meg emlékezetből a vázlatait, miért azokat diktáltam pontosan a tanítványoknak, hiszen szabad vagyok, magamtól is állíthattam volna össze újabb és újabb vázlatpontokat. Zavaromban csak azt válaszoltam, hogy én ezt tartottam természetesnek. Valójában az ő ihletett tanításának a légkörét akartam átvenni a párhuzamos osztályba (hiszen előzőleg mindig megtekintettem azt, ahogyan ő ugyanazt az anyagot tanította a párhuzamos osztálynak), mivel a körülmények ezt nem tették lehetővé, legalább a vázlatok idézésével akartam pontosan hű lenni hozzá, több más esetben úgylis önmagammat kellett adnom.

A boldog pécsi hónap végén meghívott az otthonába. Így indított útra, és egyikünk sem gondolta, hogy túl meredek kaptató áll előttem, hiszen a családtagjaim közelében szerettem volna tanítani, de a körülmények hatalma azt hozta magával, hogy örülhettem annak, hogy Zalaszentgróton taníthattam mind a két szakomat, sőt, a

művészettörténetet is. A szüleim Sátoraljaújhelyen éltek, évente ötször tudtam hazautazni, csak az utolsó évben sikerült elintéznem azt, hogy havonta tehettem meg a mintegy ezer kilométert, hogy velük találkozzam. A tanítás melletti küldetésem a művészi és tudományos munka, a minél alaposabb megvalósulás volt – nem a dicsőség miatt, hanem mások javára. Tanári munkám jutalmát a tanítványaimtól megkaptam, de a másik két területen jéghegy vett körül, ezért volt igazi áldás az, hogy Tüskés Tiborral megoszthattam gondolataimat. 1968. április 20-án kerékpáron robogtam Sümegre. Tündökletesen szép idő volt. Annyi virágzó almafát talán azóta sem láttam egyszerre. Az osztálykiránduláson lévő hajdani (pécsi) tanítványaim (akiknél 1966 tavaszán gyakoroltam) ismertek fel először, de én csitítottam őket, hogy ne zavarják a tanár urat, mert oly ihletetten beszélt Sümeg nevezetességeiről.

Ettől fogva élénkült meg levelezésünk. Csak később döbbsenem rá arra, hogy miképpen lehetett annyi energiája, hogy mindenre oly pontosan tudott válaszolni, hiszen azokban az években jelentős művein dolgozott, a gyermekei még kicsik voltak. Ha késett a válasszal, mindig elnézést kért, azt sohasem írta, hogy sok dolga miatt most nem tudja részletesen kifejteni a gondolatait, ezért nem válaszolhat részletesen. Sugárzó egyéniség volt. Minden érdekelte, szívesen beszélt a munkájáról, de többszölamú volt vele a társalgás, mert folyton-folyvást kiderült, hogy a sorsom is érdekli. Ez leginkább akkor lepett meg, amikor Firenzében együtt voltam vele, a feleségével, Annával és fiával, Gáborral. Sokat beszélünk a látnivalókról, de épp Fiesolében kérdezte meg, hogy a gimnáziumunk és az ottani Művelődési Ház ügye hogyan fajult odáig, hogy még a Magyar Rádió sem tudott rendet teremteni – az országos nyilvánosság. Én tömören akartam felvázolni az eseményeket, de ő ezeknek a mozgatóit is vizsgálta, és szinte elfelejtette, hogy a világ egyik káprázatos, lenyűgöző panorámája tárul elénk, őt jobban érdekelte az én akkori pokoljárásom, mert megérezte, hogy teljesen ártatlanul kaptam súlyos büntetést. A termést hozó ágra követ dobnak, de ettől a fa érdeme, értéke nem csökken. Így érkeztünk Firenzébe vissza, és lélekben Dante pokolbugyrait jártuk. Ez az érdeklődés, ez a figyelem vergiliusi vonás volt, ezért nem felejttem el én sohasem ezt az élményt.

A történet végén Anna (Tibor felesége) különös, de nagyon emberi vallomással lepett meg. Kifejtette, hogy már korábban is, de az út során főképpen meggyőződött arról, hogy mindig az igazat mondom, de ha nem ismerne, mindezt nem tudná, akkor csakis azt gondolhatná, hogy ez kitalált történet, mert ilyen a valóságban nem lehet. Erre Tibor a következőt mondta: „Nézd, Anna, én már megtanultam azt, hogy ha a magyar pedagógiai gyakorlatról bármilyen képtelenséget is mondanak, azt el kell hinnem, mert ezen a téren már semmi sem lehetetlen.”

Ettől fogva alakult ki bennem az a meggyőződés, hogy a negyvenöt utáni tanítói, tanári sorsról olyan nagy regény születhetne, mint a „Háború és béke”. Ezzel nem azoknak az alkotásoknak a hitelességét, értékét tagadom, amelyekben valamelyest feltűnik ez a kérdés. Németh László hajdani tapasztalatai ihlető erővel hathatnának arra, aki ennek a sorsos regénynek minden stációját megírná. Írt erről Tüskés Tibor is bőven, de a téma kimeríthetlensége és nem a hálátlanság szüli hiányérzetemet, és főképpen az ő firenzei megjegyzése, az, hogy ő a mi területünkön minden képtelenséget elhinné.

Amikor a háromnapos firenzei, sienai együttlétünk véget ért, Gáborral továbbutaztunk Velencébe, én körüton voltam, ő pedig szállásról akart gondoskodni, előre is szemrevételezte ezt a gyönyörű várost, amelyet, ha nem kellő pillanatban lát meg az ember, jókorát csalódhat benne. A város szokásos nagy nyári ünnepére készült, amikor megérkeztünk. Lógott az eső lába. Gábor a sok víz láttán azt mondta nekem, hogy a szűk utcákban is csapkodó, tarajló hullámok benne az árvíz képzetét idézik fel. Velence igazi arcát nem ez homályosította el, hanem a Szent Márk tértől nem messze horgonyozó három óriási amerikai hadihajó. Emeleti magasságban teherautók szállítottak valamit. Civil ruhában merev katonás mozgású ifjak nagy csónakokon hagyták el a hajókat, szálltak ki a partra. Gábor kíváncsi lett arra, hogy mi erről a velenceiek véleménye. Bementünk egy presszóba. Kapucsínót fogyasztottunk, és megkérdeztem óvatosan a tulajdonostól, hogy mi ezekről a hajókról a véleménye. Ránk nézett, nagy, csodálkozó, őszinte szemekkel, és így szólt: „Évtizedek óta dolgozom itt, nagyon szép innen nézve a tenger, gyönyörű a távoli part. Szeretem mindezt nézni. Ezek a hajók elzárják előlem a kilátást.”

A jelenségvilág meghasonlásai ezeket a hajókat juttatják az eszembe, és a nagyon rokonszenves olaszt, mert úgy érzem, hogy az ő megfogalmazását tudom kölcsönvenni most, ha a leglényegesebb élményemet akarom megfogalmazni Tüskés Tibor kapcsán. Életünkben valóban nagyon sok az olyan jelenség, amely elzár attól, hogy a tiszta távoli partokat meglássuk, olyan ágas-bogas helyeink vannak, amelyek azt akarják bizonyítani, hogy nincs jövő a számunkra. Tüskés Tibor életművét áthatja az a hit, mely kimondhatatlan szeretettel azt sugallja, hogy ez nem így van. A magasabb minőséget magunkban kell hordozni, nem büszke címke gyanánt, hanem napfényerejűen.

Ez a hit sugárzott belőle akkor is, amikor lehajolt a természet kicsiny lényeihez, amikor a dunántúli tájakon bolyongva minden apró, jelentéktelennek látszó mozzanatot megfigyelt, amikor a Duna árterületén rácsodálkozott egy pelyhes madárfiókára, és megállapította, hogy ennek a találkozásnak is megvan a maga költészete, ugyanúgy, mint annak, amikor az első ember a Holdra szállt. A viszonylagosságnak ez a szép tudata hatotta át a lényét. Nem azért, hogy az űr szelét, a végső bizonytalanságét zúdítsa ránk, hanem azért, hogy megérezzük a teremtet világ szépségét. Az én hitem szerint ő ebben részesül most is. Nekünk ezt hagyta örökül, nem maga miatt, hanem azért, hogy legyen szebb és boldogabb az életünk.

Staféta

A megbeszélt időponthoz képest jó fél órával előbb értem oda. Nagyon aggódtam egész nap, hogy el ne késsek. Ennek az lett az eredménye, hogy majd harminc percig ott bujkálhattam a házzal szembeni bokrok tövében. Ennyi idővel előbb ugyanis becsengetni illetlenségnek tartottam volna. A kétszintes, fehér sorház második, nyolcvanas számmal ellátott épületén függött a szemem, s százszor elképzeltem az arcot, ami majd a csengetésemre előbukkan. Nem olyan volt! Egy magas homlokú, ősz, szemüveges, kecskeszakállas, meglepően nagy, puhakezű öregúr fogadott. Szemüvege mögül látható érdeklődéssel fürkészte arcomat, de azért végig mosolygott. Kényelmes, otthoni öltözkében fogadott, s ez a tény és hangjának biztató baráti melegsége nyugtatólag hatott rám.

Nem tudom, hogyan keveredtünk be a rideg nappaliba, ahol egy kényelmetlen székre ültetett, és rögtön faggatni kezdett. 2006. december 13-a volt. Úgy éreztem, egy egész délutánt végigbeszélgettünk, pedig csak két órát töltöttem nála. Faggatott, ahogyan csak ő tudott. Tanárosan, mégsem feleltetés jelleggel, sokkal inkább érdeklődő kíváncsisággal, aprólékos részletességgel. Minden érdekelt. Én pedig élvezettel válaszolgattam, mert éreztem a kérdések mögött rejlő őszinteséget, érdeklődést.

Már ekkor, az első találkozáskor felajánlotta a tegeződést, s két karcsú kis kiadvánnyal ajándékozott meg. A *Pécsi Szemle* várostörténeti folyóirat két különlenyomatát adta a kezembe, amelyben rövid kis ismertetőket adott a Pécshez valamilyen módon kötődő alkotókról. A képekkel is illusztrált kiadványokban 12–12 íróportré, s ami számomra sokkal fontosabb: egy-egy nekem szóló dedikáció is

rejtőzött. „Bartusz-Dobosi Lászlónak első találkozásunkkor, jó beszélgetés után, sok szeretettel.” Ebben visszaigazolódni láttam azt a benyomást, amit este a naplómban első találkozásunkról magam is megfogalmaztam. Eszerint „...az első pillanattól szimpatikusak voltunk egymásnak és fesztelenül beszélgettünk mintegy két és fél órát. Irodalomról, kortársakról, elődökről. Nagyon jó volt. Ő is baltóni ember, s egyházas gondolkodású, hát végképp közel kerültünk egymáshoz”.

Napokig nem igazán tudtam másra gondolni, mint erre a találkozásra. A Bokor utcai lakás földszinti nappalija újra és újra a szemem elé villant. A kényelmetlen székek, amelyek túl magasak voltak a dohányzóasztalhoz, a kínosan tiszta parketta, a képek a falon, közöttük egy portré magáról Tüskés Tiborról, az egyik falat teljesen beborító könyvespolc, tele könyvekkel, emléklapokkal, a hatalmas virágok a földön, s a kertre néző üvegfalon át beszűrődő téli kora este homálya. Azóta hányszor ültem abban a szobában, már sokkal fesztelenebbül, mint akkor!

Érdekes, hogy már ezen az első alkalmon szóba került egy esetleges „páholynos” együttműködés, amely aztán egy szerkesztőségi találkozásban, majd az *Irodalmi Páholý* 3. számában, 2007-ben, egy beszélgetés és a „Soproni kapuk” című írás közlésében meg is valósult.

Találkozásaink innentől kezdve rendszeressé váltak. Többnyire én mentem el hozzá a Bokor utcába, de ő is ücsörgött nálam, a Virág utcai Mélyvízben. Jártam az általa olyannyira szeretett Szamócában, voltam vele Hosszúhetényben, Fischer Máriánál, Hévízen, Major-Zala Lajos „csöcsös” házában, elkísértem a Testvérmúzsák asztaltársaság összejöveteleire, farsangoltunk együtt, bemutattam könyveit a Várkonyi könyvtárban, léptünk fel együtt a Művészetek és Irodalom Házában, s az Írószövetségben is volt közös bemutatkozásunk. Eljött színházi bemutatónkra, meglátogatott az iskolában, meghívott a *Pécs Lexikon* szócikk-szerkesztői közé, beajánlott a *Dunántúli Napló*hoz, telefonozásaink pedig heti rendszerességűvé váltak. Bepillantást engedett hétköznapijaiba, az életébe.

Neki köszönhetem azt a 2007. december 8-án *Staféta* címmel a *Magyar Nemzet* hasábjain megjelent egész oldalas írást, amely miatt ennek a kis visszaemlékező esszének is ezt a címet választottam. *A volt szerkesztő szavai a mai szerkesztőhöz egy hajdani szerkesztőről*

alcímű írásban kaptam a kezembe azt a bizonyos stafétát, irodalmi kézmeleget, amelyről oly sokszor és szívesen beszélt, s lettem magam is tagja annak a magyar irodalmi korpusznak, amely nem kis lelki terhet rótt rám, ti. épségben megőrizni, gyarapítani és alkalom adtán továbbadni, amit kaptam. Álljon itt ennek az írásnak a felvezetése!

Új irodalmi folyóirat friss példányát teszi a postás az asztalomra. Új irodalmi folyóirat? Akkor, amikor régi irodalmi lapok szűnnek meg (mint a veszprémi Új Horizont vagy a kaposvári Somogy), amikor mások súlyos anyagi gondokkal küzdenek (mint a Kortárs vagy a Lyukasóra)? Igen, a Pécssett szerkesztett Irodalmi Páholy két éve indult, és ez a friss száma immár a negyedik. Vagyis óvatosan kezdenek, félévente jelennek meg, és negyedévi kiadvánnyá szeretnének válni. De a nagyalakú, hatvanoldalas szám nem antológia, hanem külsínre is, belbecsre is valódi folyóirat.

Amikor két éve az első számot a kezembe vettem, kissé csodálkoztam. Irodalmi Páholy? Netán valamely titkos szabadkőműves-vállalkozás orgánuma? De abban a listában, amely a lap hozzáférhetőségét, árusítóhelyeit tartalmazta, ezzel a címmel találkoztam: Pécsi Hittudományi Főiskola könyvtára, Papnövelde u. 1-3. Akkor talán mégsem szabadkőműves-egyesület adja ki.

Azóta megismertem a lap főszerkesztőjét és felelős kiadóját, találkoztam a szerkesztőség tagjaival. A főszerkesztő, Bartus-Dobosi László a pécsi Ciszterci Rend Nagy Lajos Gimnáziumának történelem szakos tanára, Pesten történelem és teológia szakon egyetemet végzett. Fiatal ember, három gyermek édesapja. Felesége olasz szakos tanár, műfordító. Amikor először találkoztunk, meghökkentem: mintha negyven-negyvenöt évvel korábbi önmagamot láttam volna viszont benne. Tervei vannak, ötletei, elképzelései, s hozzá lendülete, akarateroje, munkabírása. Embereket, munkatársakat, közönséget vonz maga köré. Tájékozott az irodalmi hagyományokban, a kortárs irodalomban, az európai szellemi áramlatokban. Van hite. Hisz abban, amit csinál, az értékkeremtés, új irodalmi alkotások megszületésének segítése, támogatása. [...]

Még egy látszólag jelentéktelen észrevétel. Ott, ahol a lap a szám szerzőit sorolja föl, a nevek után mindenütt a születési év és a szerző mai lakóhelye szerepel. Csupán a főszerkesztő neve és születési

éve után áll lakóhelyként – Pécs helyett – születési helyének neve: Siófok. Amikor figyelmeztetem a következetlenségre, azt mondja: „Nekem ma is a szülőföld a fontos. Az a fölnevelő közösség, amely egy életre tartást adott”.

Még nem töltöttem be a harmincadik évemet, amikor Pécssett – a városban élő írók bizalmából – egy irodalmi és művészeti folyóirat szerkesztője lettem. E városban 1941 óta jelenik meg irodalmi lap. A Sorsunkat 1941-től 1948-ig Várkonyi Nándor szerkesztette. A három számot megért „első” Dunántúl szerkesztője Katkó István volt 1949-ben. A „második” Dunántúlt 1952-től 1956-ig Szántó Tibor szerkesztette. A Jelenkor első száma csaknem ötven éve, 1958 őszén látott napvilágot. Előbb a lap mellett működő lektorátust veztettem, majd bekapcsolódtam a folyóirat szerkesztésébe, és 1959-től 1964-ig főszerkesztőként jegyeztem a lapot.

Egy mai pécsi szellemi műhely kulturális folyóiratának, az Irodalmi Páholynak a lapjait forgatom, és félszázados irodalmi vállalkozás indulása jut eszembe.

A szerkesztő, a szakember aprólékos elemzése ez a pár sor, amelyben számba veszi az új folyóiratnak és szerkesztőjének körülményeit, lehetőségeit és mindjárt mérleget is von. Szinte látom magam előtt, ahogy emeleti dolgozószozájában kielemez a nagy, fekete lapot és egyetlen lendületes nekifeszüléssel, papírra veti véleményét íróállványánál. Volt benne gyakorlata, lehetett neki hinni. Én is azt tettem. Hittem a vállalkozásunk sikerében, s ráhagyatkoztam tanácsaira, kapcsolataira, embereire, ahogy egykor ő is tette Fodor András barátjával, amikor a Jelenkort szerkesztette. Nagyjából egyidősek lehettünk akkor, amikor a sors lapszerkesztői feladatot ruházott ránk. S ez csak egy párhuzam a reményeim szerint nemcsak vélt, hanem valós, kettőnk élete közötti hasonlóságok között. Mert a szerkesztés mellett összekötött minket a Balaton és Somogy, mint szülőföld, a vasutas ősök, a pécsi bevándorló létforma, az irodalom szeretete és a tanári hivatás. Úgy hittem és hiszem ma is, hogy egymás iránt érzett szimpátiánk ezek alapján nem meglepő.

Úgyancsak az ő közbenjárásának gyümölcse volt írószövetségi tagságom. A következő sorokkal ajánlott be a nagy múltú testületbe 2008. április 30-án: „Bartusz-Dobosi László a pécsi Ciszterci

Az én kedves Bartusz-Dobosi László
 barátomnak (cipjaitra ültetve)
 és kedves családjának
 a kedvük és barátságuk ünnepére
 és békéjé, békéjé, szelvénye
 új születését (és a családját)
 kívánom sok szerencsét
 2008. decemberben
 Tüskés Tibor

Tüskés Tibor képeslapja Bartusz-Dobosi Lászlóéknak, 2008. december

Nagy Lajos Gimnázium fiatal tanára. Alapítója és szerkesztője a Pécssett megjelenő, de országosan terjesztett és ismert Irodalmi Pályó című folyóiratnak. (Eddig félévente s összesen nyolc száma jelent meg. Most negyedévi megjelenését tervezik.) Mind szerkesztői munkáját, mind szépprózaírói tevékenységét jól ismerem. Írásai különféle irodalmi lapokban és antológiákban láttak napvilágot. Bartusz-Dobosi kiváló szervező és kapcsolatteremtő egyéniség. Kialakult ízlése, esztétikai igényessége, erkölcsi komolysága egyaránt vonzó személyiséggé teszi. Ha arra gondolok, hogy 1963-ban úgy lettem a Magyar Írók Szövetsége tagja, hogy 'csupán' az általam szerkesztett Jelenkor című folyóirat volt 'mögöttem' (és nem az azóta megjelent könyveim), minden okom megvan arra, hogy bizalommal és reménységgel és teljes meggyőződéssel támogassam Bartusz-Dobosi László fölvételét a Magyar Írószövetségbe (illetve annak dél-dunántúli csoportjába)."

Ezeket az idézeteket azért citáltam ilyen hosszan és részletesen, mert azon túl, hogy Tüskés ezeken keresztül az én indulásomat egyengette, magáról, sőt kettőnk kapcsolatáról is sokat elárult. Többször, több helyen elmondtam már, hogy Tüskés Tibor ez alatt

a néhány év alatt kicsit „apám” lett. Mértékadó kánonom az irodalomban, pártfogóm, mesterem. S talán nem szerénytelenség, ha azt állítom, hogy az ő fejében is megfogalmazódott irányomban valamiféle atya-fiú kapocs, valami mester-tanítvány érzés. Ezt támasztja alá az a pár sor, amit 2008 karácsonyán kaptam tőle egy képeslapon. Így kezdődik: „Az én kedves Bartusz-Dobosi László barátomnak (újjászületésemnek) [...]”.

Az utolsó szó szíven ütött és egyben hatalmas feladatot rótt rám. Úgy éreztem, hogy lokális értelemben ezzel az egy szóval, s mindazzal, ami mögötte van, szellemi örökösevé tett. Ki gondolta volna, hogy ekkor már egy éve sem volt hátra, s én hamarosan, mint az ő krónikása leszek kénytelen egy életrajzzal meghálálni mindazt, amit ez alatt a rövid – 2009 őszén bekövetkező haláláig tartó – három év alatt kaptam tőle?

Névmutató

- Aczél György 14, 179, 195
Aczél Tamás 232
Ady Endre 58, 59, 65, 76, 141, 241, 248
Ágh István 30
Ágoston Julián 148
Aksal, Sabahattin Kudret 256
Albert Zsuzsa 62
Albrecht Dezső 23
Alföldy Jenő 8, 57
András remete, Szent 226
Angyal Endre 146
Anonymus 239
Ápáthy István 198
Áprily Lajos 51
Arany János 22, 27, 52, 58, 68, 239, 244
Arató Károly 22
Auguszt kormánybiztos 241
- Babits Mihály 22, 26, 58, 59, 67, 68, 82,
127, 133, 139, 150, 199, 202, 214,
226, 229, 238, 239, 241–244, 255
Bader 181
Baka István 202
Bakonyi István 200
Bakos Lajos 186
Bakucz József 17
Balassa Péter 79
Balassi Bálint 239, 248
Bánffy István 235
Bánffy család 235
Bánfy György 229
Bánk bán 139, 140, 233
- Bárany Ignác 234
Barcs János 30
Barcsay Jenő 75, 216
Bárdosi Németh János 22, 26, 30
Barkó Éva 237
Barkó, sellyei lelkész 237
Baróti Dezső 115
Barret, Elisabeth 238
Bartók Béla 18
Bartusz-Dobosi László 150, 165, 169,
173, 261–266
Bata Imre 246
Batsányi János 72, 239
Batthyány család 185
Bazsonyi Arany 203
Beke Albert 208
Békés Sándor 177
Béládi Miklós 9, 138
Benda Kálmán 180
Benedeczký István, dr. 194, 197, 206,
207, 210
Benedeczký Istvánné 206
Benedeczký Julika 197
Benedek Marcell 119
Benedek remete, Szent 226
Bertha Bulcsu 22, 61, 170, 171, 229,
239, 246, 247, 252
Bertók László 25, 29, 30, 86, 127, 139,
159, 209
Berzsenyi Dániel 66, 127
Bessenyei György 144
Birkás Endre 70

- Bisztray Ádám 32, 127
 Boda Miklós 169, 171, 172, 174, 175
 Bodnár György 9
 Bodosi György (dr. Józsa Tivadar) 93, 180, 254
 Bodri Ferenc 17
 Bohr, Niels 58
 Bori Imre 138
 Borsos Miklós 4, 140, 158, 216, 249
 Bozsik József 232
 Bulla Károly 32, 127
 Buxbaum Zdenkó 181

 Cicero, Marcus Tullius 70
 Czákó Gábor 202
 Czigány György 33
 Czimer József 140

 Csaba Magdi 236
 Csányi László 202
 Csepregi Béláné Sailer Zsuzsa 228
 Cseri Kálmán 249, 250
 Csiky Miklós, dr. 213
 Csokonai Vitéz Mihály 54, 66, 134
 Csontváry Kosztka Tivadar 140, 141
 Csoóri Sándor 139
 Csorba Győző 9, 13–15, 22, 26, 27, 32, 35, 41, 57, 63, 64, 71, 72, 77, 84, 86, 87, 91, 127, 139, 158, 159, 173, 201, 229, 245, 252, 255
 Csorba Győzőné 30
 Csordás Gábor 138
 Csűrös Miklós 32, 125, 129, 245

 Dániel 53
 Dante Alighieri 258
 Déry Tibor 232
 Dévényi Iván 17
 Dizseri Eszter 126, 231, 235, 238, 241, 243, 244, 246, 248
 Dolgos János 218, 219, 222
 Dombay János 141
 Domokos Mátyás 92
 Draskovics család 237

 Ediboğlu, Bakı Süha 256
 Egry József 67
 Elek Dezső 219
 Emilienne 23
 Eőrsi Júlia 115–118
 Erdélyi János 134
 Esterházy Péter 78

 Fábián István 9
 Faluhelyi Ferencné 120
 Farkas József 249, 250
 Fehér Pál, E. 246
 Féja Géza 20, 122
 Fejes Endre 41
 Fekete Sándor 179
 Fenyvesi Félix Lajos 248
 Ferenczi László 131
 Ferenczy Béni 216
 Fischer 181
 Fischer Árpád, dr. 132
 Fischer Mária 262
 Fodor András 8, 14, 15, 22, 27, 32, 33, 55, 57, 61, 64, 65, 69, 72, 77, 78, 87, 90–92, 107, 115, 125–127, 129, 130, 133, 157, 159–161, 174, 182, 200, 205, 206, 209, 220, 245, 249, 264
 Fodor Andrásné Mátis Sára 30, 32, 157
 Fodor János 158, 161
 Friedental 181
 Fülep Lajos 57, 63, 86, 87, 91, 126, 141, 178, 245
 Füst Milán 58

 Gaál Gábor 138
 Gádor István 140
 Galgóczi Erzsébet 61
 Gállos Orsolya 252
 Garay János 202
 Gárdonyi Géza 191, 234
 Gebhardt József 244
 Gerlóczy Gedeon 141
 Germanus Gyula 256
 Gerzson Pál 210

- Gosztonyi János 187, 188
 Gourmont, Remy de 134
 Göncz Árpád 18, 36, 39, 41
 Grezsa Ferenc 246
 Gulyás János 54
 Gulyás Pál 54
 Gyenge Imre, dr. 191, 192
 Gyenge Imréné 191
 Gyergyai Albert 51
 Gyergyák Ferenc 187
 Gyulai Pál 205
 Gyurkó László 51, 158
 Gyurkovics Tibor 45

 Hallama Erzsébet 138
 Hámosi József 212
 Hamvas Béla 41, 57, 124, 180
 Harcos Ottó, dr. 244
 Harmath Hilár 234
 Hatvany Lajos 240, 241, 248
 Háy Gyula 232
 Hegedüs Béla 9
 Heltai Jenő 241
 Herczeg Ferenc 58
 Hernádi Gyula 39, 41, 45, 51, 60, 139, 252
 Hidegkúti Nándor 232
 Hoffmann Edith 173
 Horatius Flaccus, Quintus 70
 Horváth Béla, N. 200, 201
 Horváth János 189
 Hunfalvy János 247

 Ignácz Rózsa 235
 Ilia Mihály 17, 20, 69
 Illyés Gyula 15, 27, 33, 52–54, 59, 64, 65, 67, 71, 72, 77–79, 81, 85, 87, 91, 92, 133, 134, 139, 158, 180, 192, 196, 200, 202, 208, 233, 243, 245, 248, 249
 Ivasivka Mátyás 162–164

 Jancsó Adrienne 229
 Jancsó Miklós 39

 Jankó Gyula 184
 Jankovics József 9
 Jánosy István 133
 Janus Pannonius 26, 27, 85, 139, 140, 147, 171, 172, 214, 226, 255
 Jékely Zoltán 69, 139
 Jókai Anna 24
 Jókai Mór 228
 Jónás 229
 József Attila 20, 22, 27, 59, 70, 122, 207, 214, 238, 240
 Juhász Ferenc 64, 139
 Juhász Gyula 115–122, 199, 239
 Julianus barát 148, 149

 Kabdebó Lóránt 75
 Kádár János 163, 238
 Kalányos Katalin 175
 Kalász Márton 13, 64
 Kálnoky László 64
 Kántor Lajos 137, 138
 Karabinszky Gyula, dr. 216, 217
 Kardos György 179
 Kassák Lajos 20, 22, 23, 67, 91, 132
 Katkó István 264
 Katona József 144
 Kazinczy Ferenc 22, 62, 240
 Kecskeméti Gábor 9
 Kelemen Lajos 96, 98, 130
 Kende Sándor 41
 Kerecsényi Dezső 189, 190
 Kerényi Ferenc 9
 Kilényi Irma 118, 119
 Kis Pintér Imre 152, 153
 Kisfaludy Károly 164
 Kisfaludy Sándor 66, 67
 Kiss Anna 51
 Kiss Ferenc 9
 Kiss Géza 237
 Klebelsberg Kunó 118
 Klimó György 26, 139
 Kocsis Klára 20, 135, 164, 165, 184, 192, 210, 220, 221
 Kodály Zoltán 163, 164

- Kodolányi János 15, 22, 26, 27, 41, 45,
57, 60, 63–65, 71, 72, 77, 79, 80,
84, 86, 92, 125, 127–129, 138, 139,
144, 148, 149, 153, 178, 179, 212,
234, 235, 245–248
- Kodolányi Júlia 126
- Kolozsvári Grandpierre Emil 139
- Koltay-Kastner Jenő 256
- Komlós Aladár 9
- Koncsol László 138
- Konrád György 209
- Kormos István 64
- Koryürek, Enis Behiç 256
- Kósa Csaba 150
- Kossuth Lajos 235, 236, 238
- Kosztolányi Dezső 58, 68, 103, 117,
239
- Kovács Kálmán 246
- Kovács Sándor 245
- Kozma Andor 58
- Kölcsey Ferenc 239
- Körmendiné 187
- Krleža, Miroslav 146, 148, 149
- Krúdy Gyula 58
- Kulcsár Szabó Ernő 246
- Kursunluoğlu, Mehmet Kemal 256
- Laczkó András 246
- Lakatos András 32, 127
- László Ibolya 13
- Lázár Ervin 22, 61, 107, 153, 170, 200,
202, 252
- Lénárd László 212, 213
- Lengyel Réka 9
- Lipót, II. 180
- Lissák Kálmán 194
- Losonci Miklós 202–206
- Losonczi Pál 36
- Lovász Pál 22, 226
- Lőkös István 146
- Lövényi József 234
- Lukácsy Sándor 9
- Lükő Gábor 41
- M. Györgyi 231
- M. I. 20
- Madách Imre 233, 248
- Major Máté 73
- Major-Zala Lajos 262
- Mándy Iván 73, 78, 92, 252
- Mann, Thomas 245
- Marafkó László 177, 179–182
- Margit, Árpád-házi Boldog 80
- Márki Imre 121
- Martinovics Ignác 179, 180
- Marton Kálmán 23
- Martyn Ferenc 15, 86–88, 91, 94, 139,
140, 235
- Maurer Teodóra 216, 219
- Mauriac, François 245
- Melczer professzor 196
- Méray Tibor 232
- Mészöly Miklós 14, 22, 27, 51, 60,
71–74, 77, 78, 91, 92, 129, 139, 153,
202, 207, 252
- Mikola Emilia 189
- Mikola Sándor 190
- Molnár Bertalan 206
- Molnár Ferenc 181
- Monostori Imre 81, 88, 200
- Mór pécsi püspök 26
- Móricz Zsigmond 58, 59, 240
- Morvay Zsolt 220
- Mozart, Wolfgang Amadeus 193
- Mózes 80
- Muszl 181
- Nád Éva, dr. 181
- Nádas Péter 78
- Nádasdy Tamás 191
- Nagy Anna, dr. 161, 202, 204, 210,
211, 220, 221
- Nagy Gáspár 81, 106, 153
- Nagy Imre miniszterelnök 81, 180
- Nagy Imre 29, 32, 143
- Nagy László 15, 27, 57, 61, 63–65, 71,
72, 79, 87, 91, 92, 208, 245
- Nagy Pál 17, 19, 21

- Nagyfalusi Jenő 117–120, 122
 Nagyfalusi Jenőné 119
 Napoleon Bonaparte 148
 Nemeskürty István 240
 Németh László 22, 27, 45, 51, 54, 59, 64,
 67, 68, 91, 115, 133, 134, 158, 178,
 194–197, 199, 204, 216, 239, 249, 259
 Németh Lászlóné Démusz Ella 194, 195
 Neumann János 190
 Nógrádi Róbert 40
- Nyáray (Nyárai) Antal 121
 Nyéki Lajos 17
 Nyíró József 45
- Osvát Ernő 255
 Osváth Béla 115
 Ottlik Géza 70
- Örsi Ferenc 13
- Pákolitz István 139, 171, 200, 229, 252
 Paku Imre 118, 119
 Pál József 32
 Palkovits Lajos 244
 Pálóczi Horváth Ádám 185, 186
 Pándi Pál 23, 73, 133
 Papp Vilmos 184, 192
 Páskándi Géza 45
 Péczely László 245
 Peitl család 218
 Péter László 115, 117–123
 Petőfi Sándor 22, 200, 239–241, 248
 Piccolomini, Aeneas Sylvius (II. Pius)
 147
 Pilinszky János 15, 27, 51, 57, 60, 62,
 63, 65, 71, 79, 87, 91, 124, 133, 179,
 245, 252
 Pinter, Harold 40
 Platón 115
 Pomogáts Béla 9, 64, 200, 246
 Poszler György 142
 Pozsgai Zsolt 38, 39, 43
 Puskás Ferenc 232
- Rába György 9, 128
 Radnóti Miklós 59, 70
 Rákosi Mátyás 76, 232, 238
 Reich Károly 209
 Reményik Sándor 137
 Rippl-Rónai József 27, 67
 Rónaky Edit 200, 206, 212, 225
 Rónay György 9, 15, 27, 34, 51, 57, 60,
 63–65, 68, 71, 79, 87, 91, 124, 127,
 133, 245
 Rónay László 9, 69, 133
- Sándor István 133, 134
 Sánta Ferenc 51, 64
 Sappho 238
 Saygun, Adnan 256
 Scitovszky János 147
 Sebestyén György 40
 Shakespeare, William 194
 Sík Csaba 132
 Sík Sándor 70
 Simon István 131
 Simon Rozál 121
 Somlyó Zoltán 121
 Soós Nándor 244
 Sötér István 133
 Surányi Miklós 144, 145
 Surján Miklós 173–175
 Sükösd Mihály 51
 Sylvester János 191
- Sz. Éva 232
 Szabó Dezső 59
 Szabó Ferenc 33
 Szabó Imre 233
 Szabó István 57, 61
 Szabó Lőrinc 91
 Szabó Zoltán 150
 Szabolcsi Miklós 23
 Szabolcska Mihály 58
 Szántó Tibor 13, 22, 27, 72, 84, 264
 Szász Károly 134
 Szauder József 9
 Széchenyi István 144, 196, 216

- Szederkényi Ervin 14, 137, 138, 171, 177
Szegevári Menyhért 39, 42
Szekfű Gyula 189
Széki Patka László 98
Szigeti József 73
Szij Rezső 197
Szilágyi N. Zsuzsa 4, 9
Szilárd Leó 190
Szirmai Imre 214
Szomoró Dezső 58
Szörényi László 7, 9
- Takáts Gyula 15, 57, 61, 64, 69, 87, 91, 92, 127, 158, 200, 216, 220, 245, 249
Tám László 167
Tamás-Tarr Melinda, B. 254
Tamási Áron 45, 52, 54, 198
Tárkányi Béla 234
Tarnai Erika 244
Tarsoly Sándor 234, 235
Tarsoly család 235
Tatay Sándor 60, 61
Teller Ede 190
Tersánszky Józsi Jenő 241
Thienemann Tivadar 123, 124
Tigyi András 196
Tildy Zoltán 192
Tito, Joszip Broz 185
Tolnai Lajos 202
Tornai József 200
Tóth Árpád 54, 58, 239
Török Sophie 238
Trencsényi Waldapfel Imre 70
Tusnády László 254
Tüskés Anna 4, 9, 78, 161, 220
Tüskés Balázs 221
Tüskés Gábor 9, 29, 142, 157, 158, 198, 254, 258, 259
Tüskés György 221
- Tüskés Tiborné Szemes Anna 23, 158, 194, 195, 252, 258, 259
Tüskés Tünde 158
- Uitz Béla 140
Ungváry Zsolt 216, 217
Uyaroglu, Ismail 256
- Vajda János 67, 239, 248
Varga Imre 36, 37
Vári család 218
Várkonyi Nándor 22, 26, 41, 57, 63, 66, 72, 84, 86, 124, 125, 127, 178, 235, 245, 264
Vas Gereben 202
Vasadi Péter 34, 37
Vass Sándor 43, 44
Vasy Géza 90
Vekerdi László 8, 49, 115, 246
Veres Péter 56, 67, 79, 85, 132, 162, 163, 171, 196
Veress Miklós 30
Veress Pál 88
Vergilius Maro, Publius 70, 258
Vértes László, dr. 218
Vörös László 124
Vörösmarty Mihály 26, 52, 67, 200, 239
- Weil, Simone 37
Weöres Sándor 15, 20, 22, 27, 52, 54, 57, 59, 60, 64, 65, 75, 77, 84, 86, 91, 92, 127, 129, 134, 139, 141, 177, 214, 252
Wessely Gábor 202
Wesztl Márta 244
- Zrínyi Miklós 65, 66, 86, 143, 239
Zrínyiek 49
- Zsávolya Zoltán 94, 103
Zsindelyné Tüdös Klára 235, 250

